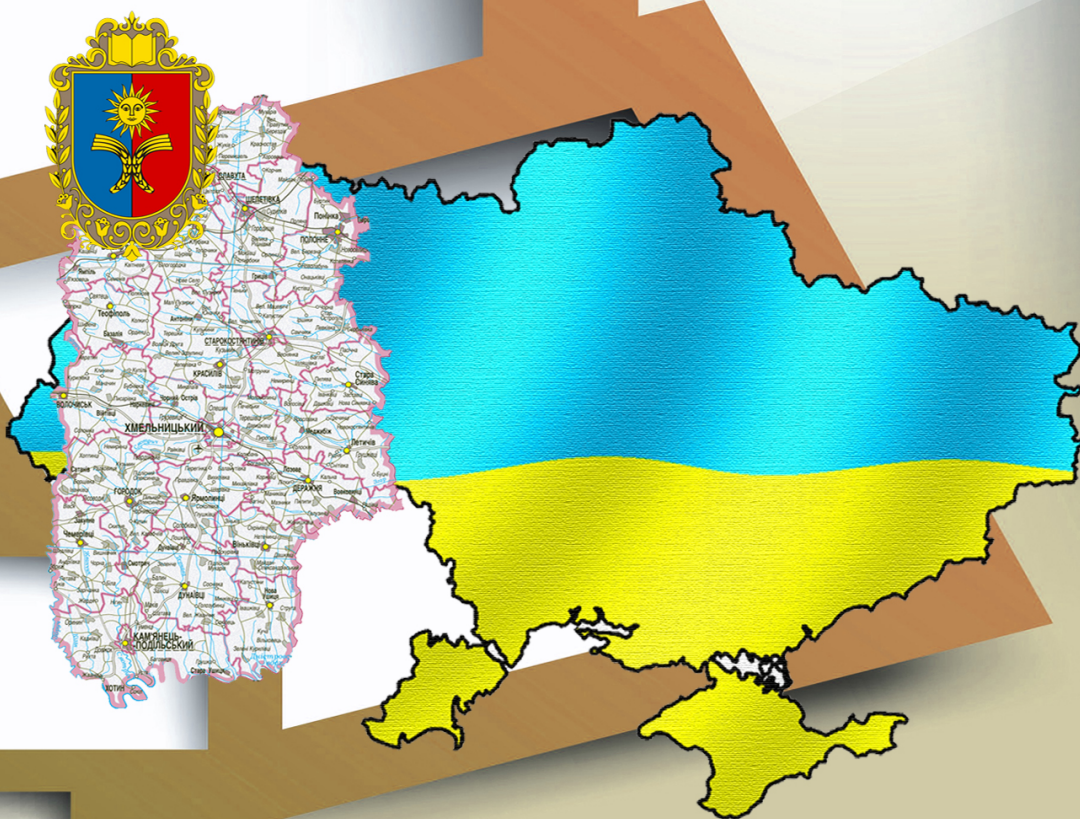

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ЦЕНТР РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Економічний потенціал
Хмельницької області: формування та
використання**

Кам'янець-Подільський – 2016

УДК 332.1(477.43)(082)
ББК 65.049(4Укр-4Хме)
E45

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол №1 від 24 вересня 2016 р.

Рецензенти:

Цвігун І.А. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій Подільського державного аграрно-технічного університету;

Чевганова В.Я. – професор, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка ;

Поліщук В.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Автори:

І.І. Лотоцький (розділ 1), О.К. Кушнір (розділ 2), О.С. Олійник (Розділ 3, 3.1), В.В. Ткачук (розділ 3, 3.2), В.Ю. Лисак (розділ 4), І.В. Ящишина (розділ 5), О.П. Свідер (розділ 6), В.Р. Чаплінський (Розділ 7, 7.1), Т.Л. Боднарчук (Розділ 7, 7.2), В.Б. Буторіна (розділ 8).

За загальною редакцією професора Ящишиної І. В.

E45 Економічний потенціал Хмельницької області: формування та використання : монографія / За ред. проф. І.В.Ящишиної. – Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2016. – 350 с.

ISBN 978-617-681-134-3

У монографії досліджено теоретичні та прикладні аспекти економічного потенціалу регіонального рівня, зокрема сучасного стану потенціалу Хмельниччини за його складовими: виробничого, трудового, інвестиційного, науково-технічного та інноваційного, туристично-рекреаційного, торгівельного.

Розраховано на науковців та фахівців з управління регіональним розвитком, а також аспірантів і студентів вищих навчальних закладів.

ISBN 978-617-681-134-3

УДК 332.1(477.43)(082)
ББК 65.049(4Укр-4Хме)

© К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2016.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Теоретичні засади дослідження економічного потенціалу сучасного регіону	5
2. Умови та чинники використання ресурсного потенціалу Хмельниччини	16
3. Характеристика елементів виробничого потенціалу області	52
3.1. Сучасний стан промисловості Хмельниччини	52
3.2. Стан та динаміка розвитку агропромислового виробництва	77
4. Основні тенденції розвитку трудового потенціалу регіону	109
4.1. Основні тенденції розвитку трудового потенціалу регіону	109
4.2. Характеристика соціально-економічних чинників та їх значення для формування якісних показників трудового потенціалу регіону	126
5. Інноваційний потенціал Хмельниччини	144
5.1 Науково-технічний потенціал області	144
5.2 Інноваційний розвиток промисловості	162
6. Оцінка потенціалу зовнішньоекономічного інвестування	182
7. Реалізація потенціалу Хмельницької області у торгівельній діяльності	215
7.1. Аналіз тенденцій розвитку внутрішньої торгівлі області	215
7.2. Огляд зовнішньоторговельної діяльності Хмельницької області за період 2013–2015 рр.	242
8. Туристично-рекреаційний потенціал регіон	274
8.1. Ресурсний потенціал туризму Хмельницької області	276
8.2. Інфраструктурний потенціал туризму Хмельницької області	289
8.3. Іміджевий потенціал туризму Хмельницької області	297
Додатки	309

ВСТУП

Сучасний стан економіки регіонів України відображає загальнонаціональні макроекономічні тенденції та їх суперечності, зокрема диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів. Формування сучасної регіональної політики викликає гостру потребу пошуку нового концептуального підґрунтя забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку території України. Регіональна економічна політика в Україні має ґрунтуватися на конкурентних принципах та ринкових механізмах господарювання, активізації економічних стимулів до оптимального використання наявного потенціалу регіонального розвитку та інституційних можливостей територій.

Саме тому всебічні дослідження економічного потенціалу регіонів України на часі. У теоретичному плані проблеми суті та структури регіонального економічного потенціалу розглядаються у сучасній науковій літературі досить глибоко починаючи ще із радянських часів. Проте праці, присвячені вивченню економічного потенціалу окремих регіонів країни залишаються малочисельними.

Дана монографія підготовлена колективом кафедри економіки підприємства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в рамках роботи Центру регіональних досліджень і є логічним продовженням попередньої колективної монографії «Соціально-економічний розвиток Хмельниччини в умовах трансформаційної економіки» (2011). У останню монографію увійшли результати досліджень Центру за колективною темою «Особливості функціонування і прогнозування розвитку суб'єктів господарювання в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0113 U 004345).

Авторський колектив монографії висловлює глибоку вдячність поважним рецензентам – д.е.н., доц. І.А. Цвігун, проф. В.Я. Чевгановій, к.е.н, доц. В.С. Поліщук за підтримку, конструктивні зауваження, змістовні поради та пропозиції.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО РЕГІОНУ

Слово «потенціал» (potential – з латинської – сила) в економічному розумінні означає сукупність економічних ресурсів і можливостей країни (груп країн), що можуть бути використанні для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства [1, с. 445]. Словом «потенціал» позначають засоби, запаси, джерела, які можуть бути використані, а також можливості окремої особи, групи осіб, суспільства в конкретних обставинах.

В економічній літературі термін «потенціал» був запозичений із фізики, де він характеризує величину потенційної енергії в певній точці простору. При цьому потенційна енергія може виникати принаймні у двох випадках. По-перше, в якості запасу внутрішньої енергії, який має тіло внаслідок свого стану. По-друге, – внаслідок взаємодії тіл системи, сила якої визначається їх взаємним розміщенням у просторі.

Сучасний тлумачний словник української мови визначає потенціал як можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані.

Одним з перших хто досліджував дану категорію та дав визначення поняттю «потенціал» був видатний вчений-економіст К.Г. Воблій ще в 1924 р. відзначав, що потенціал виробничих сил – це потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення [2].

Розділив його думку по обґрунтуванню поняття «потенціалу продуктивних сил» як потенційної можливості країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб народу і В.І. Вейц в 1927 р. викладаючи свою думку наступним чином: «Потенційні продуктивні сили – не тільки матеріальні елементи, а також ті чи інші матеріальні умови, за яких здійснюється виробничий процес» [3].

Наприкінці 1970-х, початку 1980-х рр вийшло з друку багато наукових досліджень стосовно поняття «потенціал», при цьому вони містили різні аспекти цього поняття. Більшість науковців відзначають важливість вивчення проблем оцінки потенціалу та вказують на значні розходжень у тлумаченні як самого поняття

потенціалу, так і його складу, сутності та його співвідношення з іншими категоріями.

Термін «потенціал» в українських дослідженнях почав використовуватись в 80-х роках ХХ ст. В буквальному розумінні потенціал – це «джерело можливостей, засобів, запасів, які можуть бути приведені в дію, використані для розв'язку будь-якої задачі або досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави в певній сфері» [4].

Вчені, що досліджують теорію потенціалів, в своїх працях застосовують такі характеристики потенціалу як виробничий, економічний, трудовий, науково-технічний, інформаційний, природний, експортний, інформаційний. А останнім часом використовують і такі поняття потенціалу як підприємницький, інтелектуальний, інноваційний, фінансовий.

У сучасній економічній літературі досить поширеним є термін «економічний потенціал», який визначає можливість економіки країни, її регіонів та галузей виробляти продукцію та надавати послуги в певний період часу. К.І. Якуба вважає, що поняття «економічний потенціал» зумовлюється наявністю природних ресурсів, ступенем їх освоєння та використання, рівнем розвитку науки і техніки, чисельністю трудових ресурсів і якістю їх професійної підготовки, рівнем розвитку матеріального виробництва та невиробничої сфери [5]. Отже, саме економічний потенціал та рівень його використання визначає економічний рівень розвитку як країни в цілому, так і регіону.

Започаткував поняття «економічний потенціал» в середині ХХ століття вчений-економіст, статистик, історик, соціолог С.Г. Струмилін, під яким розумів сукупну виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства. Враховуючи всі тенденції розвитку підприємств того часу вчений, статистик, академік В.С. Немчинов вивчав, аналізував «потенціал розширеного виробництва», що характеризується ресурсними можливостями національної економіки щодо економічного зростання [6].

Представники розвинутого соціалізму, а саме О.І Анчишкін розробляючи теоретико-методологічні обґрунтування розвитку та прогнозування суспільного виробництва, стверджував, що виробничий потенціал – це сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми факторів виробництва.

Відповідно до визначення Великої економічної енциклопедії – потенціал, як економічна категорія, означає наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення поставленої мети [7].

В свою чергу Л.І. Абалкін, як спеціаліст в сфері методології економічної науки та проблем господарського механізму, даючи визначення потенціалу наголосив, що потенціал – це узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця й часу [8].

Засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі являє собою потенціал – стверджує В.М. Архангельський [9].

Отже, в економічній літературі не існує єдиного підходу до означення даної економічної категорії. Немає однаковості серед учених і щодо того, на якому рівні економіки варто досліджувати дану проблематику. Історіографія питання дає підстави визначати, що термін «економічний потенціал» застосовувався спочатку для дослідження макrorівня економіки, потім – мікрорівня як «економічний потенціал підприємства», а потім – мезорівня – як потенціал регіону і згодом галузі національного господарства.

У сучасних уявленнях про економічний потенціал виділяють декілька напрямків дослідження. Представники першого напрямку стверджують, що потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку різних видів ресурсів. До представників цього напрямку можна віднести Д. Черникова, С. Белова, Є. Фігурнова.

Потенціал як система матеріальних та трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва розглядають автори другого напрямку, представниками якого є М.А. Іванов, Ю.Г. Одегов, К.Л. Андреев та інші. Ця група науковців запевняють, що дослідження ефективності розвитку економіки мають базуватись не на досягнутому рівні використання ресурсів, а на потенційних можливостях виробництва. Зі збільшенням масштабів виробничого апарату зростає значення задач, пов'язаних зі всебічним і найраціональнішим використанням внутрішніх можливостей розвитку виробництва.

Науковці третього напрямку (Ігнатенко Н.Т., Рудченко В.П. та інші) розглядають потенціал як здатність комплексу

ресурсів економічної системи виконувати поставленні перед нею завдання. Потенціал, на їхню думку, – це цілісне уявлення про єдність структури і функції об'єкта, вияв їх взаємозв'язку. Чим гармонічнішою є структура об'єкта тим вищими будуть його потенціал і потенційна ефективність.

Економічний потенціал як сукупну здатність галузей народного господарства визначають представники наступного напрямку (Б.М. Мочалов, В. М. Мосін, Д.М. Крук [10, с. 7]). У визначеннях, даних перерахованими авторами, прослідковується тісний зв'язок між економічним потенціалом та виробничою функцією.

За наступним підходом економічний потенціал – це сукупність наявних ресурсів (Ю. Личкін, Б. Плишевський, А. Тодосійчук). При цьому термін «потенціал» часто підміняється загальним поняттям «ресурси» та окремими їх складниками: інвестиції, інвестиційні ресурси, чисельність зайнятих тощо. Роблячи акцент тільки на ресурсний аспект, не виявляючи специфічних характеристик потенціалу, зникають суттєві відмінності від економічних категорій, таких як національне багатство, ресурси, матеріально-технічна база. Ресурсний підхід залишає поза увагою спроможність та здатність економіки різного рівня їх використовувати [11].

Економічний потенціал як виробнича потужність – суть ще одного підходу. Тривалий час у вітчизняній літературі потенціал ототожнювався з масштабами діяльності виробничого підприємства, а для його характеристики найчастіше використовували такі показники як виробнича потужність, знімання продукції з одиниці виробничої площі тощо. Такий підхід підтримують також Є.В. Лапін та Р.В. Марушков [12]. Б.М. Мочалов, навпаки, вважає, що варто відрізнити показники економічної потужності від економічного потенціалу. Економічний потенціал країни, галузі, підприємства, вважає він, характеризується обсягами накопичених ресурсів і максимально можливим обсягом матеріальних благ і послуг, виробництва яких можна досягнути в перспективі при оптимальному використанні наявних ресурсів. Економічна потужність характеризує фактично досягнутий рівень розвитку продуктивних сил на певну дату [10, с. 10]. Аналогічної точки зору додержується А.А. Задоя, роблячи

акцент на відмінності термінів «народне господарство» і «економічний потенціал». [13, с. 22].

Якщо попередні трактування економічного потенціалу мають прикладний характер, то теоретичні узагальнення відображає наступна точка зору, за якою економічний потенціал є результатом економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарської діяльності. Самоукін Л.І. вважає, що економічний потенціал необхідно розглядати у взаємозв'язку із властивими кожній суспільно-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими робітниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємства, організації, галузей народного господарства в цілому з приводу повного використання їх можливостей до створення матеріальних благ і послуг [14, с.5]. За Д. Чернюком, економічний потенціал будь-якого суспільства насамперед характеризується системою виробничих відносин, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємств, установ, галузей народного господарства в цілому [15].

Питання методологічного та методичного обґрунтування поняття «економічного потенціалу регіону» та його оцінювання було об'єктом дослідження низки вчених, зокрема Б.М. Мочалова, О.Ф. Балацького, О.М. Тищенко, М.А. Хвесика, Л.М. Горбача, П.П. Пастушенко, Д.В. Клинового, Т.В. Пепи, О. Климахіної та ін.

Спроби вирішення проблеми оцінки потенціалу на рівні регіону, галузі та підприємств привели до появи різноманітних визначень, які представлено в роботі П.А. Фоміна та М.К. Старовойтова [16]. Так, потенціал характеризують як засоби, запаси, джерела, що мають у наявності і здатні бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення визначених цілей, здійснення плану, рішення якої-небудь задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави у визначеній області.

Можна зробити висновок, що зміст економічного потенціалу складають два компоненти: об'єктивний – сукупність різноманітних ресурсів, задіяних і незадіяних з якихось причин у виробництво, таких, що мають можливість брати участь в ньому; суб'єктивний – можливості працівників, колективів до використання ресурсів і створення максимального обсягу

матеріальних благ та послуг, а також можливості управлінського апарату підприємства, організації, галузі, господарської системи в цілому до оптимального використання наявних ресурсів.

У праці А.Тищенка «Оцінка ефективності використання економічного потенціалу» пропонується розглядати економічний потенціал регіону як сукупну здатність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, які відповідають потребам суспільства на даному етапі розвитку [8, с.4].

Р. Матковський дає таке визначення категорії «економічний потенціал» – це сукупність наявних та таких, які можуть бути мобілізовані, основних джерел, засобів країни та елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу. Суспільна форма економічного потенціалу повинна бути такою, щоб сприяти розвитку прогресивних та ефективних форм власності [9, с.8].

За Г. Уліганинцем, економічний потенціал – це складна система, яка починає формуватись на рівні підприємств, домогосподарств, піднімаючись вище і формуючи економічний потенціал галузі або регіону, а також суспільства в цілому. Тому з метою управління у такій складній системі як економічний потенціал доцільно виділити окремі підсистеми: ресурсний потенціал, природний та інноваційний потенціал [10].

Від рівня суспільного розвитку буде залежати кількість елементів, які додаються до економічного потенціалу. Розвиток науково-технологічного прогресу спонукав до появи таких нових категорій як: науково-технічний, духовний, інтелектуальний, інноваційний потенціал, які у першооснові можна розглядати як складові (підсистеми) економічного потенціалу.

Таким чином, економічний потенціал – це система, основними підсистемами якої є інвестиційний, інноваційний, природно-ресурсний і трудовий потенціали, що характеризуються відповідними економічними ресурсами. При цьому до ресурсного складу економічного потенціалу регіону відноситься: економічно активне населення регіону, зокрема зайняте населення і безробітні; природні ресурси регіону виробничого призначення, зокрема розвідані і враховані, а також залучені у виробництво; основні

засоби, зокрема виробничого і невиробничого призначення; запаси і ресурси предметів виробничого призначення (предметів праці) і предметів тривалого користування; нематеріальні ресурси, зокрема науково-технічна і економічна інформація. Розглянуті елементи є базою економічного потенціалу регіону. Економічний потенціал регіону є змінною величиною і залежить від кількості і якості економічних ресурсів, наявних у регіоні на даний момент часу. При цьому кількісні характеристики економічних ресурсів є екстенсивним чинником нарощування ЕПР, а якісні - інтенсивним. Але до того, як ця категорія набула такого визначення, вона розвивалася та змінювалася разом з різними періодами розвитку економіки. Протягом різних історичних етапів поняття економічного потенціалу включало різні складові, серед яких в останній час враховувались: потенціал природних ресурсів, потенціал людських ресурсів та потенціал виробничих потужностей галузей суспільного виробництва. Загалом, економічний потенціал з традиційної точки зору характеризувався як сукупний ресурсний потенціал виробничо-економічної діяльності – сукупна продуктивність природних, людських та матеріально-виробничих ресурсів. Відтак оцінка економічного потенціалу ґрунтувалась на простій сумі складових [12, с.304]:

$$EP = P_{np} + P_{лр} + P_{мвр}, \quad (1.1)$$

де EP – економічний потенціал;

P_{np} – потенціал природних ресурсів – продуктивність природних ресурсів;

$P_{лр}$ – потенціал людських ресурсів – сукупна здатність до праці людей – учасників виробництва;

$P_{мвр}$ – потенціал галузей матеріального виробництва (промисловості та сільського господарства) й інфраструктури – їхня здатність до виробництва товарів і послуг.

Такий розрахунок економічного потенціалу притаманний індустріальному суспільству.

Економічний потенціал регіону зазвичай розглядають як сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати й найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонально використовувати ресурси з метою

забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому. Економічний потенціал характеризує здатність суспільства виробляти товари і послуги, забезпечувати розширене відтворення для задоволення споживчих потреб та поліпшення якості життя населення [1, с. 76]. Величина економічного потенціалу визначається кількістю та якістю наявних економічних ресурсів, що можуть бути залучені до суспільного. Одним з перших економістів, який вивчав проблему сутності та структури економічного потенціалу (ЕП), був Б.М. Мочалов. При оцінці вартості економічного потенціалу він пропонував розглядати її як суму вартості витрат минулої праці у вигляді основних виробничих фондів (ВФ) та матеріальних витрат (МВ), які входять до складу валового суспільного продукту, а також витрат праці на створення національного доходу (НД) плюс вартісна оцінка природних ресурсів (ПР). Таким чином, ним пропонувалось розраховувати економічний потенціал економіки країни та регіону за наступною формулою (1.2):

$$ЕП = ВФ + МВ + НД + ПР \quad (1.2)$$

О.М. Тищенко досліджував методики оцінки економічного потенціалу регіону. Він розробив методику інтегральної оцінки ефективності використання ЕП регіону (ЕПР) з урахуванням впливу складових його елементів, яка ґрунтується на використанні методів таксономічного аналізу та моделі еластичності. В основу цього методу покладено розрахунки впливу різних ознак інвестиційного, інноваційного, природно-ресурсного та трудового потенціалів на інтегральної оцінки ефективності використання ЕПР [2, с. 142].

Д.В. Клинов та Т.В. Пепа запропонували свою методику оцінки економічного потенціалу країни (ЕПкр), не виключаючи можливість застосування її і до регіонального рівня економіки:

$$ЕПкр = ЕПвр + ЕПнвр + Епр \quad (1.3),$$

де $ЕПвр$ – сукупний річний економічний потенціал країни;

$ЕПнвр$ – економічний потенціал ресурсів, не використаних в даному році для потреб суспільно-го виробництва;

$ЕПр$ – додаткові нові потужності, освоєні за рік і використані в суспільному виробництві.

Крім загальної оцінки економічного потенціалу регіону вчені наводять низку підходів до визначення спеціалізації регіонів за певними критеріями. Найбільшого поширення набули такі розрахункові показники [3, с.46]:

1) коефіцієнт міжрайонного вивозу продукції даного виду економічної діяльності (коефіцієнт товарності), який розраховують відношенням вартості продукції даного виду економічної діяльності, що вивозиться за межі регіону, до загальної вартості продукції виду економічної діяльності, що виготовляється в регіоні. Види економічної діяльності, по яких більша частина продукції вивозиться за межі країни (регіону), належать до спеціалізованих;

2) коефіцієнт локалізації (спеціалізації, зосередження), який визначається відношенням частки певного виду економічної діяльності у загальному обсязі виробництва регіону до частки того ж виду економічної діяльності у виробництві. Якщо при розрахунку коефіцієнт локалізації дорівнює або більший за одиницю, то вид економічної діяльності регіону належить до спеціалізованого, якщо менше одиниці – то він має обслуговуюче значення:

3) коефіцієнт виробництва продукції на душу населення, який визначається відношенням частки виробництва продукції виду економічної діяльності регіону у виробництві продукції відповідним видом економічної діяльності в масштабі всієї країни до питомої ваги чисельності населення регіону у загальній чисельності населення країни. Види економічної діяльності, по яких коефіцієнт виробництва продукції на душу населення вищі за одиницю, належать до спеціалізованих. Якщо ж коефіцієнти більші за два, то це свідчить про високу товарність даного виду економічної діяльності.⁴⁸

Таким чином можна стверджувати, що поняття «економічний потенціал» достатньо широко трактується економічною літературою, застосовується для характеристики економічних систем різного рівня – макро-, мезо-, мікро-. Науковці пропонують низку підходів до сутнісної характеристики економічного потенціалу регіону, його структури, критеріальних ознак, методик оцінювання.

Аналізу економічного потенціалу конкретних регіонів присвячено досить небагато монографічних досліджень сучасних науковців [одеса]

Проведення дослідження, що спрямоване на виявлення рівня наявного економічного потенціалу окремого регіону потребує формування власного методичного підходу до визначення суті і складників економічного потенціалу області.

Список використаних джерел

1. Новий український тлумачний словник. Близько 20000 слів і словосполучень [Текст] / [укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. – Харків: Книжковий Клуб, 2008. – 608 с.
2. Воблый К.Г. Производительные силы Украины. Техника, экономика и право / К.Г.Воблый // Науч. записки Ин-та нар. х-ва.– 1924. – № 4-5. – С. 126-149.
3. Вейц В. Потенциальные и кинетические производительные силы мирового хозяйства. / В. Вейц. – Кн. 1. – М.: Наука, 1927. – С. 22.
4. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1981. – 1058 с.
5. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій / К.І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2007. – №6. – С. 73-75.
6. Немчинов В.С. Экономико-математические методы / В.С.Немчинов// Избр. произ.: в 6 т. – М.: Наука, 1967. – Т. 3. – С. 207.
7. Велика економічна енциклопедія. – К. : Академія, 2002., – Т. 3. – 951 с.
8. Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики / Л.И. Абалкин. – М. : Наука, 1981. – С.24.
9. Архангельский В.Н. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении / В.Н. Архангельский, Л.Е. Зиновьев. – М. : Наука, 1983. – С. 6.
10. Экономический потенциал развитого социализма./ Под ред. Мочалова Б.М., М.: 1982 г. – 175 с.
11. Уліганинець Г.П. До питання про сутність терміну «економічний потенціал» [Електронний ресурс] // Електронна версія збірки наукових праць «Наука: теорія і практика – 2007», 28.01.10, 12-00. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14.NTP_2007/Economics /21654.doc.htm. – Назва з титул. екрану

12. Лапин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.
13. Задоя А.А. Народно-хозяйственный потенциал и интенсивное производство. – Киев, 1986 г. – 265 с.
14. Самоукин А.И. Потенциал нематериального производства. – М. : Знание, 1991 г. – 175 с.
15. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: Монографія: /За ред. Семенова В.Ф., Руденко О.І. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2012. – 150с.
16. Фомин П.А. Особенности оценки производственного финансовоого потенциала промышленных предприятий / П.А. Фомин, М.К. Старовойтов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/articles/book_9. – Назва з титул. екрану
17. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу. О.М.Тищенко, К.: – ВНТУ, 2004. – 350 с.
18. Економічний потенціал та шляхи його ефективного використання. Матковський Р.Б. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, К., 2003. – 16 с.
19. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: Навч. посіб./ Д.В.Клиновий, Т.В.Пепа. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 728с.
20. Степаненко С.В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним / С.В. Степаненко // Державне будівництво. – 2013. – № 1. – С. 75-83.
21. Тищенко О.М. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу / О.М. Тищенко. — К. : ВНМУ, 2004. – 350 с.
22. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону [Текст] : монографія / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.
23. Носирєв О.О. Окремі методологічні аспекти дослідження регіонального економічного потенціалу / О.О. Носирєв // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. (Вип. 4/2). – С.189-192.

РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА ЧИННИКИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В ринкових умовах успішна реалізація стратегічних напрямків розвитку регіону у значній мірі залежить від ефективності використання його потенціалу. Потенціал формується під безпосереднім впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що орієнтують регіон на досягнення довгострокових цілей розвитку у відповідності з наявним ресурсним забезпеченням. Ефективність використання потенціалу регіону визначає результативність діяльності довгострокових цілей та потребує принципово нових підходів до формування його потенціалу.

Необхідність проведення аналізу та оцінки діяльності підприємств, галузей і регіонів визначається сучасним станом самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання і територій. Орієнтація на економічні цілі та реалізацію відповідних інтересів визначає значимість і напрямки комплексного аналізу та оцінки економічно значущих для народного господарства країни галузей, підприємств і корпоративних структур. Існуюча практика соціально-економічних досліджень підтверджує правильність висновку про те, що їх значимість полягає не тільки в спостереженні та контролі, аналізі та обробці, систематизації найважливіших параметрів та діагностиці соціально-економічного стану, але також у виявленні закономірностей розвитку досліджуваних процесів і систем.

Відповідно, комплексним соціально-економічним аналізом є система досліджень відповідних характеристик стану явищ і динаміки процесів на основі спостереження і оцінки, з підсумковою метою виявлення закономірностей розвитку, нових можливостей або загроз, перспективних рушійних сил, забезпечення органів управління необхідною і достатньою, оперативною та достовірною інформацією, трансформація концептуальних уявлень в конкретні завдання стратегічного та оперативного управління. Спостереження дозволяє сформулювати і поповнювати інформаційну базу даних, які обробляються з застосуванням відповідних технологій, що дозволяють

здійснювати аналіз і оцінку соціально-економічних явищ і процесів як в статичі, так і в динаміці [1].

Парадокс розвитку сучасної України полягає в тому, що, маючи багаті природні та людські ресурси, вона ще не досягла такого ступеня розвитку, який би забезпечив високі стандарти якості життя і достатні умови для національної безпеки. Ефективним базовим підходом до розв'язання цих суперечностей, а також поліпшення використання ресурсів держави та загалом її потенціалу є розвиток територіального управління, що пов'язано з реальним зміцненням місцевого самоврядування та підвищенням результативності регіональної політики. Одночасно нові державно-управлінські реформи в сучасній Україні мають спрямовуватися на ефективне використання ресурсного потенціалу всіх її територій [2].

У науковій літературі немає єдиного трактування таких категорій, як «ресурси» і «ресурсний потенціал», хоча більшість дослідників, зокрема Т. Безверхнюк [3], виходить з того, що ресурсом є певна субстанція, яку маємо і яка може бути використана для досягнення поставлених цілей.

Під ресурсами у широкому розумінні мають на увазі реальні можливості суб'єкта (суб'єктів) щодо доцільного та раціонального використання елементів системи управління (які формуються під впливом вищої за рангом системи) для досягнення у певний період часу цілей управління та реалізації завдань державної регіональної політики.

Найчастіше поняття «ресурси» трактується з чотирьох позицій:

1) економічної – сукупність окремих елементів, що прямо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва або надання послуг; основні елементи економічного потенціалу, які є в розпорядженні суспільства на кожному етапі розвитку виробничих сил у рамках історично визначеної системи виробничих відносин.

Специфіка та класифікація цього підходу віддзеркалює безпосередній зв'язок із процесом виробництва: ресурси – фактори виробництва; для того, щоб будь-який елемент був включений у поняття «ресурси», він має отримати економічну оцінку; співвідношення потреби суспільного виробництва у визначеному ресурсі; ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної

діяльності; природні, матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні;

2) владної – фундаментальне джерело управління; атрибут, обставина або благо, володіння яким підвищує здатність впливу його володаря на інших індивідів або групу; це можливість, яка не обов'язково стає реальністю; усі ті засоби, використання яких забезпечує вплив на об'єкт відповідно до цілей суб'єкта;

3) соціальної – реальні та потенційні можливості, засоби і резерви, якими володіє певне суспільство і які воно використовує для забезпечення різних сфер соціального життя і діяльності;

4) об'єктної – елемент об'єкта управління, який може бути ефективно використаний суб'єктом для досягнення цілей; деяка сукупність можливостей адміністративно-територіального утворення, розпорядження якими віднесено до компетенції органів влади.

Аналіз сучасних наукових підходів щодо визначення змісту поняття «ресурси» свідчить про те, що:

– різні ресурси мають різну значимість у тих чи інших підходах;

– ресурси взаємопов'язані, а брак одного ресурсу може компенсуватися наявністю і розвитком інших;

– значимість ресурсів, їх цінність, обсяг і структура змінюються залежно від зміни умов їх формування під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Отже, визначити будь-який елемент через термін «ресурс» означає виявити межі його корисності в досягненні цілі в умовах конкретної ситуації з урахуванням ієрархії цінностей ресурсів і законів заміщення.

К. Місько вважає, що «ресурсний потенціал» – це сукупна величина реалізованих і нереалізованих можливостей використання ресурсів у процесі задоволення суспільних потреб, що виражається в ресурсній формі її уявлення [4].

Категорію «ресурсний потенціал» О. Ульянченко трактує як сукупність ресурсів певної кількості і якості, які необхідні для розширеного відтворення еколого-соціально-економічної системи, і які через свою абсолютну або відносну обмеженість задають межі поточного й майбутнього розвитку [5].

У роботах науковців ресурсний потенціал представлений усіма ресурсами, що використовуються в суспільному виробництві на тій або іншій стадії розвитку продуктивних сил. «Ресурсний потенціал» має ряд відмітних особливостей (рис. 2.1).

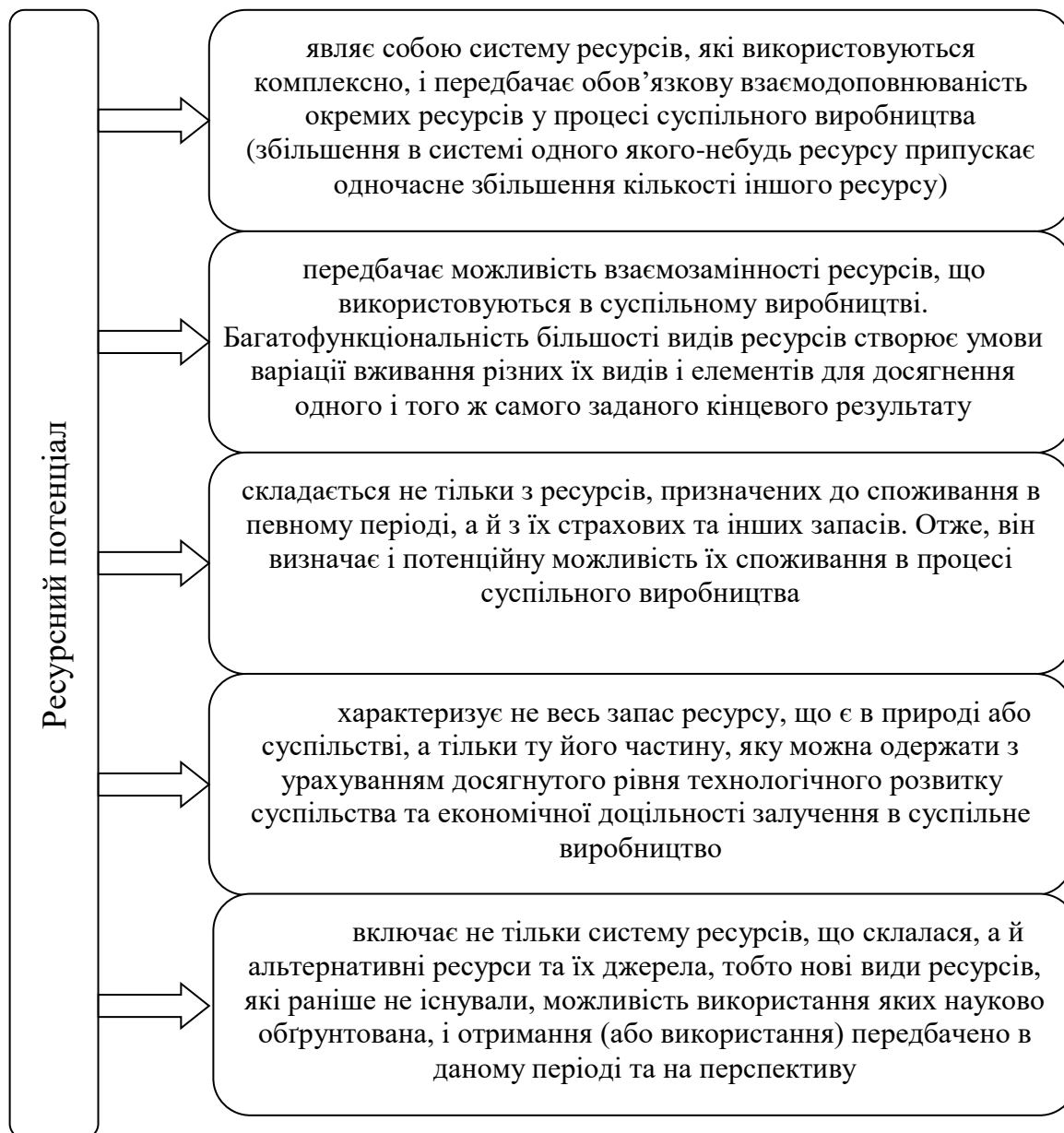

Рис. 2.1. Особливості ресурсного потенціалу

Ресурсний потенціал регіону являє собою джерело і засіб його відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки розвитку. Його можна оцінити шляхом комплексного аналізу сукупності ресурсів – внутрішніх складових потенціалу. Важливість розгляду категорії «ресурсний потенціал» зумовлена і тим, що будь-які цілі і

завдання щодо досягнення кінцевих, соціально значущих результатів на перспективу значною мірою визначаються ресурсним потенціалом суспільства (країни, регіону).

Існують різні підходи до класифікації ресурсного потенціалу. Так, у сучасній науковій літературі вживаються різні категорії потенціалу, зокрема: поселенський, демографічний, природний, трудовий, кадровий, економічний (виробничий), соціальний, інформаційний та фінансовий, що характеризують компонентну структуру сукупного потенціалу.

В силу особливостей досліджуваного регіону, вважаємо, що ресурсний потенціал Хмельницької області формують наступні складники, які представлені на рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Структура ресурсного потенціалу Хмельницької області

Проаналізуємо більш детально кожний елемент ресурсного потенціалу.

Природний потенціал. Потенціал природних ресурсів – це здатність природного комплексу або його окремих компонентів задовольняти потреби суспільства в енергії, сировині, здійсненні різноманітних видів господарської діяльності. Природний

потенціал території – це цілісна система складно організованих об'єктів. Його цілісність визначається закономірним сполученням взаємнообумовлених природних і соціально-економічних зв'язків і залежностей, що поєднують територіально всі природні ресурси. Природний потенціал – це об'єктивна дійсність і водночас – сукупність економічних відношень, що складаються на базі його використання. У компонентній структурі природного потенціалу вирізняють такі групи ресурсів: мінеральні, земельні, лісові, фауністичні (мисливські, рибні, медоносні ресурси) [6].

Хмельницька область як адміністративно-територіальна одиниця у складі України утворена 22 вересня 1937 року. Розташована на південному заході Східноєвропейської рівнини в зонах лісостепу та мішаних лісів (Полісся). До 4 січня 1954 р. мала назву Кам'янець-Подільська область, адміністративним центром якої до 1941 р. було м. Кам'янець-Подільський.

Територія області лежить між $48^{\circ}27'$ та $50^{\circ}37'$ північної широти й між $26^{\circ}09'$ та $27^{\circ}56'$ східної довготи. Межує на сході з Вінницькою, заході – Тернопільською, північному заході – Рівненською, півночі – Житомирською та півдні – Чернівецькою областями. Територія області становить 20,6 тис. кв. км. Протяжність з півночі на південь 256,2 км., із сходу на захід – 192,5 км [7].

В адміністративному відношенні область поділена на: 20 районів; 13 міст, в тому числі 5 міст обласного підпорядкування (Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівка, Славута, Нетішин), 24 селища міського типу; сільських населених пунктів – 1,417. Найбільшими містами області є її центр місто Хмельницький і місто Кам'янець-Подільський. Інші міста за кількістю населення невеликі. Хмельниччина займає 12 місце серед областей України за чисельністю населення [8].

Більшу центральну частину області займає Подільська височина (переважні висоти 270-370 м), по якій проходять вододіли Дніпра, Південного Бугу і Дністра. На північному заході в межі області заходить Волинська височина (висоти до 329 м), а на півночі – Поліська низовина (висоти 200-250 м). Південний захід перетинає Товтровий кряж, на якому є найвища точка області – гора Велика Бугаїха (409 м). Тут поширені карстові форми рельєфу, трапляються печери (Атлантида, Залучанська).

Крайній південь має пасмоподібну поверхню, розчленовану каньйоноподібними долинами приток Дністра. Рівень Дністровського водосховища (121 м) є найнижчою висотною відміткою.

Обласний центр – місто Хмельницький, розміщений близько до географічного центру області на перетині шляхів з півночі на південь та заходу на схід. Основними центрами економічної активності на крайніх географічних точках області є: на заході м. Волочиськ, на півночі – м. Шепетівка, на півдні – м. Кам'янець-Подільський, на сході – смт. Летичів (найменш розвинене серед вказаних пунктів) (додаток А.1).

Розміщення області у південно-західній частині України має певні стримуючі чинники розвитку потенціалу:

- область в стороні від найбільш розвинених регіонів;
- транзитний потенціал області є досить обмеженим, оскільки транспортні потоки Захід-Схід проходять в основному північніше області, транспортні потоки Івано-Франківськ-Київ, Тернопіль-Київ та Чернівці-Київ, які проходять через Хмельницьку область не є надто великими, оскільки основні переходи через західний кордон України сконцентровані в Львівській та Волинській областях;

- в розміщенні міст-мільйонників, які виконують функції регіональних столиць по території України, південно-західний напрям є вільним. Між найбільшими тут містами Київ та Львів відстань понад 530 км. Натомість від Хмельницького до Києва – 318 км, до Львова – 240 км, до Тернополя – 118 км, до Рівного – 189 км, до Чернівець – 187 км, до Вінниці – 120 км. Таке розміщення Хмельницького дає змогу перетворити місто у регіональний центр Південно-західного регіону.

Витягненість області з півночі на південь створює додаткові проблеми з доступністю південних та північних районів до обласного центру, оскільки районні центри Славути, Шепетівка, Ізяслав, Полонне, Кам'янець-Подільський, Нова-Ушиця знаходяться на віддалі понад 100 км від обласного центру.

В той же час, витягненість області північ-південь дає змогу мати на території області декілька природних та кліматичних зон та зменшує ризики тотального впливу погодних факторів на сільське господарство по всій території області. Умовно в межах

області спостерігається принаймні три зони, які відрізняються за природно-кліматичними умовами: Південна – Кам'янець-Подільський та Новоушиський райони, Північна – Славутський, Шепетівський, Полонський райони, Центральна – решта районів.

Середньорічні температури: літня +19 град. С, зимова -3 град. С. Максимальна літня температура 36-38 град. С тепла, зимова 31-35 град. С морозу. Кількість опадів 510-580 мм (середньорічна). Ґрунти переважають сірі опідзолені та чорноземи.

По території області протікає понад 3 тисячі річок і потічків. Найбільші ріки – Дністер, Південний Буг, Горинь, Случ, Збруч, Смотрич. Область має 60 водосховищ з обсягом води 153 млн. куб. м, 1799 ставків. Найбільші водосховища – Дністровське та Щедрівське на Південному Бузі. Споруджено 1858 ставків і водосховищ, головним чином у басейнах Горині та Південного Бугу, зокрема: Щедрівське (1258 га), Новоставське (1168 га), Кузьминське (765 га). В межах області річкою придатною для річкового судноплавства є Дністер. Розміщення річок та водойм по області є досить рівномірним [7].

Залісненість території області є незначною, ліси складають 14% всього земельного фонду, в той час, як рілля 61%. Розораність сільськогосподарських земель складає 80% (додаток А.2). Недостатня лісистість та переважання у віковій структурі лісів молодих і середньовікових насаджень (79,5%) не забезпечує розширеного лісокористування. Загальний запас насаджень становить 47,3 млн. куб. м, вони мають переважно водо-, ґрунто-, повітрязахисне і рекреаційне значення [9].

Область розміщена в територіальній зоні, де не має такої кількості корисних копалин різноманітного характеру, як у Придніпров'ї чи Донбасі. Втім на території області є родовища копалин, що мають промислове значення, зокрема такі родовища:

- каолінові (Купинське, Буртинське, Судимонтське; Майдан-Вільське, Думанівське);
- мінеральні води (Маківське, Сатанівське, Волочиське, Теофіпольське, Острозьке);
- глини (Завальське, Кривінське);
- глини бентонітової (Лижівське);
- травертин (Великокужелівське);
- графіт (Буртинське, Купинське);

- сапоніт (Варварівське);
- фосфорит (Джурджівське, Ковалівське);
- вапняки (Лисогірське, Закупнянське);
- онікс мармуровий (Калюсик);
- торфородовища (Ровецьківське, Вовківське, Вовковецьке, Плосківське, Бужоцьке, Ямпільське, Заплави Хомори, Завишня, Черенки);
- буре вугілля (на територію області заходить Кременецьке родовище);
- граніти (на території області розвідано 21 родовище граніту з запасами 230-250 млн. куб. м, що повністю забезпечує потреби області в будівельній сировині на 100-120 років. На півночі і в центральній частині області встановлено ряд перспективних родовищ червоного та темно-сірого граніту, діориту та лабрадориту з високими декоративними властивостями) [7].

Отже, корисні копалини області в першу чергу є важливими для розвитку промисловості будівельних матеріалів, створення системи лікувально-оздоровчих закладів, базованих на використанні лікувальних мінеральних вод, та часткову заміну традиційних енергоресурсів на місцеві, особливо на периферійних територіях.

Виробничий потенціал. Найвагомішою складовою ресурсного потенціалу регіону є виробничий потенціал. Стан і перспективи розвитку регіону залежать передусім від його економічного розвитку, сфери виробництва матеріальних і нематеріальних благ.

Виробничий потенціал регіону визначається як реальний обсяг продукції, який можливо виробити за умови повного використання наявних ресурсів регіону; наявні і потенційні можливості виробництва, наявність факторів виробництва, забезпеченість його певними видами ресурсів. Також виробничий потенціал регіону розглядають як можливість забезпечення якісних та кількісних характеристик розвитку виробництва в регіоні шляхом найбільш раціонального використання всіх видів ресурсів для задоволення потреб споживачів та при найменшій шкоді навколишньому середовищу [10].

В Хмельницькій області основу виробничого потенціалу становить мале і середнє підприємництва, вони є важливою

складовою щодо сприяння насиченості ринку товарами та послугами, створення нових робочих місць і зменшення безробіття. Станом на 01 січня 2016 року кількість діючих малих підприємств в області становить 9452 одиниці та збільшилася до початку 2015 року на 332 одиниці або на 3,6%. До категорії середнього підприємництва належить 371 підприємство та 10 суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб. Ними було випущено продукції в обсягах, що подані в додатку А.3, в територіальному розрізі. Лідерами області є м. Хмельницький, м. Кам'янець-Подільський та м. Нетішин. Вони забезпечують більше 60% обсягів реалізації промислової продукції області.

У загальному обсязі реалізації найбільша питома вага припадала на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (32,1%), виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (26,9%), виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (16,9%).

Індекс промислової продукції за підсумками 2015 року у порівнянні з 2014 роком становив 95,6% (по Україні – 86,6%). За цим показником серед регіонів держави Хмельниччина посіла 11 місце (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Показники діяльності економічних сфер області

Показники	Одиниця виміру	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Обсяг реалізованої промислової продукції у діючих цінах – всього	млн. грн.	17552,6	18349,0	26406,7
Індекс промислового виробництва	%	97,6	97,3	95,6
У тому числі за видами промислової діяльності:				
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	%	87,3	98,1	115,4
Переробна промисловість	%	94,7	105,2	87,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	%	104,7	81,5	113,9

Джерело: складено автором на основі даних [11], [12]

У добувній промисловості та розробленні кар'єрів індекс промислової продукції за 2015 рік порівняно з 2014 роком становив 115,4 відсотка. Обсяги промислової продукції зросли у

виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності у 1,6 рази. Нарощує обсяги виробництва ТОВ «Понінківська картонно-паперова фабрика». У виробництві хімічних речовин і хімічної продукції у 2015 році проти попереднього року індекс промислової продукції становив 112,1 відсотка. До складу хімічної промисловості області входять близько 10 підприємств. Серед основних видів продукції хімічної промисловості – водень, аргон, гази інертні, азот і кисень, спирт етиловий та спирти інші, денатуровані, будь-якої концентрації. У металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, обсяги виробництва продукції порівняно з 2014 роком збільшилися на 0,9%. На підприємствах з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря у 2015 році обсяги виробництва продукції збільшилися на 13,9%. Порівняно з 2014 роком випуск електроенергії зріс на 2536,6 млн. кВт. годин.

Промисловими підприємствами за звітний період реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на 26,4 млрд. грн., що на 46,7% більше ніж у 2014 році. У 2015 році діяльність провідних машинобудівних підприємств області спрямовувалася на забезпечення обороноздатності нашої держави.

Більш детально виробничий потенціал області досліджено в розділі 3.

Трудовий потенціал. Трудовий потенціал являє собою інтегральну сукупність можливостей населення до економічної активності як суб'єктів трудової діяльності. Він визначається спільністю кількісно-якісних параметрів. Стан трудового потенціалу регіону обумовлює потреби його збереження і розвитку [13].

Природною основою формування трудового потенціалу є населення, яке становить в Хмельницькій області – 1 млн. 431 тис. чоловік.

З метою розвитку трудового потенціалу, в області приділяється значна увага доступу до якісних освітніх послуг, проводиться оптимізація мережі навчальних закладів. Для покращення охоплення дітей дошкільною освітою для дітей дошкільного віку створено додаткові місця. Відкрито дошкільні

навчальні заклади, відновлено роботу дитячих садків; введено в дію після капітального ремонту дошкільні заклади, відкрито додаткові групи у функціонуючих закладах.

У 2015/2016 навчальному році, функціонувало 73 комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів системи освіти, в яких працювало 3,4 тис. гуртків, де займалось понад 73 тис. дітей (59,5%). З метою надання якісних освітніх послуг громадянам України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції до навчальних закладів зараховано 93 особи, які прибули з території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь та 916 осіб, які прибули із східних регіонів України.

На 01 січня 2016 року підготовку кваліфікованих спеціалістів та робітничих кадрів забезпечують 30 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, 32 професійно-технічних навчальних заклади, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, та 50 навчальних закладів інших форм власності та підпорядкування. Мережу вищих навчальних закладів формують 6 університетів, 2 академії, 3 інститути, 13 коледжів, 3 технікуми, 3 училища, підпорядковані трьом міністерствам України. Контингент студентів вищих навчальних закладів становить 35,3 тис. осіб. Провідними вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації є: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка та Хмельницький національний університет.

Із загальної кількості державних професійно-технічних навчальних закладів функціонують 8 аграрних, 2 промислово-аграрних, 9 промислових професійних ліцеїв, 6 навчальних закладів мають статус «Вище професійне училище», 3 центри професійно-технічної освіти та 4 навчальні центри при установах виконання покарань.

Мережу навчальних закладів інших форм власності та підпорядкування формують 7 міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, 4 коледжі, 4 загальноосвітніх навчальних заклади; 4 навчально-курсівних комбінати, 22 автомобільні школи та клуби Товариства сприяння обороні України, 4 приватних підприємства, 5 підприємств, установ, організацій, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для власних потреб.

Професійним навчанням в державних професійно-технічних навчальних закладах охоплено понад 12 тис. учнів та слухачів, з яких понад 92% навчаються за державним замовленням [12].

В області спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості осіб з науковими ступенями, що може мати важливий вплив на покращення ситуації із розробкою інноваційної продукції чи її впровадження, а також на підготовку висококваліфікованих кадрів.

В розділі 4 розкрито основні тенденції розвитку трудового потенціалу.

Торговельний потенціал. Однією з найважливіших галузей економіки України на сучасному етапі є торгівля. Роль торгівлі в господарстві визначається не тільки її великим історичним шляхом, але й вирішальним впливом на розвиток ринкових відносин. Торгівля відіграє надзвичайно важливу роль у системі соціальної інфраструктури регіону, оскільки вона спрямована на задоволення потреб населення. Торгівля – галузь господарства, що реалізує товари шляхом купівлі-продажу. У її функціонуванні чітко простежуються територіальні аспекти, насамперед в пропорційному характері розміщення торговельної мережі відповідно до розселення населення. Значні відмінності в рівнях економічного розвитку й умовах життя населення в Україні зумовлюють диференціацію розвитку торгівлі в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Ефективність торговельного обслуговування й підвищення рівня життя населення багато в чому залежить від раціонального розміщення й територіальної організації торгівлі і громадського харчування.

Торговельний потенціал характеризує стан, тенденції розвитку та територіальну організацію торгівлі в регіоні. Торговельний потенціал – це здатність, можливість регіону здійснювати внутрішню та зовнішню торгівлю та забезпечувати населення в споживчих товарах і послугах.

За останні роки зросли обсяги імпорту та експорту, торговельний баланс регіону має позитивне сальдо. Хмельниччина налагодила стосунки з партнерами 84 країн світу, перелік яких розширюється. Більше третини експорту – це живі тварини та продукція тваринництва, експортуються машини та устаткування, продукція харчової промисловості, сільськогосподарська

продукція, вироби з паперу, будівельні матеріали. Основними статтями імпорту є транспортні засоби та запчастини до них, електротехнічне устаткування, телерадіоапаратура, мінеральні продукти, пластмаси та каучук.

За дев'ять місяців 2016 року загальний експортний товарообіг виробленої на Хмельниччині продукції досяг 3 мільярдів 484 мільйонів гривень.

У п'ятірку основних торговельних партнерів Хмельниччини увійшли Польща, Росія, Великобританія, Нідерланди та Молдова. Вартість експортованих товарів до Польщі склала 780 мільйонів гривень, а це – 22% від загальної грошової оцінки проданої за кордоном продукції. Традиційно західні сусіди найбільше купували подільський мед, кукурудзу, чорницю, кабелі та санітарно-технічні вироби. Росіяни купили у представників підприємництва області товарів на 551 мільйон гривень, що становить 16% від загальної вартості експортованих товарів у поточному році, тут спостерігається зменшення реалізації на чверть у порівнянні з минулим роком. До основних експортованих товарів належали трансформатори, полевошпатна сировина, плівка з пластмаси, котли сталеві та санітарно-технічні вироби. Шкала вартість експортованих товарів до Великобританії, Нідерландів та Молдови коливається від 370 до 200 мільйонів гривень. Основну питому вагу закордонного продажу тут склали солод, насіння олійних культур, лічильники подачі газу, лісоматеріали, сухе молоко, очерет для будівельних робіт, цвяхи та прокат плоский з вуглецевої сталі [14].

В Хмельницькій області 75-80% матеріальних потреб населення задовольняє роздрібна торгівля, яка через сферу особистого споживання віддзеркалює рівень життя людей. Розвиток роздрібною торгівлі Хмельницької області є складним і динамічним процесом, що відбувається в умовах трансформаційних змін національної економіки та під впливом низки факторів економічного, правового, соціального характеру. Загальна динаміка роздрібного товарообігу протягом 2000-2015 років вказує на залежність торгівлі від впливу негативних чинників зовнішнього середовища. Це відбувається за рахунок як міжнародних (мегаекономічних факторів), що мали місце під час світової економічної кризи в 2009 році, так і національних

факторів, таких як суспільно-політична криза в Україні, яка сприяла коливанню курсів валют, високому рівню інфляції та виявила слабкі місця внутрішньої торгівлі України.

За період 2000-2014 роки можна виділити два періоди спаду: 2009 рік та 2014 рік. В 2009 році відбулось зменшення обсягу товарообігу в фактичних цінах на 7% (додаток А.4). В той час, коли в 2014 році товарообіг у порівняних цінах скоротився, а показник товарообороту роздрібною торгівлі в фактичних цінах за рахунок інфляційної складової зріс на 16% до попереднього року та склав 22550,6 млн. грн. В цілому за період 2009-2014 роки роздрібний товарообіг підприємств в фактичних цінах зріс майже в 2 рази з 4409,9 млн. грн. до 8738,4 млн. грн. відповідно [15].

Через загострення соціальної складової та зменшення купівельної спроможності населення області намітилась тенденція поступового зміщення попиту в бік більш дешевого цінового сегменту. Одночасно скорочується попит на непродовольчу товарну групу, зокрема імпортні товари. До факторів, що негативно впливають на роздрібний товарообіг підприємств належать: зниження грошових доходів на душу населення, зниження обсягів споживчого та комерційного кредитування, зниження реалізації дорогих товарів довготривалого споживання.

Торгівля Хмельницької області займає значне місце в економіці області та перебуває в стані кількісних та якісних перетворень, тому в сьомому розділі монографії розкрито реалізацію торговельного потенціалу регіону.

Аграрний потенціал. Ще одним вагомим складником потенціалу області є аграрний, який в рамках країни займає вагоме місце. Структура земельного фонду (додаток А.2) є сприятливою для розвитку сільського господарства, як рослинництва, так і тваринництва. У галузевій структурі сільського господарства рослинництво становить 56%, тваринництво – 44% [16].

Основу агропромислового комплексу області складають 1840 сільськогосподарських підприємств, понад 1365 селянських фермерських господарств, 656 – підприємства харчової та переробної промисловості, з них понад 60 є провідними, як в області, так і в Україні.

Область має 1568,4 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 1254,8 тис. га ріллі, 41,0 тис. га багаторічних насаджень, 134,6 тис. га сіножатей, 136,7 тис. га пасовищ.

Основні напрямки виробничої діяльності сільського господарства області є – зернові, технічні, плодово-ягідні, овочеві культури і картопля з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. В структурі посівів зернові культури займають 48% посівних площ, технічні культури – 36%, в тому числі цукрові буряки 26%, картопля і овочі – 7%, кормові культури – 8%. Як і в попередні роки сільськогосподарські підприємства залишаються провідними у вирощуванні таких культур, як зернові та технічні культури, де їх частка становить 75-80%, майже весь обсяг картоплі 99%, овочів 94%, плодів і ягід виробляється в господарствах населення.

Зернові культури у 2015 році займали площу 534 тис. га, зокрема, розширена площа під озимими зерновими, яка становить 233 тис. га проти 227 тис. га у 2014 році, сої було посіяно 267 тис. га, що в порівнянні з 2014 роком на 37 тис. га більше, соняшник розміщувався на площі понад 39 тис. га, проти 35 тис. га у 2014 році. Під урожай 2016 року посіяно 260,3 тис. га озимих зернових культур, що на 27 тис. га більше минулорічного. Такі обсяги дають змогу сподіватися, що валовий збір зерна становитиме близько 3 млн. тонн. Урожайність ранніх зернових культур у 2015 році становила 54 цнт/га, що є найвищим показником урожайності по Україні. Урожайність зернових культур склала 56 цнт/га. У 2015 році агроформування області посіяли 27,5 тис. га цукрових буряків. Валовий збір цукросировини склав в межах 1,1 млн. тонн. У 2015 році були розширені посівні площі сої до 267 тис. га, що на 40 тис. га більше показників 2014 року та в чотири рази перевищує показники 2010 року.

Тваринництво відіграє значну роль в розвитку агропромислового комплексу Хмельниччини. Це перш за все забезпечення населення області основними продуктами харчування, галузі переробної та харчової промисловості – сировиною, рослинництво – органічними добривами.

Станом на 1 січня 2016 року по всіх категоріях господарств утримується 230,2 тис. голів великої рогатої худоби, з них 136,2

тис. голів корів, 341,8 тис. голів свиней, 26,8 тис. голів овець і кіз, 8,4 млн. голів птиці, в тому числі в сільгосп підприємствах – 73,5 тис. голів великої рогатої худоби, 28,3 тис. голів корів, 152,8 тис. голів свиней, 3,5 тис. голів овець, 6,1 млн. голів птиці. Молочним скотарством займаються 102 сільськогосподарських підприємства, м'ясним – 7, свинарством – 93, вівчарством – 21, птахівництвом – 13. За 2015 рік агроформуваннями області вироблено 152,4 тис. тонн молока, 1,5 млрд. штук яєць, реалізовано 42,3 тис. тонн м'яса. В порівнянні з 2014 роком обсяг виробництва молока збільшено на 8,8%, м'яса – на 1%.

За рахунок покращення селекційно-племінної роботи, годівлі та технології утримання продовжує зростати продуктивність тварин. У 2015 році на корову отримано 5525 кг молока, що на 213 кг. більше, ніж у 2014 році. Середньодобові прирости на відгодівлі та вирощуванні великої рогатої худоби, свиней зросли на 6% і становлять відповідно 587 г. та 553 г. На курку-несучку отримано 349 шт. яєць, що на 13 штук більше ніж у 2014 році.

В порівнянні до відповідного періоду минулого року збільшено виробництво сиру свіжого неферментованого (110,6%), йогуртів та інших сквашених молока та вершків (131,4%), м'яса птиці охолодженого (104,8%), пива солодового (101,5%), олії соєвої – (132,0%), напоїв безалкогольних (103,5%), слабоалкогольних напоїв міцністю до 8,5% (101,5%).

Росту досягнуто у виробництві кормів – у 2,5 рази більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. За 10 місяців звітного року обсяг реалізованої промислової харчової продукції склав майже 5,6 млрд. грн., що становить 27,1% до загальнообласного обсягу реалізованої промислової продукції. Цукровими заводами області у цього річного сезону перероблено 1,2 млн. тонн цукрового буряка, вироблено 167,5 тис. тонн цукру – піску, працювало 5 цукрових заводів.

Дещо більше ніж торік експортовано молока згущеного (+27 тонн) та масла вершкового (+10 тонн). Експортують підприємства сухе знежирене молоко, сири тверді, плавлені, казеїн технічний, мед бджолиний, напої безалкогольні та води питні газовані та негазовані, цикорій розчинний та іншу продукцію. Харчові та переробні підприємства області експортують продукцію більш як

у 25 країн світу. У 2015 році отримали дозволи на експорт продукції до Китаю Старокостянтинівський молочний завод та Славутський маслоробний комбінат.

Сільське господарство області залишається найбільш стабільною галуззю і не зважаючи на загальну економічну кризу продовжує в утримувати свої позиції. Проте зміна структури сільськогосподарського виробництва містить у собі значні потенційні загрози для його розвитку на середньострокову та довгострокову перспективу.

Особливостям та тенденціям розвитку аграрного потенціалу області присвячений пункт 3.1 монографії.

Інфраструктурний потенціал. Інфраструктурний потенціал характеризує розташування регіону з огляду на розвиток ринкової інфраструктури, наявність автомобільних шляхів, залізниць, морського транспорту, доступності енергоресурсів, сировини та інших факторів [17].

Дослідження інфраструктурного потенціалу проведемо за такими елементами:

- 1) транспортно-дорожній потенціал;
- 2) енергетичний потенціал;
- 3) житлово-комунальний потенціал.

Транспортно-дорожній потенціал. Хмельницька область має добре розвинуту транспортну мережу. Важливе значення має її положення на транспортних шляхах, що зв'язують основні промислові райони України (столичний, Харківський, Придніпров'я, Донбас) і Росії, а також чорноморські порти із західноукраїнськими областями та країнами Центральної і Східної Європи. Залізнична мережа області відноситься до Південно-Західної залізниці. У північному напрямку залізничні колії та станції обслуговує Козятинська дирекція залізничних перевезень, у південному, східному та західному – Жмеринська дирекція залізничних перевезень. В межах області діє 40 вантажних станцій.

Мережа доріг загального користування на території області складає 7168,8 км, з яких:

- дороги державного значення – 845,1 км, в тому числі:
  - міжнародні – 148,2 км;
  - національні – 197,4 км;

- *регіональні* – 495,6 км;
- дороги місцевого значення – 6323,7 км, в тому числі:
- *територіальні* – 1263,6 км;
- *обласні* – 3640,3 км;
- *районні* – 1419,8 км.

Розподіл автомобільних доріг по типах покриття:

- *цементобетонні* – 56,4 км;
- *асфальтобетонні* – 1235,4 км;
- *чорнощобеневе покриття* – 3293,1 км;
- *білощобеневе покриття* – 2091,3 км;
- *бруківка* – 444,3 км;
- *грунтові* – 48,3 км.

Розподіл автомобільних доріг за категоріями:

- I категорія* – 40,6 км;
- II категорія* – 439,6 км;
- III категорія* – 1884,9 км;
- IV категорія* – 3973,7 км;
- V категорія* – 781,7 км.

На автодорогах загального користування знаходиться 564 шт. мостів та шляхопроводів загальною довжиною 10271 м. п., 5797 шт. Водопропускних труб загальною довжиною 82561 м. п.

Найбільшими автотранспортними вузлами області є Хмельницький, Старокостянтинів, Шепетівка. Всі населені пункти області доступні до внутрішньо-регіональної системи доріг [7].

У 2015 році транспортом області перевезено 7,8 млн. тонн вантажів, що на 0,3% менше ніж у 2014 році, та виконано вантажооборот в обсязі 1809,0 млн. тонно-кілометрів, який збільшився на 1,4 відсотка. Послугами пасажирського транспорту скористалися 112,2 млн. пасажирів (на 1,9% менше) та виконано пасажирську роботу в обсязі 1148,9 млн. пасажиро-кілометрів (на 3,2% більше).

У 2015 році на поточний ремонт та експлуатаційне утримання доріг загального користування за рахунок коштів державного бюджету заплановано 128,6 млн. грн., на 01 січня 2016 року з державного бюджету надійшло 128,6 млн. грн., які спрямовано на погашення кредиторської заборгованості з поточного ремонту та експлуатаційного утримання доріг; оплату робіт виконаних з поточного дрібного ремонту та

експлуатаційного утримання доріг; оплату виконаних робіт з поточного середнього ремонту доріг. На експлуатаційне утримання доріг місцевого значення з обласного бюджету у 2015 році профінансовано 1266,0 тис. гривень [12].

Система доріг всередині області є достатньо збалансованою і такою, що може забезпечити внутрішньообласну доступність всіх територій та населених пунктів. Проте стан доріг є в цілому не задовільним. Відсутність доріг 1-ї категорії підтверджують обмеженість транзитного потенціалу області.

В області є два аеропорти: аеропорт розташований на відстані 7 км на південний захід від м. Хмельницького та аеропорт у м. Кам'янець-Подільському (відкрито у 2016 році, обслуговує малу та спортивну авіацію).

Хмельницький аеропорт функціонує, як самостійне підприємство з 1 квітня 1994 року. Аеропорт може приймати літаки вдень і вночі злітною масою до 61 тонн. Аеровокзальний комплекс аеропорту включає в себе приміщення для обслуговування пасажирів загальною площею 1500 кв. м, куди входить міжнародний сектор площею 800 кв. м. Міжнародний сектор включає приміщення та устаткування для здійснення реєстрації авіаквитків, перевірки пасажирів на авіабезпеку польотів, митного контролю та паспортного контролю прикордонною службою. Служби аеропорту можуть обслуговувати не менше 4-6 міжнародних рейсів в межах регламенту.

Перспективні напрямки потоків пасажирів при міжнародних перевезеннях: Туреччина, Росія, Італія, Португалія. В зоні впливу можливих пасажирських та вантажних потоків знаходяться Вінницька, Чернівецька, Тернопільська області.

Телекомунікаційна мережа (кабельна) в області складає 65578 абонентів, в тому числі 65502 в населення, абонентів кабельного телебачення. Телекомунікаційна мережа (бездротова) – 1044904 абоненти мобільного зв'язку. Кількість підключень до Інтернет – 50774 абоненти, в тому числі 44314 в населення абонентів мережі Інтернет, що є досить низьким показником, а отже, стримуючим фактором розвитку освіти, науки, управління [7].

Наявність паралельних до головних доріг державного значення доріг місцевого значення з твердим покриттям дає змогу оптимізувати маршрути транзитного транспорту і може забезпечити транспортну доступність більшості території області, що сприятиме вирівнюванню економічного розвитку районів області.

Енергетичний потенціал. Хмельницька область має потужний енергетичний потенціал, що забезпечує Хмельницька АЕС. Крім того, область нарощує потенціал нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії (НВДЕ), який визначається кліматичними характеристиками, обсягами відходів виробництва та промислової переробки його продукції, кількістю споживачів енергії тощо [18].

До місцевих (наявних у Хмельницькій області) відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) можна віднести наступні:

- сонячну енергію;
- геотермальну енергію;
- енергію малих річок;
- енергію біомаси (деревина, рослинні рештки, біопаливо, газ ферментації відстоїв і стоків, біогаз з біогазових установок аграрних підприємств, газ полігонів твердих відходів);
- теплову енергію стічних вод;
- теплову енергію ґрунту та ґрунтових вод;
- енергію вітру.

Оцінку потенціалу НВДЕ для регіонів проводять використовуючи показники технічно-досяжного та економічно-доцільного потенціалу НВДЕ. У першому випадку показник враховує сучасний стан розвитку технічної та технологічної бази відновлювальної енергетики та спроможності і доцільності їх впровадження. Другий показник враховує не лише техніко-технологічні фактори, а й стан економічного розвитку, соціальні та політичні фактори [19].

Хмельницька область належить до групи областей із середнім рівнем забезпеченості НВДЕ, оскільки сума нормованого потенціалу на основі даних технічно-досяжного потенціалу НВДЕ складає 1,42, а сума нормованого потенціалу на основі даних економічно-доцільного потенціалу – 0,66 [18].

У 2014 році Хмельниччина зменшила споживання природного газу у порівнянні з 2013 роком на 24 млн. кубометрів або 16% [20]. У 2015 році в області використано 636,3 млн. м. куб. газу, що на 21% менше, порівняно з попереднім роком [12].

Нормований потенціал відновлювальних та нетрадиційних джерел енергії для Хмельницької області подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Потенціал відновлювальних та нетрадиційних джерел енергії
Хмельницької області

Нормований потенціал НВДЕ	Значення потенціалу
Сонячна енергетика, МВт год./рік	0,38
Гідроенергетика малих річок, МВт год./рік	0,06
Енергія низькопотенціальної теплоти ґрунту та ґрунтових вод, МВт год./рік	0,11
Теплова енергія стічних вод, МВт год./рік	0,1
Деревина, т у.п.	0,36
Біогаз, т у.п.	0,85
Рослинна біомаса, т у.п.	0,12
Інші органічні відновлювані енергоносії (біогаз звалищ та стоків, моторне біопаливо, торф), т у.п.	0,46

Джерело: [18]

Аналіз даних таблиці дає можливість виділити три групи джерел з високим, середнім та низьким потенціалом НВДЕ. Низький нормований потенціал НВДЕ характерний для гідроенергетики малих річок, енергії низькопотенціальної теплоти ґрунту та ґрунтових вод, теплової енергії стічних вод, а також рослинної біомаси. Відносні переваги (середній нормований потенціал НВДЕ) область має по сонячній енергетиці, деревині та інших органічних відновлювальних енергоносіях (біогаз звалищ та стоків, моторне біопаливо, торф). Найбільший потенціал належить використанню в якості джерела енергії біогазу.

Отже, на Хмельниччині за останні роки створений практичний досвід переходу з традиційних видів палива на альтернативне. На сьогодні перспективи покращення енергоефективності та впровадження альтернативних джерел енергії пов'язані з активним залученням іноземних інвестицій, які у регіоні спрямовані на розвиток сонячної енергетики. Розвиток

вітрової енергетики в області на даний час не має підтримки інвесторів, проте населення поступово починає використовувати вітрогенератори для забезпечення власних потреб.

Найбільший потенціал у розвитку альтернативних джерел енергії Хмельницька область має при використанні біогазу. Ці технології, в основному, реалізуються в умовах малих фермерських господарств та підприємств. Будівництво великих підприємств з отримання біогазу можливе тільки за сприятливого інвестиційного клімату [21].

Так, за наявності «зеленого» тарифу на електроенергію в Україні на базі підприємств групи UkrLandFarming [22] у Хмельницькій області заплановано будівництво двох біогазових установок загальною потужністю 20 МВт/год. Таким чином, використання енергетичного потенціалу НВДЕ на території Хмельниччини підвищить рівень енергозабезпечення об'єктів народного господарства, поліпшить паливно-енергетичний баланс, зменшить обсяг необхідного імпорту органічних видів палива, покращить соціальну та екологічну ситуацію в районах області, сприятиме конкурентоспроможності підприємств, призведе до зниження енергоємності ВВП та знизить залежність держави від імпорту енергоносіїв [21].

Житлово-комунальний потенціал. Будівельними підприємствами у 2015 році усіх форм власності виконано будівельних робіт на суму 1300,5 млн. грн., що на 5,7% більше ніж у 2014 році. Збільшилося будівництво інженерних споруд на 23,9% та нежитлових будівель – на 11%. Підприємствами міста Хмельницький виконано 60,5% загального обсягу будівництва, міст Кам'янець-Подільський – 6,9%, Нетішин – 5,8% та Шепетівського району – 4,6 відсотка. Нове будівництво, реконструкція та технічне переозброєння становили 84,3% від загального обсягу виконаних будівельних робіт, поточний та капітальний ремонт – 10,1% та 5,6%, відповідно. У 2015 році введено в експлуатацію 440,0 тис. кв. метрів житла, що становить 127% відповідно до 2014 року.

Проведено інвентаризацію підвідних газопроводів, введені в експлуатацію газопроводи передано на баланс ПАТ «Хмельницькгаз» та ПАТ «Шепетівкагаз». За рахунок коштів державного бюджету добудовано підвідний газопровід (9,4 км)

високого тиску до низки сіл Кам'янець-Подільського району, за рахунок коштів обласного бюджету добудовано та введено в експлуатацію підвідний газопровід високого та середнього тиску (71 км) до сіл Славутського району.

Протягом 2015 року з державного фонду регіонального розвитку профінансовано 120,1 млн. грн., які спрямовано розпорядникам та одержувачам коштів нижчого рівня на здійснення добудови, реконструкції та капітального ремонту 33 об'єктів соціально-культурного та житлово-комунального призначення. З цих коштів освоєно 114,5 млн. грн., за рахунок чого завершено будівництво (реконструкцію, капітальний ремонт) 17 об'єктів, будівельні роботи на інших об'єктах буде продовжено у 2016 році.

За програмою здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов, за 2015 рік громадяни отримали компенсацію вартості іпотечних кредитів за рахунок коштів державного бюджету на загальну суму 3392,6 тис. гривень.

У 2015 року на реалізацію цільової регіональної програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі та поліпшення житлово-побутових умов населення «Власний дім» на 2012-2020 роки фактично профінансовано з державного бюджету 1870,0 тис. грн., з місцевих – 1208,0 тис. грн., у тому числі з обласного – 950,0 тис. грн., за рахунок чого надано 43 кредити на загальну суму 3078,0 тис. гривень.

Населенням за 2015 рік сплачено за житлово-комунальні послуги, включаючи погашення боргів попередніх періодів, 1201,9 млн. грн., що на 39,3%, або на 339,2 млн. грн. більше ніж у 2014 році. Рівень оплати становив 104,5% від нарахованих за цей період сум (за 2014 рік – 98,8%).

У 2015 році загальна сума субсидій готівкою, отриманих домогосподарствами для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, становила 23,1 млн. гривень.

Для формування конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг, передусім у сфері управління та утримання житлового фонду створено 605 ОСББ, які

обслуговують 1761,8 тис. кв. м житла, у 2015 році створено 51 ОСББ.

З метою економії коштів та енергозбереження у житлових будинках, закладах бюджетної сфери та інших установах та підприємствах встановлюються засоби обліку теплової енергії. Лічильниками технологічного обліку підприємства комунальної теплоенергетики оснащено стовідсотково. Одночасно, житлові будинки та квартири мешканців облаштовуються приладами обліку тепла та води. На 01 січня 2016 року облаштовано будинковими лічильниками гарячої води 4,6% та холодної води – 3,4% житлових будинків. За рахунок різних джерел фінансування встановлено 1427 будинкових засобів обліку теплової енергії або 61,7% від загальної кількості житлових будинків з централізованим тепlopостачанням. Досягнуто 87% поквартирного встановлення лічильників холодного водопостачання та 45% – лічильників гарячого водопостачання.

Вживаються заходи з утеплення будинків та квартир, економного та енергоощадливого використання енергоресурсів. У місті Кам'янець-Подільський за програмою «Теплий дім» утеплено 32 житлових будинки, у м. Старокостянтинів разом з утепленням стін замінюються на енергозберігаючі вікна та двері.

Рекреаційно-туристичний потенціал. Рекреаційно-туристичний потенціал території являє собою сукупність природних ресурсів, історичних, сакральних, культурно-пізнавальних, культурно-розважальних та інших атракційних об'єктів певної території, які можуть використовуватись для організації відпочинку, подорожей, екскурсій, занять спортом, лікування та оздоровлення населення. Він включає в себе природно-кліматичні (клімат, ландшафт, екосистеми та ін.), історико-культурні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос тощо), а також інфраструктуру туризму та матеріально-технічну базу [23].

Рекреаційно-туристичний потенціал – це потенціал для розвитку у регіоні різноманітних видів туризму, серед яких виділяють: рекреаційний, пізнавальний, спортивний, діловий, релігійний, етнічний, екзотичний. За туристично-рекреаційним потенціалом для цих видів туризму Хмельницька область посідає одне з провідних місць в Україні. Особливість економіко-

географічного положення, розвинута транспортна мережа, благодатні природокліматичні умови, наявність пам'яток природи, архітектури, історії та культури, джерел мінеральних вод створюють сприятливі передумови для формування високорентабельної туристично-рекреаційної галузі.

Туристичний потенціал краю визначається насамперед культурно-історичною спадщиною, яка є багато в чому унікальною. Туристичний потенціал області має такі головні складові:

- мальовнича природа – Дністер, Товтри, ліси та озера півночі області;

- мінеральні води – типу Нафтуса, Миргородська, радонова;

- пам'ятки історії та архітектури – Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Самчики;

- мережа санаторіїв, де можна оздоровитись та полікуватись.

Статистика з використання туристичних можливостей області практично відсутня. Туристичні потоки внутрішнього туризму реально не обліковуються.

Туристично-рекреаційні ресурси області складають понад 270 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі й державного значення, зокрема, заповідного фонду: 39 заказників, у тому числі 15 державного значення, 198 пам'яток природи, з них 4 державного значення, Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 7 заповідних урочищ, 24 парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, в тому числі 8 державного значення, одна пам'ятка ЮНЕСКО – дуга Струве, 3 з чотирьох об'єктів якої в Україні знаходяться у Хмельницькій області.

Розвинена туристично-рекреаційна та курортна інфраструктура, яка має величезний потенціал для розбудови та розвитку: функціонують Державний курорт «Сатанів» та курорт місцевого значення «Маків», готелі, санаторії, бази відпочинку, оздоровчі табори для дітей та юнацтва, кемпінги, мотелі тощо. На базі одного із найбільших у Європі, за запасами мінеральних лікувальних вод типу «Нафтуса» – Збручанського родовища – засновано Державний курорт Сатанів. На сьогодні будується новий санаторно-курортний комплекс «Арден-Палац», який заплановано відкрити у 2016 році.

Найбільш активно в області працюють кластерні об'єднання у туристичній галузі, які формуються з урахуванням існуючої інфраструктури та ефективного залучення туристично-рекреаційних ресурсів [24]. Ефективно функціонують кластер сільського «зеленого» туризму «Оберіг» у селищі Гриців Шепетівського району, туристичний кластер «Кам'янецький дивокрай» у Кам'янець-Подільському районі, туристичний кластер «Кам'янець» у м. Кам'янець-Подільський, громадська організація «Екокласт «Зелені Товтри» у Кам'янець-Подільському районі.

Серед туристичних центрів Хмельниччини особливо слід виділити Кам'янець-Подільський, місцева влада якого проводить досить активну туристичну політику. Кам'янець-Подільський, одне з найдавніших історичних міст України. Завдяки унікальному поєднанню історико-архітектурної, містобудівельної спадщини, ландшафту каньйону річки Смотрич, древньоруська та середньовічна частина міста проголошена державним історико-архітектурним заповідником. Кількість пам'яток архітектури XV-XIX століть налічує близько 200 будівель та споруд. Могутні оборонні укріплення «Старого міста». Фортеця та фортечний міст, поєднання культових споруд різних релігій залишають неповторне враження. Враховуючи багату історико-архітектурну спадщину «Старого міста» Національною комісією України у справах ЮНЕСКО в травні 1994 року було рекомендовано включити його кандидатом до реєстру світової культурної спадщини.

В селищі Меджибіж знаходиться могила засновника однієї з найбільших течій іудейської віри – хасидизму – Баал-Шем Това, яка є меккою для релігійних паломників-хасидів.

Поряд з цим, значний інтерес можуть викликати і інші наявні в регіоні пам'ятки архітектури і давнини, природна екзотика: фортеці в містах Летичеві та Хотині, карстова печера «Атлантида», курорт «Сатанів», що знаходиться в мальовничому куточку древніх гір Медобори, «Голубі озера» в лісах поблизу м. Славути, пов'язане з давньою легендою «Святе озеро» в лісах біля м. Ізяслава, каньйони ріки Дністер, що протікає на півдні області, найбільший в Україні і Європі національний природний парк «Подільські Товтри».

Для формування позитивного сприйняття Хмельниччини як привабливого туристичного регіону потрібні значні маркетингові зусилля, які необхідно спрямувати на вдосконалення системи інформаційного забезпечення, поглиблення маркетингових досліджень в сфері туризму, стимулювання розвитку інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних і іноземних інвестицій для реконструкції, будівництва туроб'єктів [25].

Туристичні підприємства у рамках XVIII Міжнародного туристичного салону «Україна-2011» мали змогу укласти угоди з вітчизняними та закордонними туроператорами та популяризували культурну спадщину, ремесла і традиції області.

Для ефективного і раціонального використання наявних туристичних ресурсів, визначення їх якісних показників, а також упровадження належного обліку туристичних об'єктів, завершено паспортизацію таких об'єктів. Сформовано реєстр баз відпочинку та санаторіїв області. Створено громадське об'єднання «Регіональний центр розвитку туризму», яке об'єднує малі підприємства туристично-курортної галузі з метою координації роботи і поліпшення якості надання туристичних послуг [12].

Таким чином, Хмельниччина є одним з перспективніших туристичних регіонів України. Необхідною умовою для ефективного розвитку туризму на Хмельниччині є створення системи регіональної координації діяльності різних організацій, від яких залежить якість туристичних послуг та реалізація активної туристичної політики. Динамічність розвитку туристичної галузі на Хмельниччині можна забезпечити за рахунок поширення і впровадження нових видів туристичних послуг. Пріоритетними для Хмельниччини є оздоровчий туризм (відпочинок та лікування на курортах області), екологічний туризм, пізнавальний, а також тури вихідного дня. Впровадження нових екскурсійних маршрутів, пошук ефективних форм поєднання різних видів туризму (наприклад, екологічного туризму з природо-пізнавальним, сільським і мисливським та ін.) сприятиме подальшому розвитку туризму на Хмельниччині.

У восьмому розділі монографії проведено детальніший аналіз особливостей функціонування туристичної галузі області.

Інвестиційний потенціал. Інвестиційний потенціал регіону – це максимальні можливості регіону щодо раціонального залучення

та використання інвестиційних ресурсів з врахуванням природно-геополітичних та соціально-економічних передумов здійснення інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку регіону [26].

В економіці будь-якого регіону України інвестиції є домінуючою складовою розвитку. Вони дають можливість вирішити соціальні проблеми, забезпечують високий рівень зайнятості населення, дозволяють оновлювати виробництво, проводити модернізацію й нарощування основних фондів підприємств, впроваджувати новітні технології.

Внутрішні інвестиції є важливим джерелом економічного зростання регіону. Їхнє залучення свідчить, з одного боку, про підвищення рівня довіри населення до запроваджених реформ, з іншого – про зростання рівня добробуту громадян.

У 2015 році підприємствами області в розвиток економіки за рахунок усіх джерел фінансування вкладено 6523,9 млн. грн. капітальних інвестицій, що в порівнянних цінах на 36,5% більше обсягу капітальних інвестицій за 2014 рік. Найвагомішу частку з них (98,5% загального обсягу) становлять інвестиції у матеріальні активи, з яких у житлові будівлі – 44,3% усіх інвестицій, у машини, обладнання та інвентар – 26,7 відсотка.

У нематеріальні активи вкладено 1,5% загального обсягу капітальних інвестицій. Основним джерелом інвестування були власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 44,7% загального обсягу. Частка коштів населення на будівництво власного житла становила 37,5%, залучених і запозичених коштів, зокрема, кредитів банків і інших позик – 3,1 відсотка.

За рахунок державного бюджету освоєно 1,8% капітальних інвестицій, за рахунок місцевих бюджетів – 6,7 відсотка. Найбільшу частку капітальних інвестицій освоєно підприємствами сільського, лісового та рибного господарства (23,3%), будівництва (23,1%), сфери адміністративного та допоміжного обслуговування (22,7%), промисловості (18,1%). Капітальні інвестиції у житлове будівництво становили 2892,1 млн. грн. (44,3% від загального обсягу).

Інвестиційна політика Хмельниччини спрямована на покращення іміджу регіону на міжнародному рівні, сприяння істотному збільшенню надходжень внутрішніх і зовнішніх

інвестицій у розвиток економіки, здійснення активної інформаційно-промоційної діяльності.

Обсяг унесених з початку інвестування в економіку області прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2015 року становив 166,8 млн. доларів США. У минулому році в економіку області іноземними інвесторами вкладено 1,1 млн. доларів та вилучено 4,9 млн. доларів прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення вартості капіталу становило 18,5 млн. доларів (в основному за рахунок курсової різниці).

Інвестиції надійшли із 43 країн світу. Із країн Європейського Союзу з початку інвестування внесено 154,7 млн. доларів (92,7% загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 12,1 млн. доларів (7,3%).

До п'ятірки основних країн-інвесторів, на які припадає 87% загального обсягу прямих інвестицій, належать: Нідерланди – 102,6 млн. доларів, Кіпр – 15,3 млн. доларів, Польща – 13,5 млн. доларів, Німеччина – 7,5 млн. доларів, Велика Британія – 5,7 млн. доларів (рис. 2.3).

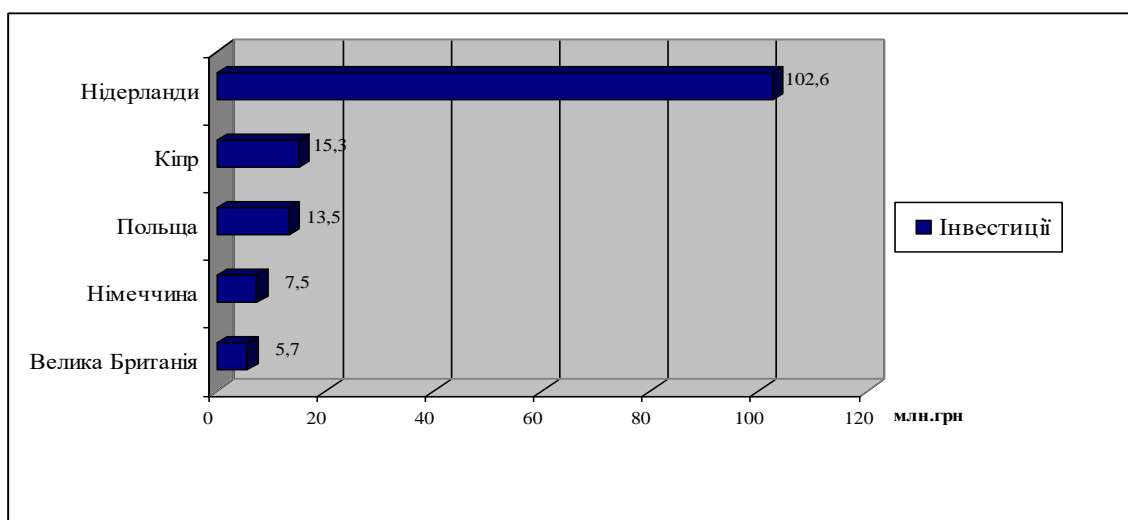

Рис. 2.3. Основні іноземні інвестори

На підприємствах промисловості зосереджено 123,6 млн. доларів (74,1% загального обсягу прямих інвестицій в області), у тому числі переробної промисловості – 123,0 млн. доларів. У підприємства з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції внесено 101,4 млн. доларів прямих інвестицій, машинобудування, крім ремонту і

монтажу машин і устаткування – 10,9 млн. доларів, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 4,2 млн. доларів, виробництва меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу машин і устаткування – 3,4 млн. доларів.

На підприємствах з оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів акумульовано 21,7 млн. доларів (або 13,0% загального обсягу прямих інвестицій), сільського, лісового та рибного господарства – 10,2 млн. доларів (6,1%), в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном – 6,4 млн. доларів (3,9%).

Підтвердженням сприятливого інвестиційного клімату в регіоні є тривала успішна робота на теренах області таких іноземних компаній, як нідерландські CRH Poland Products & Distribution B.V. та Affinia Netherlands Holdings, чеська PEKM Kabeltechnic s.r.o., польські Wix-Filtron Sp. Z o.o. та Inter Cars SA [11].

Оцінка інвестиційного потенціалу області наведена в розділі 5.

Науково-технічний та інноваційний потенціал. Науково-технічний потенціал – це система, яка включає науку, освіту і технічний потенціал виробництва, іншими словами, це вся сукупність чинників (інтелектуальних і матеріальних), які визначають рівень, терміни і масштаби поширення нових технологічних систем у суспільному виробництві [27].

Інновація – це результат створення та освоєння у виробництві принципово нового або модифікованого засобу – нововведення, яке задовольняє певні потреби і забезпечує прибуток, даючи при цьому низку ефектів [28].

Отже, науково-технічний потенціал можна розглядати як складову частину інноваційного потенціалу, яка забезпечує: виникнення ідеї, здійснення процесу НДДКР та впровадження нововведення у виробництво, а процес впровадження нововведення на ринок забезпечує інша складова частина інноваційного потенціалу, яку доцільно назвати маркетинговою.

Інноваційний потенціал регіону – це спроможність регіону, використовуючи наявні ресурси та інфраструктуру, створювати інноваційний продукт та впроваджувати його на ринок [29].

В Хмельницькому регіоні реалізується низка важливих завдань зі стабілізації економіки і формування нового законодавчого поля, підвищення соціальних стандартів,

підвищення конкурентної спроможності. Для цього виконуються такі пріоритетні завдання та заходи:

- закладаються правові основи інвестиційно-інноваційної моделі розвитку шляхом забезпечення інноваційної складової інвестицій;

- створюється регіональна інноваційна мережа, покращуються зв'язки між підприємствами та центрами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;

- створюються умови для збереження, розвитку і використання науково-технічного потенціалу шляхом активізації взаємодії науки, освіти та виробництва в інноваційному процесі;

- надається допомога підприємствам при розробленні та впровадженні у виробництво інноваційних проектів, технічна допомога при створенні обласних підприємств;

- проводяться науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи у промисловості та налагоджується співпраця між навчальними закладами та підприємствами;

- формується інноваційна інфраструктура, що надає змогу створити, зокрема у вищих навчальних закладах, цілісну систему інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності;

- покращується структура підгалузей економіки за рахунок інноваційних розробок, що мають попит на ринку [30].

Для підтримки інноваційної діяльності та покращення фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання в регіоні діють програми: Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року [31] та Програма соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2016 рік [32].

Економічна ефективність регіону оцінюється за часткою інноваційно-активних підприємств у їх загальній кількості та внеском результатів інноваційної діяльності таких підприємств у промисловість регіону. Вагомою складовою регіональної інноваційної системи, що безпосередньо бере участь у процесі перетворення знань на економічний та соціальний ефект регіону, є наукові кадри. Успішний розвиток інноваційних процесів в області можливий за умови участі всіх суб'єктів таких процесів, а саме органів місцевої влади, наукових організацій, промислових підприємств, винахідників та установ, що виконують функції

інформаційного забезпечення процесу розробки та випуску продукції, її сертифікації, правового захисту. Мова йде про рівень інноваційної культури учасників процесу, їх відношення до нових ідей, готовності підтримувати та реалізовувати інновації у всіх сферах життя. При цьому важливим елементом виступають заходи інформаційно-комунікативного характеру. Результати реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в області висвітлені в шостому розділі монографії.

Економіка Хмельницької області потребує довготривалих відносин зі стратегічним інвестором. Вигідне транспортно-географічне положення разом із значними ресурсами в умовах ринкового реформування економіки України створюють потенційні можливості для залучення коштів іноземних інвесторів.

Отже, сприятливе географічне положення, значний потенціал земельних, водних, рекреаційних, мінерально-сировинних і трудових ресурсів області створюють усі можливості для економічного зростання, розвитку міжнародного співробітництва, торговельних зв'язків, залучення транзитних вантажів, покращення структурних пропорцій економіки.

Хмельницька область має достатній потенціал для досягнення високих результатів економічного розвитку. Для цього необхідно створити нові робочі місця, відновити перспективні виробництва, впроваджувати нові технології, підвищити конкурентоспроможність продукції. Перераховані заходи сприятимуть упровадженню інвестиційного клімату в регіоні.

Список використаних джерел

1. Бабкова Э.Г. Оценка социально-экономического потенциала и кластеризация регионов Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201482/3.html> . - Название с титул. экрана.
2. Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. / [авт.-упоряд.: М. К. Орлатий, С. А. Романюк, І. О. Дегтярьова та ін. ; за заг. ред. М. К. Орлатого]. – Київ : НАДУ, 2014. – 724 с.
3. Безверхнюк Т.М. Ресурсне забезпечення регіонального управління: теоретико-методологічні засади: монографія / Т.М. Безверхнюк. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 320 с.

4. Миско К.М. Ресурсний потенціал регіона (теоретическіе і методологіческіе аспекты ісследованія) / К.М. Миско. – М. : Наука, 1991. – 94 с.
5. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері: монографія / О.В. Ульянченко. – Х.: Харк. НАУ, 2006. – 357 с.
6. Олійник Я.Б. Географія / Я.Б. Олійник, П.Г. Шищенко, А.В. Степаненко, П.О. Масляк: Навчальний посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 455 с.
7. Хмельницька область. Аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2011/10/khmelnyskaobl-sea.pdf>. – Назва з титул. екрану
8. Потенціал регіонів: Хмельницька область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Khmelnysky/>. – Назва з титул. екрану
9. Екологічний паспорт регіону. Хмельницька область. – Хмельницький, 2006. – С. 96.
10. Федоренко І.А. Виробничий потенціал фармацевтичної галузі як складова виробничого потенціалу Харківського регіону / І.А. Федоренко // Комунальне господарство міст. Сер.: Економічні науки: зб. наук. пр. / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: [б. в.], 2010. – №96. – С. 510-516.
11. Звіт про виконання програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_zvi2014.pdf. – Назва з титул. екрану
12. Звіт про виконання програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/ZvitPr2015.pdf>. – Назва з титул. екрану
13. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
14. Хмельниччина збільшує у рази експортний потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khm.depo.ua/ukr/khm/hmelnichchina-zbilshue-u-razi-eksportniy-ponentsial-13102016121600>. – Назва з титул. екрану

15. Мукомела-Михалець В.О. Тенденції розвитку роздрібної торгівлі Хмельницької області / В.О. Мукомела-Михалець // Вісн. Хмельн. Нац. ун-ту. Економічні науки. – 2015. – № 2, т. 2. – С. 193-196.
16. Економіка регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ounb.km.ua/region/economic.php>. – Назва з титул. екрану
17. Іщук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С. Іщук // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 48-56.
18. Олейко В.М. Енергетичний потенціал НВДЕ областей України / В.М. Олейко, Н.Є. Стрельбіцька // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – К.: Ред. изд. «Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит», 2011. – № 3 (85). – С. 35-42.
19. Енергоефективність та відновлювальні джерела енергії / під заг. ред. А.К. Шидловського. – Київ : Українські енциклопедичні знання, 2007. – 560 с.
20. Як цієї зими економили газ у Хмельницькій та Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecotown.com.ua>. – Назва з титул. екрану
21. Єфремова О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку альтернативної енергетики на Хмельниччині / О.О. Єфремова, І.П. Крайнов, Н.Г. Міронова // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2016. – № 3. – С. 212-215.
22. Дмитерко В.М. Біогазові установки під українські реалії впровадження на базі Холдингу UkrlandFarming [Електронний ресурс] / В.М. Дмитерко – Режим доступу: <http://www.uabio.org/img/files/news/pdf/dmyterko.pdf>. – Назва з титул. екрану
23. Руденко В.П. Український природно-ресурсний потенціал: Серія оцінкових картосхем: ч.3. / В.П. Руденко. – Чернівці: Рута, 2005. – 248 с.
24. Туристична та санаторно-курортна галузь області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1562. – Назва з титул. екрану
25. Перспективи розвитку туризму Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1451>. – Назва з титул. екрану

26. Ткачук В.Р. Організаційний механізм формування та нарощування інвестиційного потенціалу регіону: Автореф. дис. к-та ек. наук: 08.00.05 / Полтавський національний технічний університет. – Полтава, 2008. – 20 с.
27. Дорофиенко В.В. Управление научно-техническим потенциалом региона (организационно-информационные аспекты) / В.В. Дорофиенко; ред. Ю.М. Каньгин; Украинская академия информатики. – Киев, 1995. – 216 с.
28. Павленко І.А. Економіка та організація інноваційної діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / І.А. Павленко, Н.П. Гончарова, Г.О. Швиданенко – Київ: КНЕУ, 2002. – 150 с.
29. Шутенко В.О. Інноваційний потенціал регіону: теоретичний аспект / В.О. Шутенко, Т.І. Городиський // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Львів, 2001. – № 436: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 427-431.
30. Регіональний комітет з економічних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.km.ua/index.php?subaction>. – Назва з титул. екрану.
31. Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwisl>. – Назва з титул. екрану.
32. Програма соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.adm-km.gov.ua/wp-ntent/.../proekt_soc_ek2016.pdf. – Назва з титул. екрану.

3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБЛАСТІ

3.1. Сучасний стан промисловості Хмельниччини

Важливе місце в розвитку країни чи регіону займає промисловість, яка є основою економіки і, відповідно, майбутнього суспільства. Для доцільності спочатку визначимо сутність поняття «промисловість».

Загальнодоступна вільна багатомовна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» дає визначення терміну «промисловість» як технічно найдосконалішу галузь матеріального виробництва, основу індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил; сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей економіки, видобутку сировини, палива, заготівлі лісу, переробки продукції, випущеної промисловістю або виробленої сільським господарством, видобуток і переробка сировини, виробництво товарів і послуг [1].

Загальноосвітня школа вчить, що промисловість – найважливіша структурна ланка господарського комплексу України. На неї припадає 1/3 основних фондів, понад 35% населення, зайнятого в народному господарстві. Провідна роль промисловості в економіці України визначається перш за все тим, що вона є найбільш активним фактором науково-технічного прогресу і розширеного відтворення в цілому, забезпечуючи всі галузі народного господарства знаряддями праці та новими матеріалами. Серед інших галузей господарства промисловість вирізняється комплексно- і районоутворюючими функціями. Темпи росту, рівень розвитку і структура промисловості – важливі показники не тільки кількісної, але і якісної характеристики народного господарства та життєвого рівня населення. Від рівня розвитку індустрії залежить технічний рівень виробництва, структура господарства, його територіальна організація [2]. Завдяки різним напрямкам діяльності промисловість має свою структуру і включає добувні та обробні галузі. В свою чергу, обробні галузі поділяються на важку, легку та харчову промисловість (рис.3.1).

Рис.3.1. Структура промисловості

Джерело: 2.

Від попередньої епохи Хмельниччина отримала непогану спадщину у вигляді багатогалузевого промислового комплексу, який відповідав вимогам пануючої у той час адміністративно-командної системи господарювання [3, с.9].

Хмельницька область має в своєму розпорядженні потужний народногосподарський комплекс, представлений багатьма галузями, наявними в економіці України. Через низку обставин відсутні деякі види промисловості. У наші дні економіка в Хмельницькій області розвивається в основному завдяки її природним багатствам. Також на сьогоднішній день в області виявлено 260 родовищ корисних копалин, завдяки яким в промисловості ефективно функціонує фарфоро-фаянсова галузь і виробництво будівельних матеріалів.

На північному сході області виявлено місцезнаходження графіту, що стало передумовою виникнення одного з найбільш перспективних напрямів– розвитку мінерально-сировинної бази. В центрі виявлено місце, де залягають червоний і темно-сірий граніт, діорит, лабрадорит, сапонітові глини. В області є запаси лікувальних, столових і мінеральних вод, тому на оздоровлення сюди з'їжджаються не тільки українці, а й гості з-за кордону. На сьогоднішній день розвивається сільськогосподарське і електротехнічне машинобудування, а також цементна, целюлозно-паперова, спиртова, кондитерська, плодово-овочеконсервна та інші види промисловості.

Місцеву електроенергетику забезпечує потужна і сучасна АЕС, а також ряд відкритих та відновлених ГЕС.

З 1 листопада 2014 р. для 165 підприємств харчової промисловості Хмельницької області відкрилася можливість виходу

на ринки ЄС. Про це заявила координатор інформаційної кампанії Stronger Together і експерт «Реанімаційного Пакету Реформ» (РПР) Любов Акуленко [5].

У прес-службі РПР наголосили, що із загальної площі Хмельницької області (2,1 млн. га) землі сільськогосподарського призначення займають 77,7% – близько 1,6 млн. га. Їх розораність, за даними Державної служби статистики України, становить 78%. Природна родючість ґрунтів України є однією з найвищих у світі. Все це є базовими передумовами для розвитку такої галузі сільського господарства, як екопродукція, що користується великим попитом на європейському ринку.

«Екопродукція – не лише модний тренд, але і масштабна інвестиція в здоров'я нації», – переконані експерти Реанімаційного пакету реформ [5].

Харчова промисловість є пріоритетною галуззю економіки, тому що забезпечує продуктами харчування всі верстви населення. Стабільна робота підприємств харчової промисловості Хмельниччини є безумовним результатом вмілого керівництва та творчої плідної праці робітників цієї галузі. Виробництвом продуктів харчування і переробкою сільськогосподарської сировини зайнято 656 підприємств, з них більше 60 є провідними як в регіоні, так і в Україні. Частка харчової промисловості в загальнообласному промисловому виробництві становить 27%. На підприємствах харчової промисловості області завершено будівництво та введено в експлуатацію потужності по виробництву макаронних виробів на 1400 тонн за рік у Ярмолинецькому районі та з переробки м'яса на 245 тонн за рік у Кам'янець-Подільському районі. Даний напрямок розвитку підприємств харчової промисловості продовжує набирати обертів.

Для подальшого дослідження промисловості області розглянемо стан розвитку легкої промисловості, який відбувається за рахунок переробки сировини. Місцеву сировину (шкіру) та привізну (шерсть, бавовну) переробляють в швейній, текстильній, взуттєвій, трикотажній, галантерейній галузях області. Серед найбільших підприємств області хмельницькі «Взутекс», «Шкіргалантерея», «Хмельницьклегпром», Дунаєвецька суконна фабрика, Волочиська швейна фабрика «Горинь» тощо. Меблі, тара, будівельні матеріали, папір, картон випускаються лісовою і деревобробною промисловістю.

Важливе місце серед галузей промисловості займає машинобудування та металообробка, в якій зайнято 44% загальної кількості працюючих в промисловості області. Підприємства цієї галузі випускають верстати, ковальсько-пресові машини, трансформатори, сільськогосподарські машини для рослинництва, технологічне обладнання для переробних галузей агропромислового комплексу, кабель, електротехнічні вироби. Найбільші підприємства області – товариства "Укрелектроапарат", "Катіон", "Авіс", "Пригма-Прес", "Термопластавтомат", "Новатор", "Мотор", кабельний завод, завод точної механіки, "Шепетівський завод культиваторів", Красилівський агрегатний завод, Волочиський "Номинал", "Говер" та ін. Підприємствами області освоєно виробництво нових видів продукції. Серед них - кормозбиральний комбайн "Марал-125 Поділля", техніка для виготовлення тари і упаковки, котли опалювальні, нові види дискових твердосплавних пил, конденсатори електролітичні нової серії, комбінований ґрунтообробний агрегат "Поділля", гама нових трансформаторів, радіостанції для тепловозів і електровозів, електропилососи. Освоєно випуск лічильників газу, води і тепла та іншої продукції. Лісова і деревообробна промисловість випускає меблі, тару, будівельні матеріали, папір, картон. Найбільші меблеві фабрики знаходяться в Хмельницькому, Ізяславі, Летичеві. Великим попитом користується продукція акціонерних товариств "Славутсько-Іолянська паперова фабрика" та "Понінківський картонно-паперовий комбінат". Велике значення для розвитку економіки області має електроенергетика: в м. Нетішин діє Хмельницька АЕС, що підключена до енергосистем України і країн Центральної Європи. В загальній структурі обсягу промислового виробництва частка енергетики складає 34,2%. В області також працюють підприємства, які виготовляють товари побутової хімії (Славутський завод "Лотос"), музичні інструменти (Ізяславська фабрика "Октава"), посуд, медичні інструменти та інші товари народного споживання.

Хмельницька область має добре розвинуту транспортну мережу. Важливе значення має її положення на транспортних шляхах, що зв'язують основні промислові райони, а також чорноморські порти із західноукраїнськими областями та країнами Центральної і Східної Європи. З півночі на південь область перетинають залізниця і ряд автошляхів, які дають вихід на Білорусь і країни Балтії, Молдову та країни Південно-Східної Європи. Головне місце у перевезенні вантажів і пасажирів у межах

області та у зв'язках з іншими регіонами країни займає залізничний транспорт. Область розташована в зоні діяльності Південно-Західної залізниці, на її території функціонує 40 залізничних станцій. Найбільшими залізничними вузлами в області є станції Шепетівка і Гречани (поблизу Хмельницького). Обласний центр має зручне залізничне сполучення з європейськими столицями: Прагою, Братиславою, Варшавою, Будапештом, Белградом. Транспортне сполучення в майбутньому стане ще кращим: планується будівництво високошвидкісної автомобільної магістралі "Західна Європа-Київ", яка пролягатиме по території Хмельниччини. У Хмельницькому розташований аеропорт, що відповідає вимогам статусу міжнародного. Трубопровідний транспорт представлений газопроводами, які перетинають територію області: "Союз", "Уренгой-Ужгород", "Дашава-Київ". Набувають подальшого розвитку в області засоби телекомунікацій. На території області прокладено волоконно-оптичний кабель "Київ-Захід", активно розширює зону діяльності система міжнародного зв'язку "УТЕЛ", розвивається мережа мобільного телефонного зв'язку.

Період формування в області ринкових відносин характеризується активізацією зовнішньоекономічної діяльності. За останні роки зросли обсяги імпорту та експорту, торговельний баланс регіону має позитивне сальдо. Хмельниччина налагодила стосунки з партнерами 84 країн світу, перелік яких розширюється. Значні обсяги обороту утворились з Німеччиною, Республікою Білорусь. Більше третини експорту – це живі тварини та продукція тваринництва, експортуються машини та устаткування, продукція харчової промисловості, сільськогосподарська продукція, вироби з паперу, будівельні матеріали. Вигідне транспортно-географічне положення разом із значними ресурсами в умовах ринкового реформування економіки країни створюють потенційні можливості для залучення коштів іноземних інвесторів. Метою залучення коштів інвесторів є створення додаткових робочих місць, розширення виробництва, насичення ринку товарами та послугами. Економіка області потребує довготривалих відносин з стратегічним інвестором. Підприємства різних форм власності зацікавлені в отриманні прямих інвестицій, шукають співробітництва для забезпечення підприємств новими технологіями та досвідом менеджменту.

Аналіз показників економічного стану Хмельницької області за останні три роки вказує на нестабільність і значні коливання в

економіці різних галузей промисловості. При зниженні індексу промислової продукції індекс будівельної продукції загалом зріс. Економічний зріст в добувній промисловості чередується зі спадом у переробній тощо (табл.1).

Таблиця 3.1.

Показники економічного стану Хмельницької області

Показник	В порівнянні до попереднього року, (%)		
	2013	2014	2015
Індекс промислової продукції	97,4	97,3	95,6
Індекс будівельної продукції	101,4	89,2	105,7
Добувна промисловість і розробленні кар'єри	86,7	98,1	115,4
Переробна промисловість	94,3	105,2	87,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	104,6	81,5	113,9
Текстильне виробництво, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	85,1	84,9	67,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	119,9	128,1	69
Виробництво продукції машинобудування	98,9	99,9	97,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	102,4	90	98,4
Вироби з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	117,5	Збільшився в 1,7 раза	101,6
Випуск продукції металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів (крім машин і устаткування)	85,1	84,4	100,9
Будівництво інженерних споруд	108,8	62,5	123,9
Будівництво нежитлових будівель	106,5	95,3	111,0
Будівництво будівель (загалом)	97,7	104,3	99,5
В т. ч. житлових	86,5	114,8	88,7
Вантажооборотного транспорту	101,7	94,1	101,4
Пасажирооборот	86,3	96,6	103,2

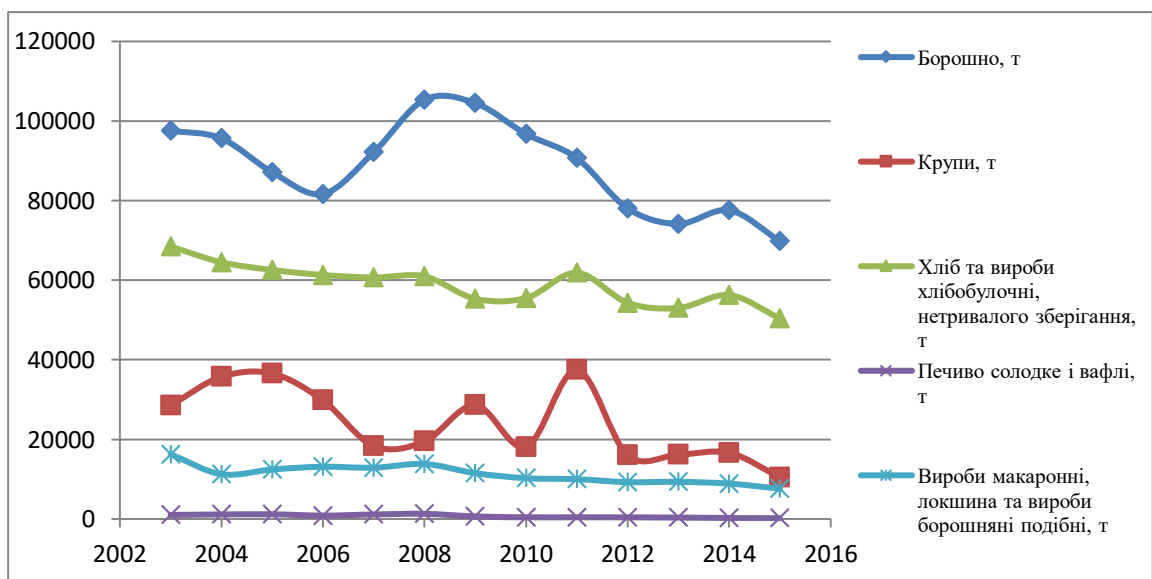
Джерело: дані головного управління статистики у Хмельницькій обл.[4].

Отже, промисловість області є широкомаштабним виробництвом різних видів товарів та наданням послуг, деякі види якого ми розглянемо далі.

Виробництво харчових продуктів в Хмельницькій області за досліджуваний період перед має стабільну тенденцію до збільшення, що свідчить про продовольчу безпеку та стабільність потенціалу в даному виді виробництва.

Серед важливих харчових продуктів, що виробляються в

області, є хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, а також вироби макаронні, локшина та вироби борошняні подібні. За останніх тринадцять років, а саме з 2003 по 2015 роки виробництво даних видів продуктів в Хмельницькій області зросло відповідно з 68477 т до 50383 т і з 16255 т до 7602 т, що відображено в додатку 4 таблиця 4 та та рис. 3.2. Також в області за період, що аналізується, зросло виробництво борошна, круп відповідно з 97,6 до 69,8 тис.т та з 28,5 до 10,5 тис. т., а виробництво печива солодкого і вафель знизилось або впало з 1008 т до 192 т, що свідчить про зниження рівня платоспроможності населення.

Джерело: [4 адаптовано автором].

Рис. 3.2 Виробництво хліба та макаронних виробів в Хмельницькій обл.

Основними представниками виробників хліба та макаронних виробів в Хмельницькій області є Хмельницька макаронна фабрика, Берездівський хлібзавода, СТІОМІ-ХОЛДІНГ, Хмельницький хлібокомбінат, ТзОВ «Заграва Експо» м.Хмельницький, Городоцький хлібокомбінат, Дунаєвецький хлібокомбінат, завод «Український кристал» м.Кам'янець-Подільський та інші.

Крім хліба та хлібобулочних виробів особливе місце в споживанні продуктів населенням області займає вода, а саме вода мінеральна газована та негазована. Враховуючи всі особливості сучасного суспільства у населення, виникла необхідність у

збільшення споживання мінеральної негазованої води і за останніх тринадцять років, починаючи з 2003 р. виробництво води мінеральної газованої зменшилося більше ніж в 3 рази, а виробництво негазованої води при значних коливаннях за даний період знаходиться на рівнівище попереднього, тобто воно зросло з 265 тис. дал у 2003 р. до 354,9 тис. дал у 2015р., про що свідчить додаток 4, таблиця 5 та рис. 3 3.

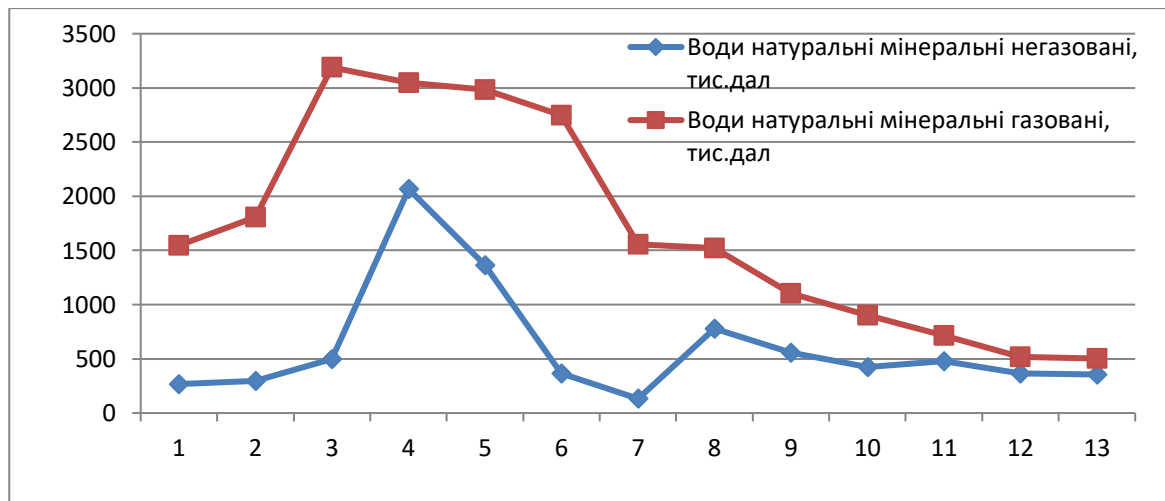

Рис. 3.3 Виробництво води натуральної мінеральної газованої та негазованої в Хмельницькій обл.

Джерело:[4 адаптовано автором].

Представниками виробників води натуральної мінеральної газованої та негазованої, а також напоїв безалкогольних є ТзОВ «Ніагара» м. Хмельницький, ПП «Перлінка» м. Кам'янець-Подільський, МПП "ТЕРЕЗА", м. Хмельницький, ТОВ «Арден палац», Подільські мінеральні води, м.Сатанів, ТОВ «Зіньківський пивзавод», Красилівське ДОЧП ПУАТ «Оболонь» тощо.

Крім води натуральної мінеральної газованої та негазованої в області виробляються напої безалкогольні, при чому їх виробництво залишається на високому рівні, незважаючи на зміни коливання. В 2015р. їх випуск становив 5965,7 тис.дал, що більше ніж у 2 рази в порівнянні з 2003 роком.

Окреме місце у виробництві харчових продуктів займають різні види м'яса та вироби з нього, субпродукти. Інформація по виробництву даних видів харчових продуктів наведена в таблиці 1 додатку 3 та на рис. 3.4,3.5,3.6.

М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, свіжі чи охолоджені користуються попитом у населення даного регіону.

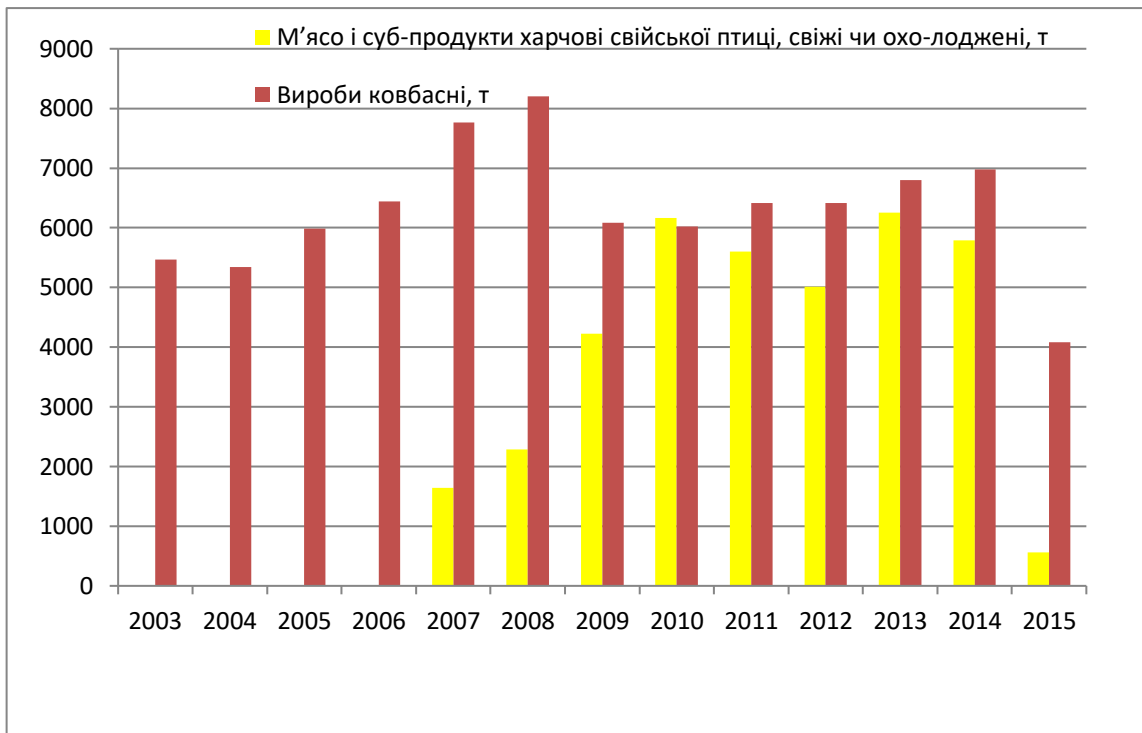

Рис. 3.4 Виробництво води м'ясо птиці та ковбасних виробів в Хмельницькій обл.

Джерело: [4 адаптовано автором].

Налагоджено виробництво ковбасних виробів на Шепетівському та Хмельницькому м'ясокомбінаті, Кам'янець-Подільському птахокомбінаті, ТОВ «Подільський Бройлер», Дунаєвецькому підприємстві «Верест» та ряді інших товаровиробників.

ПП «Мяс Пром», м.Славута, ПП Федоришин, ТОВ ім. Черняховського; Сільськогосподарський кооператив «Хижники», Виробничо-наукове племінне господарство по розведенню свиней Селянське ТОВ Агрофірма, Фермерське господарство «Кленачі», Сільськогосподарське ТОВ «Надзбуруччя», Сільськогосподарське ПП Агрофірма «Берегиня» – лише кілька з великого переліку виробників м'яса – і яловичини, і свинини. Виробництво свинини на Хмельниччині за період, що аналізується, відрізняється тим, що по-перше, починаючи з 2012 р. морожена свинина не виробляється, а виробництво свіжої свинини маючи перемінну тенденцію за останніх 13 років, різко впало в 2015 році з 3609 до 2631т, що є результатом вище описаних причин.

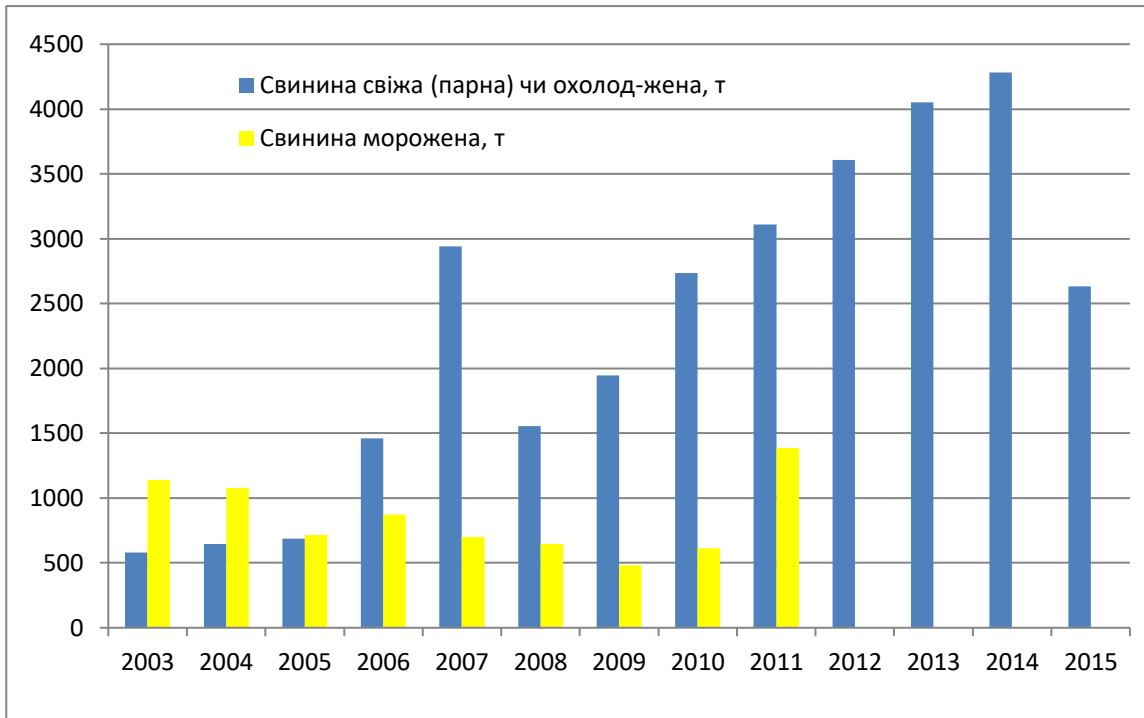

Рис. 3.5 Виробництво свинини в Хмельницькій обл.
Джерело:[4 адаптовано автором].

Аналогічна ситуація по виробництву яловичини. Так, періодичний спад у виробництві мороженої яловичини та телятини на кінець періоду, що аналізується, повністю відсутній, а виробництво свіжої телятини і яловичини знаходиться на невисокому рівні, хоча ми можемо відзначити постійну наявність даної продукції. Дана ситуація є типовою під час перебігу ряду економічних реформ та явищ. Основною причиною спаду виробництва м'яса різних видів, є те, що основним товаровиробником є населення області, а саме – господарі приватних підприємств та господарств. Дане виробництво пов'язане з рядом проблем: заготівлею кормів для тварин, зберігання даних кормів, забезпечення тварин ветеринарним обслуговуванням, санітарним обслуговуванням тварин, їх вигодовуванням, забоєм та зберіганням і швидкою реалізацією. Кількість домашніх господарств, в яких вирощуються тварини на м'ясо, зменшується, що є наслідком ряду чинників: старіння населення в сільській місцевості та зменшення його загальної кількості, погіршення стану здоров'я даної частини населення регіону тощо.

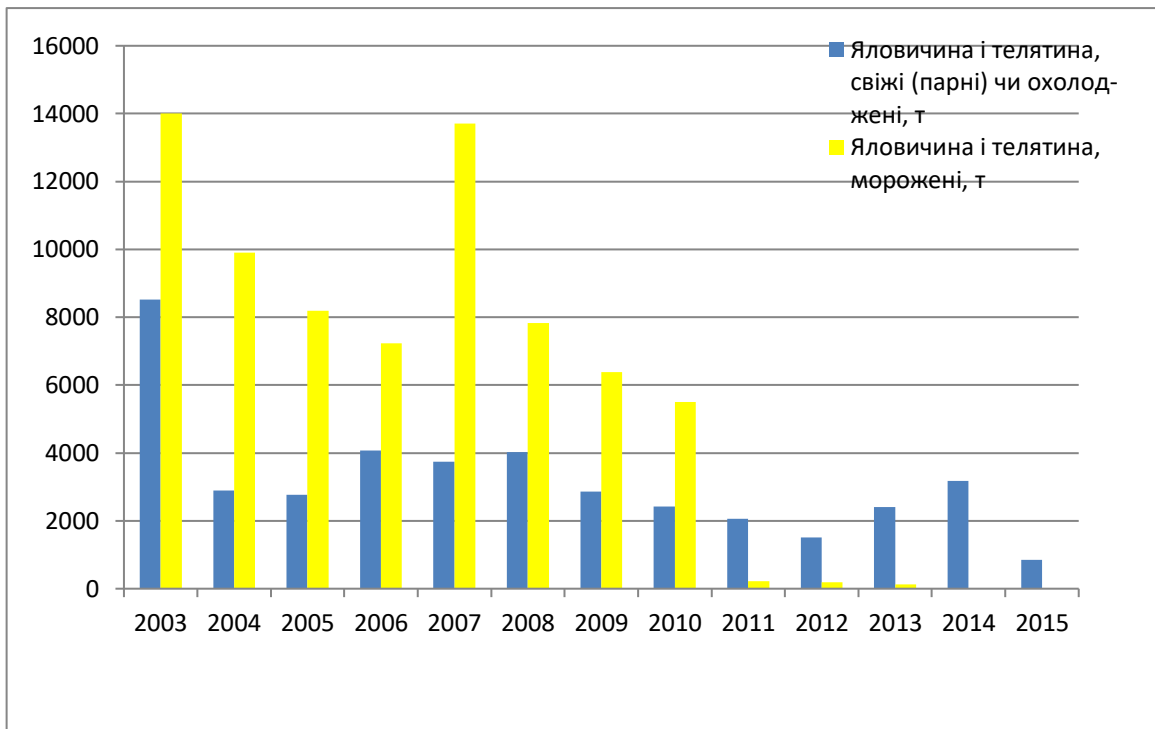

Рис. 3.6 Виробництво яловичини в Хмельницькій обл.
Джерело: [4 адаптовано автором].

Виробництво молока, сирів, масла вершкового та іншої молочної продукції забезпечує людині нормалізоване харчування і відповідно нормальне постачання в організм людини необхідних вітамінів та мікроелементів, що необхідні для нормальної життєдіяльності людини. Молочна промисловість теж має місце в даній області, вона виробляє масло, сир, молочні консерви, сухе, жирне і знежирене молоко. Підприємства, які спеціалізуються на випуску фасованого молока, сметани, вершків, розміщуються переважно у містах, а виробництво масла, сиру, консервованого молока орієнтується на сировину.

Дана продукція в Хмельницькій області виробляється як домогосподарствах, так на спеціалізованих підприємствах різних форм власності. За період з 2003 по 2015 р. в області виробництво даних видів продукції коливається (таблиця 3 додатку 3 та на рис. 3.7). Виробництво молока обробленого рідкого за період, що аналізується, при постійному коливанні мали найменші об'єми в 2012 р. – 8651 т і найбільші в 2007 р. – 45723 т. Найбільша кількість вироблених вершків жирністю більше 8% становила 3878 т в 2013 році і відсутні за випуском в теперішній час. Масло вершкове за весь період мало найбільший випуск в 2007 р., що становило 10784 т і найменший в 2015 р. – 7560 т. Кисломолочний

та свіжий неферментований сири найгірше випускалися в 2009 р. – 773 т, і найкраще в 2012 р. – 1865 т. Випуск жирних сирів в області мав свій пік випуску в 2010 р. і становив 14545 т, а найбільший спад у виробництві даного продукту за даний період був в 2015 р. – 3215 т.

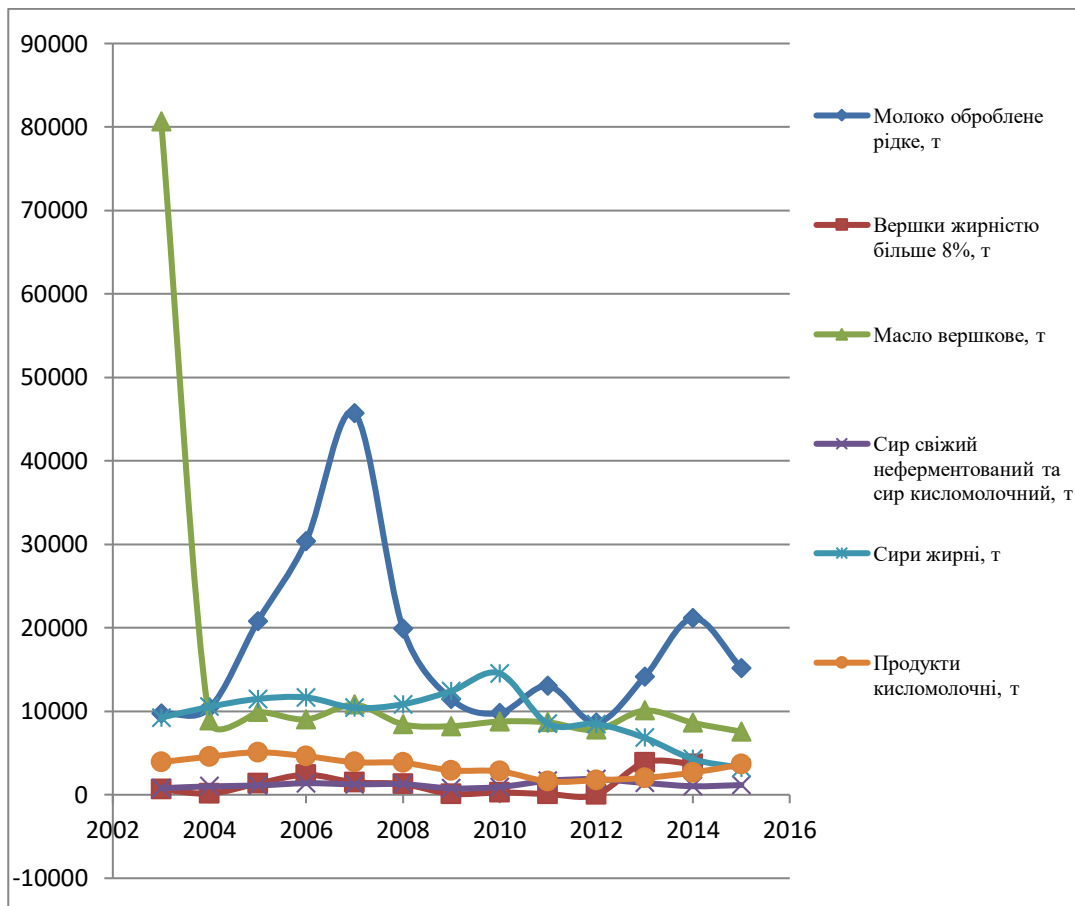

Рис. 3.7 Виробництво молочної продукції в Хмельницькій обл.
Джерело:[4 адаптовано автором].

Інші кисломолочні продукти в області виробляються теж не рівномірно, в 2005р. їх виробництво досягло рівня 5088 т, а в 2011 р. тільки 1600 т. Таким чином, ми можемо відзначити стихійні зміни у виробництві всіх молочних продуктів, що є результатом різних передумов, наприклад, відсутності великих товаровиробників та переробних підприємств в області, великої кількості домогосподарств, що беруть участь в утриманні свійських тварин тощо. Представниками підприємств молочної промисловості Хмельщини є Віньковецький сирзавод, Хмельницька маслосирбаза, Славутський маслоробний комбінат, Полонський молокопереробниц завод, Дунаєвецький та

Летичівський маслозаводи, Сільськогосподарське ПП Агрофірма «Берегиня», Старокостянтинівський, Красилівський молочний завод, ТЗОВ «Євгеній» м.Ізяслав, приватне підприємство «Зимний сад» м. Городок, Молочна компанія «Біла Роса» м. Городок, тощо.

Враховуючи те, що на Хмельщині багато садів та чорноземних ґрунтів, переробні підприємства області переробляють овочі, фрукти і ягоди на соки, пюре, пасти. Дане виробництво має свої особливості та тенденції випуску.

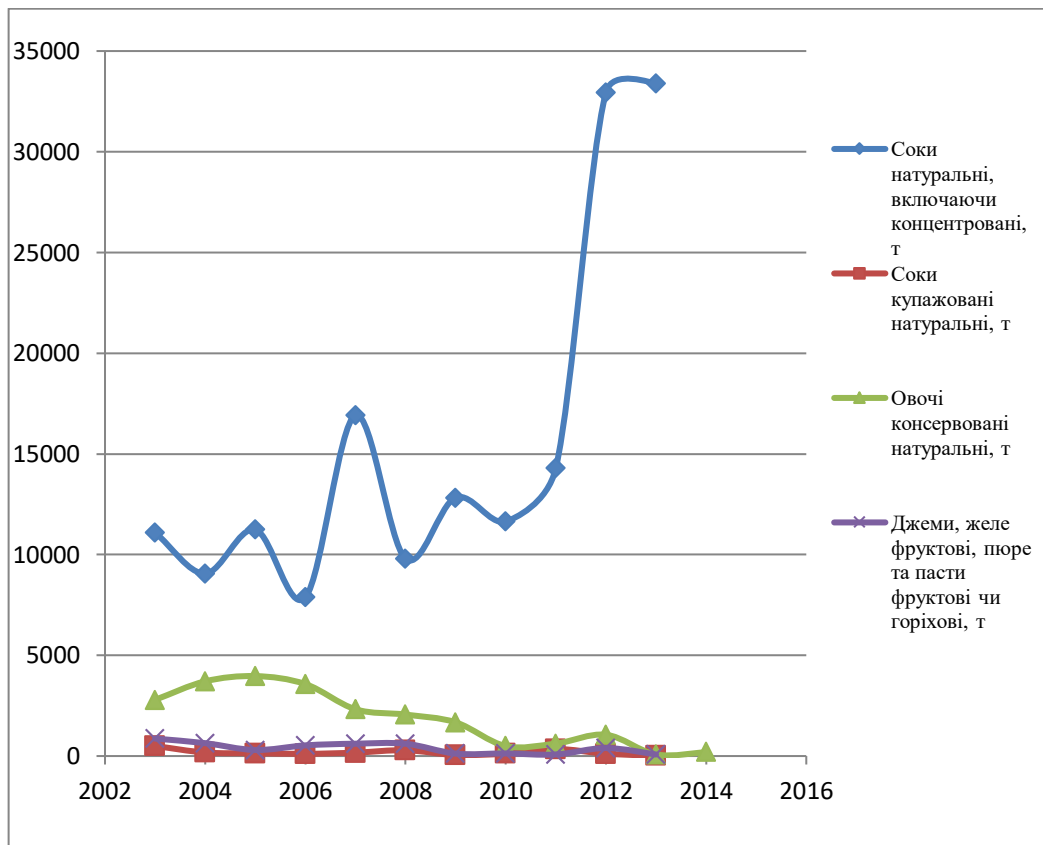

Рис. 3.8 Виробництво фруктово-овочевої продукції на Хмельщині

Джерело: [4 адаптовано автором].

За даними статистики виробництво соків купажованих, овочів консервованих натуральних, джемів, желе фруктових, пюре та паст фруктових чи горіхових за останніх 13 років знизилось по-різних причинах більше ніж в 10 разів, а виробництво соків натуральних, включаючи концентровані, зросло в тричі.

Пердстаником виробництва фруктових джемів та безалкогольних напоїв є Шепетівський завод продтоварів. Не зважаючи на цілу низку інших товаровироників дане підприємство

продовжує бути лідером серед своїх конкурентів, крім того можна відзначити діяльність ПАТ Новоушицький консервний завод, Деражнянський плодовоконсервний завод Хмельницької облспоживспілки, ДП (Деражнянський ПКЗ ОСЕ).

В Хмельницькій області, так як і решті областей Поділля є всі передумови до виробництва цукру, в тому числі і з цукрового буряка (таблиця 6 додатку 3 та на рис. 3.9).

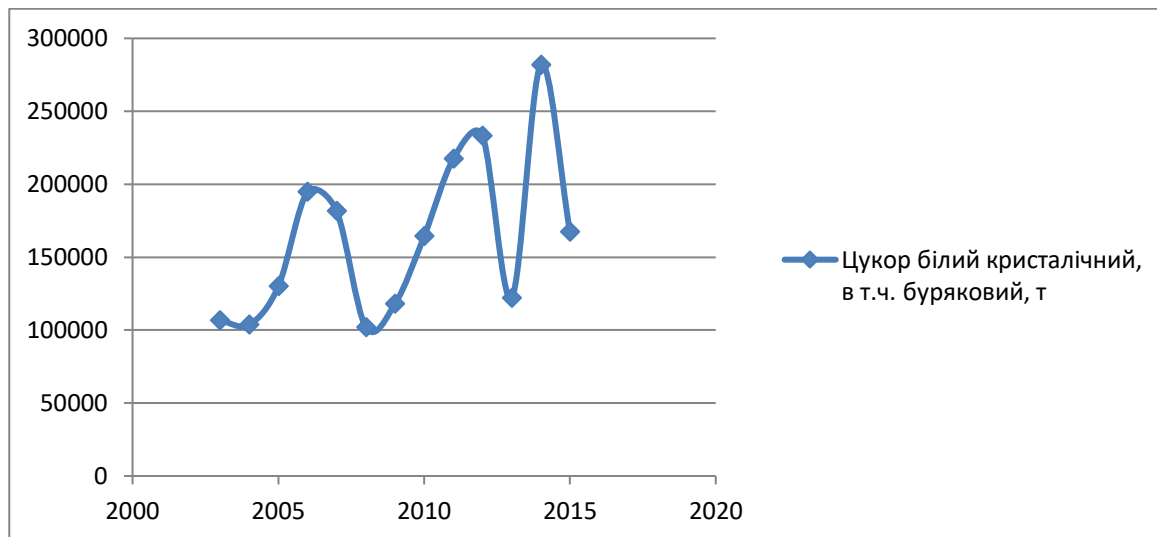

Рис. 3.9 Виробництво цукру в Хмельницькій області
Джерело:[4 адаптовано автором].

Вивчаючи дане питання можна відзначити, що виробництво цукру має загальну тенденцію, до зростання. Дана ситуація є результатом тісної праці виробників цукрового буряка та підприємств по переробці буряків і відповідно цукру. Цукор в області продовжує випускати Шепетівське підприємство, Теофіпольський завод і ще декілька підприємств; відповідно результати по виробництву цукру не зовсім втішні.

В Хмельницькій області видобувають деякі види корисних копалин, які в подальшому слугують сировиною для різних галузей промисловості: вапняк, природні піски, галька, гравій, щебінь, дроблений камінь тощо. Дана діяльність добувної промисловості області за період з 2003 по 2015 рік, як свідчать дані додатку Б2 та рисунку 3.10, має нестійкий характер і в свою чергу коливається. Видобуток вапняку зріс за період, що аналізується, на 56,9% і досяг рівня 839,2 тис. т, хоча важкими роками були 2012, 2013, 2014, що було пов'язано з відсутністю у великому добуванні даної продукції. Видобуток природних пісків

за даний період часу має зростаючу тенденцію при незначних коливаннях. Відповідно, добуток піску зріс з 20,3 до 686,8 тис. м³, що є наслідком передумов, а саме: відсутність кар'єрів, зниження діяльності підприємств, в яких пісок є сировиною тощо. Видобування гальки, гравію, щебню та каменю дробленого за період, що аналізується, теж зросло, причому в 2,7 рази, тобто з 1094,6 тис. м³ в 2003 р. до 2792,6 тис. м³ в 2015 р.

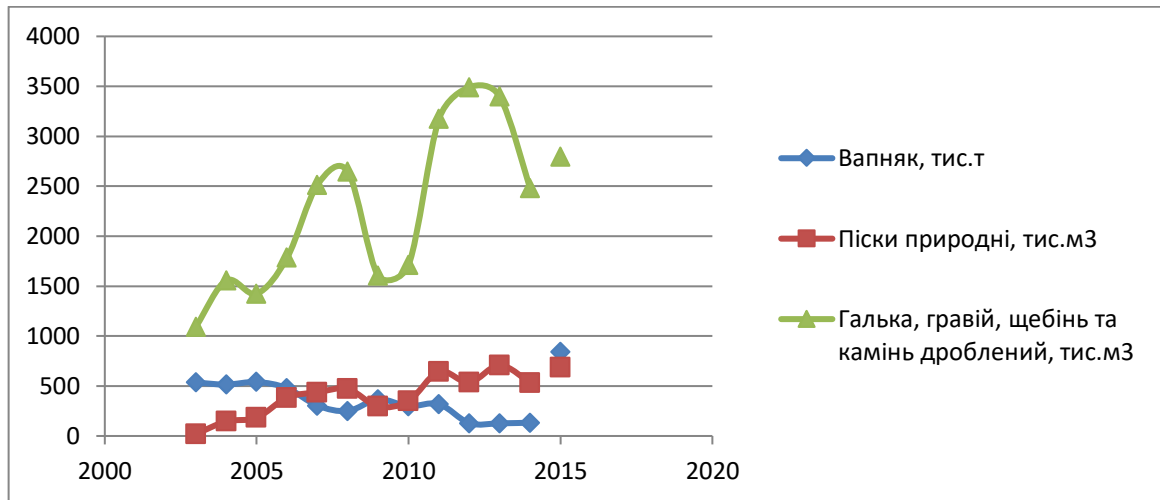

Рис. 3.10 Виробництво вапняку, піску та інших копалин в Хмельницькій області

Джерело: [4 адаптовано автором].

Отже, можна відзначити, що добувна промисловість Хмельницької обл. характеризується зростанням, що є позитивним в діяльності підприємств області.

Представниками добувної промисловості області є ТОВ Головчинецький гранітний кар'єр; ПАТ «Подільські товтри»; Полонський гірничний комбінат; ПУАТ Старокостянтинівський спеціалізований кар'єр; Кам'янець-Подільський ПАТ «Гіпсовик».

Легка промисловість області не є провідною в загальному обсязі виробництва, але на підставі статистичних даних додатку Б2 та рис. 3.11, 3.12, 3.13 ми можемо дати відповідну оцінку галузі за період, що аналізується. В області виготовляють ковдри, пледи, постільну білизну, пальта, напівпальта, куртки, костюми, як жіночі, так і чоловічі та хлопчачі, а також спідниці, блузки, туніки для жінок та дівчат, а також взуття тощо. За період, що аналізується, виробництво ковдр та пледів зменшилось майже в 2 рази – з 137,9 тис. шт. в 2003 до 63,8 тис. шт. в 2015; пошиття постільної білизни також знизилосся відповідно з 37,2 до 9,9 тис. шт.

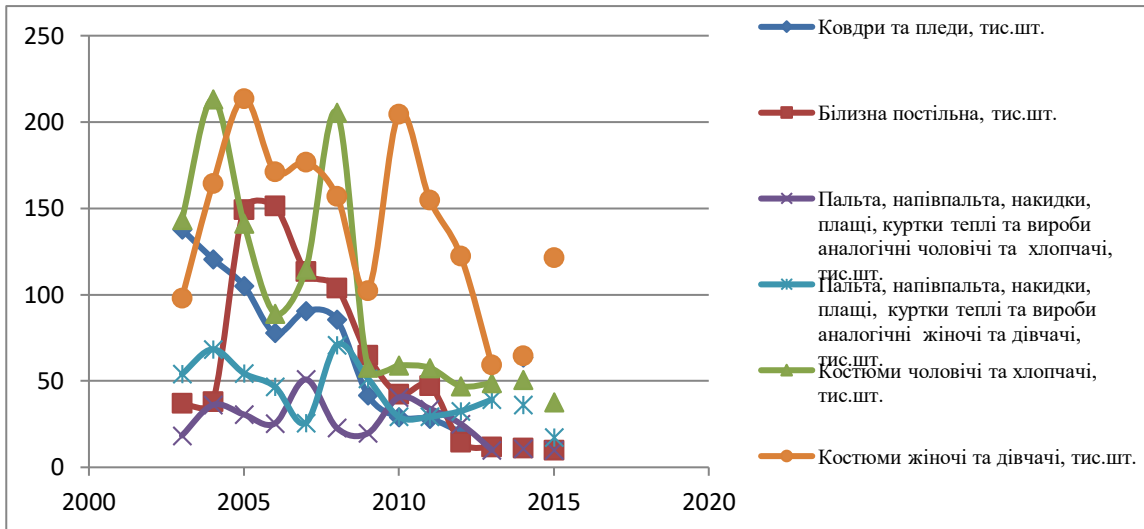

Рис. 3.11 Виробництво легкої промисловості в Хмельницькій області

Джерело:[4 адаптовано автором].

Виготовлення пальт, напівпальт, накидок, плащів, курток теплих та аналогічних виробів для чоловіків та хлопців знизилось з 18,4 до 10,1 тис. шт., тобто майже в 2 рази; для жінок і дівчат даний вид продукції має тенденцію до зниження до 3 разів і з 54,0 до 17,5 тис. шт. Аналогічна ситуація з пошиттям костюмів чоловічих та хлопчачих: їх виробництво знизилось з 143,3 до 37,7 тис. шт. Дана ситуація є наслідком передумов: платоспроможність основної маси населення знаходиться на низькому рівні, в результаті чого населення купує товари легкої промисловості в стоках та секонд-хендах. На відміну від попередніх видів товарів, виробництво костюмів для жінок та дівчат за період, що аналізується, зріс з 97,9 до 121,6 тис. шт., або на 24 %.

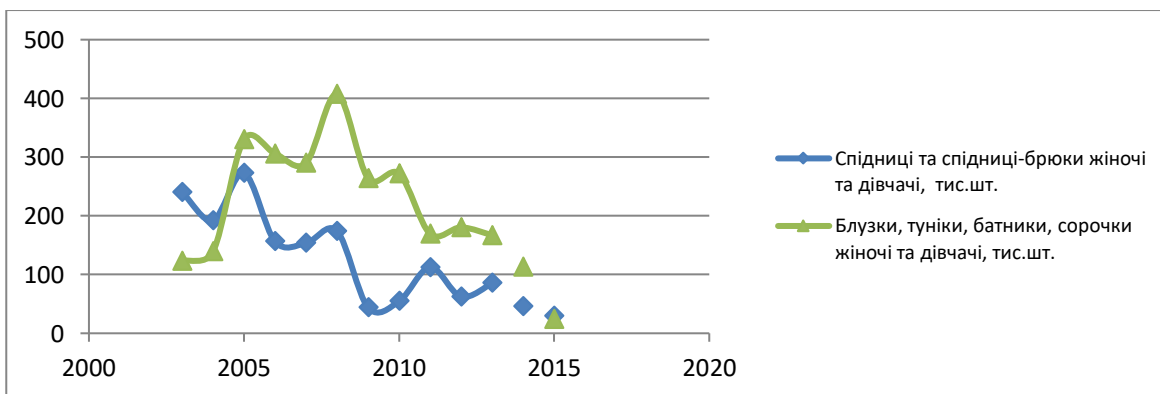

Рис. 3.12 Виробництво видів легкої промисловості в Хмельницькій області

Джерело:[4 адаптовано автором].

Аналогічна ситуація з виробництвом суконь та сарафанів для жінок та дівчат. Виробництво цих видів товарів виросло з 30,9 до 131,0 тис. шт. В свою чергу, спідниці та спідниці-брюки жіночі та дівчачі, а також блузки, туніки, батники, сорочки для жінок та дівчат виробляються з спадною тенденцією: обсяг виробництва спідниць в 2004-2015 роках зазнавав спаду, з 240,0 до 46,0 тис. шт., а виробництво блузок і т. д. відповідно знизилось на а саме з 123,0 до 113,5 тис. шт.

До підприємств, що виробляють продукцію легкої помисловості можна віднести: ТОВ «Хмельничанка», ПУАТ «Горинь», ПП «Тодос», ТОВ «Бембі», Чорноострівська трикотажна фабрика, Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство, Славутська суконна фабрика тощо.

В області також виробляється: взуття на підошві та з верхом із гуми чи пластмас, взуття з верхом зі шкіри натуральної, взуття із захисним металевим підноском та взуття спеціалізованого різного, взуття з верхом із текстильних матеріалів. За період з 2003 р. по 2015 р. дане виробництво характеризується хаотичністю, тобто за кожним зростанням настає спад виробництва, але в загальному на підставі статистичних даних додатку Б2 та рис. 3.14 можна помітити загальний спад виробництва даної продукції, з 2185,2 в 2003 р. до 1940,9 тис.пар в 2015р.

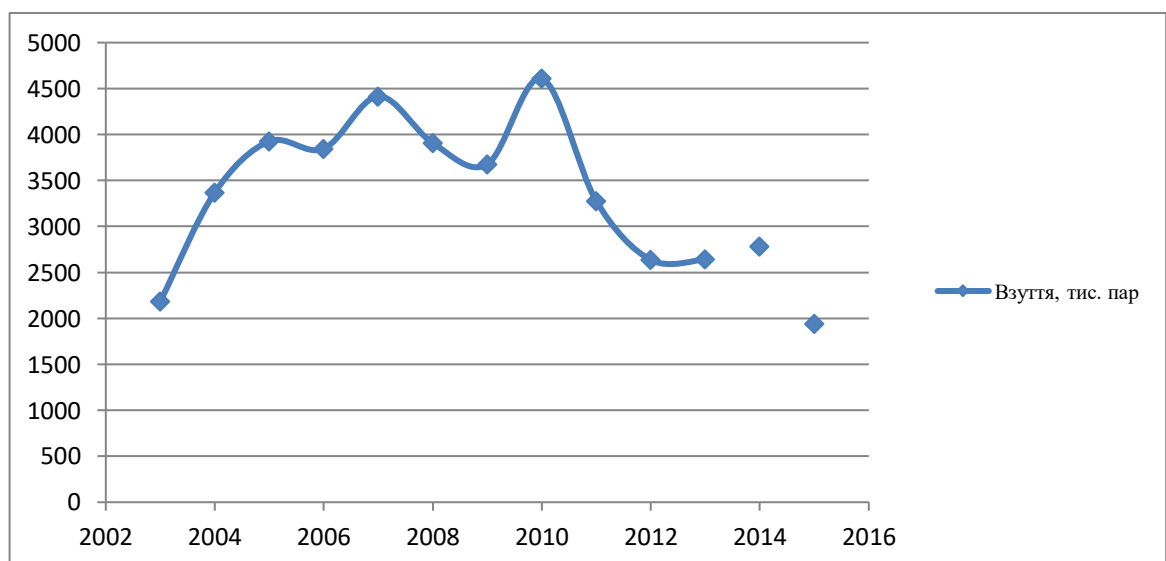

Рис. 3.13 Виробництво взуття в Хмельницькій області
Джерело: [4 адаптовано автором].

Дана ситуація є наслідком того, що виробники взуття змінюють своє виробництво відповідно до вимог, що існують на ринку товарів області. Представниками виробництва взуття в області є МПП «Схід», ТОВ «Літма», ПМП «Стиль-ТОН».

Враховуючи наявність лісної місцевості в області і прилеглих до неї західних областей держави, з карпатськими лісами, у Хмельницькій області є виробництво деревини та виробів з неї, як вказано в додатку Б2 та рисунках 3.14, 3.15. Виробництво деревини, вікон, дверей і інших виробів за період з 2003 по 2015р. має загальну тенденцію до спаду.

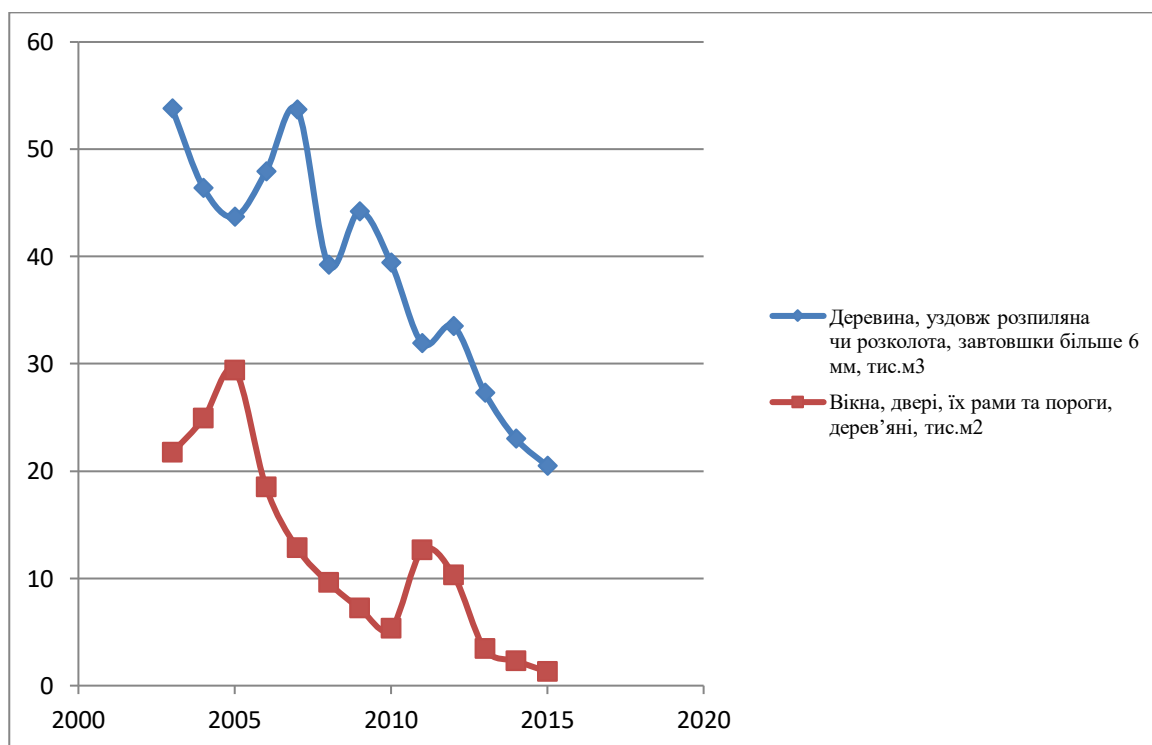

Рис. 3.14 Виробництво деревини та виробів з неї в Хмельницькій області

Джерело:[4 адаптовано автором].

Виробництво деревини уздовж розпиляної чи розколотої завтовшки більше 6 мм в 2003 р. досягло рівня 53,8 тис.м³, що поступово до 2015 р. спало до 20,5тис.м³. В 2015р.спад досяг рівня – 1,3тис.м². Отже, спад виробництва деревини та виробів з неї досяг відповідно рівнів 62,9% і 94,0%. Звернемо увагу на виробництво брусків, планок, фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, профільованих, незібраних, з деревини листяних порід.

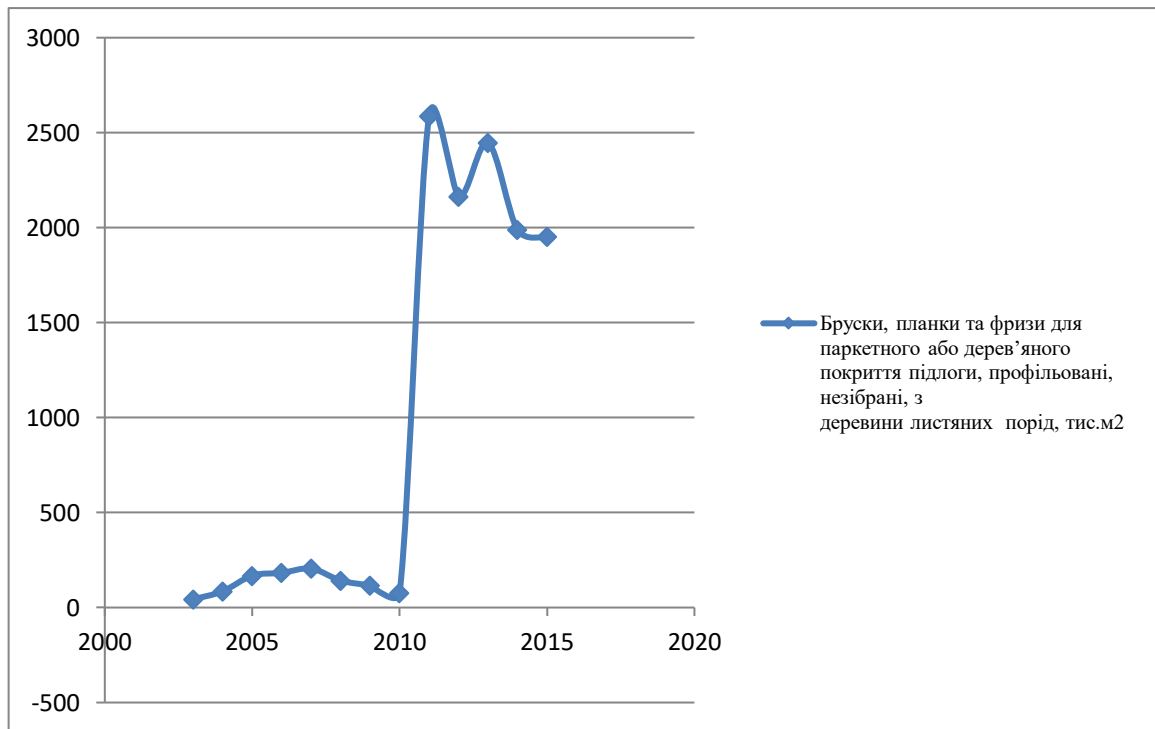

Рис. 3.15 Виробництво продукції з деревини листяних порід в Хмельницькій області
Джерело: [4 адаптовано автором].

Обсяг виробництва цих видів продукції з деревини в 2003 р. сягнув рівня 43,2 тис.м² і, починаючи з наступного року, дані об'єми подвоюються щороку, а пізніше більше, ніж десять разів, досягаючи в 2011 р. рівня 2587 тис.м², а в 2015 р. – 1952 тис.м². В Хмельницькій області основними виробниками деревини є державні лісогосподарські підприємства: Летичівське, Ярмолинецьке, Старокостянтинівське, Кам'янець-Подільське.

Крім проаналізованих видів вироблених товарів з деревини, звернемо особливу увагу виробництво меблів за допомогою статистичних даних додатку Б2 та рисунку 3.16. Виробництво меблів для сидіння та офісних меблів за період, що аналізується, спав, хоча ми можемо відзначити наступне: в 2012 р. був помітний пік у виробництві меблів для сидіння, але станом на кінець 2015 р. цей показник спав до рівня 582 шт; в 2004р. у виробництві офісних меблів досяг пік рівня 8024 шт, а на кінець періоду, що аналізується, даний показник досяг рівня 2695 шт., таким чином спад по першому виду меблів досяг 7,5% і 37,3%. Звернемо увагу на рівень виробництва меблів для кухні та для житлового інтер'єру.

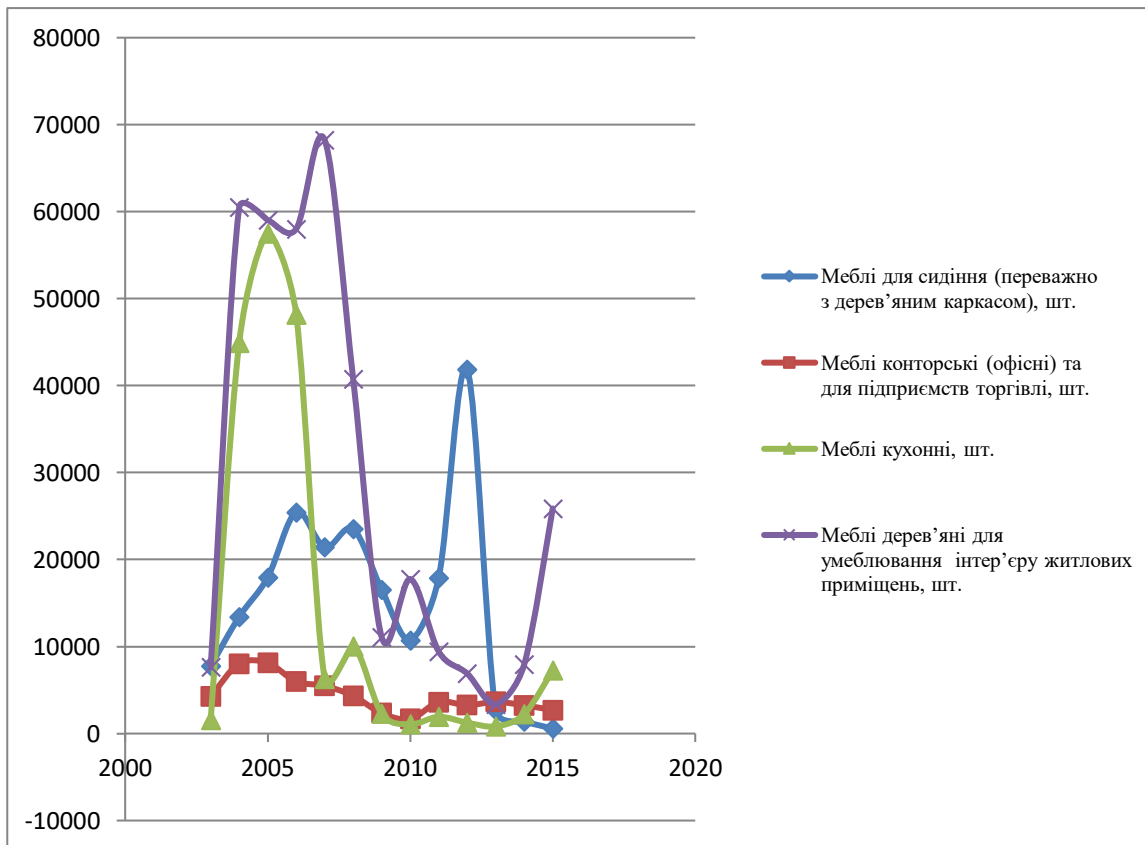

Рис. 3.16 Виробництво видів меблів в Хмельницькій області
Джерело:[4 адаптовано автором].

Виробництво кухонних меблів за період, що аналізується, мало тенденцію до росту, а саме з 1549 шт. в 2003р. до 7258 шт. в 2015 р., тобто в 4,7 рази, а виробництво меблів для житлових приміщень – відповідно з 7624 до 25878 штук, або в 3,3 рази, що дало свій позитивний результат. Основними представниками виробників даної продукції є КП «Хмельницька меблева фабрика», ПП «Глобус», Летичівська меблева фабрика, меблева фабрика «Маршал ТОВ», ПП «Командор-Центр», Українсько-сирійське СП ТОВ Дам Шар тощо.

Виробництво будівельних матеріалів є важливою місією будь-якого суспільства, тому проаналізуємо виробництво цементу та вапняку як основних складових компонентів будівельної галузі. Так, за допомогою додатку Б2 та рисунку 3.17, відмітимо за весь період, що аналізується, зростання виробництва цементу, а саме з 1370 тис. т в 2003 р., до 1532,7 тис.т в 2013 р. Виробництво вапна має зворотню тенденцію, а саме з 42,3 до 24,5 тис.т відповідно, або збільшення виробництва цементу на 12%, спад виробництва вапна склав 42%.

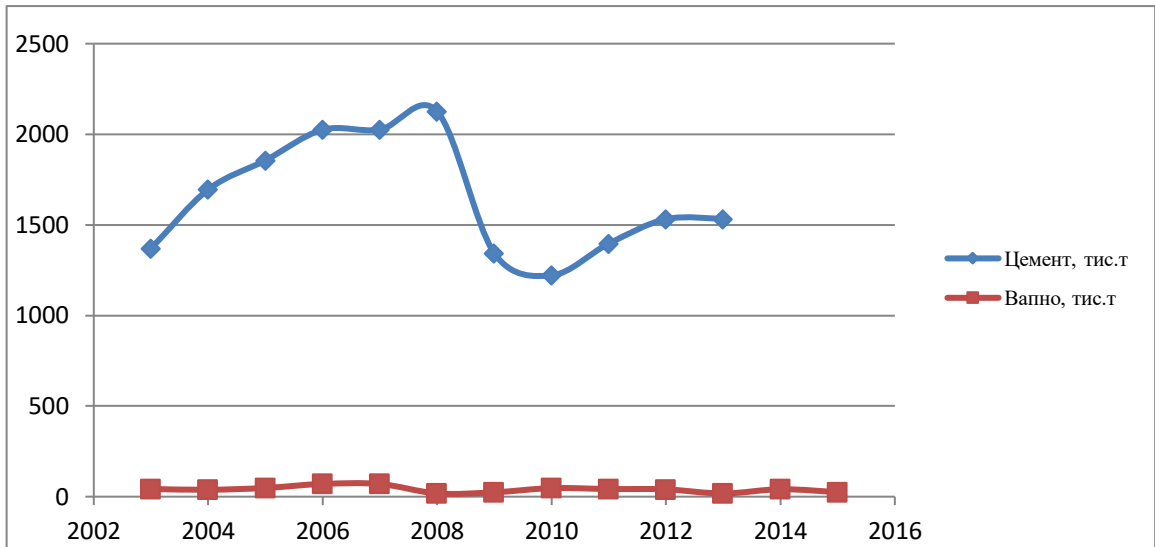

Рис. 3.17 Виробництво цементу та вапна в Хмельницькій області
Джерело: [4 адаптовано автором].

Єдиним представником, що виготовляє цемент, є Кам'янець-Подільський цементний завод.

Враховуючи те, що наша країна є аграрною державою, вона також повинна випускати продукцію для сільськогосподарського виробництва: сільськогосподарські машини, (плуги, борони), а також різні електричні пристрої. Відповідний аналіз зробимо на підставі статистичних даних, які представлені в додатку Б 2 і рисунках 3.18 та 3.19.

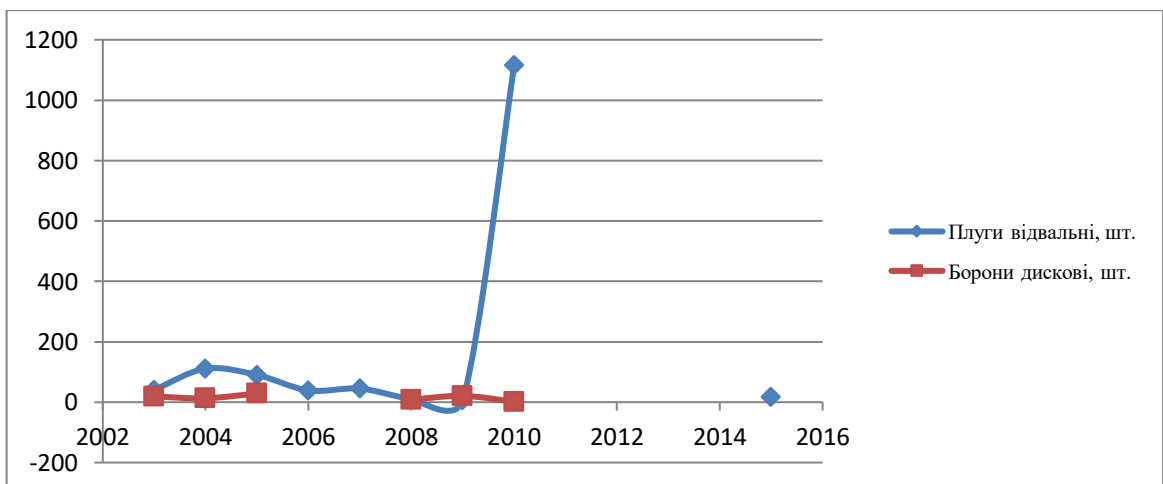

Рис. 3.18 Виробництво плугів та борон в Хмельницькій області
Джерело: [4 адаптовано автором].

Виробництво відвальних плугів в області мало свій пік у 2010 р. і досягло рівня 1115 шт, хоча в 2003 р. цей показник досяг

рівня 41 шт., а в 2015 р. – 18 шт. Борони дискові виробляються завжди в межах 20 шт, що негативно впливає на роботу підприємств різних форм власності. Виробництво борон зубових налагоджено краще, ніж дискових, його рівень мав великі коливання. Пік даного виробництва був у 2008 р. і досяг рівня 11234 шт., а в 2003 р. цей рівень сягав 4550 шт. і в 2015 р. відповідно – 2829 шт., тобто впав на 38%. Предстаніками підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки є: ТОВ «ЮТП», ВАТ Шепетівський завод культиваторів, ПАТ Кам'янець-Подільський сільмаш, ЗАТ «Нива» тощо.

В Хмельницькій області підприємства виготовляють і електричне обладнання, таке як – трансформатори та високовольтна апаратура, при чому за період, що аналізується, виробництво трансформаторів, маючи пік в 2008 р. – 13195 шт., в 2015 склало тільки 4468 шт., що на 661шт. менше за рівень 2003р. Виробництво високовольтної апаратури має стійку тенденцію до спаду. Рівень її виробництва в 2003 р. сягав 14595 шт., а в 2015 р. – тільки 3643 шт, що в 4 рази менше за початковий рівень.

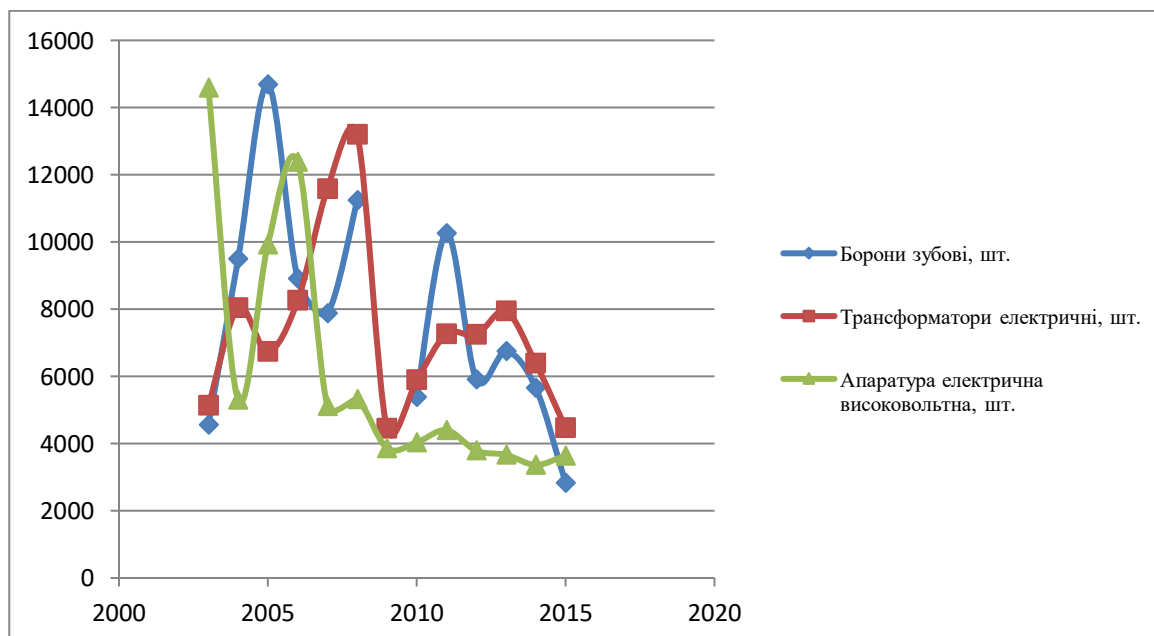

Рис. 3.19 Виробництво борон зубових та електричної продукції в Хмельницькій області

Джерело:[4 адаптовано автором].

Предстаніками підприємств з виробництва різних електричних пристроїв та апаратури є ТОВ Станкопласт, ТОВ

«Трансформатор сервіс», ПАТ «Укрелектроапарат», ТДВ Кам'янець-Подільський електромеханічний завод, ТОВ Компанія КомплексЕлектро, ПУАТ «Тернопластавтомат», ТОВ «Мережеві технології», тощо.

Охарактеризувавши виробництво різних видів промислової продукції Хмельницької області, звернемо увагу на обсяги реалізації продукції (товарів, послуг) в розрізі районів за допомогою таблиці 3.2. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) за останні три роки помітно зріс і становив на кінець 2015 р. 75426359,7 тис. грн., що в 2,3 рази більше в порівнянні до 2013 р. Левову частку загального обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) області, а саме більше половини займають найбільші міста Хмельщини: Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Нетішин, Славута, Старокостянтинів та Шепетівка. Меншу частину обсягів реалізації продукції розділяють між собою 20 районів області. Враховуючи географічне положення, природні умови та ресурси, райони області мають теж нерівні обсяги виробництва, і відповідно, обсяги реалізації продукції. До основних районів Хмельниччини можна віднести: Волочиський, Кам'янець-Подільський, Красилівський, Старокостянтинівський, Теофіпольський, Хмельницький та Шепетівський. Обсяги реалізації продукції Волочиського району становлять 6% від загального обсягу області, Кам'янець-Подільського – 3,2%, Красилівського – 3,7%, Старокостянтинівського – 3,6%, Теофіпольського – 3,4%, Хмельницького – 3,7% та Шепетівського – 3,9% в 2015р. і Волочиського – 4,6%, Кам'янець-Подільського – 8,4%, Красилівського – 4,3%, Старокостянтинівського – 2,4%, Теофіпольського – 2,7%, Хмельницького – 3,3% та Шепетівського – 2,0% в 2013р. Даний аналіз свідчить, що обсяги реалізації продукції (товарів, послуг) області в розрізі районів за останні 3 роки коливаються. Так, в ряді районів процентне відношення обсягів впало: в Кам'янець-Подільському районі це відношення впало з 8,4 до 4,3 відсотка, а в Красилівському – з 4,3 до 3,7. У Решта найбільших районів присутня тенденція до зростання, а саме: Волочиський – з 4,6 до 6,0 відсотки; Старокостянтинівський – з 2,4 до 3,6 відсотки; Теофіпольський – з 2,7 до 3,4 відповідно, Хмельницький – з 3,3 до 3,7 і в Шепетівський з 2,0 до 3,9.

Таблиця 3.2

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис. грн

Область, район	Роки		
	2015	2014	2013
Хмельницька область	75426359,7	42091633,9	32451049,0
м. Хмельницький	18616042,4	15279601,0	12917373,1
м. Кам'янець-Подільський	21410788,7	1724363,7	1519396,7
м. Нетішин	223546,6	169330,5	216596,2
м. Славута	2658776,6	2267440,7	1487150,1
м. Старокостянтинів	1370176,7	1362173,5	1268089,7
м. Шепетівка	937720,3	856236,4	1124667,3
райони			
Білогірський	422390,5	242266,0	234801,1
Вінковецький	363574,3	273256,1	157369,6
Волочиський	4592054,7	1955317,7	1499895,6
Городоцький	446978,4	574299,6	377783,4
Деражнянський	1034593,1	520754,4	346981,7
Дунаєвецький	1020513,1	836757,2	678137,6
Ізяславський	1510380,8	999588,2	681248,4
Кам'янець-Подільський	2449738,4	3456773,2	2722597,0
Красилівський	2823681,1	1900290,8	1388153,4
Летичівський	1220349,0	684960,6	420130,9
Новоушицький	582372,3	725590,1	240232,7
Полонський	456865,9	461686,4	366902,6
Славутський	881077,2	689538,3	766338,9
Старокостянтинівський	2691725,3	1425467,8	767716,0
Старосинявський	176453,2	108498,8	97377,3
Теофіпольський	2532994,5	1323257,6	864813,0
Хмельницький	2787149,0	1961122,0	1076226,0
Чемеровецький	834751,0	563611,5	354321,1
Шепетівський	2904646,1	1383689,8	658425,5
Ярмолинецький	477020,5	345762,0	288324,1

Джерело: дані головного управління статистики у Хмельницькій обл.[4].

Таким чином, з півночі на південь, з заходу на схід райони області мають свою неповторну частку в обсязі реалізації продукції (товарів, послуг). Передумови виробництва і реалізації різних видів продукції мають вплив на відповідні обсяги та розвиток районів та загалом області.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з титул. екрану.
2. Тарангул Л. Л. Розміщення продуктивних сил : посібник / Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, Г. І. Євтушенко. – Київ, 2000 – 264 с.
3. Соціально-економічний розвиток Хмельниччини в умовах трансформаційної економіки : монографія / Ю. С. Латер, І. В. Музичук, І. В. Ящишина [та ін.] ; за заг. ред. Ю. С. Латера. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2011. – 216 с.
4. Сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm>. – Назва з титул. екрану.
5. Незалежний громадський портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ngr-ua.info/2014/11/18189>. – Назва з титул. екрану.
6. Іванишин В. В. Еколого-економічні аспекти застосування агроекотехнології виробництва конкурентоспроможної екологічно чистої продукції / В. В. Іванишин, В. С. Таргоня, Л. С. Околот // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 46–49.
7. Про надання статусу спеціальних сировинних зон : Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.10.2007 р. № 746 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з титул. екрану.

3.2 Стан та динаміка розвитку агропромислового виробництва

Впродовж усього періоду існування нашої держави як у складі тих чи інших імперій чи в часи незалежності Україну завжди позиціонували як аграрну державу, великого та потужного виробника й постачальника сільськогосподарської продукції на світовий ринок. Селянство незмінно було й залишається важливим елементом суспільства і як виробник матеріальних благ, і як співтовариство, що вирізняється особливим устроєм життя.

Та за останні роки саме агропромисловий комплекс зазнав масштабних реформ, що охопили практично все сільське населення, понад 6 млн. колишніх колгоспників і робітників радгоспів отримали у приватну власність земельні ділянки й інші засоби виробництва для ведення товарного господарства. Були створені нові різнотипні агроформування, великі товарні агрохолдинги, сільськогосподарські кооперативи, що є результатом добровільного об'єднання працівників аграріїв, також розвинулись і невеликі за розміром фермерські підприємства, які сформувались на основі одноосібних підприємств з надією на подальший розвиток. Практично заново було створено інфраструктуру аграрного ринку. На зміну державним заготівельним підприємствам прийшли товарні біржі, агроторгові дома, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Для новоствореної економічної системи було розроблено дієві механізми державної підтримки у вигляді пільгового фіксованого сільськогосподарського податку, бюджетної компенсації кредитних ставок за банківськими кредитами і вартістю придбаної техніки, звільнення від сплати податку на додану вартість, заставних закупівель, товарних інтервенцій тощо. Потрібно також зауважити, що не всі дієві механізми досягнули заданої мети, але все таки певні позитивні результати вдалось досягти.

Усе це сприяло позитивним змінам у сільському господарстві регіонів зокрема та країни в цілому, що дало поштовх до підвищення його ефективності й конкурентоспроможності. Україна не тільки забезпечила власну продовольчу безпеку, а й утвердилася у світі як великий і надійний постачальник сільськогосподарської та продовольчої продукції. Наша країна є найбільшим у світі виробником соняшникової олії, посідає

провідні позиції з виробництва зернових і низки технічних культур. А саме сільське господарство стало стабільно прибутковим, зорієнтоване на ринкові принципи економіки з ростом продуктивності праці, валового виробництва, прибутковості тощо [10].

Але на сьогодні в умовах розвитку та ринкової трансформації аграрного сектора України, входження в глобальні світові ринки та вихід на широку міжнародну арену, принципового значення набувають питання удосконалення форми і методів економічно організаційних механізмів. Розвиток аграрного сектору економіки країни в цілому та кожного регіону зокрема спрямований на реалізацію продовольчої безпеки держави, створення умов для постійного нарощування виробництва аграрної продукції та забезпечення всебічної підтримки товаровиробників. Що в свою чергу дає поштовх до розвитку регіону, переробної промисловості, росту соціальних стандартів за соціального забезпечення працівників. В Україні кожен регіон має свої унікальні особливості аграрного сектору, той чи інший регіон розвиває свої певні характерні напрями агровиробництва. Хоча в загальному погляді суттєвої різниці не відчувається. Основний напрям обумовлений розвинутим рослинництвом з великою питомою вагою зернових культур такі як пшениця, кукурудза, соя, соняшник тощо та з значно слабшою питомою вагою такої галузі як тваринництво, де основну позицію займають вирощування птиці, молочне скотарство, відгодівля свиней та інше. Але все-таки кожен регіон, області а то навіть і райони мають свій особливий підхід, напрями, навички діяльності, розвинуті ті чи інші галузі сільськогосподарської діяльності. Відповідно і свою певну унікальність в цьому напрямі має також і Хмельницька область, зокрема, і райони області, це обумовлене географічною особливістю, оскільки Хмельниччина простягається від полісся до лісостепу де для кожного характерні свої технології виробництва, свої певні кліматичні особливості та підходи. На Хмельниччині мешкає понад 1,3 млн. осіб, в тому числі у 1414 сільських населених пунктах проживає біля 569 тис. чоловік (40%)[12].

Об'єктивна необхідність дослідження механізмів розвитку сільського господарства Хмельницької області в умовах ринкової

економіки зумовлена, з точки зору економічної теорії, унікальними особливостями регіону, що притаманні цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни та житті суспільства. Як свідчить світовий і вітчизняний досвід, негативні наслідки нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища мають вагомий вплив на параметри розвитку сільськогосподарського виробництва. Існуючі проблеми значно ускладнюються кризовими явищами, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки. Це потребує поглиблення наукових досліджень щодо підвищення ролі й місця держави в регулюванні економічних процесів для упередження та запобігання можливості виникнення кризових явищ і забезпечення стабільного розвитку сільського господарства на довгострокову перспективу.

На сучасному етапі економічного розвитку регіону, агропромисловий сектор Хмельниччини є однією з найважливіших ланок. Він розвивається в умовах високої енергетичної забезпеченості, застосування широкого спектра агротехнічних прийомів, екологізації на основі використання сучасних енерго- та природо-зберігаючих технологій, методів і способів меліорації та хімізації.

Шляхи розвитку агропромислового сектору як Поділля так і всієї держави передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найважливіших досягнень науково-технічного прогресу, світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв'язання актуальних проблем: перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання – менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективнішого використання цінних важелів, фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Земельний фонд області складає 2062,9 тис. га., сільськогосподарські угіддя займають 1568,4 тис. га що представляють собою 77,8 % її території, даний показник з 2005 року майже не змінювався. В 2011 році було відпрацьовано 176 га, а в 2015 рекультивовані ще 7 га, за рахунок цього фонд земель сільськогосподарського призначення незначною мірою зріс з них 1254,8 тис. га ріллі, 41,0 тис. га багаторічних насаджень, 134,6 тис. га сіножатей, 136,7 тис. га пасовищ. Решта території — ліси, ріки, болота, населені пункти, промислові об'єкти та шляхи сполучення. Земельні ресурси області по площі ріллі складають більше 4% загальнодержавного показника.

Та все ж таки розвиток аграрного сектору економіки Хмельницької області, як і всієї держави, ґрунтується на посиленні спрямованості до великотоварних експортоорієнтованих виробництв сільськогосподарської продукції, насамперед зерна, ріпаку та соняшнику (олії), з часом — можливо, й продуктів тваринництва. Для цього формуються передумови: на засадах оренди а в подальшому можливо і викупу земельних ресурсів, корпоративні структури із залученням іноземного капіталу нагромаджують технічні засоби, створюють складські та інші потужності; на досягнення поставленої мети націлюється система державного регулювання аграрного сектору та механізми його бюджетної підтримки. Водночас постає запитання: наскільки все це відповідає інтересам регіону і держави в цілому та суспільства загалом. Формування високотоварних підприємств приносить в наші регіони і певний відчутний негативний результат. Великі товариства корпоративного типу орієнтовані як правило на монокультури не дотримуються правил ведення сівозмін та захисту ґрунтів, не виконують соціальні зобов'язання, порушують традиційний устрій і економіко господарських відносин на селі.

Основні напрямки виробничої діяльності сільського господарства області є – зернові, технічні, плодово-ягідні, овочеві культури і картопля з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

В структурі посівів зернові культури займають 68 % посівних площ, технічні культури – 36 %, в тому числі цукрові буряки 26 %, картопля і овочі – 1,4 %, кормові культури – 13,9 %.

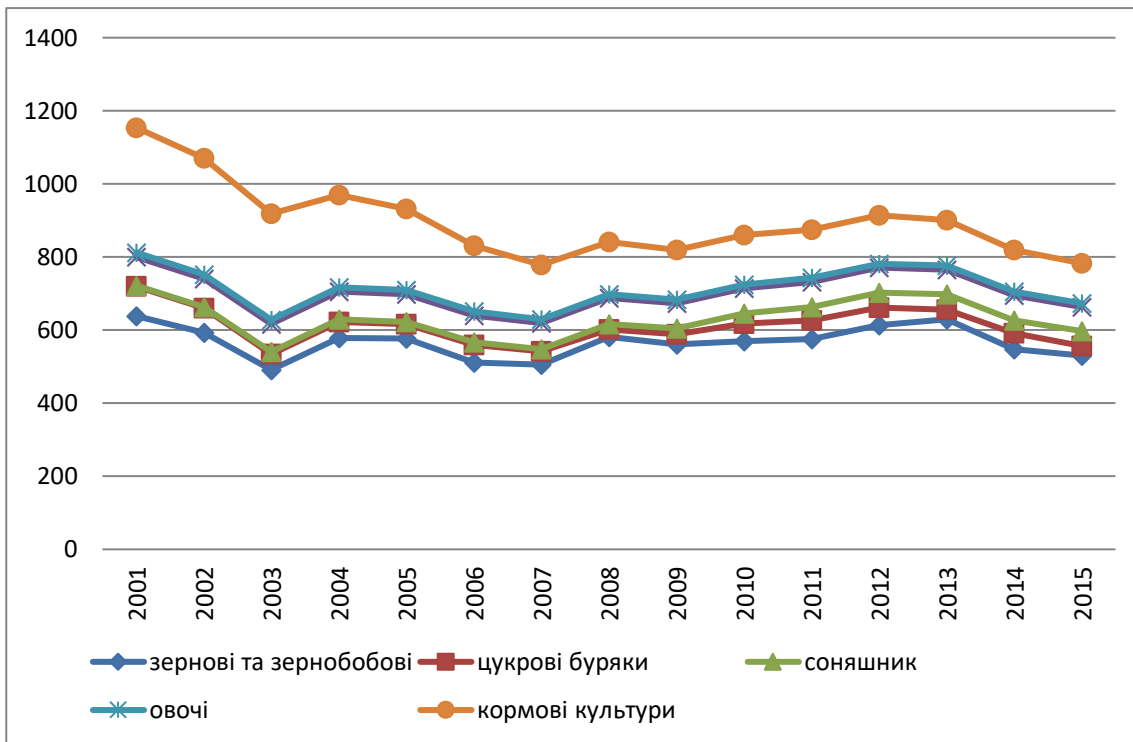

Рис. 3.20. Динаміка посівних площ Хмельницької області тис. га.

Джерело побудовано автором на основі статистичних даних

Як і в попередні роки сільськогосподарські підприємства залишаються провідними у вирощуванні таких культур, як зернові та технічні культури, де їх частка становить 75-80 %, а от майже весь обсяг картоплі 99 %, овочів 94 %, плодів і ягід виробляється в господарствах населення. Натомість потрібно зауважити, що виробництво цих продуктів налагоджують в пробних напрямках і потужні агрохолдинги, а подальший розвиток гальмується лише тим, що картопля і овочі реалізуються тільки на внутрішньому ринку і не є цікавими як експортоорієнтований продукт.

В області досягнуто зростання питомої ваги посівів зернових культур в межах 50 % в структурі посівних площ сільськогосподарських культур та росту їх урожайності, що дозволяє постійно нарощувати валові збори зерна.

Зернові культури у 2015 році займали площу 530,2 тис. га, зокрема розширена площа під озимими зерновими, яка становить 233 тис. га проти 227 тис. га у 2014 році, сої було посіяно 267 тис. га., що в порівнянні з 2014 роком на 37 тис. га більше, соняшник розміщувався на площі понад 39 тис. га, проти 35 тис. га у 2014 році.

Таблиця 3.3

Структура посівних площ Хмельницької області

Основні культури	2013 рік		2014 рік		1015 рік	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Зернові та зернобобові	630,0	69,9	547,1	66,8	530,2	67,8
Цукрові буряки	25,1	2,8	44,4	5,4	26,2	3,3
Соняшник	42,7	4,7	35,6	4,3	41,0	5,2
Картоплі	67,9	7,5	67,7	8,3	65,1	8,3
Овочі	10,5	1,2	10,7	1,3	10,8	1,4
Кормові культури	125,3	13,9	113,3	13,8	108,8	13,9

Джерело розроблено автором

Під урожай 2016 року посіяно 260,3 тис. га озимих зернових культур, що на 27 тис. га більше минулорічного. Такі обсяги дають змогу сподіватися, що валовий збір зерна становитиме близько 3 млн. тонн.

Урожайність ранніх зернових культур у 2015 році становила 54 ц/га, що є найвищим показником урожайності по Україні. Урожайність зернових культур склала 56 ц/га.

У 2015 році агроформування області посіяли 27,5 тис. га цукрових буряків, валовий збір цукросировини склав в межах 1,1 млн. тонн, середня урожайність цукристих становила 430 ц/га. При проведенні аналізу по виробництву цукрових буряків і порівнявши статистичні результати Хмельницької, Вінницької, Житомирської, Тернопільської, Чернівецької та інших областей ми відмічаємо такі цікаві результати, що Хмельницька область є лідером протягом останніх років по вирощуванню цукрових буряків, вона займає другу позицію після лідируючих результатів Вінницької області і на сьогодні Хмельниччина виробляє 15% цукру нашої держави цим самим виступає лідером ринку.

По вирощуванні сої у всіх категоріях господарств, Хмельниччина є також незаперечним фундатором цієї культури в державі, оскільки за даними статистичної звітності (Додаток 1) 16.2% вирощеної сої в Україні є саме соя, яку виростили аграрії Поділля, це досить вагомий показник, який підкріплений вмінням, навиками, та професійністю агровиробників регіону.

Потужні показники спостерігаються і в виробництві плодів та ягід 7.7 % від загальнодержавного виробітку, де наша область йде в одних позиціях з традиційними лідерами по вирощування цих культур, такими як Чернівеччина, Вінниччина та інші регіони.

Що до виробництва зернових та зернобобових культур та наш регіон займає дещо нижчі позиції згідно лідерів ринку, але все-таки показує позитивний результат діяльності і 5.2 % від загальнодержавного виробітку є незаперечним доказом цього.

У 2015 році були розширені посівні площі сої до 267 тис. га, що на 40 тис. га більше показників 2014 року та в чотири рази перевищує показники 2010 року.

Вирощують також ячмінь, горох, овес, гречку, кукурудзу та ін. Хмельниччина – один із найважливіших регіонів вирощування цукрових буряків. Важливою галуззю рослинництва є вирощування картоплі. Виробництвом ефіроолійних культур займаються у Летичівському, Деражнянському, Хмельницькому районах, вирощують цикорій у Славутському і Старокостянтинівському районах. Природні умови сприятливі для розвитку овочівництва, але посівні площі овочевих культур ще невеликі. Близько 14 % посівних площ займають кормові культури (багаторічні трави, кукурудза на силос, горох, вика, кормові буряки, люцерна, ріпак).

Тваринництво в області базується на польовому кормовиробництві, природних пасовищах, відходах харчової промисловості, виробництві комбікормів. Найважливішими галузями є м'ясо-молочне скотарство і свинарство (Таблиця 3.4). Розвинуті також птахівництво, вівчарство, кролівництво, бджільництво, рибальство. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у Хмельницькій області у 2014 році становила 1840 і в цих межах коливається протягом п'яти останніх років

Таблиця 3.4

Поголів'я основних напрямків тваринництва в Хмельницькій області

Роки	Велика рогата худоба		Свині	Вівці	Птиця
	всього	в.т.ч. корови			
2012 рік	257,6	151,0	301,3	26,2	6594,1
2013 рік	272,3	149,8	305,3	26,4	9517,9
2014 рік	261,2	146,3	359,9	27,2	10864,5
2015 рік	229,9	139,7	342,9	26,4	9584,4
На 1.01.2016 рік	230,2	136,2	339,9	26,8	8267,2

Джерело розроблено автором на основі статистичних даних

Тваринництво відіграє значну роль в розвитку агропромислового комплексу Хмельниччини. Це перш за все забезпечення населення області основними продуктами харчування,

галузі переробної та харчової промисловості – сировиною, рослинництво – органічними добривами. Дана галузь формує багатогранність сільськогосподарського виробництва, комплексність галузі з широким охопленням ринків аграрної продукції, тому потрібно розвивати різносторонність сільськогосподарського виробництва, як один з ключових напрямків забезпечення населення усім спектром харчових продуктів.

Станом на 1 січня 2016 року по всіх категоріях господарств утримується 230,2 тис. голів великої рогатої худоби, з них 136,2 тис. голів корів, 341,8 тис. голів свиней, 26,8 тис. голів овець і кіз, 8,4 млн. голів птиці, в тому числі в сільгосп підприємствах – 73,5 тис. голів великої рогатої худоби, 28,3 тис. голів корів, 152,8 тис. голів свиней, 3,5 тис. голів овець, 6,1 млн. голів птиці.

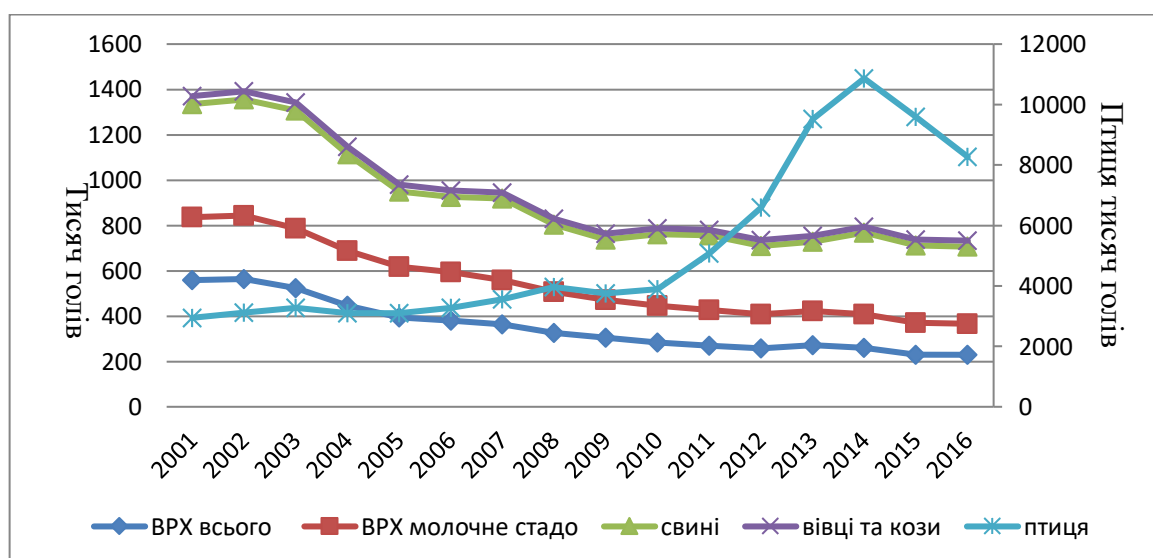

Рис 3.21. Динаміка розвитку тваринництва Хмельницької області
Джерело систематизовано автором

Селекційно – племінною роботою в області займаються – підприємство з племінної справи у тваринництві I категорії, товариство з додатковою відповідальністю «Хмельницьке головне підприємство по племінній справі в тваринництві»; 13 – племінних заводів та 13 – племінних репродукторів з розведення великої рогатої худоби молочних порід, зокрема: голштинської, української білоголової, української чорно-рябої, української червоно-рябої та симентальської; 3 – племінних заводи з розведення великої рогатої худоби абердин-ангуської породи, 3 – племінних заводи та племінний репродуктор з розведення свиней

великої білої, полтавської м'ясної та червоної білопоясої порід; 3 – племінних репродуктори з розведення овець північно-кавказької, асканійської м'ясо-вовнової з кросбредною вовною та меріно-ланшафної порід;

1 – племінний репродуктор з розведення коней української верхової породи;

1 – племінний бджоло-розплідник та 2 племінні пасіки з розведення бджіл української степової породи.

Молочним скотарством займаються 102 сільсько-господарських підприємства, м'ясним – 7, свинарством – 93, вівчарством – 21, птахівництвом – 13.

За 2015 рік агроформуваннями області вироблено 152,4 тис. тонн молока, 1,5 млрд. штук яєць, реалізовано 42,3 тис. тонн м'яса. В порівнянні з 2014 роком обсяг виробництва молока збільшено на 8,8 %, м'яса – на 1 %. За рахунок покращення селекційно-племінної роботи, годівлі та технології утримання продовжує зростати продуктивність тварин. У 2015 році на корову отримано 5525 кг молока, що на 213 кг. більше, ніж у 2014 році. Середньодобові прирости на відгодівлі та вирощуванні великої рогатої худоби, свиней зросли на 6 % і становлять відповідно 587 г. та 553 г. На курку-несучку отримано 349 шт. яєць, що на 13 штук більше ніж у 2014 році.

Як на вітчизняному ринку так і на ринку сільськогосподарської продукції Поділля впродовж тривалого періоду займатися виробництвом молока вважалось економічно не вигідно через його високу збитковість та низьку окупність витрат, нестабільність цінової політики, висока ймовірність ризиків тощо. І як наслідок, за неповних 25 років в Україні поголів'я дійного стада корів загалом скоротилось на 69,5 %, при цьому у сільськогосподарських підприємствах - майже на 90,7 % не винятком є і наша область. Але також потрібно відмітити що за останні роки в державі вдалося призупинити негативні тенденції значного скорочення чисельності корів і зменшення обсягів виробництва в молочному скотарстві, певні позитивні тенденції відмічаються і в нашій області серед найкращих виробників молочного напрямку, які змогли зберегти молочне скотарство і в певній мірі розвинути її - сільськогосподарські підприємства – ТОВ НВА «Перлина Поділля» – Білогірського, СК «Промінь» – Красилівського, ТОВ «Україна-2001» – Теофіпольського, ФГ

«Маїсс» – Хмельницького, ТОВ «Подільський господар» – Шепетівського районів. Дані підприємства є провідниками молочного скотарства розвивають галузь та забезпечують сировиною молокопереробні підприємства області.

Фундаментальною галуззю по забезпеченню населення м'ясними продуктами свинарство. Починаючи з 1991 р., як в Україні у цілому так і в області зокрема, спостерігається зниження обсягів виробництва свинини, про що свідчить зменшення кількості поголів'я свиней, середньодобових приростів, виробництва м'яса в живій та забійній масі, погіршення показників економічної ефективності. Знижується технологічний рівень ведення галузі. Виробництво м'яса залишається рентабельним лише у спеціалізованих свинарських комплексах, які ведуть великотоварне виробництво, застосовують інтенсивні технології та мають високий рівень технічного забезпечення. Кращими підприємствами у галузі свинарства на Хмельниччині є: ПП «Аграрна компанія 2004» – Волочиського, Хмельницького, Чемеровецького, Ярмолинецького районів, ТОВ «Камчатка» – Ізяславського, ФГ «Бастіон» – Летичівського, СТОВ АФ «Маяк» – Полонського, ТОВ «Україна-2001» та Теофіпольська філія ПрАТ Зер-кт МХП – Теофіпольського районів.

Результати дослідження показують що в регіоні зменшення поголів'я свиней та обсягу реалізації свинини у сільсько-господарських підприємствах наразі призупинено. Спостерігається чітка тенденція до збільшення виробництва свинини, основними факторами чого є зростання поголів'я та продуктивності свиней. Проте, залишаються низькими показники технологічної ефективності, зокрема продуктивність свинарства та показники якості продукції.

Птахівництво в Україні є традиційною галуззю сільського господарства, цьому сприяють кліматичні умови та розвинене зернове господарство. Птахівництво – скоростигла галузь, менш капіталомістка, більш мобільна в нестійких умовах ринку. Оплата корму у птиці в 3–4 рази вища, ніж у свиней, великої рогатої худоби та овець [9] і, як результат, собівартість м'яса птиці найнижча, що є найбільш сприятливим фактором підвищення попиту на цей продукт, доступний навіть для споживачів з невисокими доходами. Першість з виробництва м'яса птиці в Хмельницькій області утримують ТОВ «Подільський бройлер» і

ФГ «Подільська марка» Дунаєвецького району, з виробництва яєць – Філія «Птахофабрика «АВІС» ПАТ «ПГ «Червоний Прапор» Кам'янець-Подільського, СТОВ «Хорост-Поділля» Хмельницького, СТОВ «Хорост Плюс» Ярмолинецького районів. Дані результати дають підстави вважати, що період стабілізації галузі, до якої так прагнули протягом останніх дуже непростих в економічному відношенні років, минув, і тепер її розвиток зорієнтовано на вирощування обсягів продукції та підвищення її якості.

Вівчарство було і залишається базовою та невід'ємною складовою агропромислового комплексу, воно є незамінною галузю сільського господарства нашого краю, що сформована під впливом історичних тенденцій, національних традицій та особливості культури харчування. Розвиток і становлення вівчарства, періоди його розквіту і занепаду завжди були пов'язані із соціально-економічними умовами і станом продуктивних сил суспільства. Вівчарство України в цілому та нашого регіону зокрема, постійно потрапляло під вплив негативних соціальних чинників та суттєво скорочувалося. У період економічної нестабільності, зумовленої зміною форм власності в аграрному секторі, інфляцією та значним зростанням цін на енергетичні ресурси й матеріально-технічні засоби, ситуація в галузі вівчарства суттєво погіршилася, що призвело до скорочення поголів'я. Натомість протягом останніх років в регіоні помітно активізувались виробники баранини, що застосовують в процесі виробництва нові світові тенденції, досвід та вміння. І як результат виробництвом баранини та ягнятини займаються в ТОВ «Меріно Україна», овечого молока – ВКФ «Пілігрим» Кам'янець-Подільського району, де розводять молочну породу овець «Лакон».

Розвиток аграрного сектору економіки нашої області, проходить в певній послідовності та з певними тенденціями і як результат у 2015 році введено в експлуатацію тваринницькі об'єкти в ТОВ «Подільський бекон» с. Воронківці Старокостянтинівського району – репродуктивну ферму на 800 свиноматок, ПП «Аграрна компанія-2004» с. Богданівка, Волочиського району – свинорепродуктор на 1200 свиноматок, ТОВ «Україна-2001» с. Бережинці Теофіпольського району – свинорепродуктор на 500 свиноматок, ФГ «Кобудь» с. Сахнівці Старокостянтинівського району – приміщення для відгодівлі

свиней на 1000 голів. ПП «Аграрна компанія 2004» завершила будівельні роботи на свинокомплексі потужністю 1200 свиноматок в с. Гвардійське Хмельницького району. В СТОВ «ім. Шевченка» с. Копачівка Деражнянського району запущено в роботу доїльний зал на 600 корів, корівник з доїльною залогою молочно-товарної ферми у ФГ «Династія» с. Йосипівка Старокостянтинівського району. Ці дані, як дають довідники районних та обласних адміністрацій показують певні позитивні тенденції розвитку галузі, втім ще потрібно працювати і досить потужно на шляху формування ефективного, розвинутого, перспективного аграрного сектору, який в повній мірі здатний задовольнити потреби споживачів області, держави та ринки країн світу.

Запорукою розвитку сільськогосподарської продукції є розвиток галузі переробки, оскільки вони є взаємозалежними та взаємопов'язаними в повній мірі. За січень – листопад 2015 року індекс виробництва промислової продукції харчової та переробної промисловості склав 72,1 %. В результаті ми можемо відмітити що в порівнянні до відповідного періоду минулих років збільшено виробництво сиру свіжого неферментованого (110,6 %), йогуртів та інших сквашених молока та вершків (131,4 %), м'яса птиці охолодженого (104,8 %), пива солодового (101,5 %), олії соєвої – (132,0 %), напоїв безалкогольних (103,5 %), слабоалкогольних напоїв міцністю до 8,5 % (101,5 %).

Ріст тваринницької галузі призвів до росту у виробництві кормів – у 2,5 рази більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. І також потрібно зауважити що кормовиробництво Хмельниччини орієнтовано також і на інші області та регіони, цим самим виступаючи важливим партнером у постачанні кормів здійснюючи переробку вирощених кормових культур. Позитивно оцінюючи розвиток аграрного сектору в цілому в тому числі і переробки дають позитивні орієнтири, хоча в певній мірі ми можемо побачити і дещо негативні результати так скажімо 2015 рік зменшено обсяги виробництва у борошномельно-круп'яній – 81,2 %, хлібопекарській – 88,6 %, м'ясній – 68,5 %, рибній – 52,5 %, молочній – (84,8 %) та консервній галузях.

За останній рік обсяг реалізованої промислової харчової продукції склав майже 5,6 млрд. грн., що становить 27,1 % до загально обласного обсягу реалізованої промислової продукції.

Хмельницька область є лідером по вирощування цукрових

буряків оскільки в наші області одні з найсприятливіших природно-кліматичних умов для вирощування солодких коренів та розвинута інфраструктура з колосальним досвідом що сформувався в попередні роки.

Сприятливі агрокліматичні умови, які переважають в Україні безперечно автоматично не гарантують конкурентоспроможності цукру. По-перше, високі врожаї цукрових буряків самі по собі не є достатньою умовою для конкурентоспроможності виробництва цукру, бо кінцевий продукт – цукор – являє собою поєднання вирощування цукрового буряка та його переробки. Без ефективної переробної промисловості, навіть найкращі врожаї буряка не принесуть користі [10, с. 316].

Цукровими заводами області у цього річного сезоні перероблено 1,2 млн. тонн цукрового буряка, вироблено 167,5 тис. тонн цукру – піску, працювало 5 цукрових заводів.

Найбільше виробив цукру - виробничий підрозділ «Наркевицький цукровий завод» ТОВ «Волочиськ – агро», за ним – ПАТ «Геофіпольський цукровий завод», питома вага цих підприємств у обласному обсязі виробництва цукру складає 44,0 % та 27,6 % відповідно. Потенціал цукроваріння Хмельниччини колосальний і даний напрямок вимагає подальшого розгляду з детальним аналізом та формуванням перспектив.

Дещо більше ніж торік експортовано молока згущеного (+27 тонн) та масла вершкового (+10 тонн). Експортують підприємства сухе знежирене молоко, сири тверді, плавлені, казеїн технічний, мед бджолиний, напої безалкогольні та води питні газовані і негазовані, цикорій розчинний та іншу продукцію.

Сформувалась на Хмельниччині та набуває подальшого розвитку унікальна галузь бджільництва, яка є цінною галуззю сільського господарства. Її основою є розведення медоносних бджіл. Бджільництво дає основні продукти (мед й віск), а також додаткові (пакети бджіл, бджолині матки, квітковий пилянь, маточне молоко, прополіс, бджолина отрута). Слід зазначити, що ТОВ «Бартнік» м. Ізяслав входить до переліку найбільших експортерів меду бджолиного в країні. Обсяг експорту продукції за звітний період склав майже 3,0 тис. тонн у такі країни світу: Німеччина, Канада, США, Ізраїль, Чехія, Франція, Афганістан.

Харчові та переробні підприємства області експортують продукцію більш як у 25 країн світу. За останній рік отримали дозволи на експорт продукції до Китаю Старокостянтинівський

молочний завод та Славутський маслоробний комбінат.

Значно розширили асортимент продукції за останній рік Деражнянський молочний завод, ПП «Дживальдіс» м. Кам'янець-Подільський район (потужності в смт. Нова-Ушиця), Віньковецький сирзавод, хлібопекарські підприємства області: СП «Домашній хліб», «Мамин хліб» м. Красилів, «Волочиськагробізнес» та м'ясопереробні підприємства ТОВ «Верест» м. Дунаївці, ПП «Рикун», ТОВ «Проскурів – агро» м. Хмельницький, які є постійними учасниками ярмарково-виставкових заходів, що проводяться на рівні області та держави.

Формування ефективної бази матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств є однією з основних складових частин, що визначають ефективність їх функціонування. Порушення системи своєчасної заміни фізично зношених засобів виробництва новими, відсутність фінансових можливостей придбання сільськогосподарської техніки, необхідних запчастин, паливно-мастильних матеріалів призводить до несвоєчасного виконання відповідного обсягу робіт і відповідно до зниження ефективності функціонування підприємств і підвищення витрат на виробництво продукції.

В агропромисловому секторі економіки області використовується майже 4,5 тисяч тракторів різних марок та модифікацій, біля 3,3 тис. вантажних і легкових автомобілів, 1636 зернозбиральних, 308 кормо-, 120 – бурякозбиральних комбайнів, а також понад 10 тис. одиниць іншої сільськогосподарської техніки.

Відповідне зменшення кількості одиниць сільськогосподарської техніки зумовлене постійним оновленням машино-тракторних парків сільгоспідприємствами області новою високопродуктивною, багатofункціональною, сільськогосподарською технікою. Для ремонту і обслуговування сільськогосподарської техніки на сільгоспідприємствах області є обладнані спеціалізовані майстерні.

В сільгоспідприємствах є попит на зернозбиральну техніку, енергонасичені трактори, комплекси для обробітку ґрунту внесення добрив та посів зернових культур одночасно, що в свою чергу зменшує затрати підприємств по всіх показниках.

Інвестиції в даному напрямку доцільно спрямувати на:

- оновлення машино-тракторного стану сільгоспідприємств області;
- застосування нових енергозберігаючих технологій;

– створення програм підтримки сільгосп-товаровиробників шляхом надання часткової компенсації на придбання високопродуктивних тракторів, зернозбиральних комбайнів та іншої високопродуктивної, енергозберігаючої сільсько-господарської техніки.

Розроблено план розвитку аграрного комплексу Хмельницької області на 2012 – 2016 роки, в межах якої затверджені заходи інтенсифікації тваринницької галузі, в основу яких покладено створення спеціалізованих масивів маточного поголів'я, конкурентоспроможної молочної і м'ясної худоби, збільшення питомої ваги гібридного і місцевого молодняка свиней. Передбачається змінити структуру основного стада в напрямі збільшення корів м'ясного напрямку в районах Поліської зони, зменшення чисельності дійного стада компенсувати підвищенням його продуктивності [5]. Розроблення бізнес-стратегій аграрних підприємств має враховувати оцінку рівня ефективності їх господарської діяльності. Тому розглянемо та проаналізуємо показники ефективності господарської діяльності на прикладі конкретних підприємств Хмельницької області протягом останніх років діяльності в аграрному секторі.

В аграрному секторі країни Хмельниччина займає вагоме місце. Основу агропромислового комплексу області складають 1840 сільськогосподарських підприємств, понад 1365 селянських фермерських господарств, 656 – підприємства харчової та переробної промисловості, з них понад 60 є провідними, як в області, так і в Україні.

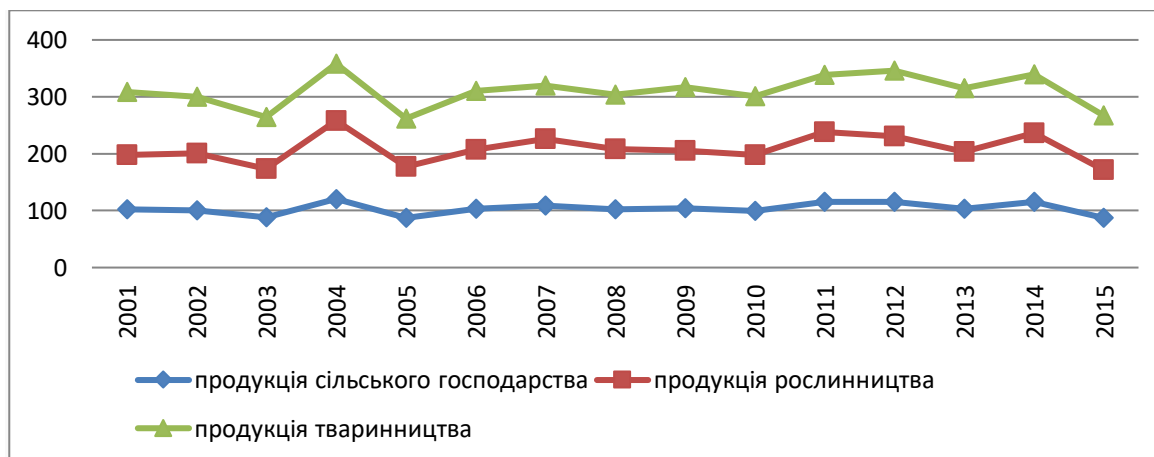

Рис 3.22. Індекс обсягів сільськогосподарського виробництва Хмельницької області

Джерело розраховано автором на основі статистичних даних

Провівши детальний аналіз показників ефективності господарювання відмітимо, що у середньому за останні роки аграрні підприємства більш ефективно проводили свою господарську діяльність, що свідчить про ріст конкурентоспроможності на ринку сільськогосподарської продукції. Але все-таки результати дослідження також відображають певне зниження певних показових результатів діяльності і дані процеси відмічаються як і в рослинницькій галузі, яка є основним локомотивом розвитку аграрного комплексу в цілому, так і галузі тваринництва що не може не викликати певного занепокоєння та аналізу причин по виникненню такої ситуації. Провівши детальний аналіз та оцінивши усі складові елементи ми повинні виробити стратегію подолання певної кризи, сформуванати систему орієнтирів та маяків для пошуку ефективних шляхів розвитку аграрного сектора області, який є базовим для нашого регіону.

І відповідно, у Хмельницькій області для більш ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств досить важливим є застосування таких стратегій розвитку, як: стратегії подальшого розвитку (розширення меж ринку, підвищення якості продукції, впровадження нових технологій); стратегії підтримки (підвищення прибутковості, підтримка існуючих напрямів, модифікація продукції).

Практика господарювання на ринкових засадах підтверджує ту незаперечну істину, що результативність будь-якої виробничо-господарської та комерційної діяльності залежить від компетентності та творчої активності управлінських кадрів, достатньо глибокого знання ними конкретної економічної ситуації, законодавчої бази й соціальних аспектів, саме ці фактори на сьогодні зазнають постійних змін та інновацій, які створюють проблеми та можливий новий потенціал для успішного розвитку. Розвиток в основному залежить від вмінь керівника та мотивації підлеглих працівників, як основних рушійних сил розвитку аграрного сектору так і економіки в цілому. Саме забезпечення аграрного сектору висококваліфікованими спеціалістами з розумінням стратегічних задач сучасного розвитку села, дасть поштовх до розвитку галузі. Сучасний аграрій повинен не лише вміти використовувати прогресивні технології у виробництві тієї

чи іншої продукції, а і повинен відчувати село, його потреби, формувати стратегію саме комплексного розвитку.

Рис. 3.23. Напрями удосконалення економічного регулювання розвитку аграрного виробництва

Джерело сформовано та систематизовано автором

Тому управління підприємства має здійснюватися на основі формування інноваційної політики і особливих інновацій. вимагає та зазнає на сьогодні саме аграрна галузь економіки, оскільки входить в цілий ряд кардинально нових підходів в систему технологій агровиробництва та управління виробництвом аграрного сектору в цілому.

Всі ці складові розвитку діяльності підприємств аграрного сектору економіки України так і окремих її областей, в тому числі і Хмельниччини обов'язково надуть позитивні результати, але також потрібно наголосити на інших загрозах та проблемах перед якими постає аграрна економіка.

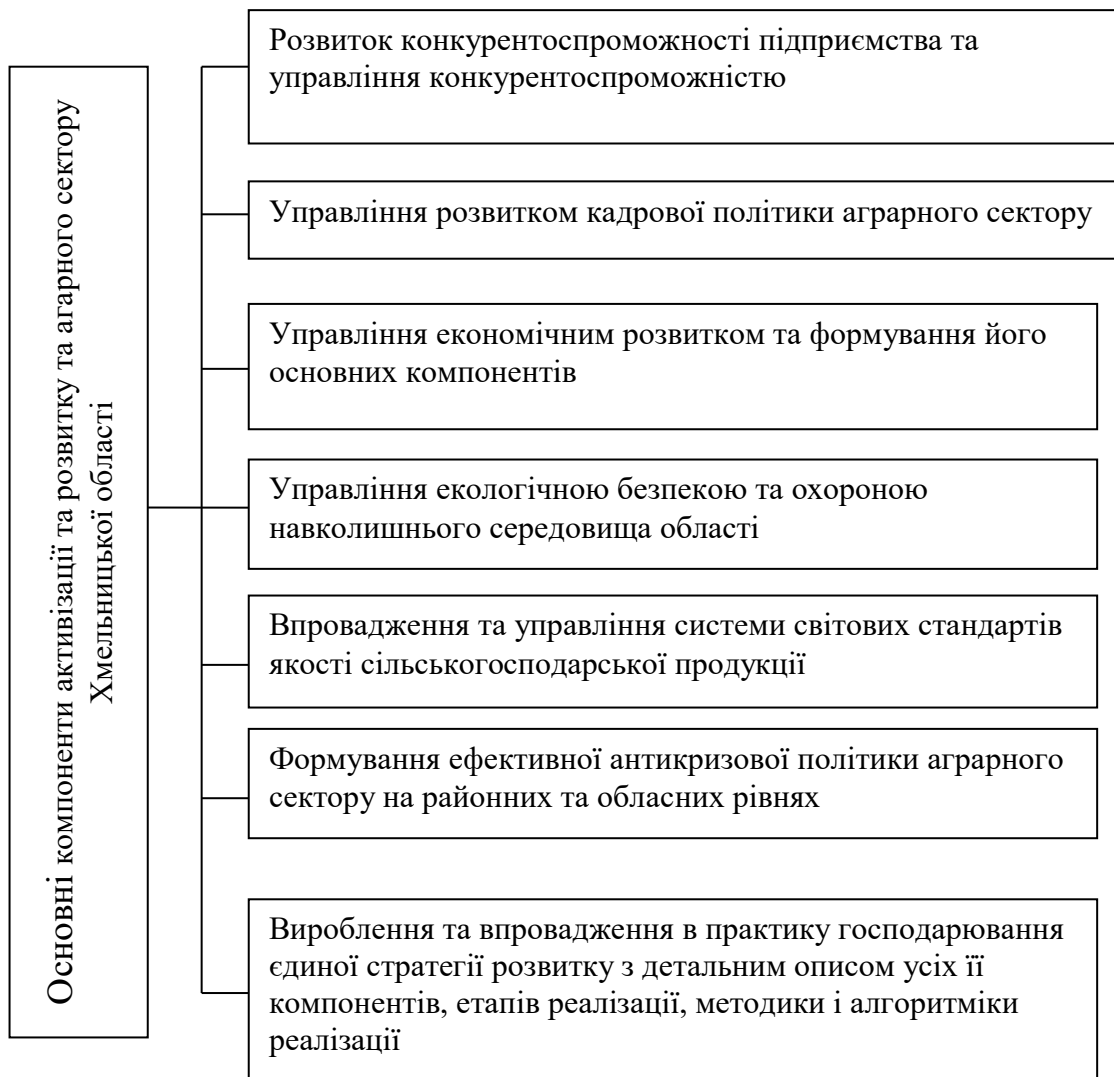

Рис. 3.24 Схема основних компонентів активізації та розвитку та аграрного сектору Хмельницької області

Джерел: розроблено автором

Процес реформування та розвитку що проходив і проходить на сьогодні на селі призвів до появи потужних гравців агровиробництва, виникли великотоварні підприємства з структуризованим капіталом, з потужними інвестиційними ресурсами, інноваційними технологіями та вільним доступом до світових ринків, впливовими лобіських груп як на державному так і на регіональному рівнях.

Створення даних підприємств в певній мірі розвиває економіку аграрного сектору в місцях їх реалізації, зростають показники врожайності тих чи інших культур, розвивається тваринництво в промислових масштабах, значно зростає продуктивність та результативність праці, в галузі приходять світові технології виробництва як рослинницької так і тваринницької продукції.

Розвиток аграрного сектора повинен в свою чергу охоплювати усі компоненти та складові управлінської діяльності підприємства активізувати їх компоненти. Активізація розвитку сільськогосподарського виробництва має виступати як комплексна система заходів організаційного, економічного, екологічного, соціально-орієнтованого характеру, що дасть можливість одночасно сформувати умови економічного розвитку підприємств з ростом показників якості, продуктивності, росту валового виробництва та одночасним розвитком таких важливих факторів як соціальна захищеність села, трудові місця, зайнятість та дотримання екологічних вимог захисту навколишнього середовища, актуальність яких неможливо не враховувати на сьогодні.

Аналізуючи систему розвитку аграрних підприємств Хмельницької області потрібно наголосити, що середній розмір аграрних підприємств зростає. В той же час прослідковується високий рівень стійкості показників ефективності діяльності з високим рівнем доходів. На сьогодні в області сформувались потужні гравці агропромислового виробництва з колосальними інвестиційними ресурсами та потужною економічною та політичною підтримкою. Географічна розосередженість та економічна незалежність дає їм можливість формувати

монополістичну систему відносин в аграрній економіці нашої та інших областей.

Розглядаючи діяльність даних агроформувань Хмельниччини можна відмітити певне нерівні можливості різних типів виробників, відносини між ними набувають антагоністичних ознак, що проявляється в різкій монополізації холдингами ресурсів, фінансових джерел, каналів збуту продукції, державної підтримки як на місцевому так і на загальному рівнях. Хоча в загальному відмітимо певний поділ ринків і напрямків діяльності цих підприємств. Великі корпоративні формування охопили весь експортоорієнтований напрямок, такі як виробництво зернових та технічних, серед яких домінують озимі та ярі зернові, кукурудза, соя, соняшник тощо. Натомість малі господарства в більшій мірі орієнтовані на внутрішній ринок забезпечуючи населення нашої країни картоплею, овочами, фруктами, молоком м'ясом свинини тощо.

В умовах зростаючої конкуренції активна інноваційна діяльність на підприємствах дедалі більше визначає успіх підприємницької діяльності. Нові ідеї і продукти, нові технології та організаційні рішення виводять підприємства з кризових ситуацій і гарантують їм фінансову стабільність.

Реформування економіки країни, що відбувається, перш за все торкається зміни характеру організаційно-економічних відносин у процесі виробництва. Сучасні підходи до ринкового господарювання ставлять перед виробництвом конкретні цілі: випускати певні види продукції (надавати послуги) за номенклатурою, кількістю, якістю та ціною, які відповідають існуючому попиту чи прогнозу щодо нього. Тому завданнями виробництва є: систематичне підвищення рівня його організації, гнучкості реагування на зміни попиту, мобільності проектування та освоєння нової продукції (послуг); підтримання оптимальності функціонування з найменшими витратами; забезпечення високої культури трудової діяльності персоналу, спрямованої на точне і своєчасне виконання замовлень належної якості та конкурентоспроможності.

Але більш інтенсивного розвитку зазнають саме великі аграрні підприємства корпоративного типу це передусім пов'язане

з тим, що вони мають можливість доступу до фінансових потоків, здійснюють великий оборот капіталу, матеріалів, сировини тощо, вміло використовують законодавчу базу, залучають у свою діяльність передові досягнення сільськогосподарської наук та провідних фахівців галузі.

Таблиця 3.5

Тенденції розвитку аграрного сектору, позитивні і негативні складові

Фактори зростання	Негативні тенденції розвитку
Технічна та технологічна модернізація	Погіршення екологічного стану галузі та ґрунтів зокрема
Підвищення продуктивності праці	Скорочення зайнятості сільського населення Зменшення людського капіталу Посилення диспаритету в доходах Витіснення селян у неформальний сектор Зменшення реальних доходів та соціальних гарантій на селі
Збільшення обсягів виробництва комерційно привабливих обсягів продукції	Монокультуризація Виснаження родючості ґрунтів Деформація галузі
Орієнтація на розвиток експортних можливостей	Сировинна спрямованість експорту Диверсифікація доходів Залежність від зовнішніх та експортних чинників
Концентрація та монополізація земельних ресурсів	Погіршення конкурентного становища Зношення інфраструктури Втрата соціальних гарантій невеликих сіл та населених пунктів Порушення законодавчої бази, що стосується використання та володіння землею Обмеженість потенціалу розвитку галузі

Джерело складено автором на основі систематизації даних

Збереження даної динаміки призведе також і до негативних наслідків пов'язано це з тим, що підприємства нехтують вимоги сівозмін, спостерігається масштабна монокультуризація, обмежене виробництво тваринницької продукції та її вузькоспеціалізований напрям. Рослинництво орієнтоване на експортні напрями, тваринництво на промислові шляхи забезпечення продовольчими продуктами, часто нехтуючи вимогами санітарно-епідеміологічної та екологічної безпеки. Індивідуальні фермерські господарства

також в певній мірі зловживають даними процесами, зменшуючи обсяги природоохоронної діяльності створивши цим самим реальну загрозу ресурсо-екологічній безпеці аграрного сектора, зокрема і держави в цілому. Державні органи контролю мають незначний вплив лише на індивідуальні, фермерські та кооперативні господарства невеликих розмірів, натомість агрохолдинги здебільшого нехтують на зауваження оскільки мають в своїй структурі потужні юридичні відділи, розміщуються на територіях декількох районів а то і областей.

Тому, потрібно відмітити, що розвиток аграрного сектору економіки, який здійснюється за останнє десятиліття має як позитивні, так і негативні складові, що відображено в таблиці 3. Розвиток підприємства набув односторонньої форми, виключаючи комплексність системи неврахування соціальної, екологічної та інших складових .

В результаті, аналізуючи сьогоднішню ситуацію, щодо розвитку аграрного сектору економіки, яка сформулювалась протягом останніх десятиліть ми можемо дійти до висновку, що одночасне економічне зростання та вагомі фінансові результати можливі з одночасним спадом розвитку села як такого, оскільки монополізація ринку монополізує і доходи концентрація яких зосереджена в великих корпораціях. Дана алгоритміка призводить до росту економічного та соціального розшарування галузі.

А саме основна загроза цього фактора полягає у втраті національної ідентичності села як такого, особливо загрозливі моменти спостерігаються в невеликих за розмірах та географічно віддалених від обласних та районних центрів сільських поселеннях, де соціальні питання набувають загрозливих рівнів, оскільки, саме земля та робота на ній була і залишається основним засобом доходу населення, а конкуренція з великотоварними підприємствами не дає ніяких шансів в цьому напрямі.

Загроза економіці яку спричинили потужні підприємства нашої області та і України загалом вимагає детального дослідження з широким аналізом і оцінкою усіх факторів як позитивної так і негативної сторін. На сьогодні ми повинні поставити перед собою запитання, що є головним в аграрному секторі - прибуток, валовий збір, сьогоденний результат чи

поетапний цілісний розвиток з одночасним розвитком економічних компонентів та збереженням сільського населення, культури ведення сільськогосподарських відносин, традицій, звичаїв та самого села як фундаменту національної ідентичності?

Напрямки розвитку аграрного сектору як найбільш потужнішої галузі української економіки в цілому та аграрного сектору в томі числі і агропромисловості Хмельницької області повинні базуватись на таких принципах, як підвищення конкурентоспроможності галузі на рівні малих підприємств та підприємств сімейного типу, оскільки великі агрохолдинги в цьому напрямку досягли вагомих результатів, на другому етапі розвиток села на основі розвитку самої сільської громади. Конкурентоспроможне підприємство сімейного типу, з високим рівнем розвитку та перспективою подальшої діяльності дає зайнятість для жителів села та умови для соціальних гарантій, цим самим є можливість зберегти село як таке і намітити шляхи модернізації та розвитку. Досягти цього можливо при взаємодії держави та виробничого підрозділу, яке повинно опиратись на створення умов для зростання продуктивності, сталості ситуації та певної її стабільності і захисту від зовнішніх та внутрішніх агресивних середовищ. Даний підхід дасть можливість раціонального використання ресурсного потенціалу, сировини матеріалів і, що головне, земельних ресурсів, рівний доступ виробників усіх типів до техніко-технологічних та організаційних інновацій, фінансової та ринкової інфраструктури, вихід на експортні позиції, що для малих підприємств сьогодні на жаль неможливо.

Досягнення запланованих результатів можливо завдяки запровадженню спеціального режиму регулювання діяльності агрохолдингів для обмеження їх прямого впливу на ринок. Регулювання механізмів залучення та використання земельних ресурсів з встановленням певних меж щодо об'ємів використовуваних земель, залучення дрібного виробника до створення законодавчих та правових нормативних документів з врахуванням саме їх інтересів, що дасть можливість доступу до дотацій, субсидій, пільгових кредитів, ефективна протидія податковому тиску, доступу до закордонних інвестицій захисту

самої підприємницької діяльності та можливість реорганізації, модернізації та продажу власного бізнесу без втрат. На наступному етапі потрібно сформулювати ефективні механізми впливу на дрібні малотоварні підприємства щоб захистити їх в конкурентному середовищі механізмами організаційно-економічного і інституційного характеру, які будуть орієнтовані на розвиток саме таких підприємств, врахувавши модернізацію та пристосування до сьогоднішніх реалій, повноцінну інтеграцію у вітчизняну економіку та можливість використання європейського досвіду в цьому напрямку, оскільки Україна та специфіка її аграрного сектору здебільшого розвивалася по принципу європейських норм, стандартів та агрокультури.

Наступним кроком потрібно вирішити питання фінансового забезпечення та доступності до державного субсидування та захисту, мікрокредитування, партнерства і кооперації, зв'язок з наукою, яка дасть можливість реалізувати новітні розробки в галузі, захист та гарантії щодо подальших дій державних органів, що стосуються законодавчо-правової та страхової діяльності. Саме це дасть можливість створювати стратегічні плани подальшого розвитку, які будуть охоплювати два, три, п'ять і більше років.

І основним етапом розвитку є формування самоуправління сільської громади, інфраструктури на селі, та системи прогресивного соціального захисту з прямою адресною допомогою, враховуючи перспективність самого села можливості його подальшого розвитку, можливі тенденції до змін, оскільки ряд сіл знаходяться в критичних ситуаціях і допомога в певній мірі результату не дасть.

Інноваційну діяльність підприємств Хмельницької області потрібно націлювати, головним чином, на ефективне управління процесом розроблення, упровадження, виробництва та комерціалізації інновації, при цьому важливим моментом повинна бути синхронізація функціональних підсистем, удосконалення координуючих дій операційної системи виробництва, управління персоналом і здійснення контролю за інноваційним процесом. Формування єдиної стратегії розвитку сільських територій з узгодженням взаємодії усіх складових механізмів забезпечення, інструментів та об'єктів підтримки.

Рис 3.25 Удосконалення державного регулювання та підтримка аграрного сектору Хмельницької області

Джерело розроблено автором

Як наука і мистецтво управління, політики розвитку базується на теоретичних положеннях загального менеджменту, серед яких визначальними є закони та закономірності динамічних систем, принципи, функції, форми й методи цілеспрямованої діяльності людей у процесі управління цими системами. Як вид діяльності та процес прийняття управлінських рішень, менеджмент являє собою сукупність процедур, що утворюють загальну схему управління процесом.

Політика державного регулювання та державної підтримки на загальнодержавному та регіональному рівнях повинна регулювати ринки сільськогосподарської продукції, створюючи економічні важелі для нарощування виробництва. Державне регулювання ринку представляє собою складну взаємопов'язану систему правових, економічних, організаційних і адміністративних заходів, спрямованих на створення такого економічного середовища, яке б дозволило ринку проявити свої потенційні можливості (Рис. 2.25)

Значним підсиленням розвитку сільської місцевості, сільськогосподарського виробництва і села в цілому виступає політика реформування місцевого самоврядування та укрупнення місцевих громад, що дасть можливість структурувати та оптимізувати фінансові, трудові та інші ресурси.

Певна результативність виробничої системи, формування ефективних експортних можливостей розглядається на даний час, як основний елемент розвитку сільського господарства в цілому, але орієнтація на результат та його досягнення без врахування розвитку соціальної складової села, зайнятості, добробуту сільського населення не дає розвитку в усіх його складових. Отже, існуюча модель агропромислового виробництва повинна бути зорієнтована на виробничу модернізацію. Даний напрямок повинен виступати в формі генеральної мети розвитку сільськогосподарського сектора економіки, формувати стратегію і тактику подальших дій, які повинні поєднати економічні, соціальні, та екологічні інтереси суспільства і задоволення його потреб. В той же час при створенні стратегії розвитку аграрний сектор повинен розвиватися як цілісна система, що органічно поєднує різні за формами, видом та власністю організації. На сьогодні сформувалось декілька видів сільськогосподарських виробників а саме: агропромислові корпорації з вертикальними інтегрованими структурами, які мають схильність до постійного росту та залучення великих обсягів майна та землі, корпоративні форми, сюди входять виробничі кооперативи, господарські товариства тощо, сімейні господарства (фермерські та особисті селянські господарства), споживчі господарства населення.

Розвиток діяльності сільськогосподарських підприємств – це комплексна система заходів організаційного, економічного,

соціально-психологічного характеру, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності та їх динамічний розвиток. Для підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо вибору комплексу заходів як сформованих передумов забезпечення результативності системи управління активізаційною діяльністю. Нами запропоновано побудову результативного управління активізацією діяльності на основі розробленого «дерева цілей» (рис. 3.26).

Рис 3.26 «Дерево цілей» розвитку агропромислового сектору Хмельницької області.

Джерело власна розробка автора

Розвиток сільськогосподарського комплексу області передбачається шляхом реалізації цілого комплексу взаємопов'язаних наступних заходів як короткострокового так і довгострокового періоду:

До заходів короткострокового періоду відносяться:

– забезпечити впровадження інтенсивних технологій вирощування рослинницької продукції, розширення площ посіву конкурентоспроможних культур, формування насінєвих баз районованих культур з одночасним дотриманням культури землеробства та сівозмін;

– провести модернізацію молочної галузі, розвиток племінної справи, годівлі тварин, та розвиток кормової бази в т.ч. шляхом організації доїльних залів;

– сприяти розвитку свинарства, птахівництва, вівчарства підвищенню продуктивності худоби, птиці овець, відновити роботу відгодівельних тваринницьких комплексів,

– розвиток бджільництва та формування сприятливого економічного клімату даної специфічної галузі;

– провести технічне переоснащення комбикормових заводів з метою виробництва збалансованих комбикормів на основі місцевої сировини та світових інноваційних технологій кормовиробництва ;

– забезпечити реконструкцію підприємств харчової промисловості, зокрема з переробки молока та м'яса, глибокої заморозки м'яса та дикоростучих ягід;

– продовжити формування сучасної інфраструктури заготівлі, транспортування, зберігання і реалізації сільськогосподарської сировини та готової продукції шляхом створення оптових ринків;

– пошук експортних шляхів реалізації сільськогосподарської продукції з орієнтацією на її повну переробку.

Система довгострокових заходів повинна включати:

– забезпечення реалізації заходів щодо функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення та оцінка доцільності його впровадження з оцінкою можливих позитивних та негативних результатів;

– створення належних умов для подальшого розвитку особистих підсобних господарств та формування на їх базі міні-фермерських господарств, особливо це характерно для підприємств з унікальними виробничими процесами та унікальністю вирощування тих чи інших культур;

– створення сучасних відгодівельно - м'ясопереробних комплексів та модернізація раніше створених з одночасним впровадженням сучасних технологій виробництва та переробки;

– сприяння запровадженню дієвої системи фінансово-кредитної підтримки сільгосптоваровиробників та субсидування окремих менш прибуткових напрямків;

– створення потужної школи кадрової підготовки майбутніх працівників спеціалістів, керівників аграрних підприємств області з стажуванням та застосуванням досвіду провідних підприємств галузі України та інших розвинутих країн світу;

– створення підґрунття для виходу на світові ринки сільськогосподарської продукції .

Реалізація заходів довгострокового та короткострокового характеру потребує фінансової підтримки як з боку держави, так і з боку інших суб'єктів за інтересами. На сьогоднішній день через нестабільність економічної ситуації в країні бюджетні кошти є обмеженими, а тому фінансування програм розвитку є недостатнім. З цією метою необхідно звернути увагу на доцільність і ефективність програм розвитку регіону, їх комплексність, підвищення контролю за цільовим використанням отриманих коштів.

Формування ефективних механізмів розвитку сільського господарства області повинні здійснюватися на інноваційній основі, а саме через впровадження програм, спрямованих на розвиток наукових та прикладних розробок, формування інтелектуального та інноваційного потенціалу, розвитку людського капіталу, тобто перехід підприємства, галузі, регіону на інноваційну модель розвитку. Оскільки саме інноваційний підхід є запорукою розвитку в сьогоденні будь-якої галузі народного господарства не виключенням є і агропромисловий комплекс. Основними джерелами фінансування інноваційних програм розвитку в першу чергу є власні кошти підприємств, які направлені на саморозвиток та самоокупність (прибуток, амортизаційні відрахування), та кошти інвесторів, пошук які повинен ґрунтуватися на прозорому інвестиційному кліматі, вмілій співпраці з потенційними інвестиційними компаніями та фундаментальні державній підтримці.

Пріоритетними завданнями агропромислового сектору є поліпшення продовольчого забезпечення населення на основі структурних змін економіки та підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, з одночасним збереженням соціальних стандартів, забезпечення сталого

економічного зростання та створення нормальних умов життєдіяльності, що підтверджується розрахунками.

Серед джерел фінансування окрема увага приділяється кредитуванню сільськогосподарської діяльності підприємств. Так, пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитних ставок не дало бажаних результатів – кінцеві результати діяльності хоч і підвищувалися, однак це не забезпечувало розширеного відтворення та розвитку підприємств. Тому на сьогоднішній день актуальним є відновлення кредитування галузей сільського господарства, однак із врахуванням особливостей їх діяльності. Крім того, діюча кредитна система потребує диверсифікації: розширення іпотечного кредитування; розвиток кооперативної кредитної системи, яка включатиме кредитні спілки, регіональні кооперативні банки; формування спеціалізованої системи кредитного забезпечення, яка включатиме лізингові компанії тощо.

Однак, для забезпечення результативності системи організаційно-економічного розвитку аграрних підприємств необхідно в першу чергу створити умови для їх розвитку. З цією метою нами на рівні сільськогосподарських підприємств пропонуємо розробити алгоритміку результативного управління розвитку діяльністю підприємств, який включає такі етапи технологічного процесу: розробка концепцій розвитку підприємства за напрямками забезпечення успіху в діяльності, формування загальної стратегії розвитку підприємства за напрямками цільової спрямованості та з урахуванням особливостей діяльності; обґрунтування функціонально-забезпечуючого портфеля стратегій; спрямованості діяльності; формування механізмів управління активізацією діяльності; розробка результативної системи управління активізацією діяльності підприємств як цілісності

Аграрна політика повинна створювати умови для стабілізації та збільшення обсягів виробництва і реалізації конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Реалізація заходів по забезпеченню гармонійного розвитку екологічної, економічної та соціальної систем сільського господарства потребує розробки відповідної цілеорієнтованої програми. Така концепція, покликана орієнтувати

й обґрунтовувати постановку цілей на довгострокову перспективу. Оскільки сталий розвиток характеризується стійкістю екологічної, економічної та соціальної систем, то беззаперечним є той факт, що розвиток підприємств повинен здійснюватися при гармонійній взаємодії кожної з них.

Всі ці етапи розвитку потрібно проводити поетапно, враховуючи специфіку регіону, характеристику діючих підприємств, напрямки їх діяльності та спеціалізацію, географічне розташування тощо. Але початком усіх процесів є нормативно-правове регулювання агровідносин, захист та гарантії дрібного малотоварного виробника, регулювання відносин між ними, державою та іншими суб'єктами господарської діяльності. Створення пілотних проектів в окремо визначених регіонах з врахуванням усіх можливих загроз та ризиків, що дасть можливість врахувати сильні та слабкі сторони в реальному середовищі. Розвинути систему освітньо-консультативної діяльності з залучення провідних науковців та навчальних закладів регіону.

Список використаних джерел

1. Бородіна О., Прокоп. І. На яку модель аграрного сектору має орієнтуватись Україна у стратегічній перспективі? // Дзеркало тижня - № 25.-2013 с.6-7
2. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навчальний посібник /В.О. Васеленко.- К.: ЦУЛ, 2003-428с.
3. Гудзинский О.Д. Державна політика інноваційного розвитку економіки // Інвестиції: практика та досвід - № 18. – 2010 – с. 98-102.
4. Григоруk П.М., Федорова Т.Ю. Аналіз аграрного сектору Хмельницької області за основними показниками сталого розвитку // Агросвіт №3-4.-2015 с.40-46
5. Контроль в системі стратегічного управління підприємствами (теоретико-методологічні аспекти): монографія [Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Аксентюк М.М., Пилепенко О.С.].-К.: Аграр Медіа, 2011.-325с.
6. Лупенко Ю.О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи //Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015 с.-30-34
7. Морозюк Н.В. Вплив аграрного сектору економіки на сталий розвиток сільських територій / Н. В. Морозюк // Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2013. — Вип. 181 (6). — С. 181—186

8. Репин В.В. Бизнес-процессы компании: построение, анализ, регламентация /В.В. Репин .- М.: РИА Стандарты и качество, 2007.-240с.

9. Технологія виробництва продукції тваринництва / О.Т.Бусенко, В.Д.Столюк, М.В.Штомпель та ін.; За ред. О.Т.Бусенка. – К.: Аграрна освіта, 2001. – 432 с.

10. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу / Хорунжий М. Й. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.

11. Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.agro-business.com.ua/> – Назва з титул. екрану

12. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agroua.net/statistics/> – Назва з титул. екрану

13. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/> – Назва з титул. екрану.

14. Офіційний сайт Державної служби статистики Хмельницької області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/> – Назва з титул. екрану.

15. Офіційний сайт Хмельницької обласної ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://km-oblrada.gov.ua/> – Назва з титул. екрану.

16. Офіційний сайт Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/> – Назва з титул. Екрану.

РОЗДІД 4. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

4.1 Вплив демографічних чинників на формування та розвиток трудового потенціалу регіону

Формування та розвиток трудового потенціалу відбувається під впливом соціально-економічних зрушень, як в Україні загалом, так і в усіх регіонах, зокрема, однак із своїми особливостями.

Провідні вітчизняні економісти приділяють значну увагу дослідженню трудового потенціалу, звертаючи увагу на його кількісні та якісні показники. Наукові дослідження В. Антонюк, А. Колота, С. Григоровича, О. Грішнєвої, Е. Лібанової, Г. Климка, Л. Антошкіної, А. Баланди, Б. Данилишина, В. Куценка, С. Цимбалюк націлені на забезпечення розвитку сфер, що впливають на якість формування трудового потенціалу країни. Бородіна О. вважає, що розгляд даної проблеми можливий лише при комплексному підході до її вирішення, лише через кількісні та якісні характеристики можливо оцінити сучасний стан трудового потенціалу визначити тенденції і динаміку його розвитку. Кількість людей, частка тих, хто займається корисною працею, тривалість життя, вікова структура, природний рух населення, кількість відпрацьованих годин та інші подібні оцінки можуть дати кількісні відображення соціально-демографічного стану трудового потенціалу. Якісні характеристики – це рівень знань майстерності, професійні навички, підприємницькі здібності, творчий підхід до справи, вміння ухвалювати раціональні управлінські рішення та інші якості, що сприяють росту продуктивності людини і впливають на її спроможності одержувати додатковий дохід. Опосередковано вони характеризуються рівнем освіти, динамікою змін зайнятості, рівнем безробіття, кількістю осіб, що підвищують свою кваліфікацію, структурою попиту на робочу силу, рівнем заробітної плати тощо.

В кожному окремому регіоні трудовий потенціал відображає власну специфіку формування та розвитку, що зумовлено

особливостями його територіального розташування та структурою розселення.

Хмельницька область розташована в західній частині Правобережної України і займає площу 20,6 тис. км², що становить 3,3 % від її території. До складу області входить 20 сільських адміністративних районів, 13 міст, з них шість обласного підпорядкування, 24 селища міського типу і 1415 сільських населених пунктів. Середня густина населення становить 65 чоловік на 1 км².

Розвиток трудового потенціалу на регіональному рівні зумовлено впливом низки чинників, в економі вважається, що найбільший вплив на розвиток економічних процесів регіону мають макроекономічні чинники так як вони не піддаються коригуванню з боку керівництва підприємства, тому їх роль не може бути знецінена. Щодо чинників мікросередовища, то їх направленість і інтенсивність піддаються управлінню керівниками підприємства, що дає можливість більшого контролю над ними.

З огляду на означене важливість виявлення різноманітних чинників дозволить сформулювати рекомендації стосовно формування та розвитку трудового потенціалу регіону. Слід зазначити, що на формування, розвиток (позитивний чи негативний) і стан трудового потенціалу безпосередньо або опосередковано впливають чинники, що зумовлюють його кількісний та якісний склад. Під «чинником» розуміють умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис [1, с. 21].

Для проведення подальшого дослідження доцільно було б розглянути науково-методичні підходи щодо виділення чинників трудового потенціалу серед вітчизняних учених-економістів. Однією з перших серед вітчизняних науковців, хто запропонував класифікацію чинників була О. Грішнова.

На думку науковця формування і використання якісних характеристик людини відбувається під впливом множини чинників. Для ефективного управління цим процесом велике значення має наукова класифікація цих чинників за різними знаками вченою пропонується така їх класифікація:

1. за фазами відтворення – чинники формування і чинники

використання;

2. за характером впливу в процесі відтворення – інтенсивні, що збільшують трудовий потенціал шляхом мобілізації внутрішніх резервів системи, тобто якісних параметрів, і екстенсивні, що збільшують трудовий потенціал за рахунок збільшення кількісних параметрів;

3. за рівнем впливу – макро-, мезо-, мікроекономічні й особистісні;

4. за характером впливу – прямі і непрямі (опосередковані);

5. за результатами впливу – позитивні і негативні.

Використовуючи запропоновану класифікацію чинників формування трудового потенціалу, можна дати детальну характеристику їхніх окремих груп, виділивши найсуттєвіші з них. У зв'язку з тим, що формування і реалізація трудового потенціалу відбувається в межах демографічної, соціальної, економічної та природних систем, всі чинники, які впливають на трудовий потенціал, за змістом можна згрупувати також відповідно до цих систем [3, с. 57].

За змістом О. Грішнова виділяє: демографічні, соціально-демографічні, соціальні, економічні, організаційно-економічні, екологічні. Слід зазначити, що на думку науковця групу економічних чинників формування й використання людського капіталу слід поділити на дві підгрупи:

- чинники, які впливають на формування, підтримку та розвиток людського капіталу. До них належать: реальні доходи населення (в тому числі оплата праці, трансферні платежі), розподіл їх за групами населення, доступність товарів та послуг, рівень інфляції та економічної стабільності тощо;

- чинники, які впливають на ефективність використання людського капіталу. До них передусім належать кількісні та якісні характеристики попиту на ринку праці (або пропозиція робочих місць), які, у свою чергу, визначаються рівнем техніко-економічного розвитку, загальною економічною кон'єктурою та ефективністю управління на всіх рівнях.

Подана автором класифікація дає змогу виявити вплив різноманітних чинників на формування не тільки людського

капіталу а й трудового потенціалу, що значно підвищує науково-практичну цінність дослідження.

На думку В. Антонюк розширене відтворення трудового потенціалу забезпечується низкою економічних, соціальних, інституціональних, екологічних чинників. Важливе значення має: загальний рівень економічного розвитку країни; рівень життя населення; фінансування освіти, охорони здоров'я, культури та якісний стан закладів, які працюють у цих галузях; розвиток соціального законодавства; потреба виробництва у працівниках з високим рівнем людського капіталу та інші чинники.

Усі чинники, які обумовлюють формування, розвиток і використання трудового потенціалу, можна об'єднати у такі групи, як демографічні, соціально-економічні, виробничі, інституціональні, соціально-ментальні.

До демографічних чинників, що впливають на формування трудового потенціалу. В. Антонюк відносить: рівень народжуваності та смертності, статево-вікову структуру, міграцію населення.

Групу соціально-економічних чинників в В. Антонюк становлять: економічна активність населення, рівень ВВП на душу населення, доходи населення, споживання, рівень якості та спосіб життя, рівень захворюваності, розвиток соціальної інфраструктури.

Окремо в класифікації чинників автор пропонує розглянути виробничі чинники до них входять: ринок праці попит на робочу силу, стан матеріально-технічної бази виробництва, умови використання робочої сили, організація праці, можливості підвищення кваліфікації, соціальний розвиток персоналу.

Також В. Антонюк виокремлює інституціональні чинники до них належать: закони і законодавчі акти, які регулюють права людини, людський розвиток і соціально-трудова сферу, державна політика щодо людського та соціального розвитку, забезпеченість рівних прав і можливостей, усунення дискримінації.

Також окремою групою чинників виступають соціально-ментальні до яких автор пропонує віднести: домінуючі соціальні цінності та норми поведінки, соціальну цінність знань, спрямованість до самореалізації та визнання.

В. Антонюк вважає, що більш глибоке та комплексне дослідження здійснюване шляхом: визначення впливу демографічних, соціально-економічних, виробничих, законодавчих, соціально-правових, соціально-ментальних, чинників на становлення та функціонування трудового потенціалу, дослідження основних стадій процесу відтворення трудового потенціалу, дасть можливість отримання зисків від функціонування трудового потенціалу для всіх суб'єктів економічної діяльності та покращить соціально-економічне становище країни або регіону [4, с. 41-45].

У процесі проведеного дослідження було здійснено аналіз демографічних та соціально-демографічних чинників так як вказані чинники зумовлюють кількісні та якісні параметри трудового потенціалу регіону.

Серед демографічних чинників на масштаби формування та використання трудового потенціалу регіону, найбільший вплив справляють: чисельність населення, статеві-вікова структура, темпи природного приросту, середня тривалість життя, міграція та ін.

Суперечливі демографічні процеси, що відбулися в країні не могли не вплинути на демографічну ситуацію в регіоні. Якщо чисельність населення Хмельницької області на початок 1995 р. становила 1517,0 тис. осіб, у тому числі міського – 777,6 тис. осіб, або населення, сільського – 739,4 тис. осіб. Статистичні дані свідчать про те, що кожні п'ять років ситуація лише погіршується так в 2000 р. чисельність населення складала 1458,9 тис. осіб у тому числі міського 747,7 тис. осіб, та сільського 711,2 тис. осіб.

Зменшення чисельності населення відбулось як серед міських жителів так і сільського населення частково зменшення відбулось за рахунок міграції. Однак значне скорочення відбулось і в наслідок перевищення кількості померлих над народженими. Ситуація не поліпшилась і в 2005 р, нараховувалось 1338,0 тис. населення у тому числі міського – 724,2 тис. осіб, сільського – 663,8 тис. осіб. В зв'язку з економічною кризою яка почалась в 2008 р, та досить суттєво вплинула на доходи мешканців регіону ситуація з кількістю населення з кожним роком погіршувалась. Так в 2010 р, чисельність населення складала 1334,0 тис. осіб в тому числі міського 726,2 тис. осіб та сільського 607,8 тис. осіб.

Після подій 2013 р. – революції гідності, та 2014 р. захоплення Криму і збройного конфлікту на сході України, демографічна ситуація в регіоні ще більше ускладнилась, оскільки є значна кількість загиблих в зоні АТО і її наслідки регіон відчуватиме в майбутньому. Так як загиблі в переважній більшості це молоді люди, які могли б народжувати дітей. Складні економічні умови призводять до того, що збільшується кількість розлучень, що негативно впливає демографічну ситуацію регіону. Часто люди які вступають в шлюб вдруге, не наважуються народжувати дітей. На початок 2015 р. чисельність населення області складала 1301,2 тис. осіб (що на 14,2 % менше в порівнянні з 1995 р.) в тому числі міського 730,3 тис. осіб (що на 6,08% менше 1995 р.), та сільського 570,9 тис. осіб (що на 22,7% менше 1995 р.).

Отже, при значному зменшенні чисельності жителів регіону особливо небезпечною залишається ситуація у сільській місцевості, де інтенсивність природного скорочення значно вища, ніж у місті. Це пов'язано перш за все з гіршими умовами проживання, недостатньо розвиненою соціальною інфраструктурою, відсутністю роботи тощо і, як наслідок, – населення особливо молодшого віку покидають сільську місцевість в пошуках більш кращого життя. Значна частина сільського населення особливо молодь намагається виїхати на навчання в міста і прагне залишитись там на постійне проживання.

Таким чином наявний трудовий потенціал сільської місцевості погіршується на лише якісно в зв'язку відсутністю можливості до навчання та самовдосконалення але й кількісно, в зв'язку з зменшенням населення. За останні роки чисельність наявного населення області продовжує постійно скорочуватися, що негативно відбивається на стані трудового потенціалу регіону. Це породжує тенденцію до того, що не відбувається простого відтворення трудового потенціалу регіону а це не може сприяти економічному розвитку та породжує демографічну кризу в регіоні.

Останнім часом відбулися зміни не лише в чисельності населення, але змін зазнала і статеві-вікова структура населення у Хмельницькій області спостерігається переважання чисельності жінок над чоловіками, табл. 4.1.

Таблиця 4.1.

Кількість населення Хмельницької області тис. осіб

Рік	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1995	1517,0	777,6	739,4	1511,6	693,6	818,0
1996	1508,3	772,8	735,5	1503,4	690,6	812,8
1997	1497,1	766,6	730,5	1492,9	686,2	806,7
1998	1484,4	760,3	724,1	1480,0	680,7	799,3
1999	1472,6	753,8	718,8	1468,0	675,7	792,3
2000	1458,9	747,7	711,2	1454,2	669,5	784,7
2001	1445,0	739,0	706,0	1440,3	663,4	776,9
2002	1430,8	729,6	701,2	1426,6	657,3	769,3
2003	1414,9	726,4	688,5	1411,7	650,8	760,9
2004	1401,2	724,6	676,6	1397,9	644	753,2
2005	1388,0	724,2	663,8	1384,9	638,7	746,2
2006	1373,4	723,3	650,1	1370,3	632,0	738,3
2007	1361,4	722,8	638,6	1358,2	626,5	731,7
2008	1350,3	721,8	628,5	1347,1	621,2	725,9
2009	1341,4	723,8	617,6	1338,2	617,1	721,1
2010	1334,0	726,2	607,8	1330,8	614,3	716,5
2011	1326,9	727,6	599,3	1323,7	611,6	712,1
2012	1320,2	728,2	592,0	1317,0	609,0	708,0
2013	1314,0	729,0	585,0	1310,8	606,5	704,3
2014	1307,0	729,5	577,5	1303,8	603,9	699,9
2015	1301,2	730,3	570,9	1298,1	601,7	696,4
2016	1294,4	729,8	564,6	1291,2	598,8	692,4

Складено на основі джерела [5, с. 221]

Станом на 1 січня 1995 р, чисельність жінок становила 818,0 тис. осіб (54% населення області) і відповідно чоловіків 693,6 тис. осіб або 46% області. В 2000 р, чисельність жінок зменшилась до 784,7 тис. осіб що складає 54 % та чоловіків 669,5 тис. осіб або 46%. Ситуація у відсотковому співвідношенні залишається сталою і в 2005 р.

Оскільки чисельність жінок складала 746,2 тис. осіб (53,9%) та чоловіків 638,7 тис. осіб (46,1%), в 2010 р, кількість жінок складала 716,5 тис. осіб (53,9%) та чоловіків 614,3 тис. осіб (46,1%). Станом на 1 січня 2015 р, чисельність жінок становить – 696,4 тис. осіб (53,746,3% населення області) і відповідно чоловіків – 601,7 тис. осіб, або 46,3% населення області. Отже, на кожну тисячу жінок області в середньому припадає 856 чоловіків.

Це зумовлено насамперед тим, що смертність серед населення чоловічої статі вище ніж жіночої. Також на статеву структуру населення великий вплив міграційні процеси в пошуках роботи з регіону виїжджає більше чоловіків аніж жінок. Більшу кількість жінок над чоловіками можна пояснити і впливом історичних факторів та втратою чоловічого населення в наслідок війн та репресій. Серед чоловіків також спостерігається більша схильність до шкідливих звичок паління, вживання алкоголю, що призводять до захворюваності та підвищення смертності серед чоловічого населення області. В наслідок чого тривалість життя чоловіків менша на 10-12 років.

Прямий вплив на розвиток трудового потенціалу регіону в цілому та підприємств зокрема має і вікова структура регіону Рис.4.1.

Як видно з рис. 4.1 на території області відбувається старіння населення. Особливістю вікового складу населення є зменшення чисельності дітей та збільшення чисельності осіб старших вікових груп.

Нажаль населення області продовжує старіти, у зв'язку з тим, що протягом останніх років зберігається від'ємний природний приріст населення смертність у старшому віці носить стабільний характер а тривалість життя постійно зменшується. Старіння населення тягне за собою й низку інших соціально-економічних негативних наслідків.

Так, зростання частини осіб пенсійного віку призводить до збільшення споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення в старості. За умов обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку зумовлює посилення тиску осіб пенсійного віку на ринок праці та додаткові матеріальні обов'язки працездатних контингентів.

При аналізі вікової структури населення Хмельницької області можна спостерігати збільшення питомої ваги населення старших вікових груп і зменшення частки дітей, така ситуація негативно впливає на показник демографічного навантаження на населення працездатного віку.

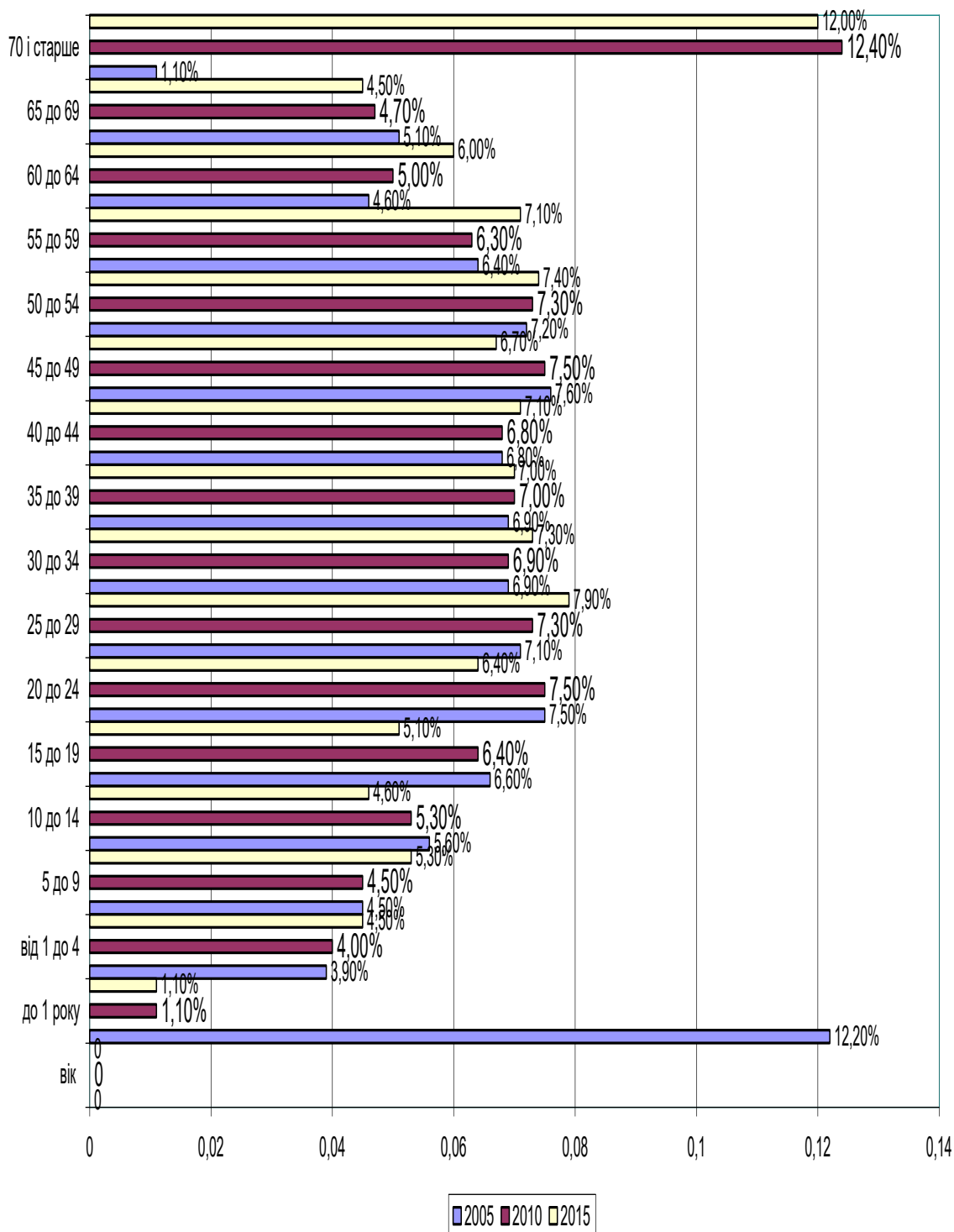

Рис. 4.1 Вікова структура населення Хмельницької області
 Побудовано на основі даних [5, с. 222]

На формування трудового потенціалу регіону мають суттєвий вплив також і такі демографічні процеси як, рівень смертності, народжуваності, природний приріст населення. Дані про природний приріст населення за період с 1990 р. по 2014 р. Хмельницької області подано в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Темпи природного приросту населення Хмельницької області, тис осіб

Показник	Рік													
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість народжених усього	19610	16389	12359	12396	13477	13712	14822	14690	14414	14492	14881	14548	14631	
міські поселення	11404	8599	6216	7156	7689	7751	8639	8305	8365	8188	8543	8282	8393	
сільська місцевість	8206	7790	6143	5240	5788	5961	6183	6385	6049	6304	6338	6266	6238	
Кількість померлих усього	20553	23592	22591	24022	23569	23080	22943	21766	20842	20116	20362	20581	20408	
міські поселення	6008	7619	7564	8362	8439	8407	8267	7964	7687	7459	7822	7953	8066	
сільська місцевість	14545	15973	15027	15660	15130	14673	14676	13802	13155	12657	12540	12628	12342	
Природний приріст населення усього	-943	-7203	-10232	-11626	-10092	-9368	-8121	-7076	-6428	-5624	-5481	-6033	-5777	
міські поселення	5396	980	-1348	-1206	-750	-656	372	341	678	729	721	329	327	
сільська місцевість	-6339	-8183	-8884	-10420	-9342	-8712	-8493	-7417	-7106	-6353	-6202	-6362	-6104	
Коефіцієнт народжуваності усього	12,9	10,8	8,5	9,0	9,9	10,1	11,0	11,0	10,8	10,9	11,3	11,1	11,2	
міські поселення	15,4	11,1	8,4	9,9	10,6	10,7	12,0	11,5	11,5	11,2	11,7	11,4	11,5	
сільська місцевість	10,5	10,6	8,7	8,0	9,0	9,4	9,9	10,4	10,0	10,6	10,8	10,8	10,9	
Коефіцієнт смертності усього	13,5	15,6	15,6	17,4	17,2	17,0	17,0	16,3	15,7	15,2	15,5	15,7	15,6	
міські поселення	8,1	9,8	10,2	11,6	11,7	11,6	11,4	11,0	10,6	10,2	10,7	10,9	11,1	
сільська місцевість	18,6	21,7	21,2	23,8	23,5	23,2	23,6	22,5	21,8	21,3	21,3	21,7	21,5	
коефіцієнт природного приросту населення усього	-0,6	-4,8	-7,1	-8,4	-7,3	-6,9	-6,0	-5,3	-4,9	-4,3	-4,2	-4,6	-4,4	
міські поселення	7,3	1,3	-1,8	-1,7	-1,1	-0,9	0,6	0,5	0,9	1,0	1,0	0,5	0,4	
сільська місцевість	-8,1	-11,1	-12,5	-15,8	-14,5	-13,8	-13,7	-12,1	-11,8	-10,7	-10,5	-10,9	-10,6	

Складено на основі джерела [5, с. 230]

Провівши аналіз демографічних процесів регіону, слід зазначити, що у Хмельницькій області показники природного руху населення регіону порівняно з 1990 р. є негативними, ми спостерігаємо постійне переважання кількості померлих над народженими. Але варто зазначити, що починаючи з 2000 р. кількість народжених щороку починає зростати якщо у 2000 р. в області народилось 12359 чоловік, та в 2008 р. ця цифра становила 14822 чоловік що на 16,6% більше від 2000 р. але на 24,4% менша порівняно з 1990 р. (кількість народжених становила 19610), однак не можна заперечувати той факт, що після економічної кризи 2008 р, ситуація з кількістю народжуваних погіршилась мало сімей наважується народжувати другу та третю дитину.

Також ефект одноразових виплат з кожним роком зменшувався завдяки підвищенню цін та знеціненням національної валюти виплати перестали бути мотивом для народження дітей. Нестабільність політичного та економічного становища в країні не сприяє збільшенню населення як країни в цілому так і регіону зокрема в 2010 р, кількість народжених становила 14414 чоловік, погіршення рівня життя в наслідок недолугої політики уряду та президента країни збільшення плати за комунальні послуги більш ніж в 3 рази.

Зменшення реальних доходів, хоча номінальна заробітна плата зростала, знецінення національної валюти втричі порівняно з 2008 р, збільшення корупції в усіх органах влади, як на регіональному так і національному рівнях, військові події в країні. Всі ці фактори не могли сприяти збільшенню кількості народжуваних в результаті кількість народжених в Хмельницькій області в 2014 р, зменшилась до 14631 особи і тенденція зменшення кількості народжених продовжується.

З огляду на вищесказане серед соціально-економічних проблем регіону постає проблема не лише формування та використання трудового потенціалу, а також є невирішеним питання відтворення його природної основи, тобто носіїв трудового потенціалу. Це питання не може не турбувати і його вирішенню потрібно приділити неабияку увагу.

Політика уряду має заохочувати своїх громадян до покращення демографічної ситуації та підвищення народжуваності. Створювати сприятливі соціально-економічні умови, для підтримки молодих та багатодітних сімей, надання кредиту під низькі відсотки.

Негативний вплив на величину трудового потенціалу регіону здійснює тривалість життя населення табл. 4.3

Таблиця 4.3

Середня очікувана тривалість життя при народженні населення Хмельницької області тис. осіб

Роки	Усього	В.т.ч міські поселення	В.т.ч сільська місцевість	Відхилення гр. 4-гр3	Жінки міські поселення	Жінки сільські поселення	Відхилення гр 7 – гр 6	Чоловіки міські поселення	Чоловіки сільські поселення	Відхилення гр. 10 - гр. 9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2003-2004	69,7	70,8	68,3	- 2,5	75,7	74,6	- 1,1	65,8	62,5	- 3,3
2004-2005	69,2	70,7	67,4	- 3,3	75,6	74,3	- 1,3	65,4	61,4	- 4
2005-2006	68,9	70,2	67,2	- 3	75,5	74,2	- 1,3	65,0	61,1	- 3,9
2006-2007	69,0	70,4	67,1	- 3,3	75,6	74,4	- 1,2	65,0	60,9	- 4,1
2007-2008	69,2	70,9	67,0	- 3,9	76,3	74,5	- 1,8	65,5	60,6	- 4,9
2008-2009	70,1	71,7	68,0	-2,1	76,7	74,8	-1,9	66,5	61,9	-4,6
2009-2010	71,4	72,7	69,5	-3,2	77,2	75,5	-1,7	67,8	64,0	-3,8
2011	72,0	73,3	70,2	-3,1	77,6	75,7	-1,9	68,6	64,7	-3,9
2012	71,6	72,8	69,9	-2,9	76,9	76,1	-0,8	68,3	64,1	-4,2
2013	71,9	73,3	69,9	-3,4	77,5	76,0	-1,5	68,7	64,4	-4,3
2014	71,7	73,0	70,0	-3,0	77,4	76,4	-1,0	68,1	64,1	-4,0

Складено на основі джерела [5, с. 227]

Як видно з таблиці 3 тривалість життя населення за досліджуваний період продовжує невпинно знижуватись, особливо це стосується жителів сільської місцевості. Різниця в тривалості життя між сільськими та міськими жителями невпинно зростає, якщо в 2003-2004 р, вона складала 2,5 роки то в 2007-2008 р, вона становила 3,9 років. Також існують значні розбіжності в тривалості життя між жінками та чоловіками в сільській та міській місцевості. Між жінками вона складає від 1,1 року в 2003 р, до 1,8 в 2008 р. Серед чоловічого населення ця різниця значно більша від 3,3 в 2003 р, до 4,9 в 2008.

Зменшення тривалості життя серед чоловіків сільської місцевості пов'язано в першу чергу з тим, що умови парці в селі набагато шкідливіші ніж в місті. В 2014 р, різниця в тривалості життя сільських і міських жителів серед чоловіків становила 4 роки. Ситуація яка склалась не може не викликати занепокоєння, збереження такої негативної тенденції призведе до втрати трудового потенціалу особливо в сільській місцевості. Вживати заходи щодо збереження чоловічого населення сільської місцевості необхідно не лише на регіональному але й на державному рівні.

Міграційні процеси формуються під впливом багатьох факторів, обставин та ситуацій, але головними чинниками посилення трудової міграції сьогодні виступають незадовільний попит на робочу силу в Україні, низький рівень оплати праці, приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності та зростання попиту на працю іноземців за кордоном [6, с. 32].

Показники міграційної рухомості впливають на стан і розвиток трудового потенціалу в частині, коли населення переїжджає в регіони, де праця оплачується краще, є можливості до самовираження та самореалізації, більш зручні умови праці, місцевість сприяє зміцненню здоров'я або його підтримці тощо.

Однак, на жаль і є негативні моменти міграційних процесів є скорочення трудового потенціалу в наслідок розриву сімейних зв'язків, відстрочення шлюбів та народження дітей, труднощів переїзду та адаптації до нових умов життя, що негативно впливає на здоров'я мігрантів, частоту їх захворюваності. Отже, міграції є складником демографічної ситуації, впливають на характер демографічного розвитку, взаємопов'язані з процесом формування та розвитку трудового потенціалу [2, с. 33].

Динаміка міграційних рухів населення регіону показано та табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Динаміка міграційних рухів населення Хмельницької області у 2005 – 2014 рр, осіб

Рік	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	приріст (скорочення)	кількість прибулих	кількість вибулих	приріст (скорочення)
2005	609	621	-12	7843	10801	-2958
2006	604	571	33	8153	10168	-2015
2007	612	562	50	8243	9127	-884
2008	636	452	184	8444	9439	-995
2009	580	335	245	8181	8764	-583
2010	529	321	208	8548	9359	-811
2011	724	301	423	8413	9967	-1554
2012	575	295	280	8719	9725	-1006
2013	387	155	232	8160	9331	-1171
2014	652	275	377	7602	7952	-350

Складено на основі джерела [5, с. 237]

Отже, міграції є складником демографічної ситуації, впливають на характер демографічного розвитку, взаємопов'язані з процесом формування та розвитку трудового потенціалу [1, с. 33].

За даними соціологічних досліджень, основним чинником мобільності осіб з відповідним загальноосвітнім рівнем є їх молодість. Прагнення перейти з одного підприємства на інше або переїхати в іншу місцевість є обернено пропорційним вікові працівника. Період інтенсивного переходу з одного місця роботи на інше звичайно закінчується у віці 24-26 років. Працівники вищої кваліфікації змінюють місце роботи рідше, ніж нижчої. Низька заробітна плата є однією з причин зміни місця роботи. Працівники, які не мають на даному підприємстві перспективи зростання, часто значно мобільніші за тих, у кого є такі перспективи [7, с. 29].

Основною метою мігрантів є прагнення до поліпшення матеріального стану. Особливо актуальним є дане питання для України, де спостерігається низький рівень розвитку економіки, незадовільний життєвий рівень більшості населення та ін.

Світова економічна криза не могла не позначитись на соціально-економічному розвитку регіону. В економіці регіону спостерігається падіння обсягів виробництва майже в усіх галузях. Це в свою чергу вплинуло на скорочення попиту на робочу силу, знизився рівень зайнятості, насамперед, у таких галузях, як промисловість, сільське господарство, будівництво, котрі традиційно визначали структуру ринку праці області.

Однією з груп чинників являються соціально-демографічні чинники формування та використання трудового потенціалу, до них належать чисельність економічно активного населення і його розподіл за галузями та секторами економіки, чисельність зайнятого та безробітного населення і його регіональний розподіл, тривалість трудоактивного періоду життя тощо.

Природно-історичний розвиток території суттєво відбивається на організації ринку праці, обумовлюючи розміщення та спеціалізацію виробництва, міжгалузеву координацію, розвиток соціальної інфраструктури розселення та відтворення трудових ресурсів. У зв'язку з цим формується регіональний ринок праці [8, с. 36].

Оскільки основною з форм реалізації персоналу являється його зайнятість, то показники які характеризують трудовий потенціал регіону з кількісного боку є чисельність економічно активного населення. З даних які представлені в табл. 4.5 ми можемо простежити динаміку зайнятості населення Хмельниччини.

Таблиця 4.5

Показники зайнятості населення Хмельницької області тис. осіб

Рік	Економічно активне населення тис. осіб у віці 15-	у працездатному віці	Зайняте населення у віці 15-70 років	у працездатному віці	Безробітне населення (за методикою МОН) у віці	у працездатному віці
2000	652,7	617,3	562,9	528,4	89,8	88,9
2005	641,9	571,5	586,0	515,6	55,9	55,9
2006	640,2	573,3	589,1	515,4	55,2	55,2
2007	641,1	573,3	589,1	521,3	52,0	52,0
2008	646,0	578,3	594,4	526,7	51,6	51,6
2009	640,1	576,0	579,0	514,9	61,1	61,1
2010	635,5	571,5	580,6	516,6	54,9	54,9
2011	627,6	566,5	572,2	511,1	55,4	55,4
2012	625,0	569,1	571,3	515,4	53,7	53,7
2013	623,6	574,2	573,7	524,3	49,9	49,9
2014	575,9	545,9	521,9	491,9	54,0	54,0

Складено на основі джерела [5, с. 244]

З таблиці видно, що протягом досліджуваного періоду чисельність економічно-активного населення зменшилась на 76,8 тис. осіб, при цьому чисельність зайнятого економічно-активного населення працездатного віку зменшилось на 71,4 тис. осіб при скороченні більше як на половину зайнятого населення старшого працездатного віку. Дані свідчать про деяке погіршення демографічної структури носіїв трудового потенціалу регіону.

Нажаль зниження чисельності зайнятого населення працездатного віку відбулось через загострення економічної ситуації в країні. За важких умов існування багато молоді не в змозі отримати вищу освіту, і змушене іти працювати.

Одним з важливих показників, що характеризує рівень використання трудового потенціалу, являється чисельність зареєстрованих безробітних та рівень зареєстрованого безробіття. Ми можемо побачити, що протягом 2000 – 2015 рр. спостерігається зменшення рівня безробіття на 13,1 тис. осіб це обумовлено насамперед з загостренням економічної кризи, яка зумовлює негативні тенденції у використанні трудового потенціалу регіону. Отже, високі показники безробіття демонструють наявність деструктивних і руйнівних процесів, що можуть призвести до втрати трудового потенціалу регіону.

Останнім часом в регіоні відбувається зменшення кількості громадян незайнятих трудовою діяльністю це пов'язано в першу чергу з загостренням економічної кризи. В зв'язку з цим багато людей погоджується на роботу не за спеціальністю, задля отримання хоч якогось доходу. Велика кількість населення області продовжує шукати більш високооплачувану роботу за кордоном, що також не сприяє поліпшенню ситуації. Ще одним негативним явищем яке існує на ринку праці регіону – це тіньова економіка та неофіційне працевлаштування велика кількість населення зайнята не офіційно в той же час продовжує перебувати на обліку в державній службі зайнятості населення.

Таблиця 4.6

Динаміка попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці
Хмельницької області

	Безробітне населення працездатного віку зареєстроване у державній службі зайнятості			Кількість незайнятих громадян, які скористалися послугами державної служби зайнятості, в цілому за рік			
	В середньому, тис. осіб	% до		Всього тис. осіб	З них працевлаштовано		Перебували на обліку, на кінець року, тис. осіб
		економічно активного населення працездатного віку	населення працездатного віку		тис. осіб	%	
2000	28,1	4,6	3,6	67,0	20,3	30,3	29,5
2001	28,4	4,6	3,6	73,8	24,4	33,1	28,5
2002	26,5	4,4	3,4	75,7	26,3	34,8	26,8
2003	27,2	4,6	3,4	80,2	28,4	35,4	28,1
2004	29,2	5,1	3,7	90,6	33,1	36,5	32,5
2005	28,2	4,9	3,6	94,3	36,2	38,3	30,2
2006	26,7	4,7	3,4	93,3	37,5	40,2	30,4
2007	25,0	4,4	3,2	83,6	38,3	45,8	24,1
2008	21,9	3,8	2,8	90,3	38,5	42,6	35,0
2009	25,0	4,3	3,2	83,0	32,5	39,2	20,2
2010	16,6	2,9	2,1	71,1	33,2	46,6	21,6
2011	16,8	3,0	2,2	70,2	33,9	48,4	17,3
2012	15,8	2,8	2,0	65,5	31,8	48,5	17,3
2013	16,0	2,8	2,1	53,1	19,8	37,3	17,3
2014	16,1	2,9	2,1	50,2	16,7	33,3	18,0
2015	15,0	2,8	1,9	47,4	15,1	31,8	16,9

Складено на основі джерела [5, с. 246]

Провівши порівняння показників попиту і пропозиції робочої сили ми можемо побачити, значний розрив між цими показниками. При такій кон'єктурі ринку парці спостерігається збільшення навантаження на вільне робоче місце з 26 чоловік в 2000 р, до 44 в 2015 р. За досліджуваній період відбулося зростання майже в 2 рази. Така ситуація не сприяє працевлаштуванню населення, особливо дискомфорт відчувають молоді люди які отримали відповідну освіту. Досить часто роботодавці ставлять завищенні вимоги до претендентів на вакантні посади.

Таблиця 4.7

Динаміка попиту потреби в робочій силі на ринку праці
Хмельницької області

Рік	Потреба в робочій силі, на кінець року, тис. осіб	Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, вакантну посаду, на кінець року, осіб	Середній розмір допомоги по безробіттю, в грудні		
			гривень	%	
				до мінімальної заробітної плати	до попереднього року
2000	1,2	26	59,08	50,1	124,6
2001	1,6	18	77,99	66,1	132,0
2002	1,8	15	89,05	54,0	114,2
2003	2,6	11	101,83	49,7	114,5
2004	3,9	8	131,13	55,3	128,8
2005	3,5	9	168,32	50,7	128,4
2006	2,1	15	204,43	51,1	121,5
2007	1,1	23	279,15	60,7	136,6
2008	0,7	48	515,31	85,2	184,6
2009	0,3	61	576,73	77,5	111,9
2010	0,4	53	725,01	78,6	125,7
2011	0,3	51	850,31	84,7	117,3
2012	0,2	93	931,67	82,2	109,6
2013	0,2	76	1032,9	84,8	110,9
2014	0,2	75	1158,9	95,1	112,2
2015	0,4	44	1400,4	101,6	120,8

Складено на основі джерела [5, с. 247]

4.2. Характеристика соціально-економічних чинників та їх значення для формування якісних показників трудового потенціалу регіону

Наступною групою чинників при проведенні комплексних досліджень формування та використання трудового потенціалу регіону є соціально-економічні чинники вони як правило мають інтенсивний характер і впливають на якісний склад трудового потенціалу.

Серед найважливіших чинників, які визначають величину трудового потенціалу одним з найголовніших є рівень загальної та професійної освіти.

Незадовільний стан справ в галузі освіти призводить до зниження освітнього рівня нації, падіння престижу освіти, деградації життєвих стандартів населення. В наслідок кризових явищ та загостренню економічної кризи відбувається вплив кваліфікованих кадрів, найкращої робочої сили за кордон. [2, с. 27].

Формування ринкових відносин, становлення в Україні соціально спрямованої держави зумовлюють зміну цільових настанов освіти та професійної підготовки як соціальної системи й елемента інфраструктури ринку парці, що передбачає не лише забезпечення потреб підприємства спеціалістами різних професій та рівнів кваліфікації, а й задоволення різноманітних освітніх потреб особистості заради розвитку й самореалізації, що, в свою чергу, забезпечує її конкурентоспроможність на ринку праці.

Економічна роль освіти складна і багатопланова. Пріоритет освіти у формуванні трудового потенціалу дозволяє вченим-економістам використовувати цей показник як базовий при розробці методики економічного оцінювання інвестицій у трудовий потенціал. Особливо зростає значення освіти та професійної підготовки в період структурної перебудови, що супроводжується в нашій країні ще й кардинальними соціально-економічними змінами [3, с. 59].

На нашу думку, на сучасному етапі потребують поглибленого дослідження умови формування та використання освітньої складової трудового потенціалу. Формування трудового потенціалу в системі загальної та професійної освіти. У той же час малодослідженими є процеси формування професійного досвіду, самоосвіти, які мають значний вплив на формування трудового

потенціалу. Недостатньо дослідженим є процес використання освітньої складової трудового потенціалу, особливо ступінь використання здобутих знань, інноваційна активність. Навіть такий показник, як продуктивність праці, мало досліджений залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня.

Освіта є найбільш вагомим елементом трудового потенціалу. Вона формує загальні та професійні знання, культуру, професійні уміння та навички, розвиває інтелектуальні здібності людини, вчить думати, аналізувати, приймати обґрунтовані рішення.

У процесі свого життя людина проходить ряд стадій та етапів навчання починаючи з закладів дошкільного виховання, початкова освіта, середня, професійно-технічна, вища. Але для задоволення своїх потреб у сучасному суспільстві людина не може зупинитись на досягнутому, так як розвиток науково-технічного прогресу вимагає постійного вдосконалення та набуття нових знань. Тому в сучасних умовах процес набуття нових знань набуває безперервного характеру.

На нашу думку, в контексті нашого дослідження доцільно розглянути вплив як формальної так і безперервної освіти на стан і розвиток трудового потенціалу.

До складу формальної освіти включають дошкільну, початкову, середню, професійно-технічну та вищу. Саме дошкільна та початкові освіти закладають фундамент для накопичення трудового потенціалу в майбутньому. На етапі початкової освіти виявляється схильність дитини до засвоєння нових знань і вмінь, як правило можна виявити основні здібності якими володіє дитина. На цьому етапі накопичення та засвоєння нових знань відбувається досить швидко та не вимушено, так як дитина не прикладає до цього особливих зусиль.

У більш старшому віці, коли людина здобуває середню освіту, відбувається становлення її як особистості, більш чітко проявляються певні якості, які в подальшому будуть визначати основні життєві орієнтири. На даному етапі відбувається формується інтелектуальної складової трудового потенціалу, шляхом накопичення та поліпшення знань людини. На цьому етапі відбувається накопичення певного запасу знань, який є необхідним для подальшого життя в суспільстві, а також закладаються основи для розвитку та реалізації набутого капіталу у майбутньому. Саме від того в якого рівня знання будуть

накопичені на даному етапі і буде залежати інтенсивність зростання трудового потенціалу в майбутньому.

Отримання професійно-технічної і вищої освіти сприяє підготовці висококваліфікованих працівників та спеціалістів, підвищенню продуктивності парці, наповненню її змістовності тощо. Здебільшого працівники з високим рівнем підготовки здатні до інтелектуальної праці, яка потребує нестандартного підходу до вирішення поставлених завдань. Щодо осіб з вищою освітою, то вони не прості виконавці, а новатори, генератори ідей. Праця саме цих осіб впливає на темпи соціально-економічного зростання підприємства та держави в цілому. У доповіді світового банку за 1993 р. зазначалося, що продовження середньої тривалості навчання всього на один рік збільшує валовий суспільний продукт на 9%. Кожний додатковий рік навчання забезпечує зростання валового національного продукту на 4%. [2, с. 25-26].

Проведені дослідження показали високий рівень освіченості населення Хмельниччини, хоча і існує багато проблем які потребують негайного вирішення табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Забезпеченість Хмельницької області дошкільними та загальноосвітніми навчальними закладами

Показники	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість дошкільних закладів	757	806	802	808	810	815	815	830	827	832	798
Кількість дітей у закладах. тис	34,1	36,6	37,6	39,0	40,1	40,6	42,3	44,3	45,3	46,4	46,9
Кількість загальноосвітніх закладів	1103	1075	1063	1054	1033	960	926	888	853	812	803
Кількість учнів, тис.	212,0	176,7	168,4	159,9	151,7	144,7	137,7	131,5	128,9	127,3	127,9
Кількість учителів, тис.	22,0	20,4	20,8	20,7	20,5	20,5	20,1	19,8	19,8	19,1	18,6

Складено на основі джерела [5, с. 312]

Як показують дані таблиці, в області спостерігається не найкраща ситуація з дошкільними закладами освіти за останні п'ять років їх кількість зменшилась на 17, а кількість дітей які відвідували ці заклади зросла на 4,6 тис. Це пов'язано перш за все з покращенням демографічної ситуації в регіоні з 2005 р,

спостерігається збільшення кількості народжених. Але на жаль, кількість осіб, які навчалися в загальноосвітніх навчальних закладах в 2014 році знизилась порівняно з 2001 р, на 84,1 тис. осіб, при цьому відбулось зменшення кількості навчальних закладів на 300 одиниць а кількість вчителів – на 3,4 тис. осіб. Ця обставина змушує задуматись, так як рівень освіти має прямий вплив на формування якісних характеристик трудового потенціалу.

Доведено, що дошкільна, початкова і середня освіта мають важливе значення у формуванні інтелектуального рівня трудового потенціалу, його якісних ознак, підвищують його рівень знань. На цих етапах закладається початковий запас людського капіталу для життя в суспільстві і формується основа подальшого розвитку та збагачення [9. с. 209].

Оскільки передбачається, що більш обдаровані люди досягають у середньому більш високих рівнів освіти, то в процесі навчання відбувається як би сортування учнів за рівнем їх здібностей. Природно, що при найманні працівників підприємці будуть використовувати інформацію про потенційну продуктивність працівника. Отже, рівень освіти виступає своєрідним сигналом для роботодавців про якість робочої сили потенційних працівників.

Безперервна освіта здійснюється на основі навчання, здобуття додаткової освіти, підвищення кваліфікації, самонавчання, самовдосконалення та здобуття наукового ступеня. Потрібно також не забувати, що постійне безперервне навчання та підвищення кваліфікації запобігають моральному зносу трудового потенціалу. Тому є необхідним запровадження безперервної освіти та стимулювання працівників до самоосвіти та самовдосконалення. На жаль за умов економічної кризи самоосвіта більшості працівників не здійснюється це пов'язано перш за все з низьким рівнем доходів населення.

Самоосвіта та самовдосконалення вимагає затрат не лише вільного часу (обмежений не відновлюваний ресурс) так як, будь-який навчальний проект передбачає наявність вільного часу для самостійного навчання та здобуття знань, але й витрат значних коштів на купівлю періодичної літератури, навчальної літератури, використання сучасних засобів навчання мультимедійних

проекторів, персональних комп'ютерів, користування мережею Internet тощо.

Перед Україною на сучасному етапі розвитку економіки та суспільства стоїть ряд невирішених завдань. Протягом останніх років освіта України фінансується за залишковим принципом. Причиною цього є нерозуміння цінності капіталовкладень в освіту, переважає хибна думка, що капіталовкладення в освіту є непродуктивними та не приносять доходу, це в результаті призводить до незбалансованості між соціальним та економічним розвитком.

Незадовільний стан справ в галузі освіти призводить до зниження освітнього рівня нації, падіння престижу освіти, деградації життєвих стандартів населення. В наслідок кризових явищ та загостренню економічної кризи відбувається вплив кваліфікованих кадрів, найкращої робочої сили за кордон. Це явище треба розглядати як послаблення інтелектуальної величі України, що прямо та опосередковано впливає на її конкурентні позиції на світовому ринку.

Також великою проблемою, що призводить до дисбалансу між випускниками навчальних закладів всіх рівнів акредитації та потребами народного господарства є відсутність гнучкої системи підготовки молодих спеціалістів, дуже повільно проходить процес адаптації, та підготовки фахівців спеціальностей, які необхідні для розвитку народного господарства. На жаль не проводиться професійна орієнтація серед випускників шкіл, після закінчення школи виникає невпевненість учнів у виборі майбутньої професії.

Отже, за умов економічної кризи та зменшення державного замовлення на підготовку фахівців та комерціалізації вищих навчальних закладів, все менше шансів на отримання якісної освіти мають обдаровані діти з малозабезпечених сімей батьки яких не в змозі оплатити їхнє навчання. Однією з гострих проблем яка стоїть перед випускниками вищих навчальних закладів, це неможливість знайти роботу за отриманою спеціальністю через те, що рівень отриманих знань не достатній для виконання необхідних завдань. Це пов'язано насамперед з тим, що навчальні плани за якими ведеться підготовка спеціалістів не відповідають вимогам які стоять перед ними в практичній діяльності. На нашу думку, для покращення ситуації необхідно до розробки

навчальних програм та планів залучати фахівців безпосередньо з виробництв.

Потрібно забезпечити більш тісне спілкування між професорсько-викладацьким, дослідницьким складом вищих навчальних закладів і співробітниками конкретних підприємств, щоб науковці мали більш реальне уявлення про проблеми, що стоять перед промисловістю, а практики мали доступ до наукових знань [10, с. 43].

Отримання професійно-технічної і вищої освіти сприяє підготовці висококваліфікованих працівників та спеціалістів, підвищенню продуктивності парці, наповненню її змістовності тощо. Здебільшого працівники з високим рівнем підготовки здатні до інтелектуальної праці, яка потребує нестандартного підходу до вирішення поставлених завдань. Щодо осіб з вищою освітою, то вони не прості виконавці, а новатори, генератори ідей. Праця саме цих осіб впливає на темпи соціально-економічного зростання підприємства та держави в цілому [4, с. 25-26].

Таблиця 4.9

Динаміка чисельності навчальних закладів Хмельницької області, та кількості осіб, які в них навчалися протягом 2005 – 2015 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Чисельність населення, тис. осіб	1388,0	1373,4	1361,4	1350,3	1341,4	1334,0	1326,9	1320,2	1314,0	1307,0	1301,2
кількість професійно-технічних навчальних закладів	39	39	40	40	34	34	34	34	34	34	32
кількість учнів, тис. осіб	15,3	15,2	14,7	15,0	15,1	15,4	14,8	14,3	13,3	12,6	12,0
кількість закладів I-II рівнів акредитації	15	15	12	10	10	10	10	11	11	11	10
кількість студентів тис. осіб	10,9	10,6	8,3	6,9	7,0	7,3	7,5	7,5	7,2	6,7	5,2
кількість закладів III-IV рівнів акредитації	10	10	9	10	10	10	10	10	9	9	9
кількість студентів тис. осіб	39,4	41,9	46,8	47,9	45,3	43,4	39,9	35,7	32,8	30,3	28,2

Складено на основі джерела [5, с. 315]

Аналіз даних таблиці 9 засвідчує, що протягом 2005-2015 рр. суттєві зміни відбулись в професійно-технічній та вищій освіті. За аналізований період на 3,3 тис. осіб зменшилась кількість осіб які навчались в професійно-технічних закладах освіти, при цьому їх кількість зменшилась на 7 навчальних закладів. Як показують проведенні дослідження професійно-технічна освіта не здобула прихильності серед населення Хмельницької області на відміну від вищої освіти. Кількість студентів які навчаються у 10 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, у 2,3 рази більша від кількості учнів які навчаються у 32 професійно-технічних закладах. Нажаль існують певні проблеми в сфері професійно-технічної освіти, хоча в регіоні відчувається потреба в працівниках робітничих спеціальностей, їх підготовка відбувається в недостатній кількості.

Також невтішна ситуація спостерігається і з вищими навчальними закладами I – II рівнів акредитації кількість студентів в 2015 р, порівняно з 2005 р, зменшилась на 5,7 тис. осіб. При цьому за аналізований період спостерігається і зменшення кількості навчальних закладів з 15 до 10.

Особливо необхідно виділити вплив безперервної освіти дорослих на якість трудового потенціалу. Сьогодні в багатьох розвинутих країнах сукупні витрати всіх підприємств на розвиток персоналу можна порівняти з державними витратами на систему освіти. Найчастіше організація безперервної освіти на підприємствах не виходить за межі внутрішньовиробничого навчання [9, с. 35].

Швидка зміна знань в усіх сферах потребує від працюючих постійного розширення свого світогляду, підвищення майстерності, набуття нових навичок, оскільки зміна ідей, знань, технологій відбувається скоріше ніж зміна поколінь людей. Люди, які не навчаються та періодично або постійно не підвищують свою майстерність, стають не конкурентними на ринку праці. Оскільки ринок праці постійно звужується, то працівники змушені пристосовуватися до його викликів і навчатися все активне життя. На сьогоднішній день вартість додаткового вкладання коштів у підвищення компетентності та майстерності невпинно зростає [10, с. 44].

Від використання позитивних чинників розвитку освіти, в тому числі раціональної системи її фінансового забезпечення, залежить рівень розвиненості трудового потенціалу, його здатності до творчої праці та прагнення невпинно її удосконалювати, відкриваючи нові можливості в природі виробництві та суспільних відносинах щодо піднесення національної економіки.

Якість трудового потенціалу регіону перш за все визначається станом здоров'я населення.

Безперечно, здоров'я є загальним індикатором демографічного, соціально-економічного добробуту населення та національного багатства. Його особливе значення посилюється тим, що саме в залежності від стану здоров'я людини визначається міра її здатності до якості формування, безперервності розвитку та повноти використання капіталу, яким вона потенційно володіє. Соціально-економічні зміни останніх років не могли не позначитись на здоров'ї населення, причому призвели до його погіршення [11, с. 28].

Здоров'я населення – це стан комплексного фізичного, духовного та соціального добробуту, а не лише відсутність хвороб та фізичних вад. Показники здоров'я не просто є однією з найважливіших складових трудового потенціалу, вони ще й детермінують ефективність формування та використання інших його складових [2, с. 28].

Саме тому ведення здорового способу життя і довголіття розширюють можливості людини, населення для накопичення знань, матеріальних благ, підвищення добробуту [3, с. 40].

Цікаво, що результати деяких наукових досліджень свідчать про те, що здоров'я людини лише на 8-10% від системи охорони здоров'я, ще на 20% - від екологічних умов, ще на 20% - визначається генетичними чинниками і на 50% залежить від способу життя (раціональний режим праці та відпочинку, гігієна раціонального харчування, відсутність шкідливих звичок, нормальна маса тіла, профілактика стресів, захворювання тощо [12, с. 35].

Ми підтримуємо думку вітчизняних вчених, що рівень здоров'я населення є індикатором успішності соціально-економічного розвитку. Вплив цього чинника має велике значення

з кількох причин: по-перше, стан здоров'я визначає ефективність використання трудового потенціалу, можливість його подальшого розвитку та отримання доходів у майбутньому; по-друге, здоров'я людей як носіїв генетичної інформації визначає рівень здоров'я майбутніх поколінь; по-третє, стан здоров'я тісно пов'язаний з екологічною ситуацією в країні (з погіршенням екологічної ситуації в державі знижується рівень здоров'я людини та нації в цілому і навпаки); по-четверте, рівень здоров'я людини безпосередньо впливає на можливість отримати освіту та професійну підготовку, займатися науковою діяльністю, на можливість міграції, мотивації тощо. Рівень здоров'я виступає одним з вирішальних чинників у визначенні здатності індивіда та нації до праці, так як саме вона має ефективно вирішувати питання економічного, політичного, соціального та духовного розвитку. В першу чергу при погіршенні встановленого рівня здоров'я, є створення умов для його зміцнення шляхом впровадження державної програми здорового способу життя та фізичної активності.

Аналіз діяльності закладів охорони здоров'я показує, що ситуація в регіоні з кожним роком погіршується. За період з 2000 до 2015 р, мережа закладів охорони здоров'я скоротилась на 11,7%, з 102 в 2000 р, до 90 в 2015 р. Однак слід відмітити зростання кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів на 20% з 225 в 2000 р, до 270 в 2015 р. Також відбулося і зменшення кількості лікарняних ліжок на 6% (з 13207 в 2000 р, до 12416 в 2015 р). Це негативно впливає на рівень здоров'я населення Хмельниччини, так як обмежується доступ населення, для отримання вчасної та якісної медичної допомоги, що негативно впливає на формування та використання трудового потенціалу.

В останні роки в закладах охорони здоров'я усе менше лишається фахівців, що пояснюється низьким рівнем заробітної плати, невисокою кар'єрною та професійною мотивацією, особливо у невеликих містах та селах [13, с. 55].

Аналізуючи динаміку показників захворюваності населення Хмельницької області за останні 15 років можна простежити зростання кількості захворювань серед населення, що має негативний вплив на формування якісних характеристик

трудового потенціалу регіону. Серед населення регіону зростає захворюваність крові і кровотворних органів – на 45,8%, ендокринної системи більше ніж в 2 рази, – на 108%, органів травлення – на 2,7%, кістково-м'язової системи і сполучної тканини – на 31,8%, сечостатевої системи – на 27,8%.

Тривожна ситуація в регіоні з динамікою росту онкозахворювань, несприятлива екологічна ситуація сприяє утворенню та розвитку злоякісних новоутворень лише в 2008 р кількість осіб з діагноз встановленим вперше в житті складала 4770 осіб, провівши аналіз, щодо розподілу злоякісних новоутворень то серед чоловічого населення в більшій мірі спостерігається захворювання порожнини рота, стравоходу, гортані, шлунка, що виникають в наслідок шкідливої звички тютюнопаління. Серед жіночого населення захворювання на злоякісні новоутворення шкіри, молочної залози, щитовидної залози, статевих органів.

Нестабільна економічна ситуація погіршення рівня життя, поглиблення економічної кризи все це негативно впливає на психічне здоров'я населення. Серед населення відбувається поширення таких хвороб як: шизофренія, невротичні розлади, органічні і симптоматичні розлади психіки, розумова відсталість, інші психічні розлади.

Загальне погіршення рівня життя населення регіону, призводить до росту захворюваності на туберкульоз. За аналізований період (останні 15 років) кількість хворих з діагнозом, що встановлений вперше в житті збільшилась – на 53,2%.

З кожним роком в області відбувається збільшення кількості осіб хворих на алкоголізм в 2007 р, їх кількість складала 24767 тис. осіб це лише офіційно зареєстровані. Несприятливо впливає на розвиток та відтворення трудового потенціалу регіону, захворюваність на венеричні хвороби, особливо серед молоді.

За останні роки зростає кількість вперше визнаних інвалідами у 2008 р, їх кількість складала всього 6755 осіб, загальна кількість становила на початок 2009 р, 99495 з яких 1269 діти. Серед молоді стали поширені хвороби які ще 20-30 років тому були притаманні старшому віку. Ситуація яка склалася негативно впливає на формування та використання трудового

потенціалу регіону.

Брак своєчасної та якісної медичної допомоги низький рівень технічної оснащеності медичних установ, скорочення їхньої кількості, особливо в сільській місцевості, негативно впливає на стан здоров'я населення, спричиняє підвищену захворюваність та ранню смертність населення. Такий стан здоров'я аж ніяк не сприяє формуванню робочої сили, яка б відповідала високим кваліфікаційним вимогам, підвищеній мобільності, здатності до адекватної поведінки в динамічній ринковій ситуації [14, с. 97].

Поглиблення економічної кризи призвело до того, що система охорони здоров'я знаходиться не в найкращому стані, фінансування відбувається за залишковим принципом. Покращення рівня здоров'я за рахунок ведення здорового способу життя, відвідання тренажерних залів, басейнів, фітнес клубів і.т.д також за умов економічної кризи є проблематичним це пов'язано перш за все з тим, що державних спортивних комплексів майже не залишилось, а ті які знаходяться в приватній власності не завжди є доступними для пересічних громадян, так як плата в них досить велика. На тлі загального зuboжіння населення, низької заробітної плати, більшість населення регіону приділяють недостатньо уваги до стану свого здоров'я як фізичного так і психічного постійні стреси призводять до погіршення їх працездатності.

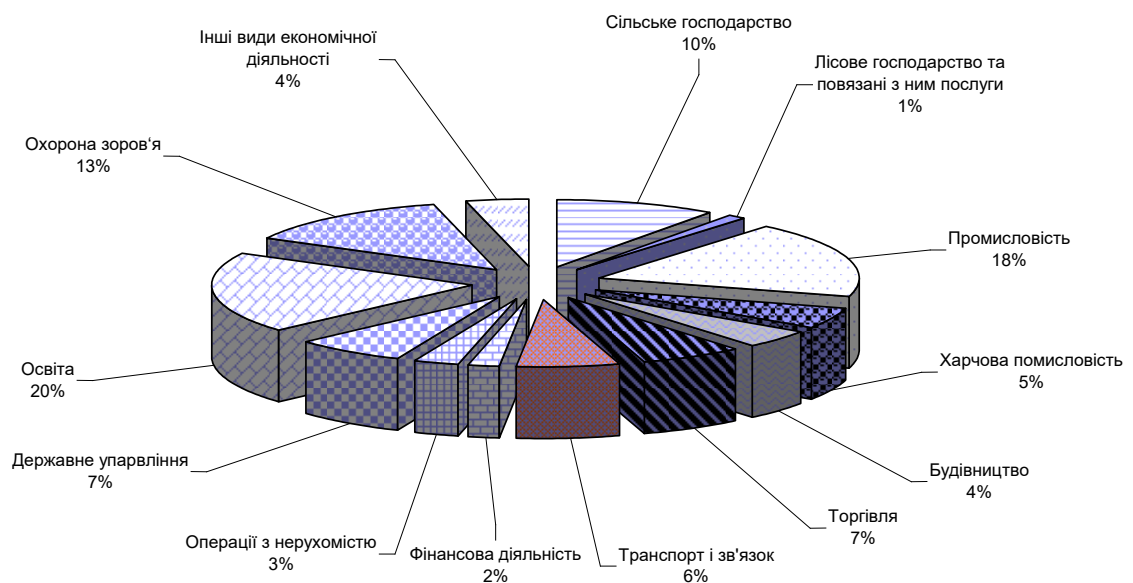

Рис 4.2. Структура найманих працівників Хмельницької області за видами економічної діяльності в 2014 році

Складено на основі джерела [5, с. 253]

Метою проведення дослідження є аналіз ефективності використання трудового потенціалу регіону на (рис 4.2.) ми можемо побачити регіональний розподіл економічно активного населення за галузями та секторами економіки. Нажаль існує диспропорція у структурі зайнятості населення аналіз даних свідчить про не велику кількість зайнятих в промисловості в тому числі і харчовій, сільському господарстві, постійно зростає кількість зайнятих у сферах оптової та роздрібної торгівлі, освіти, фінансової діяльності, тобто переважно в невиробничій сфері та сфері послуг.

Одним з важливих індикаторів формування та використання трудового потенціалу регіону є рівень заробітної плати, яка виступає трудовим доходом, який працівник отримує за реалізацію своїх здібностей до праці. Рівень заробітної плати в регіоні дає можливість визначення привабливості галузей економіки.

Важливу роль у формуванні та використанні трудового потенціалу, особливо управлінського, в ринкових умовах відіграє вплив стимулюючих чинників. Стимулювання в умовах ринку використовується як стабільний спонукальний мотив до праці. Виходячи з цього, на кожному підприємстві розробляється власна система стимулювання залежно від його спеціалізації, рівня індивідуальної відповідальності, складності виконуваних робіт. Стимулювання до праці є одним із основних напрямів роботи з персоналом, від ефективності якої залежить і зростання продуктивності праці, і ефективність діяльності підприємства. На зарубіжних підприємствах особливу увагу приділяють внутрішньому стимулюванню (можливість самореалізації, задоволення від успіхів у роботі) в порівнянні з зовнішніми стимулами, особливо для високваліфікованого персоналу, персоналу інтелектуальної праці. Керівник повинен визначити, які мотиви спонукають людину краще працювати, і, тим самим, створювати умови для підвищення зацікавленості працівника в результатах праці та сприяти ефективному розвитку трудового потенціалу.

В умовах економічної кризи на першому місці виступає матеріальне стимулювання трудового потенціалу, пов'язано це з тим, що заробітна плата дуже низька. Тому в працівників виникає

необхідність задоволення перш за все первинних потреб (фізіологічних та в безпеці), а це можливо лише за умови достатнього матеріального забезпечення. На жаль рівень заробітної плати, не виконує ролі стимулюючого чинника розвитку виробництва і науково-технічного прогресу, та не забезпечує умов нормального відтворення робочої сили. Тому вітчизняним підприємствам всіх форм власності за сучасних умов матеріальній мотивації потрібно відводити першорядну роль, а вже потім всім іншим видам мотивації. На нашу думку, кожне підприємство має розробити власну систему стимулів до праці, при цьому враховувати специфіку виробництва, та рівень задоволеністю працею персоналу підприємства.

Як свідчить досвід зарубіжних країн, найбільших успіхів в економічному розвитку досягають ті підприємства, де створенні сприятливі умови для реалізації творчих здібностей працівників та впроваджуються передові інноваційні технології нарахування заробітної плати.

Таблиця 4.10

Рівень середньомісячної заробітної плати

Рік	Середньомісячна заробітна плата		
	номінальна		Реальна, у % попереднього року
	гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	
2000	155,75	54,1	X
2001	210,59	63,6	120,1
2002	257,94	70,7	121,4
2003	322,69	88,4	120,0
2004	419,18	108,4	122,9
2005	583,73	128,9	123,2
2006	792,33	156,9	127,0
2007	1044,88	184,0	113,3
2008	1428,78	213,6	106,4
2009	1520,90	204,4	91,7
2010	1785,86	193,7	111,7
2011	2075,10	206,7	107,6
2012	2425,16	213,9	116,6
2013	2640,69	216,8	109,6
2014	2878,29	236,3	96,8
2015	3371,17	244,6	77,8

Складено на основі джерела [5, с. 260]

Аналіз табл. 4.10 показує, що хоч рівень номінальної заробітної плати протягом досліджуваного періоду має тенденцію до збільшення, однак реальна заробітна плата населення не завжди мала тенденцію до збільшення особливо під час економічної кризи вперше це відбулось в 2009 р, коли реальна заробітна плата, у % до попереднього становила 91,7%, що свідчить про знецінення національної валюти та погіршення матеріального становища населення. Найгірша ситуація спостерігається протягом останніх років, нестабільна економічна та політична ситуація призвела до того, що в 2014 р, цей показник становив 96,8 %, та в 2015 р, 77,8% така тенденція є загрозливою, оскільки основним доходом більшості населення регіону є саме заробітна плата.

Падіння реальних доходів особливо спостерігається під час економічної кризи. В структурі доходів населення регіону третину займає заробітна плата – саме вона є одним із важливих елементів організації виробництва, яка виражає головний і безпосередній інтерес найманих працівників, роботодавців і держави.

В сучасних умовах розвитку економіки на нашу думку при формуванні та розвитку трудового потенціалу доцільно згадати про інституціональний (правовий), чинник який має опосередкований вплив більшою мірою на використання, а не на формування трудового потенціалу до них належать: законодавча база держави, закони і законодавчі акти, які регулюють права людини, людський розвиток і соціально-трудоу сферу, державна політика щодо людського та соціального розвитку, забезпеченість рівних прав і можливостей, усунення дискримінації.

Від рівня досконалості законодавства, його демократизації залежать основні тенденції та правила використання потенційних можливостей людини: відносини працівників між собою, з адміністрацією підприємства, з профспілками, керівництвом регіону держави.

Ми вважаємо, що в умовах переходу економіки України до ринкових відносин законодавча база є недостатньо розвинутою та потребує глибокого комплексного доопрацювання. Що сприятиме не тільки розвитку трудового потенціалу, а й підвищить інвестиційну привабливість з боку іноземних інвесторів.

На нашу думку, слід також окремо розглянути дію екологічних чинників, до них належать: загальний стан території, якість питної води та продуктів харчування, природно-кліматичні умови, санітарно гігієнічні умови праці, наявність рекреаційних ресурсів на певній території.

За останні роки екологічна ситуації в Україні має позитивні моменти це пов'язано з тим, що після розвалу СРСР на території України закрилось чимало шкідливих виробництв, що призвело до зменшення шкідливих викидів, але окрім позитивних моментів існує і ряд суттєвих недоліків. В українському законодавстві недосконало розроблене нормативно-правове регулювання екологізації навколишнього середовища. У зв'язку з економічною кризою багато підприємств не поспішають запроваджувати природоохоронні технології, які зменшують викиди у навколишнє середовище, так як закупівля нового обладнання потребує виділення значних коштів. Набагато простіше дати хабар перевіряючому інспектору або заплатити помірний штраф передбачений законодавством.

Важливу групу складають соціально-ментальні, чинники до них належать: домінуючі соціальні цінності та норми поведінки, соціальну цінність знань, спрямованість до самореалізації та визнання. При управлінні розвитком трудового потенціалу в Україні загальною проблемою є врахування особливостей менталітету. Ціннісні орієнтири накопиченні попередньою культурою господарювання, болісно і конфліктно зіткнулися з новими орієнтаціями на індивідуалізм, підприємництво, одержання власності. Проте різні регіони (перш за все, Захід – Схід) маючи відмінні риси історичного досвіду, природні демографічні та інші ситуації, не однаково переборюють перехід до нових орієнтирів. Теж відноситься і до різних прошарків населення в регіонах тощо. В цілому, життєздатність трудового потенціалу забезпечується реалізацією загальнолюдських і власних цінностей. Тому найпривабливіші моделі економічного розвитку не можуть мати позитивного ефекту, якщо в управлінні на всіх рівнях не будуть враховані особливості менталітету [15, с. 51]

Окремо слід виділити інтеграційний чинник який включає наступні елементи: особливості державної політики в галузі

підтримки інтеграційних процесів, рівень співробітництва країни з іншими державами світу, залученість країни до міжнародних співтовариств та організацій, рівень поширення транснаціональних компаній з головним офісом у даній країні, підтримка населенням країни глобалізаційних процесів тощо.

Для успішного розвитку української економіки необхідно здійснити розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, але перед усім необхідно провести кардинальну зміну у структурі національної економіки України. Перш за все необхідно розробити гнучкий та прозорий механізм, який би здійснював регулювання інтеграції економіки України у світове співтовариство, відкрив світовий ринок, поліпшив співпрацю з рядом міжнародних організацій, зробив би її відкритою для іноземних партнерів.

Таким чином, участь України у глобалізаційних та інтеграційних процесах не підлягає сумніву. Залишається відкритим питання щодо терміновості періоду можливої адаптації вітчизняних підприємств, організацій, установ до вимог інтеграційного середовища. Для прискорення цих процесів слід розробити й використовувати адаптаційні моделі господарських механізмів, принципи побудови яких в межах ефективного використання персоналу [7, с. 87].

Отже, можна зробити висновок, що усі вище перелічені чинники в більшій або меншій мірі впливають на формування та використання трудового потенціалу, але лише в єдності та тісній взаємодії вони взможі визначити його стан та перспективи розвитку. На нашу думку, інтерес викликаний до дослідження проблеми формування та розвитку трудового потенціалу, пов'язаний з тим, що лише людині під силу генерувати нові знання та створювати нові види продукції.

Таким чином, комплексна соціально-економічна характеристика трудового потенціалу регіону дає змогу виявити основні риси, які сформувалися під впливом досліджуваних чинників. Проведені дослідження дають змогу стверджувати, що без зміни соціальної політики як на рівні держави так і на рівні регіону, яка буде спрямована на розвиток та поліпшення якісних характеристик трудового потенціалу демографічна ситуація з кожним роком буде погіршуватись.

Список використаних джерел

1. Бородіна Олена Миколаївна Людський капітал на селі: наукові основи, стан, перспективи розвитку: Монографія / О.М. Бородіна; Ін-т агр. економіки УААН. – К., 2003 – 274 с.
2. Назарова Г.В. Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств. Наукове видання / Г.В. Назарова, Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – 240 с.
3. Грیشнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
4. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. - 348 с.
5. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2014 рік. – Хмельницький, 2015. – 404 с.
6. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: Монографія / О.І. Амоша, О.Ф. Новикова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська, та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 208 с.
7. Буркинський Б.В., Нижник В.М., Ніколайчук М.В. Ефективність використання трудового потенціалу: теорія і практика: монографія /Б. В. Буркинський, В. М. Нижник, М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 223 с.
8. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / І.Л. Петрова, В.В. Близнюк, Г.Т. Куликов та ін.]; за ред. І.Л. Петрової; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 368 с.
9. Ушенко Н. В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення: монографія. — Донецьк : Юго-Восток, 2008. — 287 с.
10. Ареф'єва О.В., Харчук Т.В. Управління розвитком людського капіталу в системі вищої освіти: Монографія. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – 207 с.
11. Михайлова Л.І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах.: Монографія. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 388 с.
12. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія:у 2 ч. / Київський національний ун-т

будівництва і архітектури / В.М. Лич (наук.ред.). — К. : КНУБА, 2009. — Ч.І — 224 с.

13. Коровський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: Монографія. —К. : КНЕУ, 2004. — 184 с.

14. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. — К., «Кондор». — 2006. — 308 с.

15. Климко С.Г, Пригода В.М, Сизоненко В.О. Людський капітал: світовий досвід і Україна. — К.: Основа, 2006. — 224 с.

16. Гавкалова Н.Л. Соціально-економічний механізм ефективності менеджменту персоналу: методологія та концепція формування. Наукове видання. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. — 400 с.

РОЗДІЛ 5. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

5.1. Науково-технічний потенціал області

В умовах глобалізації підвищення конкурентоспроможності національних та регіональних економік забезпечується успішністю переходу від моделі розвитку, що базується на використанні ресурсних конкурентних переваг, до інноваційної моделі, пріоритетами розвитку якої є розвиток високотехнологічних виробництв, людські ресурси високої якості, новітні методи управління.

Вирішального значення для сучасного регіонального розвитку набувають саме процеси створення, поширення і впровадження нових знань. Попри це, переважна більшість областей України не приділяє достатньої уваги процесам формування та ефективного використання науково-технічного потенціалу в цілому та його складників, що в свою чергу гальмує нарощування економічних і соціальних показників розвитку регіонів в короткій перспективі та значно зменшує можливі темпи їх економічного зростання в довгостроковому періоді.

При цьому ефективність переходу до інноваційної моделі розвитку залежить від можливостей реалізації людського капіталу в науково-технічній та інноваційній діяльності, готовності суспільства, держави, роботодавців і населення до сприйняття та системного впровадження інновацій, що базуються на оновленні та поглибленні загальних та професійних компетентностей в умовах динамічних технологічних змін.

У країнах та регіонах, що реалізують інноваційно-технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом, впливають на зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення регіональної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу.

Оцінка складників науково-технічного потенціалу регіону передбачає характеристику людських ресурсів, їх базових

можливостей займатись науково-технічною та інноваційною діяльністю.

Статистика свідчить, що більше половини облікової кількості штатних працівників, які зайняті в економіці Хмельницької області мають повну та неповну вищу освіту. Особливо висока частка працюючих із вищою освітою у секторі фінансової діяльності (майже 90%) та в органах державного управління (82%), навіть в освіті менша – 71%, а найменша – у сільському господарстві (22%). У промисловості показник становить – 39%, що вище загального по країні.

Роль висококваліфікованих фахівців в інноваційній економіці досить велика і постійно зростає. Тому підготовка кадрів, здатних ефективно керувати інноваційними процесами на різних рівнях, розробляти та впроваджувати інноваційні проекти, є пріоритетною регіональною проблемою.

Освіта стала важливою складовою формування науково-технічного потенціалу та інтелектуального капіталу і як сукупність фахових компетенцій вона є найефективнішим виробничим ресурсом, який на відміну від зношеної матеріально-технічної бази, постійно оновлюється, вдосконалюється, забезпечуючи сталий розвиток сучасного регіону та зростання добробуту його населення.

За роки незалежності істотні зміни відбулися у сфері середньої освіти Хмельницької області.

Таблиця 5.1

Динаміка загальноосвітніх навчальних закладів
(на початок навчального року)

Показники	1990 / 91	1995 / 96	2000 / 01	2005 / 06	2010 / 11	2015 / 16
Кількість закладів	1062	1099	1103	1075	926	783
Кількість учнів, тис.	210,0	217,5	212,0	176,7	137,7	128,3
у тому числі в 10-11 класах, тис.	26,6	24,6	29,1	28,5	21,8	18,9
Кількість учителів, тис.	19,2	22,6	22,0	20,4	20,1	17,9
Кількість учнів у розрахунку на 1 учителя	10,9	9,6	9,6	8,7	6,9	7,2

Складено за джерелами [1; 2, с. 357-358; 3].

Таблиця ілюструє суттєве скорочення кількості загальноосвітніх навчальних закладів (більше ніж як на 1/4), при цьому найбільш суттєве зменшення відбулось впродовж останніх п'яти років (майже на 16%). В той же час під впливом демографічних зрушень, зокрема зменшення народжуваності та міграційних процесів, контингент учнівської молоді зменшився за роки незалежності на 40%. Кількість учителів в цілому за весь період зазнала меншої негативної динаміки (на 9%) відносно скорочення контингенту учнів, і, якщо в 1990 р. на одного вчителя припадало майже 11 учнів, то в 2015 – трохи більше семи, що свідчить про зменшення наповнюваності класів на третину. Більшість зазначених негативних змін припадає на сільську місцевість, де кількість учнів зменшилась на половину.

Як сучасне соціально-педагогічне утворення інноваційне середовище освіти регіону є важливим чинником соціального розвитку суспільства, визначає дієві механізми управління, засобами якого держава регулює соціально-економічні реформи в країні [4].

Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті. Модернізація вищої освіти в Україні вимагає подолання низки проблем, серед яких найбільш актуальними є: невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам економіки, зниження якості освіти, корупція в системі вищої освіти, відірваність від наукових досліджень, повільні темпи інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір.

Кількісні зрушення в сфері вищої освіти Хмельницької області характеризують рисунки 5.1. та 5.2.

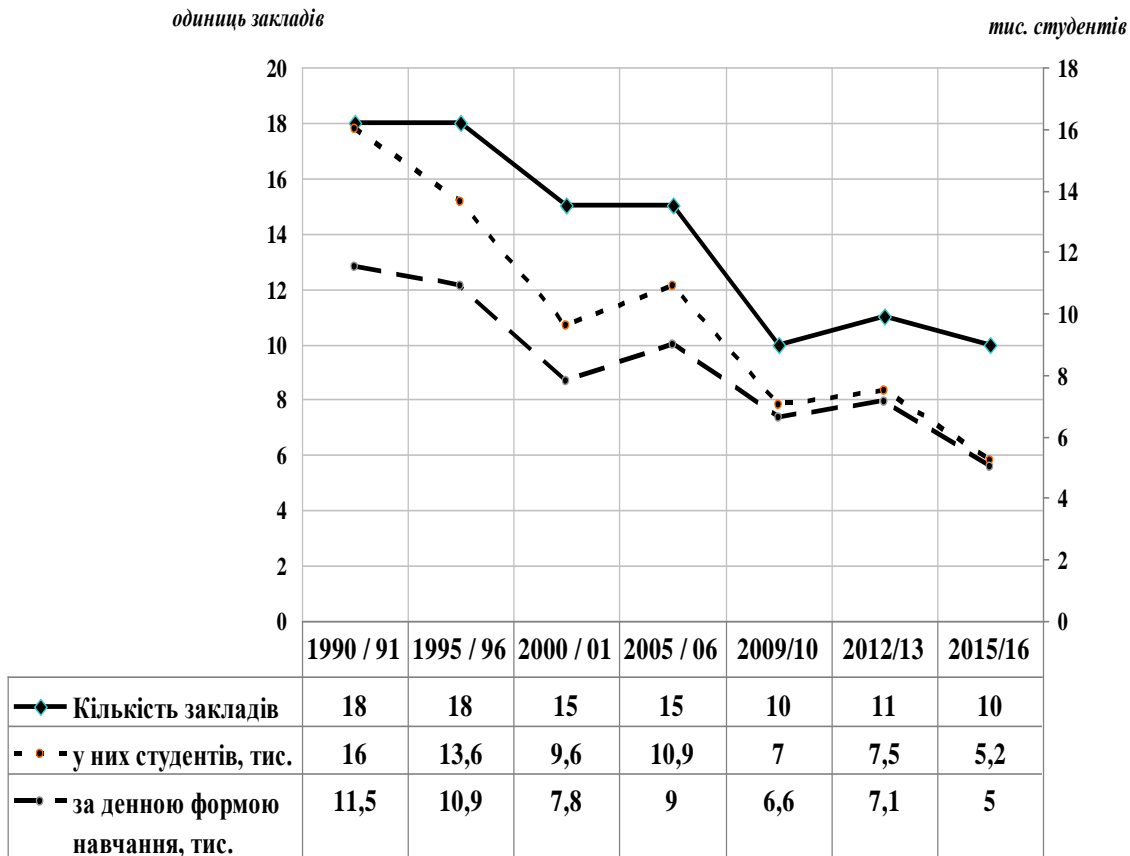

Рис. 5.1. Динаміка розвитку вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Складено за джерелами [2, с.359; 3].

Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації мають спадну динаміку розвитку, їх кількість за 25 років скоротилась майже на 45%, контингент студентів зменшився на 2/3. Ситуація почала покращуватись в 2012-2014 роки, однак викликана така тенденція досить неоднозначною причиною – введенням обов'язкового незалежного зовнішнього оцінювання знань випускників навчальних закладів повної середньої освіти, а вступ у технікуми та коледжі на базі неповної середньої освіти дає можливість не тільки уникнути тестування, а й на багато легше вступити у ВНЗ III-IV рівня акредитації, при чому відразу на третій курс. Однак відзначена тенденція зазнала затухання в 2014-2015 навчальному році під впливом іншого вагомого чинника – нарощування популярності здобуття вищої освіти за кордоном (особливо в Польщі), що відобразилось на контингенті студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації.

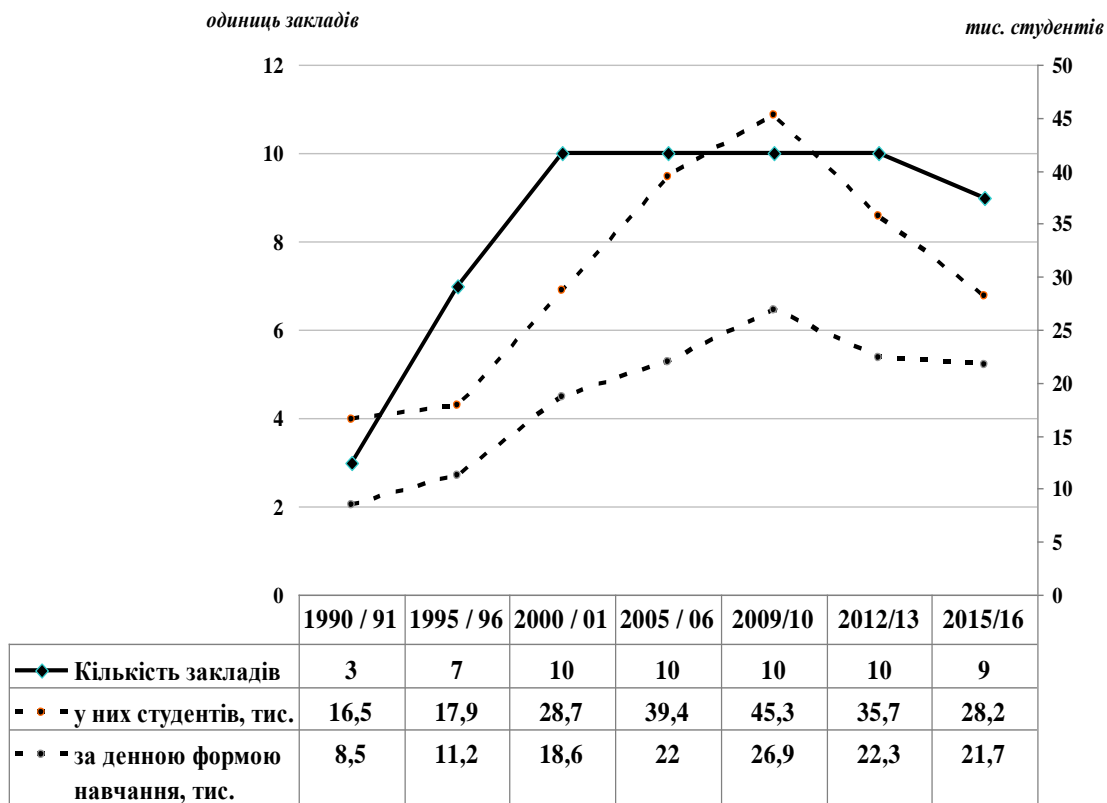

Рис. 5.2. Динаміка розвитку вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Складено за джерелами [2, с.359; 3].

Щодо вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (див. рис. 5.2), то за роки незалежності втричі зросла їх кількість і майже втричі збільшився контингент студентів в 2009-2010 навчальному році, однак впродовж наступних п'ятнадцяти років кількість студентів зменшилась майже на третину. Кількість студентів денної форми навчання до 2010 р. зросла ще більше (на 323%), однак до 2015 р. зменшилась на 1/5. Останнє викликано як негативними демографічними зрушеннями, так і нарощуванням популярності навчання за кордоном за рахунок активізації діяльності приватних фірм, що займаються пропагандою та організацією навчання випускників області за кордоном. За експертними оцінками шкільних вчителів, щорічно (починаючи приблизно з 2010 року) від 10% до 50% випускників ЗОНЗ виїжджає на навчання до Польщі. З виїздом української молоді на навчання за кордон Україна втрачає цінний людський капітал, оскільки після отримання іноземного диплому випускники

прагнуть знайти роботу або у країні навчання, або в інших розвинених країнах. В умовах посилення тенденцій глобалізації світового освітнього простору та загострення конкурентної боротьби за талановиту молодь, здатну забезпечувати технологічне оновлення, відбуваються значні міграційні втрати країни, що свідчить про неефективне використання наявних людських ресурсів та суттєво стримує інноваційний розвиток нашої країни.

В області започаткували роботу шість вищих навчальних закладів приватної форми власності, відкрито і функціонують низка філій відомих вузів країни.

Зростання кількісних показників розвитку вищих навчальних закладів області, як і в цілому по Україні, не завжди супроводжується покращенням якісних показників. Зі швидким розростанням системи вищої освіти прямо й опосередковано пов'язуються такі проблеми, як руйнування системи професійно-технічної освіти, дефіцит кваліфікованих кадрів робітничих спеціальностей, неможливість для багатьох випускників ВНЗ знайти роботу за фахом, інфляція освітніх і професійних стандартів, надмірне навантаження на викладачів та недостатнє фінансування університетів, зростання рівня корупції у ВНЗ та інші.

Поза сумнівом, думка щодо негативних наслідків швидкого розширення системи вищої освіти, принаймні почасти, є обґрунтованою. Так, близько 85 % випускників регіону, як і українських середніх шкіл в цілому, відразу після закінчення школи вступають до ВНЗ. Водночас відзначається брак фахівців робітничих спеціальностей, зокрема, у металургійній, машинобудівній, хімічній промисловості та у будівельній галузі. Зазначений показник вступу випускників українських середніх шкіл до ВНЗ справді є дуже високим за світовими стандартами. Для порівняння: 2012 року у США до ВНЗ вступили близько 66 % випускників середніх шкіл [5]. Разом з тим, за іншим важливим показником розвитку системи вищої освіти, а саме за часткою осіб з вищою освітою, Україна не входить до числа беззастережних лідерів. За даними дослідження 2013 року серед країн ОЕСР, що об'єднує 34 країни світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян та високим індексом розвитку людського потенціалу, до першої десятки країн світу з найвищою часткою

осіб, що мають вищу освіту, належать Канада (51 %), Ізраїль (46 %), Японія (45 %), США (42 %), Нова Зеландія (41 %), Південна Корея (40 %), Великобританія (38 %), Фінляндія (38 %), Австралія (38 %), Ірландія (37 %). За сумою показників часток осіб, що мають повну (22,7 %) та неповну вищу освіту (20,5 %), можна стверджувати, що реальний відповідний показник для України становить близько 35 % [6]. За даними іншого дослідження, Bologna Process Implementation 2015, у 2014 р. Україна лідирувала за часткою осіб з вищою освітою у віковій групі 25–34 роки (середнє значення 37,3%), у віковій групі 45–64 роки (44,1% при середньому значенні 22,9%) [7, с. 273].

Накопичений в регіоні людський потенціал реалізується неефективно у контексті потреб науково-технологічного розвитку. Крім того, виникає необхідність модернізації національної системи освіти у напрямі актуалізації її інноваційної спрямованості. Об'єктивна потреба науково-технологічного розвитку, становлення інноваційної економіки вимагає розробки нової концепції підготовки кадрів, в основу якої повинні бути покладені такі принципи:

- становлення, розвиток і самореалізація творчої особистості;
- постійна націленість на генерацію перспективних науково-технологічних нововведень та пошук шляхів їх впровадження;
- орієнтація на підготовку висококваліфікованих і високоінтелектуальних спеціалістів – системних менеджерів інноваційної діяльності;
- розгляд навчання і підготовки кадрів не як витрат, а як довгострокових інвестицій, необхідних для розвитку регіону;
- навчання управління соціальними і психологічними аспектами процесу створення наукомістких нововведень, використанню творчого потенціалу [8];
- створення системи безперервного навчання і підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованих у систему виробництва інноваційної продукції;
- розвиток співробітництва вузів регіону з підприємствами, що реалізують інноваційні проекти.

Задля модернізації системи освіти з актуалізацією її науково-технологічної спрямованості необхідно здійснити перехід від

знаннєво до особистісно орієнтованої концепції, яка втілює концепцію освіти упродовж життя, що передбачає:

- завершення формування Національної системи забезпечення якості освіти на рівні європейських стандартів;

- удосконалення організації системи освіти відповідно до світових тенденцій диверсифікації (закладів, освітніх послуг, програм, фінансових ресурсів);

- сприяння розширенню реальної автономії вищих навчальних закладів (фінансово-господарської, організаційної, кадрової, педагогічної);

- активізацію процесу запровадження інноваційних технологій і форм організації процесу навчання (поширення дистанційної освіти та масових відкритих он-лайн курсів);

- залучення соціальних партнерів до оснащення шкільної мережі комп'ютерними комплексами та їх підключення до високошвидкісної мережі Інтернет;

- забезпечення реструктуризації системи підготовки кадрів шляхом координації діяльності та посилення взаємодії вищої та професійної освіти і бізнесу, в т.ч. у регіональному розрізі;

- поширення ініціативи щодо створення стипендіальних фондів для талановитої молоді у бізнес-середовищі;

- визначення механізмів багатоканального фінансування навчальних закладів на основі розвитку публічно-приватного партнерства, системи ендаументу, фандрайзингу;

- сприяння налагодженню взаємодії університетського, академічного та галузевого секторів науки на основі розроблення спільних дослідницьких проектів, відкриття спільних магістерських і PhD програм;

- забезпечення реалізації активної експортної стратегії України на міжнародному ринку освітніх послуг задля залучення потенційних іноземних студентів [7, с. 274-275].

Поповнення наукового потенціалу здійснюється за рахунок підготовки фахівців вищої кваліфікації в аспірантурах і докторантурах. В Хмельницькій області впродовж найближчих п'яти років підготовку аспірантів здійснювали 6 вищих навчальних закладів. Кількість аспірантів в регіоні починаючи з 2010 року починає зменшуватись, на відміну від тенденції нарощування, характерної з 2000 р. по 2010 р. Так, в 2010 р. в аспірантурі навчалось 416 осіб, а в 2014 р. – 367, спад склав майже

12%, що засвідчує зменшення бажання молоді працювати в науковій сфері.

Так, упродовж останніх кількох років із загального числа випускників вишів, які отримали дипломи магістрів і спеціалістів, лише близько 0,23 % йдуть працювати до наукових установ. Потенційні бажання молоді регіону поповнювати наукові кадри ілюструє дослідження проведене серед студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (N=500) наприкінці 2012 р. Відрадно, що більшість молоді виявила готовність працювати в сфері науки (71% респондентів).

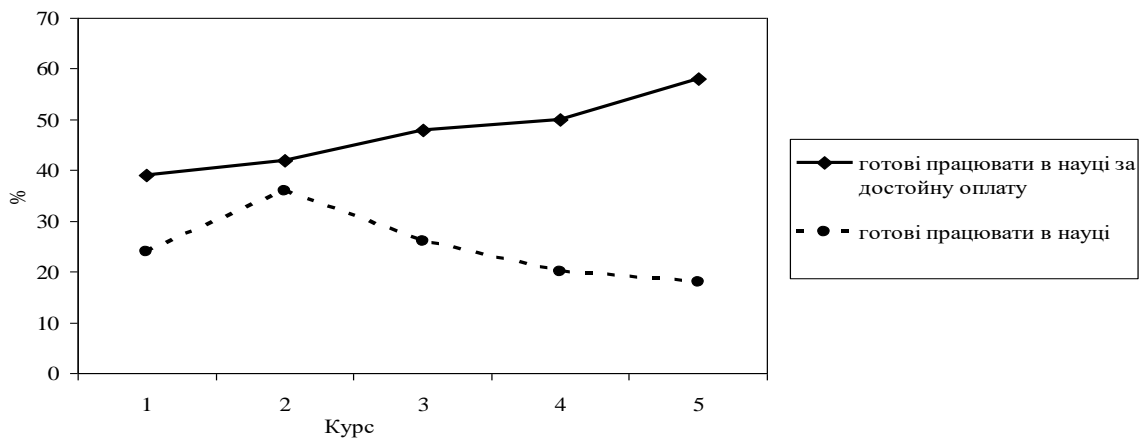

Рис. 5.3. Готовність студентства працювати у науковій сфері.
Джерело [4].

Очевидно, що з формуванням соціального досвіду бажання працювати в науці спадає. Водночас адекватно економічно стимульована наука є доволі привабливою сферою зайнятості для сучасної молоді, що засвідчує позитивна динаміка верхньої кривої. Особливої уваги заслуговує і той факт, що з поміж різних соціальних інститутів (сім'я, ЗМІ, центральні та регіональні органи влади, церква тощо) наука за рівнем довіри займає серед студентства друге місце, їй довіряє 70,7% молоді [4]. Цікаво, що іншим соціальним інститутам студентство виявило наступний рівень довіри:

- сім'ї – 98%;
- церкві та релігії – майже 67%;
- ЗМІ – 28%;
- правоохоронним органам – 24%;
- громадським організаціям -22%;
- місцевим органам влади – 18%;

- Верховній Раді – 5,3%;
- Президенту – 4,7%.

На тлі разючої загальної недовіри, характерної для нинішнього морально-психологічного стану молоді, її довіра до наукової сфери дає підстави для стриманого оптимізму щодо долі нашої науки та науково-технічного потенціалу регіону.

Впродовж 2010-2014 років в області відбувається зменшення кількості закладів, які мають докторантуру із п'яти до чотирьох, однак кількість докторантів зростає від 16-ти до 22-х.

В загальному наявний кадровий склад фахівців вищої кваліфікації регіону характеризує рис. 5.4.

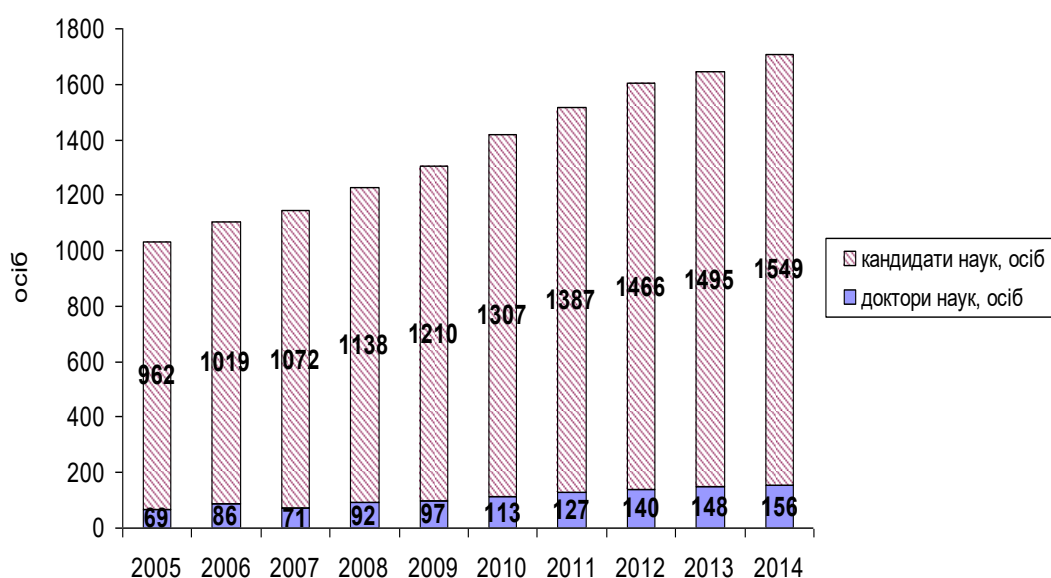

Рис. 5.4. Чисельність фахівців вищої кваліфікації в Хмельницькій області.

Складено за джерелами [2, с.361; 3].

Якщо порівняти науковий потенціал області за 2014 рік із 2000 роком, то варто зазначити, що в 2000 р. в області працювало 55 докторів наук та 880 кандидатів наук, тобто кількість наукових кадрів вищої кваліфікації за 14 років зросла в 1,8 раз, а в порівнянні із 2005 роком – більше як на третину, в тому числі кількість докторів наук збільшилась у тричі відносно 2000 року та на дві третини відносно 2005 року, що свідчить про якісний розвиток наукових кадрів Хмельниччини.

91% докторів та кандидатів наук регіону працюють у вищих навчальних закладах. Ще 3,5% – у сфері охорони здоров'я і майже

1,5% – в органах державної влади. Серед фахівців області, які мають вчений ступінь, 8% становлять доктори наук. Для науково-технологічного та інноваційного розвитку регіону має велике значення розподіл докторів наук за галузями наук. Безумовно позитивним є той факт, що майже 30% є докторами технічних наук, що свідчить про значний інноваційний потенціал регіону, 15% представляють економічні науки, 13% – педагогічні, 12% – історичні та 8% фізико-математичні науки.

Фактично в області працює 22 академіка та 7 членів кореспондентів національної та галузевих академій наук.

Науковий потенціал, репрезентований значною кадровою складовою, спроможний серйозно долучитись до формування інноваційного сектору економіки краю та проведення наукових і науково-технічних робіт (див. табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Динаміка наукових кадрів

Показники	2000	2005	2010	2013	2014
Кількість працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи, осіб	297	140	136	135	142
Кількість спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи, осіб	191	122	94	106	113
з них мають науковий ступінь					
доктора наук, осіб	–	2	-	1	-
кандидата наук, осіб	11	13	11	26	26
Частка докторів та кандидатів наук в загальній кількості працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи, %	3,70	10,7	8,09	20,0	18,4
Кількість працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи на 10000 жителів, осіб	2,1	1,1	1,0	1,2	1,5
Частка докторів та кандидатів наук, які виконують наукові та науково-технічні роботи в загальній кількості працівників із вченими ступенями, %	1,04	1,46	0,78	1,59	1,52

Розраховано за джерелами [2, с. 234; 9, с.32-33, 38-39].

Негативним явищем є щорічне скорочення чисельності працівників наукових організацій у Хмельницькій обл., насамперед через низьку оплату праці в цій сфері. За останні 20 років їх чисельність зменшилась більше ніж в три рази. Дещо нижчими темпами за цей період часу (у два рази) скорочується кількість працівників, які безпосередньо зайняті науковими та науково-технічними роботами.

Не зважаючи на досить потужний науковий потенціал регіону в абсолютному вимірі, відносні показники його науково-технічної активності невеликі.

Розрахований показник кількості працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи на 10000 жителів регіону відображає розповсюдженість у регіоні даної діяльності. Його динаміка за 2000-2010 рр. свідчить про зменшення зацікавленості працюючих у виконанні науково-технічних робіт, оскільки за 10 років показник зменшився у двічі. Варто зазначити, що до 2014 року ситуація покращилась і питома вага працівників, які виконують НДДКР у розрахунку на 10 тис. жителів зросла на половину – до 1,5. Частка докторів та кандидатів наук в загальній кількості тих, хто виконує наукові та науково-технічні роботи з 2000-го по 2006 рік зростала від 3,7% до 10,7%, а потім незначно впала. Однак позитивна динаміка була викликана не ростом охоплення науковців із науковими ступенями науково-дослідними роботами, а зменшенням загальної кількості тих, хто займався такою діяльністю. Упродовж останніх чотирьох років ситуація дещо покращилась.

Співвідношення чисельності основних наукових працівників і науково-технічного та допоміжного персоналу опосередковано характеризує ступінь ефективності використання наукових кадрів. За світовими стандартами оптимальне співвідношення безвідносно до галузі наук між чисельністю наукових і допоміжних працівників становить 1:4. У 2014 р. чисельність наукових працівників і допоміжного персоналу в області співвідносилася як 1:0,24 (в середньому по Україні – 1:0,3). Таке забезпечення наукових і науково-технічних робіт допоміжним персоналом призводить до неефективного використання наукових кадрів. Недостатнім є поповнення кадрового персоналу науковців випускниками вишів. Так, упродовж останніх кількох років із загального числа випускників вишів, які отримали дипломи

магістрів і спеціалістів, лише близько 0,23 % йдуть працювати до наукових установ. Варто зазначити, що і надалі високим залишається середній вік дослідників і розробників, особливо це стосується докторів наук. Так, кожен третій доктор наук та кожен десятий кандидат наук є у віці старшому за 60 років.

Науковий потенціал області в основному сконцентровано у двох містах – Хмельницькому та Кам'янці-Подільському.

Таблиця 5.3

Динаміка структури витрат на власні науково-технічні роботи

Роки	Всього	В тому числі							
		Фундаментальні дослідження		Прикладні дослідження		Науково-технічні розробки		Науково-технічні послуги	
		тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
2000	1908,4	104,4	5,47	480,2	25,16	693,7	36,35	630,1	33,02
2001	2729,6	118,5	4,34	630,8	23,11	771,1	28,25	1209,2	44,30
2002	3139,8	137,7	4,39	1001,2	31,89	855	27,23	1204,7	38,37
2003	3614,1	167,1	4,62	1397,4	38,67	885,5	24,50	1201	33,23
2004	3742,6	285,4	7,63	1908,4	50,99	1214,1	32,44	63,8	1,70
2005	4044,3	510,9	12,63	2956,3	73,10	496,8	12,28	80,3	1,99
2006	5594,6	676	12,08	4169,7	74,53	669,9	11,97	76,0	1,36
2007	7485,9	1020,6	13,63	4494,7	60,04	1933,8	25,83	36,8	0,49
2008	7669,6	1039,6	13,55	5107,1	66,59	1461,2	19,05	61,7	0,80
2009	6182,8	1119,3	18,10	3629,5	58,70	1387,5	22,44	46,5	0,75
2010	6220,3	1247,8	20,1	3570,2	57,4	1346,0	21,6	56,3	0,9
2011	7865,1	1098,3	14,0	5402,1	68,7	1213,4	15,4	151,3	1,9
2012	14092,6	1664,2	11,8	10487,0	74,4	1781,4	12,6	160,0	1,1
2013	12884,6	1969,9	15,3	9813,4	76,2	932,2	7,2	169,1	1,3
2014	14612,4	2269,8	15,5	9758,8	66,8	2457,2	16,8	126,6	0,9

Розраховано за джерелами [9, с. 253; 2, с. 235; 11, с. 375-379].

Серед науковців вищої кваліфікації надзвичайно мала частка зайнятих науково-технічними роботами, вона коливається впродовж аналізованого періоду від 1,5% до 0,8% і показує, що значний науковий потенціал Хмельниччини дуже слабо охоплений

науково-технічною діяльністю. Дієвість та результативність наукового та інноваційного потенціалу значним чином обумовлена його фінансовим забезпеченням.

Підприємства та організації області займаються науковими та науково-технічними роботами, які вони виконують власними силами. До наукових, науково-технічних робіт відносять фундаментальні та прикладні дослідження, науково-технічні розробки та науково-технічні послуги. Фактично цим видом діяльності на Хмельниччині впродовж 2000-2014 років займалось лише 95-135 осіб у 6-8 організаціях. Серед виконавців наукових та науково-технічних робіт було 1-2 доктори наук та 11-13 кандидатів наук до 2011 р., а з 2012 р. чисельність останніх зростає до 25-26 осіб.

Обсяги такої діяльності залежні від її фінансового забезпечення. Витрати організацій області на науково-технічні роботи показані в таблиці 5.3.

Таблиця показує, що загальна динаміка витрат на наукові та науково-технічні роботи, які підприємства та організації проводять власними силами є зростаючою, що обумовлено в основному інфляційними чинниками.

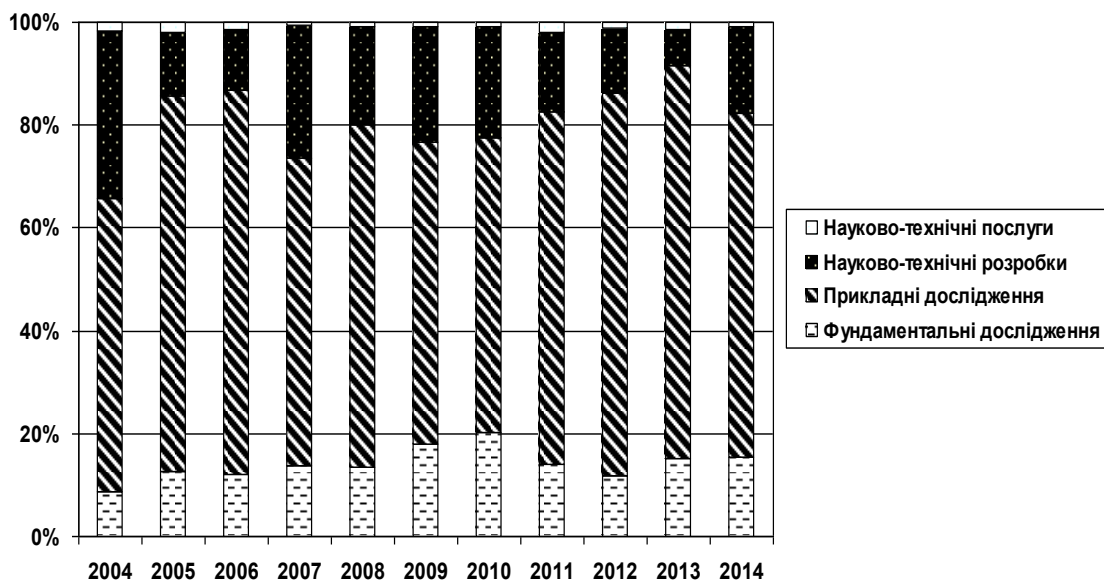

Рис. 5.5. Структура витрат на наукові та науково-технічні роботи.
Побудовано за джерелами [9, с. 84; 13, с. 85].

Що ж до структури витрат (див. рис. 5.5), то питома вага фундаментальних розробок зростає і за 11 років (2000-2010 рр.) збільшилась з 5% до 20% (що позитивно корелює із зростаючою

динамікою наукових кадрів, які мають науковий ступінь доктора та кандидата наук), а з 2010 р. – дещо зменшилась до 15,5% в 2014 р. Однак, незважаючи на щорічне збільшення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт, досить низьким є рівень їх практичного впровадження та освоєння у виробництві.

Частка прикладних досліджень у структурі витрат є найбільш вагомою, її динаміка швидко зростала – від $\frac{1}{4}$ в 2000р. до $\frac{3}{4}$ в 2005-2006рр. та в 2013 р. Доля науково-технічних розробок коливалась від 32% до 7%. Питома вага науково-технічних послуг була значною в 2000-2003рр. і займала близько третини витрат, а починаючи із 2004р. різко впала і коливається в межах від 1,9% до 0,7%. Звертає на себе увагу також і нераціональність та невідповідність структури витрат на наукові дослідження потребам ринку та світовим тенденціям їх розподілу. Так, у розвинених країнах 10 % витрат на науку спрямовують на науково-дослідні роботи, 40-60 % – на конструкторсько-технологічні розробки, а 30-50 % – на впровадження у виробництво і закріплення товарів на ринку [12]. У Хмельницькій області впродовж останніх 10 років в середньому близько 85 % витрат припало на фундаментальні та прикладні дослідження, біля 20 % – на науково-технічні розробки, 1-2 % – на науково-технічні послуги.

Усі ці наукові та науково-технічні роботи виконувались вищими начальними закладами та галузевими організаціями, які отримували фінансування із різних джерел (див. рис. 5.6).

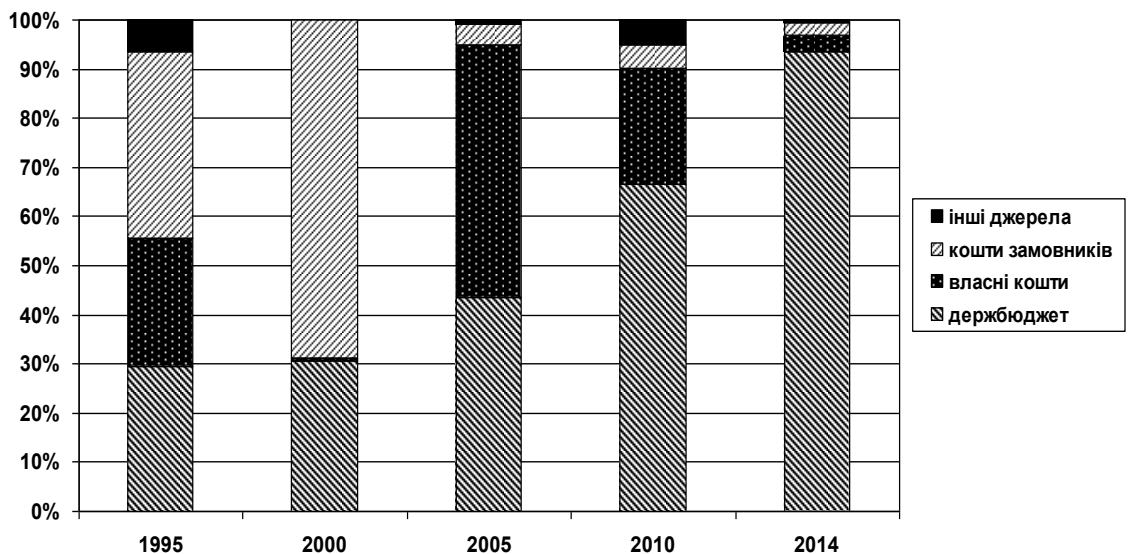

Рис. 5.6. Структура витрат на наукові та науково-технічні роботи за джерелами.

Побудовано за джерелами [9, с. 84; 13, с. 85].

Структура джерел надходження коштів на виконання наукових робіт значно змінилась у динаміці. Якщо в 1995р. ці роботи фінансувались більш як на третину замовниками, на 30% із держбюджету та на чверть власними коштами, а в 2000р. на 2/3 замовниками та на 1/3 власними коштами, то починаючи з 2005р. (це підтверджує і порічний аналіз цифр) поступає все менше замовлень від національних та іноземних інституцій на наукові та науково-технічні роботи, вони все більше виконуються за рахунок державного бюджету та власного фінансування. При цьому частка держави у фінансуванні наукових робіт стабільно зростає з майже 30% у 1995 р. до 93% у 2014 р. Інша тенденція притаманна країнам ЄС, де в середньому близько 60% від загального обсягу фінансування наукових досліджень здійснюється приватним сектором. Підприємства та організації області дуже нестабільні щодо вкладень власних коштів у науково-технічні роботи, їх частка постійно зменшується впродовж останнього десятиліття від майже 50% у 2005 р. до 3,4% у 2014 р. Це є свідченням того, що приватний бізнес не зацікавлений фінансувати розробки наших науковців.

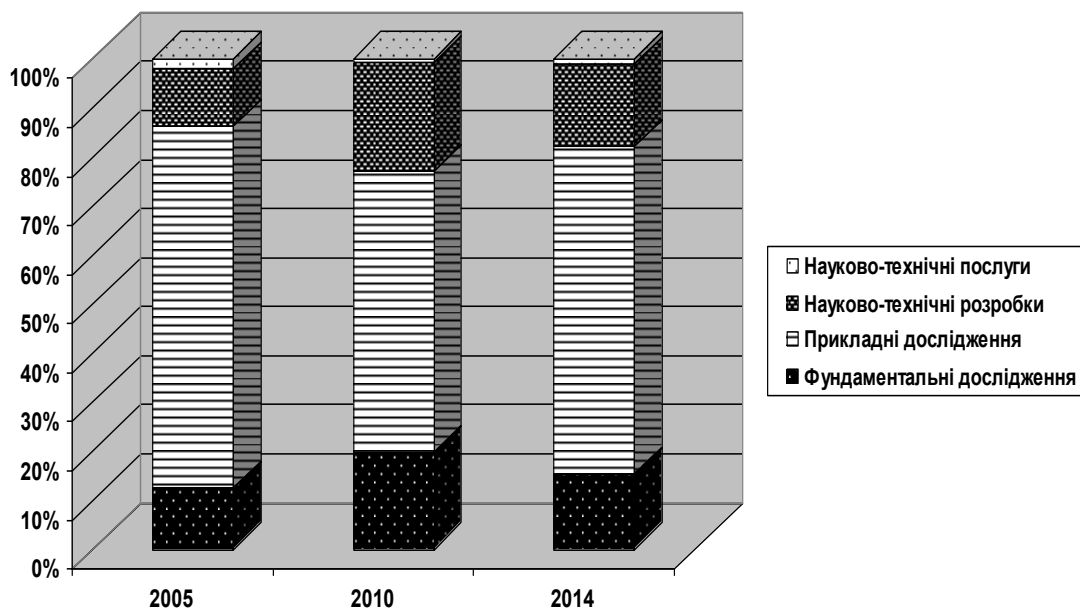

Рис. 5.7. Структура виконаних наукових науково-технічних робіт.
 Побудовано за джерелами [9, с. 97; 13, с. 99-100].

При загальному скороченні кількості організацій, які виконують наукові дослідження і розробки, та збільшенні

чисельності науковців спостерігається зростання всіх вартісних показників, що відбивають обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт за всіма їх видами. В найбільшій мірі зросли обсяги науково-технічних розробок (у майже 30 раз відносно 2005 р.), фундаментальних а прикладних досліджень (у 20 раз обидва види), а обсяги науково-технічних послуг зменшились у 5 разів. В той же час, при зростанні обсягів виконаних наукових й науково-технічних робіт протягом аналізованого періоду зберігається достатньо стабільна структура основних видів робіт.

Скорочення обсягів робіт відбулось тільки за науково-технічними послугами, їх частка в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт була і залишається незначною – 1-1,8%. При загальному вартісному зростанні обсягів фундаментальних досліджень їх питома вага зросла лише на 3% , з 12,6% у 2005 р. до 15,5% у 2014 р. Незначне зростання характерне і для розробок. Їх доля збільшилась з 12,3% у 2005 р. до 15,8% у 2014 р. Питома вага прикладних досліджень, при їх загальному вартісному зростанні, зменшилась за аналізований період з 73% до 68%, при цьому вони продовжували утримувати найбільшу частку в загальному обсязі виконаних наукових та науково-технічних робіт (рис. 5.7). В той же час, якщо проаналізувати вартісну структуру обсягів виконаних наукових і науково-технічних робіт, то необхідно визнати, що протягом майже всього аналізованого періоду найбільшу питому вагу в структурі виконаних наукових і науково-технічних робіт мали прикладні дослідження. Їх питома вага складала 73% у 2005 р., 57% у 2011 р., а на кінець періоду зросла до 67% у 2014 р. Із загальної кількості розробок значну частку становлять нові методи та теорії, оскільки в області переважають саме фундаментальні дослідження, значно меншою є частка створених нових виробів та технологій. Однак, незважаючи на щорічне збільшення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт, досить низьким є рівень їх практичного впровадження та освоєння у виробництві.

Матеріально-технічна складова науково-технічного потенціалу області залишається найменш розвинутою. Фактично фінансування науки впродовж останніх десяти років покриває покриває лише статті витрат на виплату заробітної плати,

залишаючи матеріально-технічне забезпечення науки на самофінансування. Як наслідок значна частка парку наукового обладнання наукових установ перебуває в експлуатації понад 10 років. Більшість обладнання, призначеного для виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, має фізичний знос понад 50 %, значна частка обладнання є взагалі повністю фізично зношеною. При цьому, коефіцієнт оновлення обладнання не перевищує в середньому 1,0-1,5 % на рік. Від так критичний стан матеріально-технічного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності спричиняє згортання експериментальних досліджень у низці важливих напрямів, насамперед природничих і технічних наук.

Вимагає якісного переосмислення і регіональна науково-технологічна політика.

У стратегії розвитку Хмельниччини на 2001-2020 роки визнано, що область має значний науковий потенціал, однак він зарахований до слабких сторін, а не до можливостей регіону, що й надалі визначає місце наявної в області науки на узбіччі процесів стратегічного та операційного планування, соціально-економічного розвитку регіону, його інноваційного зростання [8].

Майбутній розвиток науково-технічного потенціалу регіону значною мірою залежатиме від ефективності державної науково-технологічної та інноваційної політики, антимонопольного законодавства, впровадження заходів стимулювання розвитку інноваційної активності підприємницького сектору, недопущення руйнації наявного науково-технічного потенціалу та вітчизняної науки, стимулювання кооперації наукової та виробничої діяльності, формування системи дієвих важелів кредитування та інвестування наукової сфери.

Основну увагу потрібно зосередити на поповненні та омолодженні наукових кадрів у контексті забезпечення соціальних заходів щодо підтримки наукових працівників. Необхідними є також кооперація наукової та виробничої діяльності та тісна співпраця з міжнародними науковими установами та організаціями. Потрібно також здійснювати моніторинг стану розвитку науково-технічного потенціалу та комерціалізації нововведень.

5.2. Інноваційна активність суб'єктів господарювання

Науково-технічна та наукова робота включає в себе діяльність наукових організацій за прямими договорами, що спрямована на створення нового знання, частина з якого є інноваціями. Під інноваційною діяльністю підприємств області мають на увазі впровадження інновацій, тобто «введення у вживання будь-якого нового або вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу чи нового організаційного методу в діяльності підприємства (організації), організації робочих місць або зовнішніх зв'язків» [13, с. 278-279]. Науково-технічна та інноваційна діяльність – це два достатньо різні процеси, що характеризують роботу різних інституцій, перша – наукових організацій, друга – підприємств області. Не зважаючи на відмінності між ними вчені сходяться на думці, що ці процеси взаємопов'язані між собою і їх результативність суттєво залежить від витрат на них.

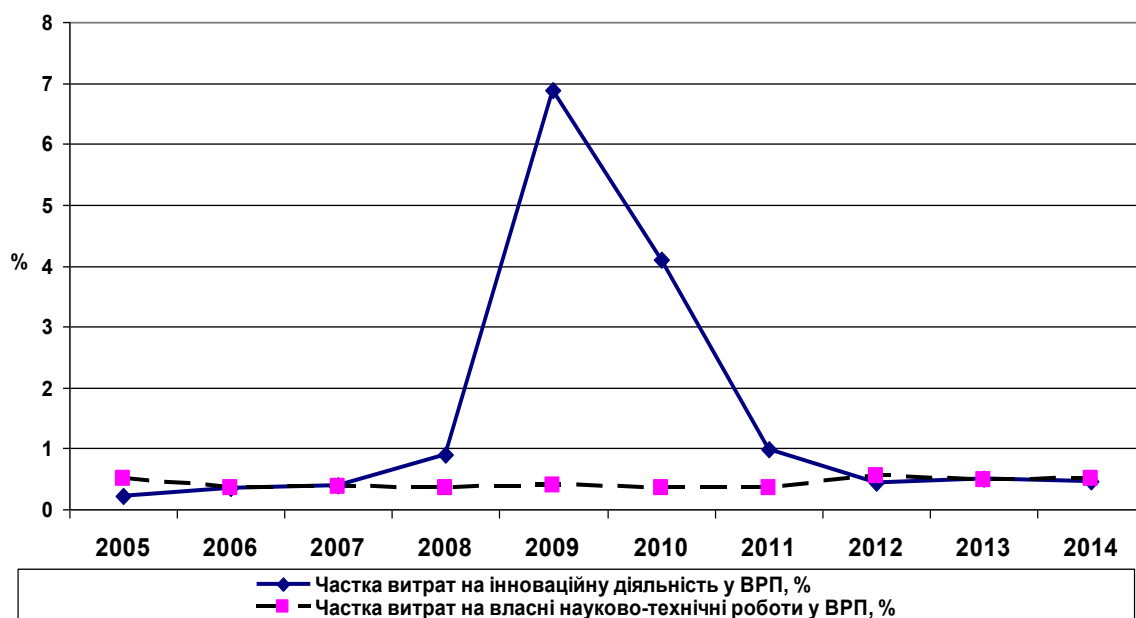

Рис. 5.8. Питома вага витрат на інноваційну та науково-технічну діяльність у ВРП області.

Побудовано за джерелами [9, с. 84; 13, с. 85; 3].

Очевидно, що частка витрат на власні НДДКР у валовому регіональному продукті (ВРП) Хмельниччини впродовж останніх десяти років не сягнула навіть 1% і коливається в діапазоні 0,33-0,38 %. Такий показник є надто малим для успішного науково-

технологічного та економічного розвитку регіону. В 2014 р. питома вага загального обсягу витрат на науку та дослідження у ВВП в цілому по Україні становила 0,62%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,21%. За даними 2014р., частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії – 3,17%, Швеції – 3,16%, Данії – 3,05%, Австрії – 2,99%, Німеччині – 2,87%, Словенії – 2,39%, Франції – 2,26%; меншою – у Чорногорії, Румунії, Кіпрі, Латвії та Сербії (від 0,36% до 0,77%).

Київською школою наукознавства доведено, що для досягнення економічної доцільності дослідницької діяльності необхідно дійти до певного критичного рівня наукоємності ВВП. При витратах на фундаментальні та прикладні дослідження менше 1% ВВП (для України, як країни з високим рівнем тіньової економіки цей показник сягає близько 1,7%) наука проявляє себе переважно як затратна галузь національного господарства і здатна виконувати лише пізнавальну та соціокультурну функції. Країні в цілому виявляється невігідним недофінансування науки та розробок, адже за таких умов наявний в ній науково-технічний потенціал використовується неефективно. В Україні протягом останнього десятиріччя витрати на дослідження та розробки коливались в межах 0,84-1,17% ВВП і становили в середньому 0,97%. При такому рівні фінансування науки сподіватись від науково-інноваційного сектору ефективності марно [14].

Частка витрат на НДДКП Хмельницької області в її валовому регіональному продукті на рівні 0,33% є дуже малою для ефективної дослідницької роботи.

Інвестиції у інновації були також незначними (до 1% ВРП) в 2005-2008 рр. Наступні 2009-2011 роки характеризуються значним сплеском витрат на інновації. Найбільш масштабний інвестиційно-інноваційний проект в області впродовж 2008-2012 рр. здійснювало ПАТ «Подільський цемент». Це проект щодо переходу з «мокрого» способу виробництва цементу на «сухий». При «сухому» виробництві цементу потрібна сировина із низьким вмістом води. При змішуванні сировини вода не додається, тому із технологічного процесу випадає етап випарювання. Зміна

технології дозволяє знизити споживання енергії на 52% – із 6,771 МДж до 3,180 МДж на тону клінкеру. Отже, суттєво знижує споживання палива системою випалювання, що призводить до зниження викидів CO₂, зокрема за періодами оцінка річного скорочення викидів (у тонах CO₂- еквіваленту) становить:

2008р.	0;
2009р.	733642;
2010р.	763732;
2011р.	763254;
2012р.	7627754.

Крім того проект передбачав встановлення нових фільтрів пилу на новій печі, яка спеціально збудована для переходу на нову технологію, що дає значний екологічний ефект - зниження викидів пилу в повітря у більш ніж 10 разів (11 г/с) порівняно із попереднім рівнем (105 г/с). Орієнтовна вартість проекту – 140,0 млн. євро, що є найбільшим інвестиційним вкладом у цементну промисловість незалежної України. Оголошені такі суспільні вигоди від проекту:

- 1) боротьба зі зміною клімату завдяки зниженню викидів парникових газів;
- 2) зниження впливу на довкілля шляхом зменшення викидів пилу;
- 3) впровадження оптимальних із наявних технологій щодо викидів парникових газів;
- 4) посилення конкурентоздатності одного із найбільших роботодавців в Кам'янець-Подільському районі;
- 5) забезпечення робочих місць для персоналу ПАТ «Подільський цемент», а також гарантування подальшої співпраці із постачальниками та підрядниками;
- 6) створення додаткових 300 робочих місць під час будівництва;
- 7) передача знань щодо сучасної технології виробництва цементу українській стороні.

Фактично це був єдиний великомасштабний інноваційний проект промислових підприємств області впродовж аналізованого періоду, витрати на його реалізацію становили близько 57-96% інноваційних витрат промислових підприємств області впродовж 2008-2012 рр. [15, с. 311].

Таблиця 5.4

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками
інноваційної діяльності
(у фактичних цінах)

Показники	2002		2004		2006		2008		2010		2012		2014	
	тис.г рн.	%	тис. .гр н.	%	тис.г рн.	%	тис.г рн.	%	тис.г рн.	%	тис.г рн.	%	тис.г рн.	%
Усього	11827	100	10805	100	136249	100	179491	100	749588,0	100	225196	100	133121	100
у тому числі														
дослідження і розробки	486,1	4,1	897,3	8,3	702,8	0,6	4	0						
придбання інших зовнішніх знань	19,7	0,2	84,8	0,8	7405,3	5,4	-	-	17,5	0,0	151,9	0,1	191,3	0,1
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	8647,2	73,1	7103,7	65,7	123224	90,4	47105,5	26,2	58723,4	7,8	96313,0	42,8	128533,2	96,6
інші	2744,0	22,6	2719,2	25,2	4917,3	3,6	132381	73,8	690847,3	92,2	128731,0	57,2	4396,7	3,3

Складено за джерелами [10, с. 256; 16, с. 243; 2, с. 238; 17, с.176; 9, с.169-170].

Значна частка цих витрат попала до розділу «інші» за структурою інноваційних витрат. Така ситуація перед усім пояснюється недосконалістю методичних підходів до формування статей витрат. Майже щороку міняється методика щодо класифікації окремих видів інноваційних затрат, йде спрощення статистичної звітності і якщо раніше (в 2002 р.) у формах статзвітності виділяли шість видів витрат, то зараз лише чотири, тому ми спостерігаємо значне зростання так званих «інших витрат», до яких відносять затрати на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, роботи по установці та налагодженню нової техніки та технологічних ліній, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій, а також все те, що не підходить під три чітко визначені види витрат. За своїм складом це були інвестиції ПАТ «Подільський цемент» у виробниче проектування та інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів та технологій виробництва.

В цілому таблиця ілюструє зміну структури інноваційних витрат у 2002-2014 рр. Найбільшу частку до 2006-2007 рр. (66-90 %) у загальних витратах на інноваційну діяльність становили витрати на придбання машин та обладнання, комп'ютерної техніки і програмного забезпечення для виробництва нових та значно вдосконалених продуктів та процесів. У 2006р. на ці цілі підприємства потратили 123 млн. грн., а в 2009р. – у п'ять разів менше, 21,0 млн. грн. Зменшення продовжується і в 2010 р., коли доля витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення сягнула менше 8%. Вже в 2011 р. частка цих витрат починає динамічно зростати і в 2012 р. становить майже 43%, а в 2014 р. – досягає максимуму – 96,6%. Дослідження та розробки як у абсолютній сумі так і у питомій вазі інноваційних витрат мають негативну динаміку, На ці цілі підприємства області витратили в 2002 р. 486 тис. грн., а в 2009 р. майже нічого – 5,0 тис. грн., фактично починаючи з 2009 р. промислові підприємства області зовсім не займаються власними розробками, отже зацікавленість до самостійної розробки нових товарів і технологій знижується. Майже не витрачають гроші підприємства і на придбання зовнішніх знань, куди відносять і отримання нових технологій.

На відміну від попередніх років, коли підприємства

здійснювали нововведення переважно за рахунок власних коштів, у 2009 р. основним джерелом фінансування інновацій були залучені та запозичені кошти (інвесторів та кредиторів). Так частка коштів іноземних інвесторів у загальному обсязі фінансування становила 55,9%, кредитів – 42,9%. Ці кошти освоїло ПАТ «Подільський цемент», власником більш як 90% акцій якого є ірландська група CRH, що і виступила основним інвестором установки нової технологічної лінії. Фактично у 2009 р. зменшилась не абсолютна сума власних інвестицій підприємств області у інновації, а їх відносна величина, коли на тлі вищеописаного інноваційного проекту усі інші проекти виглядали досить мілкими. Після завершення цього масштабного проекту питома вага власних капіталовкладень промислових підприємств у інновації почала поступово збільшуватись і в 2012 р. становила майже 30%, в 2013 р. – 83%, а в 2014 р. – трохи більше половини усіх інноваційних витрат. Відрадно, що від половини до 4/5 цих витрат здійснювали підприємства машинобудування.

Впродовж аналізованого періоду лише один рік (2010 р.) відзначений фінансуванням дуже незначної частки інноваційних інвестицій за рахунок державного бюджету. В 2010-2013 рр. кошти місцевих бюджетів отримували лише поодинокі підприємства (як правило державної власності (комунальні) з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води), їх частка в жодному році не сягнула навіть 1%.

За умов хронічної нестачі фінансових ресурсів у підприємств, які в останні роки формували основну частину загальних обсягів фінансування інноваційної діяльності, реальний сектор об'єктивно не міг забезпечити реалізацію інноваційної моделі розвитку регіональної економіки.

Фінансове забезпечення інноваційної діяльності серйозно впливає на формування та розвиток інституційної структури науково-технічного та інноваційного розвитку регіону (табл. 5.5). Зростає кількість вищих навчальних закладів та зменшується кількість конструкторських, пошукових та проектних організацій, науково-дослідних підрозділів на промислових підприємствах. Безперечно, це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектора до супроводу інновацій протягом усього їх життєвого циклу.

Таблиця 5.5

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами
(у фактичних цінах)

Показники	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Усього	91948,2	100	179491	100	1086022	100	749588,0	100	898520,2	100	225196,2	100	113120	100	133121	100
у тому числі за рахунок																
коштів держбюджету	-	-	-	-	-	-	1894,2	0,3								
коштів місцевих бюджетів	-	-	-	-	99	0	828,4	0,1	192,7	0,01	49,0	0,0	77,7	0,1		
власних коштів підприємств	81090,2	88,2	149911	83,5	12863,6	1,2	31929,0	4,3	91673,8	10,2	65822,3	29,2	94305,8	83,4	76291,2	57,3
коштів інвесторів								0,0								
вітчизняних	-	-	-	-	-	-		0,0								
іноземних																
держав	-	-	-	-	606866	55,9	213992,0	28,5	24474,6	2,7	733,9	0,3				
кредитів	10858	11,8	29579,4	16,5	466193	42,9	500944,6	66,8	7946,3	0,9	9932,0	4,4	18736,6	16,6	56830,0	42,7
інші									774232,8	86,2	148659,0	66,0				

Складено за джерелами [2, с. 238 ; 17, с. 186; 9, с. 175-176].

Узагальнення стану і тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Хмельницькій області та інших регіонах України дозволило виявити такі проблеми:

- фінансові обмеження залишаються основним фактором гальмування інноваційної діяльності, що пов'язано з нестачею власних фінансових ресурсів у суб'єктів інноваційної діяльності та недоступністю зовнішніх джерел фінансування;

- дефіцит власних коштів, які є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, спричинений незадовільним фінансовим станом підприємств промисловості, стагнацією промислового виробництва;

- висока вартість кредитних ресурсів, які є другим за значенням джерелом фінансування інноваційної діяльності, ускладнює їх залучення до фінансування інноваційних проектів, особливо для низькорентабельних підприємств, які потребують технологічної модернізації, неспроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій;

- державна підтримка інноваційної діяльності у формі прямого фінансування має суттєві бюджетні обмеження та не узгоджена з пріоритетами інноваційного розвитку. Значна частина бюджетних асигнувань надається добувним підприємствам, низько- і середньотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним зрушенням;

- надання податкових пільг підприємствам, які здійснюють продуктові та технологічні інновації, є дієвим механізмом впливу держави на прискорення інноваційних процесів. Податкові пільги сприяють освоєнню новітніх технологій виробництва і забезпечують мультиплікаційні ефекти технологічного розвитку різних галузей економіки, однак не застосовуються у вітчизняній практиці ;

- досвід створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ в Україні є негативним, що вимагає перегляду принципів формування та розвитку цієї форми державної фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності;

- домінування механізмів самофінансування інноваційної діяльності і обмеженість зовнішніх джерел залучення коштів спричинює консервацію існуючої технологічної структури

економіки, не забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів у наукомісткі технології, гальмує прогресивні структурні зрушення у національному господарстві, що обумовлює потребу вдосконалення механізмів фінансування науково-технологічної та інноваційної діяльності [7, с. 226-228].

Інноваційну активність промислових підприємств області характеризує рис. 5.9.

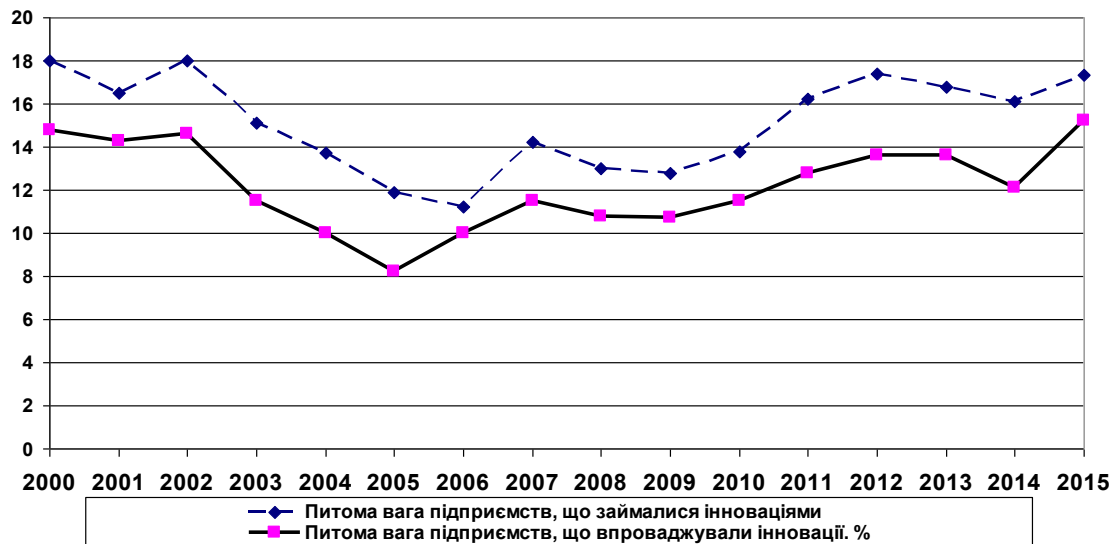

Рис. 5.9. Інноваційна активність промислових підприємств області за 2000-2015 роки.

Побудовано за даними джерела [3].

Рисунок 5.9 характеризує дві тенденції:

1) частка промислових підприємств області, які займалися інноваціями (тобто мали інноваційні витрати за одним або декількома із напрямів такої діяльності, як вказано в табл. 5.6) постійно перевершує частку тих підприємств, які впроваджували інновації, що може розглядатись як позитивна для економіки області тенденція, адже кожному із впроваджень передують інвестиції у розробки. До 2006 р. розрив між цими групами підприємств становив 3-7%, а починаючи з 2006 року такий розрив коливається в інтервалі 0-1%. Виявлена тенденція показує, що промислові підприємства області з часом все менше орієнтуються на впровадження довгострокових інноваційних проектів, які потребують «довгих» грошей і власних досліджень та розробок, надаючи перевагу закупці готових інновацій;

2) звертає на себе увагу нарощування інноваційної активності промислових підприємств області в 2009-2012 роках,

адже частка підприємств, що займались інноваціями зросла від 4% у 2008 р. до 22 % у 2012 р. і хоча більшість інноваційних проектів цього періоду була незначною за масштабами, той факт, що промислові підприємства області для виходу із кризи використовували впровадження інновацій не може не викликати оптимізму.

На жаль інноваційна активність підприємств Хмельниччини за наступні два роки (2013-2014 рр.) впала у двічі – з 22% до 10%, однак в 2015 р. дещо зросла – до 12,3%.

Дослідження, проведене Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, підтверджує, що для промислових підприємств основним джерелом інновацій виступають власні розробки, також підприємства використовують розробки місцевих науково-технічних організацій. Значно менше бізнес застосовує розробки світової науки, що може означати як неготовність бізнесу фінансувати наукові розробки, так і брак відповідної потужності чи кваліфікації в регіоні [18].

Таблиця 5.6

Динаміка інноваційних впроваджень промислових підприємств області в 2000-2015 роках

Рок и	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	Освоєно інноваційних видів продукції, найменувань	з них нових видів техніки
2000	11,8	26	5	405	40
2001	10,8	14	6	360	29
2002	8,9	13	5	307	22
2003	6,1	55	21	72	11
2004	4,8	12	7	31	7
2005	3,4	13	3	19	3
2006	6,5	4	3	20	14
2007	6,4	8	4	7	5
2008	3,9	16	10	8	3
2009	5,1	14	5	14	5
2010	16	42	19	36	13
2011	20,9	44	14	43	12
2012	22,2	32	11	27	6
2013	17,9	24	5	23	9
2014	9,9	11	4	11	5
2015	12,31	9	6	24	13

Побудовано за джерелом [3].

Оцінка інноваційних впроваджень Хмельниччини за 2000-2015 роки ускладнена тим, що за цей період тричі суттєво мінялись методичні підходи щодо статистичних обстежень, тому дані табл. 5.6 дають лише найбільш загальні уявлення про тенденції запровадження інноваційних продуктів області. Більш детально проаналізуємо зміни за останні п'ять років.

Очевидно, що питома вага промислових підприємств, які впроваджували інновації в області, у 2011 р. становила 22,2% і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 12,3% у 2015 р.. Темп зростання цього показника у 2015 р. відносно попереднього 2014 р. становив 24,2%, однак відносно 2011 р. відбулось суттєве зменшення (майже на 40,0%). У 2011 р. 34 промислові підприємства впровадили 44 нові технологічні процеси, 2012–2015 рр. відзначились стійкою спадною тенденцією і станом на 2015 р. лише 7 підприємств впровадили 9 нових технологічних процесів (падіння відносно 2011 р. становило близько 80% за обома показниками). Кількість впроваджених нових маловідходних, ресурсозберігаючих технологій становить у 2011 р. 14 одиниць, далі до 2015 р. динаміка є також спадною, однак її темп дещо менший (60%) і у 2015 р. промислові підприємства області впровадили таких технологій лише 6. Фактично саме 2010-2011 рр. характеризувались нарощуванням впроваджень ресурсозберігаючих технологій, особливо щодо виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, що викликано кон'юнктурними змінами на ринку енергоресурсів. 2010-2011 рр. відзначені сплеском освоєних інноваційних видів продукції промисловими підприємствами області, так в 2009 р. підприємства області впровадили 14 нових видів продукції, в 2010 р. – 36 (зростання становить 2,5 рази), а в 2011 р. – 43 (ще 20% приросту відносно попереднього року). Однак далі відбувається поступове зменшення кількості інноваційних впроваджень щодо нових видів продукції і в 2014 р. їх лише 11 (спад відносно 2011 р. становив 4 рази), а 2015 рік відзначається збільшенням кількості продуктивних інновацій до 24 (ріст до попереднього року – майже 220%). Загальна тенденція із освоєнням нових видів техніки у складі продуктивних інновацій серед промислових підприємств області аналогічна.

За питомою вагою інноваційно-активних підприємств Хмельницька область посідає останні позиції серед інших регіонів країни. Частка таких підприємств в Україні є суттєво меншою, аніж у країнах, для яких інноваційний розвиток економіки є пріоритетним завданням економічної стратегії. Так, в країнах ЄС таких підприємств налічується 40-45 %.

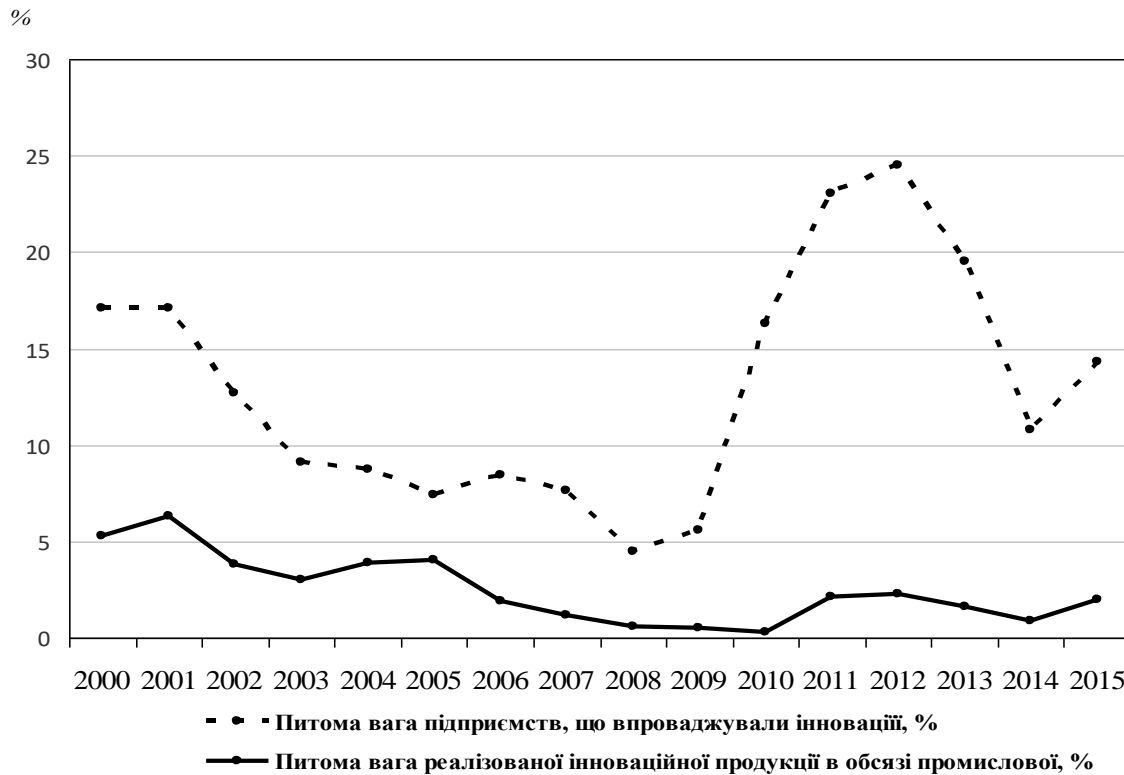

Рис. 5.10. Інноваційна активність промислових підприємств Хмельницької області за 2000-2015 рр.

Побудовано за даними джерела [3].

Найбільшу увагу інноваційно-активні підприємства області приділяли можливості реалізувати нову продукцію, 62-95% підприємств, які займались інноваційною діяльністю, відвантажували інноваційну продукцію, 20-43% впроваджували нові види продукції і 18-43% підприємств впроваджували нові технології. На жаль статистична звітність не дає можливості визначити рівень такої новизни (новою вона є для підприємства, регіону або країни). Очевидно, що інноваційна продукція у складі реалізованої займає дуже невелику частку, найбільшого значення цей показник досяг ще у 2001 р. і становив понад 6%. Питома вага реалізованої інноваційної продукції у обсязі промислової з 2000 р. по 2010 р. мала стійку тенденцію до зниження, фактично з 2008 р.

вона становить менше 1%, з 2011 р. починається невеликий ріст цього показника.

Аналіз інноваційної активності підприємств у розрізі галузей промисловості показує, що частка таких підприємств протягом 2005-2014 рр. найбільша у машинобудуванні (в 2-2,7 разів більша середньої по області), а також у виробництві неметалевої мінеральної продукції показники перевершують регіональні приблизно у 2 рази.

Важливого значення для інноваційного розвитку області має регіональне стратегування. Хмельницька область одна із небагатьох, в якій відсутня регіональна програма інноваційного розвитку. У теоретичному аспекті ця регіональна проблема взаємозв'язана з пошуком шляхів вдосконалення державної регіональної політики, а в практичному – з формуванням в регіоні сприятливого інвестиційного клімату та покращенням його соціально-економічного становища.

Питання інноваційного зростання опосередковано включені в Стратегію економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004-2015 рр., де передбачено, що на другому етапі реалізації Стратегії (2006-2009 рр.) має бути здійснена комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів та механізмів структурно-інноваційної моделі соціально орієнтованої економіки, що має дозволити досягнути середньорічних темпів приросту ВДВ до 7% [19]. Однак ці плани не отримали реалізації на практиці. Мабуть саме тому ще до кінця строку дії означеної Стратегії рішенням Хмельницької обласної ради №24-4/2011 від 18 травня 2011 р. була затверджена нова Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [20]. Задекларовано, що Стратегія забезпечує рамки для соціально-економічного розвитку Хмельницької області, зосереджуючись на створенні імпульсу для переходу до економіки з високою доданою вартістю, де знання, середовище і якість життя підкріплюють сталий економічний розвиток.

Розробка цієї Стратегії здійснювалась як одного із пілотних проектів в рамках дії Проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні». Очевидно, що Стратегія 2011 р. серйозно відрізняється від попередньої 2004 р. Перед усім вона написана «європейськими» за мисленням фахівцями, науково-

обґрунтована, насичена сучасною економічною термінологією, в ній вперше визнається необхідність переходу до регіональної економіки знань, що саме собою передбачає пріоритетність науково-технологічного та інноваційного розвитку. Передбачена конкретизація Стратегії у планах її реалізації, яких має бути три, кожен охоплює трирічний період.

Одним із напрямів реалізації інноваційних засад запланованого соціально-економічного зростання області є операційна ціль 1.1: «Розвиток інноваційного та конкурентоспроможного промислового сектору», що спрямована на послаблення залежності від традиційних секторів економіки із низьким рівнем доданої вартості. Стратегія має на меті підвищення продуктивності та цінності підприємств на основі комплексного підходу, що передбачає цілеспрямовану підтримку інвестицій у впровадження інновацій, поліпшення менеджменту, безперервне навчання працівників й удосконалення виробничих процесів на основі технологічної модернізації, включаючи інвестиції в економію енергії та забезпечення екологічності. Саме ця ціль виписана загальними фразами.

Стратегія визначає, що для формування економіки на основі знань та зміцнення конкурентоспроможності регіону необхідно забезпечити зміцнення інноваційного потенціалу, поширювати інновації та спрямовувати інформацію, технології та інші інноваційні знання безпосередньо суб'єктам господарювання. Для цього необхідно:

- заохочувати НДР та ДКР у промисловості та співпрацю між університетами, технічними інститутами та підприємствами;
- популяризувати аутсорсингову науково-технічну та інноваційну співпрацю промисловості та науковців регіону;
- збільшувати фінансування інновацій на основі формування механізмів залучення приватних інвестицій та венчурного капіталу;
- заохочувати впровадження підприємствами нових технологій та розширення інноваційної діяльності.

На кінець періоду дії Стратегії очікується отримати наступні результати в даному аспекті:

- промисловість і сфера послуг із високою доданою вартістю;

- поліпшення структури підгалузей економіки за рахунок нової продукції що має попит на ринку;
- підтримка економіки Хмельниччини за рахунок підвищення рівня знань та кваліфікації робочої сили.

Цікаво, що операційна ціль «Підвищення здатності людського потенціалу адаптуватись до потреб економіки та невиробничого сектору» віднесена не до цілей посилення ресурсного забезпечення економічного розвитку, а за радянським принципом до соціальної сфери – до цілі спрямованої на вирішення наскрізних проблем та покращення якості життя.

Ці результати мають бути втілені в такі показники як зростання ВВП, підвищення рівня зайнятості. Однак в цілому зростання інноваційної складової економіки регіону не стало стратегічним орієнтиром цього документу.

В травні 2015 р. Хмельницькою обласною радою було підведено підсумки реалізації I етапу виконання Стратегії розвитку області до 2020 р. Визначено, що у 2011-2014 рр. промисловими підприємствами області було впроваджено низку інноваційних проектів, а саме:

- ЗАТ “Славутський “Будфарфор” введено в дію новий цех №6, який спеціалізується на виготовленні оновленої продукції – санітарно-технічної кераміки;
- відкрито новітню виробничо-технологічну лінію з ливарного виробництва на ТОВ “Тін Імпекс” (м. Хмельницький) – єдине спеціалізоване металургійне підприємство в області;
- завершено встановлення нового обладнання та випуск нових видів продукції ТОВ “Термопласт” (Летичівський район);
- впроваджено інвестиційно-інноваційний проект виробництва акумулятивних водонагрівачів з системою сонячного теплопостачання “Корді-1”, “Корді-2” державним підприємством “Красилівський агрегатний завод” (Красилівський район);
- придбано та впроваджено в дію сучасне обладнання, що забезпечить економію енергоресурсів ТОВ “Атонмаш” (Красилівський район) ;
- встановлено нове устаткування: гофроробну машину та три машини для виробництва ящиків із гофрокартону ТОВ “Понінківська картонно-паперова фабрика” (Полонський район);

- завершується реалізація інвестиційно-інноваційного проекту – розширення зони птахофабрики на найбільшому в Європі і світі птахівничому комплексі ПАТ агрофірма “АВІС” (Кам’янець-Подільський район) .

– впроваджено у виробництво систему попередження зіткнення літаків та стаціонарний пристрій бактерицидної дії державним підприємством “Новатор”.

Відповідно до Закону України “Про індустриальні парки” в області за ініціативи Славутської міської ради створено індустриальний (промисловий) парк “Славута” площею 50 гектарів. Створення індустриального (промислового) парку “Славута” включає будівництво високотехнологічного промислового підприємства з облаштуванням сучасної інженерно-транспортної інфраструктури для розміщення на ній виробничих, складських та адміністративних приміщень, що використовуватимуться промисловим підприємством. У результаті функціонування індустриального парку очікується створення залученими підприємствами 500 нових сучасних робочих місць із потенціалом підвищення кваліфікації громадян міста.

Обласною радою затверджено План заходів щодо реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015-2017 рр., що містить низку конкретних заходів, які об’єднані у чотири основні Програми. Зокрема Програма 1, що спрямована на реалізацію стратегічної цілі «Диверсифікація структури економіки області та покращення діяльності економічних суб’єктів» містить операційну ціль 1.1: Розвиток інноваційного та конкурентоспроможного промислового сектору і передбачає виконання низки інноваційних проектів впродовж 2015-2017 рр. [21], зокрема:

- розвиток Індустриального (промислового) парку “Славута”;
- створення цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності та трансферу технологій;
- створення Комунікативного центру сприяння зовнішньоекономічній діяльності;
- розвиток ІТ-технологій в регіоні;
- модернізація новітнього обладнання крейдяного заводу для випуску тонкодисперсної крейди;

- будівництво сонячної (фотовольтаїчної) електростанції (об'єкту альтернативної енергетики з використанням енергії сонця) за межами населених пунктів Демянковецької сільської ради Дунаєвецького району;

- будівництво об'єкту гідроенергетики – малої ГЕС (II черга), м. Ізяслав;

- виготовлення цегли з відходів щебеневої продукції;

- виробництво паливних полетів з біомаси рослинного походження;

- виробництво глауконіткварцових концентратів ТОВ “Екоресурс”, с. Баранівка Ярмолинецького району тощо.

Однак наведені позитивні приклади інноваційних впроваджень промисловістю області є лише точковими. Фактично Стратегія розвитку області не робить ставку на формування та використання науково-технічного та інноваційного потенціалу регіону, переважну увагу спрямовує на вирішення тактичних проблем і завдань, залишаючи поза своєю увагою проблему створення механізмів довгострокового соціально-економічного росту регіону.

У довгостроковому періоді економічне зростання найбільшою мірою залежить не стільки від екстенсивних, скільки від інтенсивних чинників розширеного відтворення, що забезпечуються впровадженням у виробництво досягнень вітчизняної та світової науки, освоєнням прогресивної техніки, технологій, розвитком творчої ініціативи економічних суб'єктів [22]. У сучасних умовах науково-технологічний прогрес стає головним чинником тривалого зростання добробуту країни, а інновації – вирішальним чинником конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Головна інтеграційна роль у формуванні інноваційного потенціалу промисловості регіонів України належить саме державі, яка має використовувати системні економічні інструменти державного впливу, що відповідають обраному стратегічному економічному курсу. Регуляторна економічна й соціальна роль держави опосередковує функції державних органів щодо регулювання інноваційного розвитку регіонів, найважливішими з яких мають бути:

- удосконалення основ інноваційної політики у промисловості як базису для визначення напрямів розвитку

інноваційної діяльності окремих промислових галузей і забезпечення зростання промисловості регіонів на якісній основі;

- стимулювання впровадження інновацій у виробничі процеси промислових підприємств, що дасть змогу підвищити їх інноваційну активність і сприятиме поєднанню інтелектуального й виробничого капіталів і впровадженню науково-інноваційних відносин у виробничу сферу регіонів;

- розвиток механізмів фінансової підтримки впровадження інновацій, зокрема технологічних, промисловими підприємствами у виробничу діяльність, що стануть базою для зміни всієї технологічної основи виробництва та сприятимуть інтелектуалізації виробничої діяльності регіонів;

- збалансування розвитку секторів науки та зміцнення зв'язків між ними, що дасть змогу активізувати наукову й науково-технологічну діяльність у напрямі досягнення науково-технологічних результатів, які відповідають потребам промисловості та на які існує попит, що сприятиме зростанню рівня використання інтелектуальних ресурсів регіону у виробничій діяльності підприємств;

- сприяння комерціалізації науково-дослідних розробок. Так, у Західній Європі головним двигуном діяльності у сфері комерціалізації є стимули, що надаються всім учасникам цього процесу. Більшість держав на законодавчому рівні закріпили розподіл прибутку між окремим дослідником, інститутом і посередниками, що сприяють комерціалізації [23];

- розвиток організаційно-правових форм інноваційної діяльності, зокрема територіально-виробничих і наукових комплексів – технологічних парків, що сприятиме становленню регіональної інноваційної системи й налагодженню взаємозв'язків між наукою, технологією та виробництвом;

- визнання стратегічної необхідності збереження й нарощування науково-технічного потенціалу регіону та інноваційного потенціалу його промисловості.

Список використаних джерел

1. Народне господарство Української РСР в 1990 р. Статистичний щорічник. – Київ : Техніка – С. 180.
2. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2009 рік. –

- Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2010. – С. 344.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.statbrd.ic.km.ua/ukr/index.htm>. – Назва з титул. екрану.
4. Ващенко Л. Концепція інноваційного розвитку освіти регіону [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pleyady.kiev.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=1165. – Назва з титул. екрану.
5. Геєць В. М. Перспективи розвитку економіки України та можливий вплив на нього інноваційних факторів / В.М. Геєць // Наука та наукознавство. — 2006. — № 3. — С. 24-28.
6. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537>. – Назва з титул. екрану.
7. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.] ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
8. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України : монографія / Л. І. Федулова, М. П. Данько, С. В. Захарін [та ін.]. – Київ : Ін-т екон. прогнозув., 2007. – 472 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2015 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 255 с.
10. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2004 рік. – Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2005. – 481 с.
11. Статистичний збірник «Регіони України» 2015 / за ред. І. М. Жук ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – Т. 2 – 679 с.
12. Луцків О. М. Диспропорції у структурі науково-технічного потенціалу регіону: стан, тенденції та напрями подолання / О. М. Луцків // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2014. – Вип. 247. – С. 382–388.
13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2010 : статистичний збірник. – Київ : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2011. – 282 с.
14. Ящишина І. В. Економетрична оцінка впливу інноваційних

- чинників на соціально-економічний розвиток України / І. В. Ящишина // Проблеми науки. – 2012. – № 12. – С. 34–39.
15. Ящишина І. В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки : монографія / І. В. Ящишина. – Кам'янець-Подільський : Сисин Я. І., 2012. – 368 с.
16. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2007 рік. – Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2008. – 430 с.
17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2012 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 285 с.
18. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2014 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014. – 390 с.
19. Стратегія економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004–2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/>. – Назва з титул. екрану.
20. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/SRD_Khmelnyskyi_oblast.pdf. – Назва з титул. екрану.
21. План заходів з реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_strategy.pdf. – Назва з титул. екрану.
22. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення: Монографія / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – Київ : Знання України, 2013. – С. 387
23. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2014. – С. 93–96.

РОЗДІЛ 6. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.

На початку 90-х років ХХ століття залучення прямих іноземних інвестицій носило переважно стихійний характер, напрями їх здійснення формувалися переважно інвесторами залежно від мети і завдань, які вони ставили перед собою, то на зламі століть держава уже активніше включається у процес регулювання інвестиційної діяльності. Держава покликана створювати не тільки сприятливі умови, а й виокремлювати напрями та конкретизувати території, куди доцільніше було б вкласти інвестиційні ресурси. За таких умов прямі іноземні інвестиції, маючи індивідуальну прив'язку до вітчизняних суб'єктів господарювання, де вони матеріалізуються, беруть участь у розв'язанні складних проблем конкретних територій, населених пунктів та підприємств.

Після виходу економіки України зі стану рецесії, пожвавленням відносин між суб'єктами господарювання у різних галузях національної економіки відбулось посилення уваги з боку вітчизняних промислових, торговельних, фінансових структур до сфери іноземного інвестування. Такий інтерес став об'єктивною необхідністю, оскільки українські джерела інвестування були не спроможні самостійно задовольнити інвестиційні потреби вітчизняних суб'єктів господарювання. Інвестиційні потреби набули загального характеру для різних видів економічної діяльності у результаті:

- переважної зношеності основних виробничих засобів, необхідності їх заміни шляхом техніко-технологічної модернізації виробництва, що сформувалася в умовах недостатності власних коштів, включаючи фонд реновації, навіть для відповідного проекту;
- загострення конкуренції як на вітчизняному, так і на світовому ринках продукції легкої промисловості, спонукання українських підприємств галузі до пошуку нових джерел та механізмів інвестування, впровадження технологічних інновацій, забезпечення дотримання вимог європейських і міжнародних стандартів якості та безпечності продукції, створення та сертифікації сучасних систем управління якістю, безпечністю;

- скорочення обігових коштів підприємств у результаті тривалих інфляційних процесів, збільшення сезонних пікових потреб у коштах для закупівлі сировини та дефіциту кредитних ресурсів банків.

Безперечно, у таких умовах потреба вітчизняних підприємств у інвестиційних ресурсах постійно зростає, власні доходи суб'єктів господарювання та амортизаційні фонди більшості із них не можуть їх забезпечити, а комерційні банки надають переважно короткострокові кредити.

В умовах зростання ризиків бізнес середовища, фінансової нестабільності, низької результативності господарського процесу вітчизняних промислових підприємств проблема формування максимально сприятливих умов для залучення прямих іноземних інвестиційних ресурсів та забезпечення їх ефективного використання, набуває особливої актуальності і потребує розробки адекватних підходів для її раціонального вирішення. Це зумовлюється потребою у підвищенні прибутковості, платоспроможності, ринкової вартості та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання легкої промисловості.

Тому пошук нових джерел інвестування об'єктивно спонукає українських підприємців до виходу на міжнародні ринки інвестиційних ресурсів і пошуку потенційних іноземних інвесторів. У свою чергу, значна частина іноземних інвесторів перебуває у активному пошуку країн, галузей та конкретних об'єктів, у які із максимальним зиском для себе їм можна було б здійснити інвестицію. Значущим ефектом від інвестування коштів у конкретне виробництво стане перехід на нові технології випуску продукції, модернізація його виробничої бази, докорінне оновлення асортименту та підвищення конкурентоспроможності продукції, закріплення підприємства на вітчизняному ринку продуктів легкої промисловості та поступовий вихід на зарубіжні.

Залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства легкої промисловості підпадає під вплив загальних тенденцій інвестиційного середовища у національній економіці. Легка промисловість чутлива до змін ринкової кон'юнктури та інвестиційного клімату зокрема, оскільки представлена переважно середніми та малими підприємствами та залежить від купівельної спроможності домогосподарств.

Перед визначенням перспективних напрямків залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства промисловості України необхідно підсумувати характеристики інвестиційного клімату, що можливо зробити зважаючи на здійснений нижче аналіз. Інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим, водночас активність суб'єктів інвестиційної діяльності є досить низькою, що обумовлено як внутрішніми так і зовнішніми чинниками (рис. 6.1).

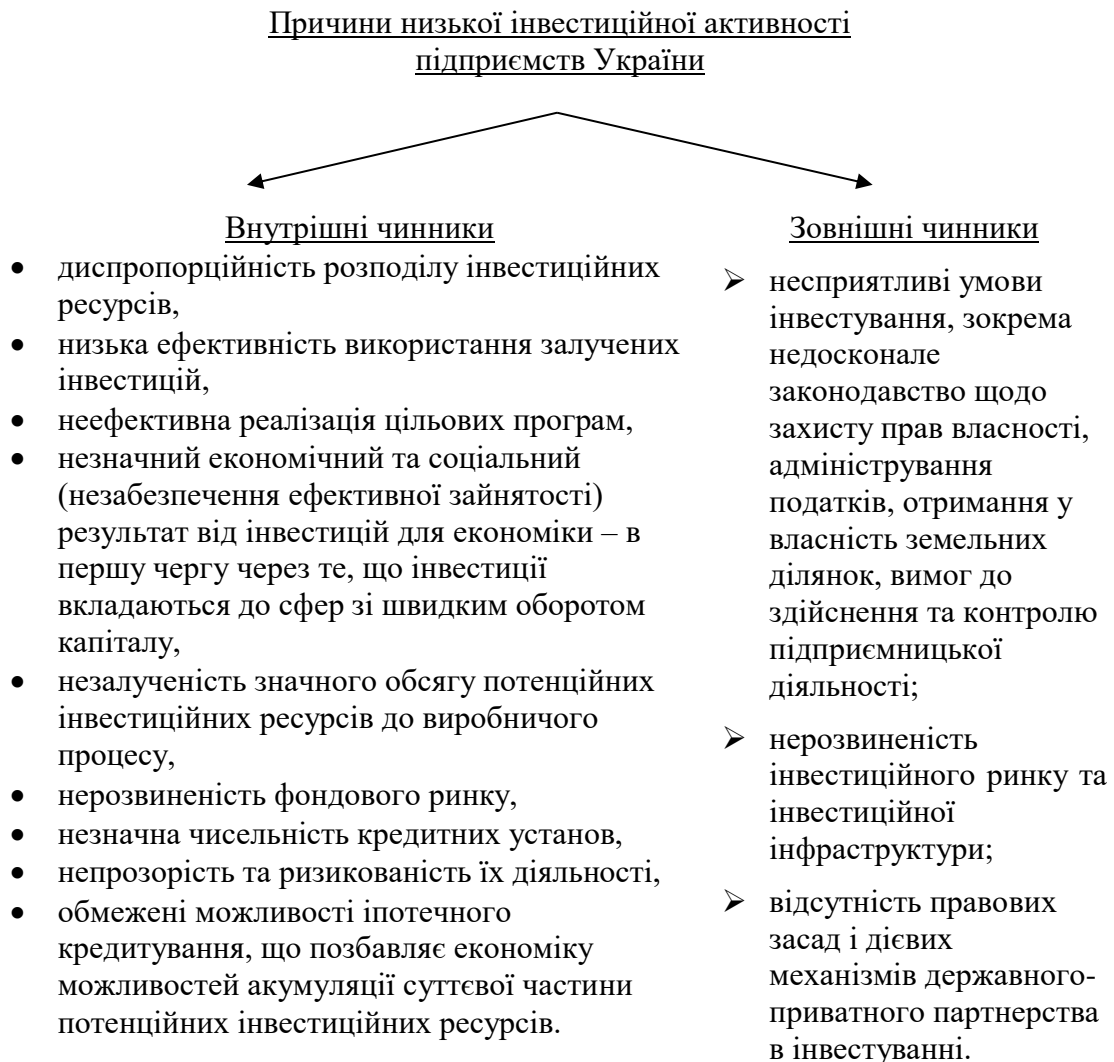

Рис. 6.1. Причини низької інвестиційної активності підприємств України

Джерела: згруповано автором.

Особливої актуальності дослідження перешкод підвищення інвестиційної активності набуло на початку 2000-их років, коли стало зрозумілим, що зародковий етап надходження прямих іноземних інвестицій в українську економіку надзвичайно

затягнувся, а стихійний характер без регулюючої ролі держави їх реалізації значною мірою себе вичерпав. Із метою об'єктивної оцінки інвестиційного клімату в Україні проводяться опитування іноземних інвесторів та вітчизняних підприємців щодо визначення і оцінки основних проблем і перешкод на шляху цієї діяльності, а також доцільності реалізації низки пропозицій, які б сприяли покращенню інвестиційного клімату. Водночас інвестиційний клімат країни формується у процесі створення законодавчої, економічної, соціальної та іншої бази для проведення інвестиційної діяльності, від досконалості і привабливості якої залежить дохідність, окупність, ризиковість інвестицій.

Комплекс розглянутих вище перешкод, невідпрацьованих у законодавчому відношенні різних процедур, а також наявність інших негативних чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру в сукупності справляли гальмуючий вплив на розвиток інвестиційної діяльності в Україні загалом та із залученням прямих іноземних інвестицій, зокрема. Наведені суперечливі тенденції та проблеми, якими характеризуються інвестиційні процеси в Україні зумовлюють потребу у активних діях щодо формування умов для підвищення прямого іноземного інвестування у вітчизняні підприємства.

Очевидно, що непривабливий стан в економіці та мінлива, не прогнозована політична ситуація в державі справляють гальмуючий вплив на процеси іноземного інвестування, однак, при їх поліпшенні на перший план виходить привабливість інвестиційного середовища. Для зарубіжних інвесторів воно опосередковується через механізм державних гарантій захисту іноземних інвестицій: гарантії від зміни законодавства, від примусових вилучень, переказу і використання прибутку, на випадок припинення інвестиційної діяльності, а також компенсації та відшкодування збитків, скасування обмеження на вивезення прибутку та на розмір інвестицій. Формування сучасних правових засад гарантування безперешкодного руху іноземних капіталів в межах країни є наріжним каменем у створенні привабливого інвестиційного середовища.

Досліджуючи проблему залучення прямих іноземних інвестицій у підприємства легкої промисловості, зупинимося більш детально на питанні рівня сприятливості інвестиційного клімату в Україні, що безумовно є важливою передумовою

зростання інвестиційної привабливості вітчизняних промислових суб'єктів господарювання. Так, за даними щорічної рейтингової оцінки Світового банку в Україні відсутні сприятливі умови для ведення бізнесу та формування привабливого інвестиційного клімату. Відповідно до результатів зазначеної оцінки, у 2011–2016 рр. за рівнем індикатора формування сприятливих умов ведення бізнесу Україні займає лише 83 місце серед 183 держав світу.

Таблиця 6.1

Рейтингова оцінка інвестиційного клімату в Україні

Показник	Doing Business, місце країни в рейтингу			
	2011 р.	2012 р.	2015 р.	2016 р.
Реєстрація підприємства	136	118	70	30
Отримання дозволів на будівництво	181	179	139	140
Реєстрація власності	160	164	64	61
Доступ до кредитів	30	32	17	19
Захист прав інвесторів	108	109	87	88
Система оподаткування	181	181	106	107
Міжнародна торгівля	139	139	109	109
Забезпечення виконання контрактів	43	43	98	98
Ліквідація підприємств	145	150	141	141
Ведення бізнесу	147	145	87	83

Джерело: побудовано на підставі [25].

З наведеного рейтингового оцінювання можна прослідкувати зростання рейтингової позиції України (з 136 на 30 місце) щодо реєстрації підприємств. Серед основних проблем формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні можна виділити наступні:

- нестабільність, неоднозначність, суперечливість норм законодавства;
- значний податковий тиск, несвоєчасність відшкодування ПДВ;
- недосконалість дозвільної, регуляторної та митної систем;
- недостатньо розвинений фінансовий ринок та відсутність сучасних ефективних фінансових інструментів;
- тривалість та складність процедури реєстрації підприємства, бюрократизм, велика кількість видів діяльності, які підлягають ліцензуванню;
- необґрунтованість питань захисту інтелектуальної власності;

- нерозвиненість стандартів корпоративного управління, наявність корпоративного рейдерства, низький рівень захисту прав інвесторів тощо.

Раціональний підхід до вирішення зазначених проблем зі сторони представників влади, недержавних інституцій та бізнесу дозволить не тільки покращити інвестиційний клімат, а й сприятиме зростанню ефективності господарської діяльності промислових підприємств для забезпечення стійкого розвитку національної економіки.

Легка промисловість посідає друге місце одразу після харчової щодо задоволення людських потреб базового рівня, що є яскравим свідченням її ключової ролі як джерела забезпечення розвитку промисловості та успішного функціонування національної економіки. Так, продукція легкої промисловості використовується у значній кількості сфер, зокрема в металургії, вугільній промисловості, машинобудуванні, електроенергетиці, фільтрації в промисловості, медицині, рибальстві, армії, побуті тощо. До того ж, суб'єкти господарювання легкої промисловості є споживачами продукції сільського господарства, промислового сектора, зокрема машинобудування.

Україна має один з найбільш потужних у Європі комплекс підприємств легкої промисловості, яких станом на 2015 р. налічувалось близько, 4,8 тис., з яких понад 800 великих і середніх. Вони об'єднують 17 підгалузей та можуть бути розділені на три групи (рис. 6.2):

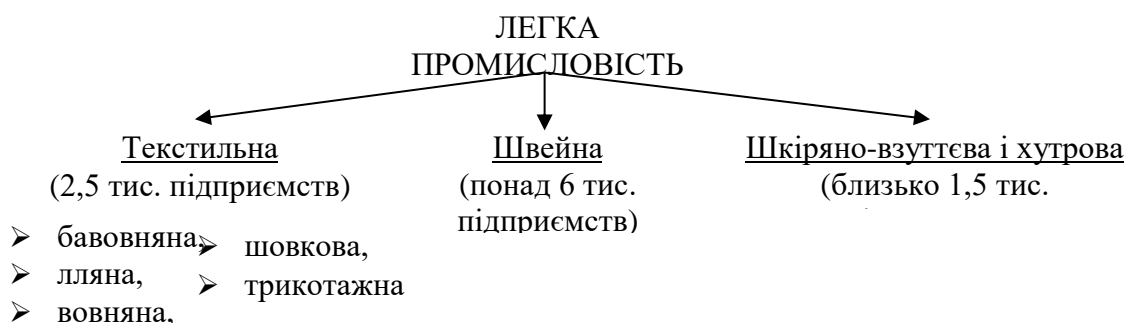

Рис. 6.2. Підгалузі легкої промисловості України, станом на 2015 р.

Джерела: складено на підставі [23].

Серед основних видів продукції легкої промисловості доцільно виділити наступні: швейний і трикотажний одяг, тканини, штучне та натуральне хутро, взуття, панчішно-шкарпеткові вироби, шкіряні товари, шкіргалантерея, фарфоровий

посуд, фурнітура, що вагомою мірою впливає соціально-економічний стан і розвиток суспільства, а відтак на рівень конкурентоспроможності та економічний потенціал країни.

Отже, підприємства легкої промисловості мають надзвичайно важливе значення для задоволення суспільних потреб, забезпечення стійкого розвитку промисловості, як необхідних передумов успішного функціонування вітчизняної економіки. Легка промисловість є багатопрофільним, соціально орієнтованим сектором національної економіки, який здійснює виробництво широкого асортименту споживчих товарів та сприяє зростанню зайнятості населення, покращенню його добробуту, становленню та розвитку підприємств малого та середнього бізнесу. До того ж, продукція галузі за ступенем споживання поступається місцем лише продовольчим товарам і натомість значно випереджає ринки автомобілів, побутової електроніки тощо [18, с. 165].

Підприємствам галузі доводиться працювати в умовах жорсткої конкуренції, яка є ще більш відчутною у зв'язку з членством України у Світовій організації торгівлі (СОТ).

У травні 2008 р. Україна стала повноправним членом СОТ, основними завданнями якої є гармонізація законодавства, що регулює торговельно-економічні міжнародні відносини і вироблення єдиних принципів і правил гри на світовому ринку. Членство в СОТ – суттєвий чинник змін у майже всіх сферах життя країни, починаючи від загальних питань економічного розвитку і закінчуючи потребою докорінного переопрацювання значної частини законодавчої бази.

Якщо конкретизувати вимоги, що взяла на себе Україна в процесі інтеграції до СОТ, то слід зазначити, що в рамках організації діє низка секторальних угод та ініціатив, які регулюють умови торгівлі товарів окремих секторів промисловості (визначають єдиний рівень максимальних імпорتنих тарифів, які встановлюють усі країни-учасники такої секторальної угоди). На переговорах щодо вступу до СОТ Україна взяла на себе зобов'язання та до 2010 р. приєдналася до ряду секторальних угод, серед яких «Хімічна гармонізація», «Іграшки», «Текстиль та одяг» тощо.

Зазначені угоди та ініціативи передбачали нульову ставку ввізного мита у кінцевому році виконання зобов'язань, крім

секторальної ініціативи «Хімічна гармонізація», де ставки становлять 5,5 % та 6,5 %, і секторальної угоди «Текстиль та одяг», максимальні ставки у якій за окремими видами продукції становлять до 4,85 % (до 8,32 %) [17, с. 21].

Вплив вступу до СОТ на економіку України є доволі неоднозначним, ряд показників економічного розвитку підприємств легкої промисловості знизилися за останні кілька років. Після вступу України в СОТ відбулося суттєве погіршення зовнішньоторговельного балансу. Протягом першого року в СОТ баланс погіршився, його дефіцит становив 13,3 млрд. дол. США у 2008 р. порівняно з 7,3 млрд. дол. США. У 2010 р. цей показник був на рівні близько 9,4 млрд. дол. США, проте за 2011 р. показник різко підвищився до 14,2 млрд. дол. США [13]. Стає очевидним, що за умов до кризового зростання, коли обсяги споживання товарів населенням України були значними, вітчизняна економіка не могла забезпечити потреби громадян і суттєво поступалася позиціями зарубіжній, так само починає поступатися і в період посткризової економічної стабілізації та зростання 2010-2011 рр.

У 2008-2015 рр. Україна була переважно імпортером продукції легкої промисловості. До 2008 р. цей ринок в цілому за структурою загального товарообігу скорочувався (більші долі були у високотехнологічної продукції машинобудування, хімічної промисловості). Частка продукції легкої промисловості у загальному імпорті до 2010 р. суттєво зросла, що є негативною тенденцією. Тільки до 2011 р. відбулося відчутне скорочення частки продукції легкої промисловості в структурі імпорту України – майже у 1,5 разу (з 4,4 % до 2,9 %). Але таке скорочення імпорту – це лише наслідок активізації роботи Державної митної служб та підвищення внаслідок цього середньої ввізної вартості одиниці продукції, а не результат покращення роботи вітчизняних підприємств і зростання обсягів продажу вітчизняної продукції на ринку. Існує значна загроза, що вивільнену ринкову нішу поступово займатимуть вживані товари, контрабандна та контрафактна продукція [11].

Є підстави стверджувати, що відкриття кордонів і торговельних бар'єрів сприяло ввезенню в Україну зазначеної продукції, тоді як українські підприємства не змогли скористатися такими можливостями і, зважаючи на посилення конкуренції на

ринку, ще більше втратили свої позиції. Зростання показників продукції легкої промисловості у структурі експорту пояснюється: впливом економічної кризи, коли товари першої необхідності (одяг і продукти харчування) починають витіснити з товарообігу високотехнологічну продукцію та засоби виробництва; це зростання було знівельовано ще суттєвішим зростанням питомої ваги продукції легкої промисловості у структурі імпорту. Таким чином, імпортозалежність України щодо продукції легкої промисловості зі вступом до СОТ зростає. Галузь виявилася неготовою до нових умов господарювання, державними органами влади було розроблено недостатньо механізмів захисту галузі від ще більшого загострення кризи (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Економічні чинники впливу на легку промисловість України,
спричинені вступом до СОТ

<i>Ризики і загрози, що виникли зі вступом до СОТ</i>	<i>Захисні механізми та дії, дозволені правилами СОТ (для України до 10 років, крім останнього пункту)</i>
1	2
<ul style="list-style-type: none"> ➤ приток дешевої імпортової продукції на внутрішній ринок України; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ здійснення антидемпінгових розслідувань; ➤ здійснення заходів з обмеження імпорту виробів (у випадках, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, стандартам України, екологічно шкідливі); ➤ право країн на встановлення тарифів (зборів) на екс-порт та імпорт продукції з урахуванням потреб розвитку найменш розвинених і кризових галузей промисловості; ➤ можливе квотування імпорту для уникнення шкоди вітчизняним виробникам і платіжному балансу країни;
<ul style="list-style-type: none"> ➤ збільшення експортної сировини для промисловості, що шкодить вітчизняному виробнику; 	<p>можливе квотування експорту сировини, коли внутрішня ціна на неї утримується на рівні, нижчому за світову ціну в результаті впровадження урядом плану стабілізації;</p>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ зниження якості стандартів і вимог до імпортованої продукції промисловості; 	<p>правила СОТ не вимагають перегляду норм забезпеченості продукції в разі. Якщо це навмисно не спрямовано на створення перепон у міжнародній торгівлі;</p>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ виникнення можливих обмежень у кооперації й торгівлі з країнами, з якими раніше було досягнуто 	<p>обмеження пом'якшуються у випадку наявності «історичних преференцій», ці правила також пом'якшуються для країн, що розвиваються;</p>

домовленості про умови сприяння та преференції;	
➤ технологічне й кадрове відставання підприємств промисловості порівняно з аналогічними в рамках СОТ;	➤ надання технічної допомоги розвинутими країнами на взаємовигідних умовах;
➤ обмеження субсидування експорту державою	перші 8 років після вступу до СОТ не діють обмеження субсидіювання експорту, та додатково ще 2 роки, якщо в країні ВВП на душу населення не перевищує 1 000 дол. США, а товар, що субсидується на світовому ринку, не зайняв частку продаж вище 3,25 %

Джерела: розроблено автором з використанням матеріалів [19].

Як видно із таблиці 2, у рамках СОТ існує достатня кількість легальних механізмів для українських виробників, проте зазначені загрози і проблеми свідчать, що вітчизняні промислові підприємства виявилися у недостатній мірі готовими до функціонування у нових умовах. Переваги відкритих кордонів не були використані українськими суб'єктами господарювання своєчасно та повною мірою, водночас зростаюча кількість імпоротної продукції низької якості становить загрозу як для споживачів, так і для розвитку вітчизняного виробника.

На жаль, вітчизняна легка промисловість протягом двадцяти років знаходить у стані затяжної системної економічної кризи. Адже, внутрішній ринок країни майже на 90 % наповнений імпортними товарами (переважна більшість з яких є низькоякісними) і виробами нелегального походження, тоді як близько 80 % продукції вітчизняних виробників призначена для експорту на зовнішні, передусім європейські ринки. Критичнішою наявну ситуацію робить ще й те, що виробництво устаткування для легкої промисловості майже припинено, а більшість ділових зв'язків з вітчизняними постачальниками сировини втрачено. Цілком об'єктивним наслідком такого стану є досить низька інвестиційна привабливість та інноваційна активність підприємств легкої промисловості. Тому дана галузь потребує формування дієвої програми держаної підтримки та реалізації ефективних механізмів менеджменту для відродження, підвищення конкурентоспроможності та активного розвитку легкої

промисловості, як однієї з базових галузей промисловості успішного функціонування вітчизняної економіки.

Важлива роль легкої промисловості для забезпечення стійкого розвитку національної економіки обумовлена тим, що дана галузь характеризується досить швидкою оборотністю капіталу, а відтак високою часткою доданої вартості (біля 50 %), що забезпечує значущий внесок у формування величини валового національного продукту. Як об'єктивне підтвердження, цьому є той факт, що становлення економіки країн, які є лідерами світових ринків розпочалося саме з випереджаючого розвитку виробництва товарів широкого споживання.

Серед основних тенденцій динаміки обсягів реалізованих виробів легкої промисловості слід зазначити про початок зниження з 2003 р. питомої ваги товарів легкої промисловості у загальному підсумку промислової продукції. Однак, найбільш разючим є той факт, що незважаючи на економічну кризу, у 2009 р. частка реалізованої продукції підприємств легкої промисловості тоді становила 0,9 % на відміну від 0,7 % аналогічного показника за підсумками 2012 р., як уже посткризового періоду функціонування економіки України.

Загалом обсяг, а відтак, і частка реалізованих виробів підприємств легкої промисловості є досить незначною порівняно із загальною величиною реалізованої промислової продукції в підприємств України, що свідчить про нагальну необхідність реалізації резервів та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання легкої промисловості.

На фоні таких загальнонаціональних тенденцій Хмельницька область позиціонується, як регіон з досить значною часткою реалізованих товарів підприємств легкої промисловості у загальній величині реалізованої промислової продукції області. Однак, така позитивна на перший погляд ситуація характеризується наявністю низки гострих проблем щодо діяльності підприємств легкої промисловості, зокрема значна їх частка працює за принципами так званого «тіньового бізнесу», оскільки існування великого речового ринку у місті Хмельницькому забезпечує високий рівень попиту на товари. Відповідно для задоволення наявного попиту створена значна кількість малих «підпільних» швейних утворень, які з метою уникнення оподаткування не декларують свої фінансові

результати, і відповідно не сприяють наповненню державного бюджету, а лише працюють з метою збагачення власника.

Пожвавлення інвестиційної діяльності потребує передусім відповідного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на створення розвиненої інвестиційної бази. За останні роки у законодавстві здійснено низку суттєвих кроків, що дозволяють сподіватися на ефективні зрушення в аспекті збільшення припливу інвестицій та ефективного їх використання (табл. 6.3).

Таблиця 6.3.

Зміни нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні

Назва документу	Набрання чинності	Ключові положення
1	2	3
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку»	17 листопада 2011 р.	положення спрямовані на створення привабливого інвестиційного клімату через звільнення від оподаткування доходів, які виникають у разі валютних коливань при внесенні інвестицій, виражених в іноземній валюті
Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»	1 січня 2012 р.	визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних із підготовкою і реалізацією інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»
Митний кодекс Концепція державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки	1 червня 2012 р.	згідно із статтею 251, митне оформлення товарів, що ввозяться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства з іноземними інвестиціями, здійснюється в першочерговому порядку. Згідно з частиною другою статті 287, товари, що ввозяться на митну територію України на строк не менше трьох років з метою інвестування, звільняються від сплати ввізного мита
Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць»	1 січня 2013 р.	визначає особливості оподаткування ввізним митом суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки, зокрема, звільнення від сплати податку на прибуток до 2017 р. і звільнення від сплати ввізного мита

Джерела: упорядковано автором з використанням матеріалів [2], [3], [4], [7].

Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» містить 11 статей. Під принципом "єдиного вікна" розуміють спосіб взаємодії уповноваженого органу і суб'єкта інвестиційної діяльності з метою підготовки та видачі пакета документів, який дає право на реалізацію інвестиційного проекту. Уповноваженим органом є регіональний центр з інвестицій та розвитку (державна бюджетна установа, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади у сфері інвестиційної діяльності), який організовує надання суб'єкту інвестиційної діяльності послуг, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційного проекту, за принципом "єдиного вікна". Основними принципами відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна", є:

- добровільне застосування принципу "єдиного вікна";
- забезпечення рівності прав і законних інтересів усіх заявників;
- встановлення єдиного переліку документів, необхідних для реалізації інвестиційного проекту залежно від його специфіки;
- прозорість процедури видачі документів, що дають право на реалізацію інвестиційного проекту;
- відповідальність посадових осіб уповноваженого органу за порушення вимог законодавства з питань видачі документів, що дають право на реалізацію інвестиційного проекту.

До функцій уповноваженого органу належать:

- проведення із заявниками консультації щодо шляхів вирішення питань залучення потенційних інвесторів відповідно до їх потреб та інвестиційних можливостей;
- перевірка правильності оформлення звернення заявника та документів, що додаються до нього;
- реєстрація звернення в єдиній електронній базі даних центрального органу виконавчої влади у сфері інвестиційної діяльності, видача заявникові витягів з такої бази;
- розроблення оперативного плану дій щодо підготовки та реалізації інвестиційного проекту, порядку та строків підготовки документів;
- повідомлення заявника про результати розгляду звернення та видача йому пакета документів, необхідних для реалізації інвестиційного проекту, або повідомлення про мотивовану відмову у видачі таких документів;

- забезпечення супроводження інвестиційного проекту за зверненням заявника.

Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» містить 6 статей. Перелік *пріоритетних галузей* економіки визначається Кабінетом Міністрів України. Закон ґрунтується на ряді положень Податкового кодексу України, Митного кодексу України, Бюджетного кодексу України.

Державна підтримка надається суб'єктам інвестиційної діяльності, які реалізують схвалені Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу при Кабінеті Міністрів України з питань надання державної підтримки суб'єктам інвестиційної діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки

До *повноважень* Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій щодо стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки належать:

- розроблення та забезпечення виконання програм розвитку інвестиційної діяльності на території регіону;

- відбір інвестиційних проектів для реалізації на території регіону, залучення інвестицій, створення максимально сприятливих умов для інвесторів;

- розгляд за поданням представництв спеціально уповноваженого органу при Кабінеті Міністрів України при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та внесення Кабінету Міністрів України пропозицій про надання державної підтримки суб'єктам інвестиційної діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки;

- сприяння в отриманні в установленому порядку дозвільних документів для початку реалізації інвестиційного проекту, вирішення поточних питань його реалізації.

Положення наведених нормативно-правових документів сприятимуть залученню іноземних інвестицій на підприємства української промисловості лише у разі дотримання строків реалізації та відповідальності виконавців зазначених положень.

Необхідно визначити наступні *шляхи активізації інвестування* в Україні:

- Реформа підприємств шляхом переходу до загальноприйнятих у світовій практиці стандартів бухгалтерського обліку, оцінки основних виробничих фондів відповідно до їх реальної ринкової вартості, суттєвого поліпшення корпоративного управління.
- Страхування майна (особливо великих підприємств).
- Відновлення іпотечного кредитування.
- Розвиток інфраструктури, форм і методів залучення до інвестиційної сфери заощаджень населення.

В умовах гострого дефіциту власних інвестиційних ресурсів, необхідних для структурної перебудови економіки, розв'язання проблем її інтеграції у світову економіку важливого значення набуває залучення в Україну зовнішніх джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій. По-перше, забезпечення зростання обсягу надходжень у країну іноземних інвестицій залежить від поліпшення макроекономічної ситуації в країні загалом. Насамперед це стосується зміцнення фінансового становища держави, включаючи скорочення дефіциту консолідованого бюджету, зменшення внутрішнього та зовнішнього державного боргу, реформування відносин власності, вдосконалення податкової системи, зміцнення економічної стабільності з подальшим зростанням темпів ВВП. По-друге, зростання обсягів іноземних інвестицій визначається здійсненням заходів економічного, нормативно-правового, інформаційного та організаційного механізмів залучення іноземного капіталу, які здатні забезпечити стабільні умови для інвесторів.

Держава і підприємницький сектор повинні об'єднати свої зусилля для оптимізації прямого іноземного інвестування в Україну.

Пріоритетними завданнями держави щодо вирішення проблем недостатнього іноземного інвестування мають бути:

- здійснення скоординованої інформаційно-маркетингової

політики, що суттєво покращить інвестиційну привабливість України в світі;

- покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального законодавства, що регулює відносини при здійсненні інвестування відповідно до європейських норм;
- розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, а саме: становлення індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу, створення умов для залучення інвестицій на ринках капіталу;
- реалізація інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»;
- створення сучасної системи державних гарантій захисту іноземних інвестицій та врегулювання комерційних спорів між суб'єктами інвестиційного процесу;
- запровадження економічного механізму страхування ризиків іноземного інвестування;
- посилення відповідальності за порушення порядку видачі документів дозвільного характеру;
- посилення відповідальності за підробку продукції, а також за порушення прав інтелектуальної власності іноземних суб'єктів господарювання, в тому числі за незаконне використання комерційних найменувань, брендів;
- врегулювання питання відшкодування з Державного бюджету сум податку на додану вартість;
- прискорення здійснення митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- забезпечення рівних умов для участі іноземних інвесторів у конкурсах з одержання ліцензій на використання природних ресурсів;
- створення та впровадження освітніх програм, що сприятимуть розвитку винахідницької діяльності та формуванню поваги до права інтелектуальної власності;
- спрощення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю, передбачивши, зокрема, продовження строків повернення валютної виручки, пом'якшення спеціальних

санкцій;

- розповсюдження найбільш привабливих та перспективних пропозицій серед потенційних інвесторів;
- застосування окремих видів особливих режимів економічної діяльності, зокрема створення індустріальних та технологічних парків.
- активізація роботи органів виконавчої влади в підборі та підготовці вільних земельних ділянок не сільськогосподарського призначення для передачі інвесторам на конкурсних засадах під реалізацію інвестиційних проектів;
- підвищення рівня організації презентаційної діяльності;
- інформаційно-аналітичне забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Інформаційне супроводження інвестиційного процесу повинно здійснюватися шляхом щорічного оновлення та розповсюдження даних щодо інвестиційних пропозицій та проектів суб'єктів господарювання, вільних земельних ділянок, придатних для реалізації інвестиційних проектів.

Бізнесові кола України, будучи зацікавленими у зростання прямих іноземних інвестицій у економіку, повинні активізувати свої зусилля за наступними напрямками:

- Стимулювання лізингових операцій як гарантованого товарного інвестування. Перевагами є: лізинг найбільше наближений за своєю суттю до довгострокових банківських кредитів, що нині так необхідні підприємствам; лізинг дає змогу забезпечити оперативність і гнучкість у розв'язанні виробничих завдань шляхом тимчасового використання устаткування, а не придбання його у повну власність; лізинг робить можливим доступ підприємствам-користувачам усіх форм власності до найпередовішої техніки і дає змогу ліквідувати суперечності між необхідністю її використання та швидким її моральним старінням.
- Розгортання мережі інвестиційних фондів і компаній. У зв'язку з цим великого значення набуває надходження венчурного (або ризикового) капіталу, який тісно пов'язаний з фінансуванням інновацій та науково-

технічним прогресом.

- Реформування власності, приватизація державних підприємств. Прискорення останньої передбачає створення сприятливих умов для ефективної діяльності іноземних інвесторів, кращого використання кредитів, що надаються міжнародними фінансово-кредитними організаціями для розвитку приватного сектора економіки, малого і середнього бізнесу.
- Підготовка і просування інвестиційних пропозицій підприємств різних форм власності на інвестиційному ринку.

На початок 2012 р. активність іноземних інвесторів дещо позвавилася, основною причиною чого стало поступове підвищення ефективності господарської діяльності та прибутковості вітчизняних підприємств легкої промисловості, що сприяло зростанню їх інвестиційної привабливості.

Залучені прямі іноземні інвестиції використовувалися на підприємствах легкої промисловості Хмельницького регіону більш ефективно порівняно аналогічних суб'єктами господарювання в масштабах України.

Найбільш критичним з точки зору динаміки прямих іноземних інвестицій у підприємства легкої промисловості України був період економічної кризи 2008–2009 рр., що призвело практично до одночасного зниження обсягів прямого іноземного інвестування у вітчизняні підприємства легкої промисловості від найбільших країн-інвесторів (Німеччина, Італія, Польща, Велика Британія, США) та відповідно негативно позначилося на фінансових результатах та рентабельності діяльності даних суб'єктів господарювання.

Проведене аналітичне дослідження підприємств легкої промисловості України та Хмельницької області дає підстави стверджувати, що орієнтуватись у процесі підвищення прямого іноземного інвестування потрібно на зміцнення партнерства із уже знайденими інвесторами, а також налагоджувати контакти із новими бізнес-партнерами.

Дослідивши динаміку надходження прямих іноземних інвестицій на вітчизняні промислові суб'єкти господарювання визначимо та проаналізуємо величину вкладень основних країн

інвесторів в підприємства легкої промисловості України та Хмельницької області зокрема.

В Україні (рис. 6.3) найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій, як важливого фінансового ресурсу економічного розвитку, були вкладені у 2013 р. у підприємства легкої промисловості наступними країнами-інвесторами: Німеччиною (23,9 млн. дол. США), Італією (21,1 млн. дол. США), Польщею (10,2 млн. дол. США), Кіпром (6,1 млрд. дол. США), Нідерландами (5,9 млн. дол. США), США (5,1 млн. дол. США), Великою Британією (4,7 млн. дол. США).

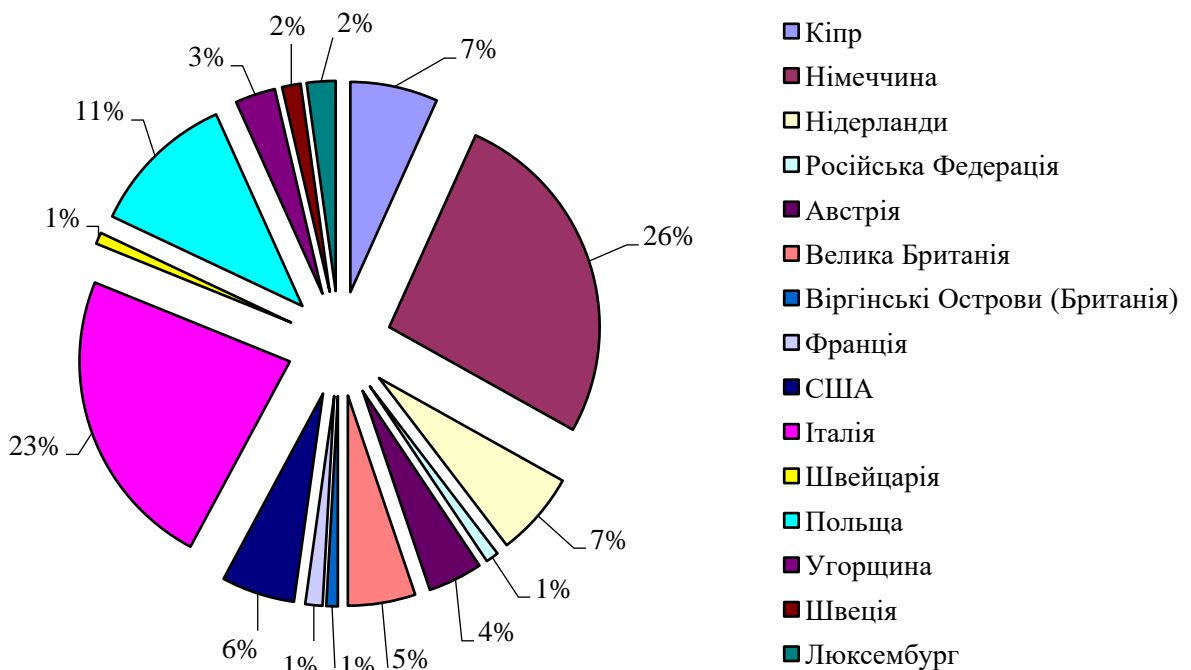

Рис. 6.3 Структура країн-інвесторів за обсягами вкладених прямих іноземних інвестицій у підприємства легкої промисловості України в 2013 р.

Джерело: побудовано на підставі [14, с. 10-13].

Серед країн, які інвестували найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій у підприємства легкої промисловості Хмельницької області у 2013 р. можна виділити беззаперечного лідера Нідерланди (4944,9 тис. дол. США), частка прямих іноземних інвестицій яких у загальному підсумку становила 94 % (рис. 6.4).

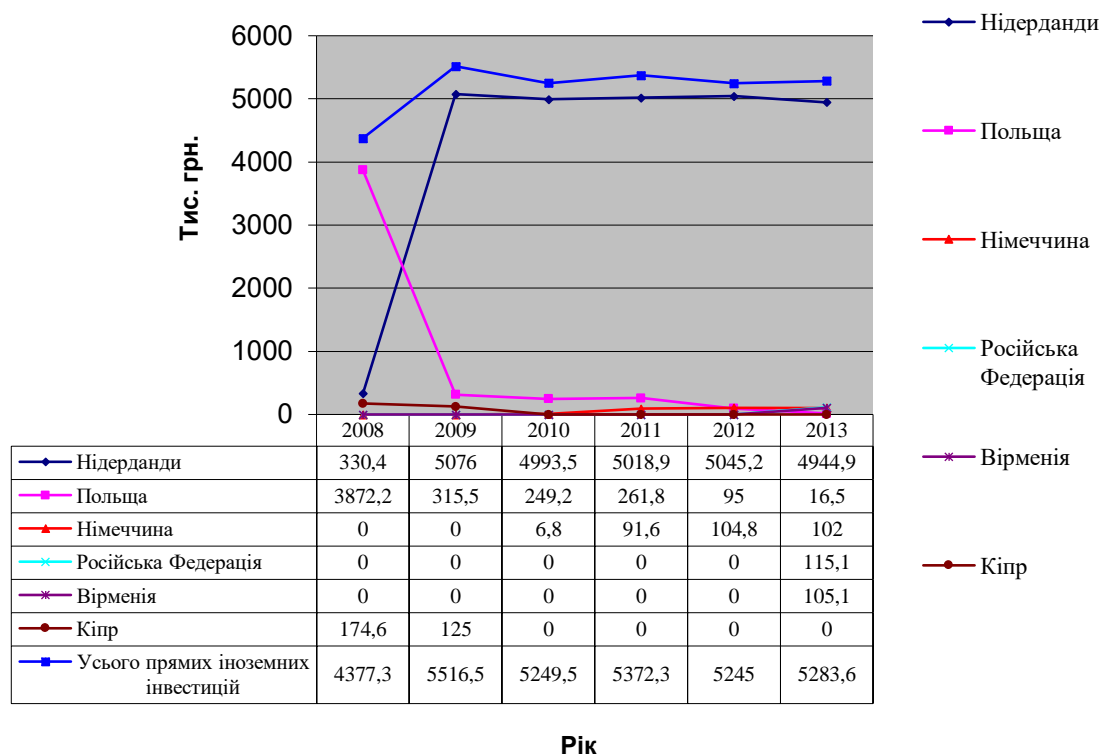

Рис. 6.4 Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій, вкладених найбільшими країнами-інвесторами у підприємства легкої промисловості Хмельницької області у 2008–2013 рр.
Джерело: побудовано на підставі [15, с. 21-22].

Значно менше інвестували у суб'єкти господарювання легкої промисловості Хмельниччини станом на початок 2013 р. Російська Федерація (115,1 тис. дол. США), Вірменія (105,1 тис. дол. США), Німеччина (102 тис. дол. США), питома вага яких у структурі країн-інвесторів становила по 2 % відповідно. Найнижчий обсяг інвестиційних ресурсів було вкладено у підприємства легкої промисловості Хмельницької області Польщею (16,5 тис. дол. США), частка якої склала лише 0,31 %. Серед «нових» інвесторів станом на початок 2013 р. варто виділити Російську Федерацію та Вірменію, якими за підсумками 2012 р. було вкладено прямі інвестиції у суб'єкти господарювання легкої промисловості Хмельницького регіону. Однак, найбільшою інвестиційною активністю серед проаналізованих країн-інвесторів стабільно продовжували вирізнятися Нідерланди, обсяг прямих інвестицій яких у підприємства легкої промисловості Хмельницької області характеризувався деяким зниженням на початок 2013 р.

Важливим напрямом вдосконалення інвестиційної діяльності

України є виконання програм її розвитку, яке дасть змогу забезпечити залучення інвестицій з метою реалізації інвестиційних проектів, що пройшли конкурсний відбір і забезпечать розвиток базових галузей економіки, збільшення обсягу експорту та заміщення товарів критичного імпорту, впровадження високих технологій, забезпечення розвитку ринкової інфраструктури.

Розглянуті пропозиції щодо стимулювання інвестиційної діяльності та створення умов для збільшення обсягів залучення прямих іноземних інвестицій призведуть до притоку іноземного капіталу та успішного розвитку національної економіки загалом та підприємств легкої промисловості зокрема.

Легка промисловість України потребує залучення інвестиційних ресурсів з усіх джерел у зв'язку з рядом проблем у галузі. Така ситуація у легкій промисловості здебільшого пов'язана з комплексними проблемами, основними з яких є: висока собівартість вітчизняних товарів легкої промисловості; велика частка імпортованих товарів, що ввозяться за демпінговими цінами та контрабандно; неможливість отримання довгострокових кредитів для значної частини виробників товарів легкої промисловості; залежність текстильної промисловості від імпортованої сировини; відсутність виробництва спеціалізованого обладнання для виготовлення товарів легкої промисловості та запасних частин до нього; складність процедури митного оформлення; низька заробітна плата працівників галузі, різке зменшення кількості молодих кадрів та інші [9].

Для виходу зі скрутного становища та підвищення ефективності діяльності вітчизняні підприємства легкої промисловості повинні додатково вживати заходів для набуття конкурентних переваг. Необхідно визначити стратегічну позицію підприємств, їхні потенційні можливості щодо покращення становища в конкурентній боротьбі, оцінити вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ на їх функціонування та розвиток, що надасть можливість визначити ключові фактори успіху підприємств.

Дослідження дозволило сформулювати основні чинники позитивного і негативного впливу на діяльність підприємств легкої промисловості України (рис. 6.5). Їх вивчення має допомогти у пошуку шляхів "повернення" продукції галузі на внутрішній ринок та закріплення на ньому.

Рис. 6.5. Чинники впливу на діяльність підприємств легкої промисловості України

Джерела: розроблено автором з використанням матеріалів [12, с. 7; 22, с. 65; 16, с. 6].

Зіставлення наведених факторів негативного і позитивного впливу дає змогу виявити перспективи розвитку підприємств

легкої промисловості з формуванням основних конкурентних переваг суб'єктів господарювання. Виявлення і усвідомлення чинників негативного впливу на діяльність підприємств уможливорює розроблення стратегічних напрямів подолання слабких сторін виробників та запобігання впливу загроз, за рахунок максимально ефективного використання переваг та можливостей.

Легка промисловість України має низку *проблем*, що перешкоджають розвитку галузі:

- високий ступінь зношеності основних засобів виробництва, необхідність його модернізації та технічного покращення;
- тінізація внутрішнього ринку та насичення його імпортними товарами, завезеними із заниженням митної вартості та контрабандно, а також дешевими товарами;
- нестача кваліфікованих управлінців;
- великий сегмент споживачів з низькими доходами. Оскільки дешева продукція користується попитом у населення, то існує конкуренція з боку дешевих товарів із Туреччини та Китаю. У вітчизняній продукції з'явився ще один конкурент – вживаний одяг, який здебільшого завозиться з Західної Європи. Як наслідок цього бачимо, що вживаний одяг став важливим фактором спаду продажів українських виробників, навіть на внутрішньому ринку. Але тут, потрібно орієнтуватися на середній клас, представники якого усе ж таки віддають перевагу якості за більшу ціну, а не дешевим але зовсім не якісним товарам з Китаю. Так як саме ці громадяни забезпечують основний оборот коштів;
- нерівні умови роботи та реалізації продукції для великих промислових виробників щодо суб'єктів малого підприємництва;
- проблема міжгалузевого обміну;
- завезення технологічного устаткування, яке в Україні не виробляється, та запасних частин до нього для випуску конкурентоспроможної продукції підприємствами галузі;
- скорочення сировинної бази, залежність текстильної та шкіряної промисловості від імпортної сировини;
- проблема захисту українського виробника.

Незважаючи на стратегію імпортозаміщення, що її приймав уряд в 2011 р., за 2015 р. у легкій промисловості досягнуто шокуючих результатів. Обсяги імпорту продукції галузі склали 1,8 млрд. дол. США (-25% до 2011 р.). Обсяги експорту склали 0,8 млрд. дол. США (-33% до 2011 р.).

Таким чином за один рік співвідношення торгівельного балансу погіршилося на 25% відсотків. В галузі легкої промисловості Україна ввозить товарів на суму в 2.5 рази більше, ніж вивозить. В деяких товарних групах доля вітчизняного виробника настільки мала, що це вже стає проблемою державної економічної безпеки. Зокрема по деяким галузям:

За даними Асоціації виробників легкої промисловості України доля китайських виробників в імпорті складає (станом на 2011 рік, який вважається кращий для країни) (табл. 6.4) від 50 до 71 відсотка в залежності від виду продукції.

Для вирішення цих проблем передусім потрібне їх державне розв'язання. Концепцією Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 р. вирішальним чинником розвитку та підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств визначено структурно-інноваційне вдосконалення виробництва та реалізацію енергозбережної моделі розвитку [8].

Таблиця 6.4.

Структура ринку товарів легкої промисловості України у 2011 р. і 2015 р.

2015 р.		2011 р.	
Галузь легкої промисловості	Доля вітчизняного виробника на національному ринку	Галузь легкої промисловості	Доля китайських виробників в імпорті
Товари текстильні та галантерея	44%	Одяг текстильний	62%
Одяг та білизна з тканин, одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них:	12%	Вироби зі шкіри	71%
Головні убори	7%		
Трикотаж верхній та білизняний	17%	Одяг трикотажний	50%
Взуття	23%	Взуття	64%
Іграшки	25%		

Джерело: [23].

З метою сприяння розвитку внутрішнього ринку товарів легкої промисловості та зменшення податкового тягаря для промислових підприємств Податковим кодексом України передбачено тимчасове, строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2011 р., звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від основної діяльності підприємств легкої промисловості, крім підприємств, які виробляють продукцію на давальницькій сировині [10].

Вплив податкових нововведень на результати діяльності підприємств легкої промисловості можна буде простежити в майбутньому. Сьогодні проведені дослідження вказують на те, що основними галузевими проблемами на українському ринку продукції легкої промисловості є збільшення імпорту продукції сумнівної якості, що значно перевищує офіційний імпорт. До того ж застосовують різні способи зменшення (уникання) офіційних митних платежів: заниження митної вартості; «чорний» імпорт; «човниковий» імпорт; заниження задекларованих обсягів ввезених товарів. Низька купівельна спроможність населення спричинила насиченість ринку уживаним одягом і взуттям та фальсифікованою продукцією.

Заповнення внутрішнього ринку імпортною продукцією різних цінових і якісних категорій, орієнтація вітчизняного споживача на іноземну продукцію, відсутність сировини, потрібної для виробництва продукції легкої промисловості, а відповідно нерівні конкурентні умови спонукали більшість українських виробників галузі орієнтуватися на західні ринки, застосовуючи давальницьку схему виробництва (використання толінгових схем). Деякі підприємства виживають за рахунок давальницького виробництва, інші використовують давальницьку схему поряд з плановим виробництвом для додаткового завантаження виробничих потужностей. Упродовж 2014 р. основними партнерами в операціях з давальницькою сировиною були країни Європи – Німеччина, Данія, Польща, Бельгія, Італія [24].

Для українських товаровиробників найбільш доцільним та ефективним є оптимальне поєднання цих схем у виробничому процесі з максимальним використанням переваг, які забезпечує кожна з них. Орієнтування виробництва лише на виконання

замовлень за давальницькими угодами призводить до втрати самостійності підприємств у прийнятті стратегічно важливих управлінських рішень, гальмує розвиток українських підприємств і торгових марок. Для вітчизняних підприємств застосування давальницьких схем, поряд з можливістю нарощення обсягів виробництва та завантажування потужностей, має й інші позитивні риси, серед яких запозичення передового досвіду іноземних замовників, використання новітніх розробок для подальшого власного виробництва.

Не менш важливим аргументом, який може Україна протиставити своїм конкурентам, є інновації в легкій промисловості. Вони повинні спрямовуватися на пошук заміників традиційної сировини, розвиток вітчизняного машинобудування та хімічної промисловості, прогресивні форми вирощування природної сировини (льону, конопель), створення нових систем управління, які сприяють зростанню ефективності виробництва, розвитку маркетингових стратегій тощо. Але кількість підприємств легкої промисловості, що займаються інноваційною діяльністю незначна. Це негативно позначається на якості продукції, що випускається, на задоволенні споживчого попиту і змушує підприємства протистояти створеним умовам. Так значна кількість підприємств галузі (особливо малих) працюють в тіньовому секторі внаслідок неефективної податкової політики держави. Великі та середні підприємства працюють на 90% за толінговими схемами, що дає їм змогу виживати навіть у кризові роки, проте ніяк не сприяє розвитку в інноваційному напрямі. При цьому у підприємств галузі, особливо швейної промисловості, збереглися традиції та накопичений потенціал, який можна використати для інноваційного розвитку. Цикл виробництва швейної продукції є невеликим, що забезпечує прискорення оборотності оборотних коштів. Проте робота на умовах давальницької сировини призводить до нестачі власного оборотного капіталу.

Збільшення виробництва продукції легкої промисловості – важливий чинник розвитку всієї економіки країни. [9]. Проте значна конкуренція з боку іноземних виробників разом із недостатньою конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств

галузі перешкоджає виявленню усіх переваг українських підприємств (табл. 6.5).

Таблиця 6.5

Економічні чинники впливу на легку промисловість України

<i>Внутрішні чинники, які можуть містити перешкоди розвитку</i>	<i>Пріоритетність галузі для національної економіки</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ збалансованість ринкових сегментів, що залежить від структурних диспропорцій економіки; ➤ структура, доходи яких не є стабільними; ➤ життєвий цикл товарів, що є коротким у силу зростання потреб споживачів; ➤ невизначеність і ризику, що зумовлено нестабільністю кон'юнктури ринку; ➤ технологічна база, яка є застарілою; ➤ традиційне для більшості покупців, ще з радянських часів, поклоніння перед імпортним як якісним, та зневага до вітчизняного, як до неякісного; ➤ висока корупція на митниці, що дозволяє ввозити товари легпрому майже без мита – і як наслідок нижча кінцева ціна; ➤ наявність великої кількості магазинів вживаного одягу; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ велика ємність внутрішнього ринку товарів легкої промисловості; ➤ високий рівень доданої вартості, швидкий обіг капіталу; ➤ використання сировини та напівфабрикатів вітчизняного виробництва; ➤ низька енергоємність виробництва; ➤ незначний вплив на довкілля; ➤ наявність висококваліфікованих кадрів в усіх регіонах; ➤ можливість створення значної кількості дешевих робочих місць.
<p><i>Конкурентні переваги іноземних підприємств галузі</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ низька собівартість азійської продукції по причині низької оплати праці, широкого використання дитячої праці та нехтування екологічними нормами, зокрема у Китаї; ➤ менший податковий тиск на іноземного виробника; ➤ державна підтримка виробника в азійських країнах ➤ низькі витрати на оплату праці (2-3% в собівартості товарів, тоді як в Україні ця цифра понад 20%); ➤ високий рівень продуктивності праці; ➤ замкнутий технологічний цикл виробництва, який має власну сировинну базу 	

Джерела: розроблено автором з використанням матеріалів [20], [21]

На ефективність галузі та конкурентоспроможність її підприємств впливають різні внутрішні та зовнішні економічні чинники. Пріоритетність галузі для національної економіки

визначається рядом характеристик. Така ситуація загострюється за умов вступу України до СОТ.

Отже, підприємства легкої промисловості України стикаються з рядом чинників невизначеності у внутрішньому і зовнішньому середовищі, що безпосередньо впливають на їх розвиток бізнесу та галузі взагалі.

Водночас, членство України в СОТ відкриває перед вітчизняними виробниками нові можливості на європейському споживчому ринку, зокрема спрощує входження на нові ринки, скорочує процедури стандартизації та сертифікації продукції, обмежує негативну дію протекціоністських заходів, спрямованих проти вітчизняної продукції, представленої на зарубіжних ринках. Крім того, зниження ввізного мита на сировину та матеріали, а також на виробниче устаткування, ініційоване СОТ, сприяє зниженню цін на них і може позитивно відобразитися як на роботі діючих суб'єктів господарювання, так і на перспективах відкриття нових підприємств легкої промисловості.

На даний час адаптація вітчизняного законодавства до умов господарювання СОТ вимагає:

- лібералізації відносин у сфері стандартизації та сертифікації української продукції галузі, яка потрапляє на внутрішній ринок;
- надання ширших повноважень дипломатичним представництвам України за кордоном в економічній сфері, насамперед з позицій представлення та захисту інтересів вітчизняного виробника-експортера (майже неврегульованою є робота закордонних торгово-промислових палат України). Так, Указом Президента України №522/2010 від 08.04.2010 «Про деякі питання представництв економічних інтересів України за кордоном» у складі закордонних дипломатичних представництв України були утворені відділи з економічних питань [1]. За належного технічного, кадрового та інформаційного забезпечення подібні служби можуть стати дієвим інструментом з оптимального використання усіх переваг, які надає СОТ, у міжнародній торгівлі, зокрема й продукція легкої промисловості України.

Крім протекціоністських заходів, органи державної влади України, асоціації вітчизняних товаровиробників-експортерів, громадські організації й окремі підприємства галузі та їх

об'єднання для поліпшення ситуації в зовнішній торгівлі мають реалізувати наступні заходи:

- створення спільної адаптивної зовнішньоторговельної стратегії, що повинна мати рекомендаційний характер і координувати зусилля підприємств-експортерів галузі легкої промисловості як на зовнішніх ринках, так і на внутрішньому;
- активізація роботи посольств, консульств, торгово-промислової палати України щодо сприяння реалізації вітчизняних проектів за кордоном;
- посилення міжвідомчої координації у сфері адаптації вітчизняного законодавства до норм і вимог СОТ, взаємодії з виконавчими органами СОТ.

Можна стверджувати, що вступ України до СОТ не знизив економічний, кадровий, технічний потенціал підприємств легкої промисловості. Посилення конкурентного середовища на внутрішньому ринку надалі сприятиме підвищенню якості пропонованої до продажу продукції. Крім того, дія угод СОТ передбачає посилення боротьби з контрабандною та контрафактною продукцією, що за належної підготовки країни позитивно відобразиться на становищі як виробників продукції легкої промисловості, реалізації їх експортного потенціалу, так і її споживачів, тобто громадян України, які отримують якісно нову продукцію.

Узагальнення результатів аналізу дають можливість зробити висновок, що підприємства легкої промисловості потребують впливу сприятливих важелів на мікро- і макрорівні. Задля ефективнішого розвитку легкої промисловості доцільним є застосування таких *заходів державної підтримки*:

- забезпечення стабільності господарського, податкового та митного законодавства, що сприятиме залученню інвестицій;
- впровадження технічних бар'єрів на шляху ввезення вживаних товарів, зокрема санітарно-гігієнічних висновків;
- сприяння сертифікації підприємств швейної промисловості за міжнародними стандартами;
- здійснення жорсткішого контролю під час ввезення виробів легкої промисловості для запобігання контрабанді;
- формування і розміщення державних замовлень та державних контрактів;

- координування діяльності підприємств;
- розробка цільових програм перспективного розвитку нових видів сировини, збалансованого розвитку підгалузей.

Основними перспективними *напрямами розвитку підприємств* легкої промисловості України є:

- спрямування діяльності підприємств на підвищення якості продукції та розширення асортименту відповідно до вимог ринку;
- обґрунтування доцільності налагодження виробництва на українському ринку. Якщо відносно високий рівень виробництва продукції не може бути досягнуто, то виробничі витрати залишатимуться відносно високими, і українським виробникам буде дуже важко конкурувати на світовому ринку, тому, вони будуть обмежені своїм внутрішнім, українським ринком;
- зменшення частки виробництва за давальницькою схемою за рахунок випуску продукції відповідної якості на внутрішній ринок;
- ефективне управління витратами та зниження собівартості продукції;
- удосконалення рівня організації виробництва з використанням модернізованого устаткування та новітнього програмного забезпечення;
- застосування міжнародної сертифікації продукції та стандартизації процесів виробництва як складових управління якістю;
- підвищення фінансової обізнаності робітників сектору. Українські компанії є дуже обмеженими у своїх можливостях "знаходити" фінансові ресурси для впровадження нових технологій на підприємстві. В основному, так сталося завдяки дуже жорстким фінансовим регуляторам та інструментам, які діють зараз на українському ринку;
- налагодження тісних зв'язків з бізнес-партнерами, постачання сировини;
- зростання інвестицій у підприємства галузі. На об'єм інвестицій в українську економіку в цілому дуже впливають міжнародні уявлення про Україну, як про державу з нестабільною політичною ситуацією, з не реформованим законодавством
- продовжити розвиток технічного і технологічного переоснащення підгалузей легкої промисловості;

➤ впровадження сучасних технологій виробництва та зменшення тривалості виробничого процесу.

Здійснення зазначених стратегічно важливих завдань дасть можливість вітчизняним підприємствам легкої промисловості успішніше діяти за умов жорсткої конкуренції.

Загалом, найважливішими та черговими завданнями розвитку підприємств галузі є: оновлення основних виробничих засобів у галузі; формування та розвиток інфраструктури інноваційної діяльності; розробка та вдосконалення законодавчо-правового забезпечення інноваційної діяльності; стимулювання внутрішнього і зовнішнього попиту на інноваційну продукцію.

Тільки шляхом поєднання зусиль держави, бізнесу і науки у напрямку відродження галузі, можливе збереження і розвиток вітчизняної легкої промисловості, вирішення зазначених завдань.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання представництв економічних інтересів України за кордоном: Указ Президента України №522/2010 від 08.04.2010 // zakon1.rada.gov.ua. – Назва з титул. екрану
2. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»» від 21.10.2010 р. № 2623-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку» від 17.11.2011 р. № 4057-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/>. – Назва з титул. екрану
4. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. № 5205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану
5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, №1560-XII. – С.4
6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 р. №283/97.
7. Концепція державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки [Електронний

ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану

8. Концепція Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>. – Назва з титул. екрану

9. Концепція Державної програми розвитку легкої промисловості на період до 2011 року // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 2.

10. Податковий кодекс України (Розділ XX. Підрозділ 4. Особливості справляння податку на прибуток. Пункт 17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. – Назва з титул. екрану

11. Грищенко І. М. Ретроспективний аналіз впливу вступу України до СОТ на ринок продукції легкої промисловості / І. М. Грищенко, Ю. В. Гончаров / Актуальні проблеми економіки. – № 1 (139). – 2013. – С. 102.

12. Єрмолаєва Т.О. Показники роботи підприємств легкої промисловості України (січень-червень 2012) / Т.О. Єрмолаєва // Легка промисловість. – 2012. – №2. – С. 108.

13. Зовнішня торгівля України товарами за 2011 рік: Експрес-випуск Державної служби статистики від 15.02.2012. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 23 с. (101)

14. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : статистичний збірник; під ред. Л. О. Хамської / Головне управління статистики у Хмельницькій області – Хмельницький, 2016. – 30 с.

15. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності Хмельницької області у 2005-2011 рр. : статистичний щорічник ; під ред. В. В. Скальського / Держаний комітет статистики. Головне управління статистики у Хмельницькій області. – Хмельницький, 2012. – 119 с.

16. Мазаракі А. Легка промисловість України: стан, проблеми експорту та імпорту товарів / А. Мазаракі, Т Мельник, В. Ізовіт // Вісник КНТЕУ. – 2011. – №3. – С. 110.

17. Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / Алі Баяр, І. Кобута,

Є. Шкарбан, В. Жигadlo, О. Шевцов. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2007. – 100 с.

18. Носова Н. І. Стратегічні напрямки державної підтримки легкої промисловості України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі / Н. І. Носова, І. М. Сараєва // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 165-177.

19. Осика С. Г. Світова організація торгівлі. / С. Г. Осика, В. Т. Пятницький. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : К.І.С., 2004. – 516 с.

20. Повідайчик М. М. Фактори внутрішнього та зовнішнього середовища і їх вплив на формування виробничої програми швейного підприємства / М. М. Повідайчик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» — 2011. — випуск 32. — С.182-188.

21. Сіренко К. Ю. Перспективи розвитку інноваційної діяльності легкої промисловості України / К. Ю. Сіренко // Інноваційна економіка – 2012.– №9. – С.60-67.

22. Сіренко К. Ю. Перспективи розвитку інноваційної діяльності легкої промисловості України / К. Ю. Сіренко // Інноваційна економіка. – 2012. – №9. – С.60–67.

23. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

24. Офіційний сайт Української асоціації підприємств легкої промисловості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlegprom.org.ua/>. – Назва з титул. екрану

25. Оценка бизнес регулирования [Doing Business] / Проект Всемирного Банка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.doingbusiness.org/> – Назва з титул. екрану

РОЗДІЛ 7. Реалізація потенціалу хмельницької області у торговельній діяльності

Розділ 7.1. Функціонування та розвиток внутрішньої торгівлі Хмельницької області, шляхи підвищення її конкурентоздатності

У сучасних умовах євроінтеграції, реформування і побудови ефективної економічної системи України, питання внутрішньої торгівлі набуває високого рівня значимості та потребує ґрунтовного діагностування.

Внутрішня торгівля країни створює платформу для економічних відносин між фізичними та юридичними особами, чим формує кругообіг грошових коштів та оборот товарів і послуг, а також створює рівень зайнятості населення та впливає на формування соціальних факторів суспільства. Базовими елементами даної загальнодержавної платформи є регіони країни, які характеризуються індивідуальними природними, географічними, соціальними, економічними та іншими факторами, що формують їхній потенціал та закладають основи для торговельної діяльності.

За останні 24 роки внутрішня торгівля України постійно видозмінювалась та еволюціонувала, асортимент продукції зростає, ринки ставали ширшими, конкуренція відчутнішою, засоби та предмети праці більш інноваційними. Однак, не зважаючи на очевидні досягнення, сучасна внутрішньоторгівельна галузь України є не досконалою, та має свої недоліки, що й позиціонує ринок товарів України на 106-місці у рейтингу глобальної конкурентоспроможності за 2015 рік. За складовою ефективності ринку товарів Україна значно відстає за показником ефективності антимонопольної політики (136 місце з 140) та впливом оподаткування на бажання інвестувати (129 місце) [1].

Головними структурними складовими внутрішньої торгівлі є оптова та роздрібна торгівля, які є досить вагомими елементами економічного механізму країни та формують понад 2275899 млн. грн. (1244220,8 млн. грн. в оптовій та 1031679 млн. грн. в роздрібній торгівлі) товарообороту, що становить близько 65% суспільного

продукту, а кількість зайнятих працівників у даних сферах станом на 2014 рік складає 2409,3 тис. осіб, що становить 26,8% від загальної кількості працівників суб'єктів господарювання [2, с. 71-73; 3, с. 29].

Досліджуючи сучасний стан та перспективу розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, слід відмітити, що за останні роки динаміка оптового товарообороту зросла з 492506,2 млн. грн. (2005р.) до 1 244220,8 млн. грн. (2015 р.), тобто на 751714,6 млн. грн. (152%), а у сфері роздрібною торгівлі з 174367 млн. грн. (2005 р.) до 1 031679 млн. грн. (2015 р.), тобто на 857312 млн. грн. (491%) (Додаток Г.1, Г.2).

Аналіз динаміки кількості об'єктів торгівлі демонструє стійку тенденцію скорочення даного показника. Так, за період 2005-2015 рр., кількість об'єктів роздрібною торгівлі скоротилась на 34%, а саме, з 75203 од. у 2005 році до 49587 од. у 2015 р., а підприємств оптової торгівлі майже на 60 %, а саме, з 1164 од у 2005 р., до 503 од у 2015 р., що є досить негативним фактором як для економічної так і соціальної складової суспільства.

Для більш детального аналізу розглянемо комплексно динаміку розвитку внутрішньої торгівлі на прикладі Хмельницької області, яка демонструє середні показники по Україні за 2005-2015, а саме, за об'ємом оптового товарообороту посідає 12-18 місце та складає в середньому 6110 млн. грн. та за оборотом роздрібною торгівлі 13-15 з показником 16896,6 млн. грн., з 24 областей України.

Дослідження внутрішньої торгівлі Хмельницької області необхідно розпочати безпосередньо із роздрібною торгівлі, оскільки ця компонента структури торгівлі області є досить потужною за кількісними та якісними показниками.

Роздрібна торгівля за останнє десятиліття досить потужними поштовхами розвивається та стає більш цивілізованою, підтвердженням цього є зменшення стихійних ринків та еволюціонування їх у мережі роздрібною торгівлі, перехід або частковий перехід виробників у мережу Інтернет, що у свою чергу покращує, як умови реалізації, сервіс так і інформаційну комунікацію. Дані факти вказують на вдосконалення та розвиток існуючого ринку роздрібною торгівлі та збільшення його векторів діяльності.

Оборот роздрібної торгівлі, один з головних показників вартісного вираження діяльності роздрібної торгівлі, за даним показником відображається обсяг товарної маси, фінансова активність та частково купівельна спроможність населення. Досліджуючи оборот роздрібної торгівлі в Хмельницькій області, слід відмітити, що за період 2010-2015 рр., даний показник суттєво зріс, а саме більше ніж у 18 разів (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Динаміка обороту роздрібної торгівлі у розрізі індексу споживчих цін в Хмельницькій області за 2010-2015 рр.

Показник	2010 р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	Відхилення (+,-) 2015 р. до	
							2010 р.	2014 р.
Оборот роздрібної торгівлі млрд. грн.	12,5	15,7	17,96	19,4	22,9	26,0	13,5	3,1
у т. ч. роздрібний товарооборот підприємств млрд. грн.	5,1	6,4	7,2	7,4	8,6	10,1	5	1,5
Індекс споживчих цін у % (до 2010 р.)	100,0	104,0	103,6	103,6	128,2	182,7	82,7	54,5

Побудовано автором [2, с. 25; 4]

Аналіз даних табл. 7.1 дає можливість відмітити стійку тенденцію до зростання обороту роздрібної торгівлі, у тому числі і по роздрібному товарообороту підприємств. Однак дане збільшення грошової маси збігається зі зростанням індексу споживчих цін, що в свою чергу характеризує дану ситуацію як “псевдо розвиток”, оскільки зростання грошової маси даного ринку, в переважній більшості, викликано інфляційними змінами а не збільшенням продуктивності та об’ємів торгівельної діяльності.

Для комплексного дослідження роздрібної торгівлі Хмельницької області розглянемо її структуру, яка функціонує у певних індивідуальних пропорціях, а саме, частка обороту ринку (57,6-62,9%) належить підприємцям-фізичним особам та організованим і неформальним ринкам з продажу товарів (Додаток Г.3).

Структуру роздрібного товарообороту підприємств формують продовольчі та непродовольчі товари. До переліку продовольчих товарів відносяться тютюнові вироби, алкогольні напої, м'ясопродукти, молоко-продукти, борошно, хліб та хлібобулочні вироби та інші продовольчі товари.

Сфера непродовольчих товарів формується з бензину та паливно-мастильних матеріалів, автомобілів і авто-товарів, медичних товарів, культурно-побутових товарів, будматеріалів та інших непродовольчих товарів.

Дослідження товарної структури роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області демонструє домінуюче місце групи непродовольчих товарів із середнім показником за період 2010-2015 рр. – 69,4% (рис. 7.1).

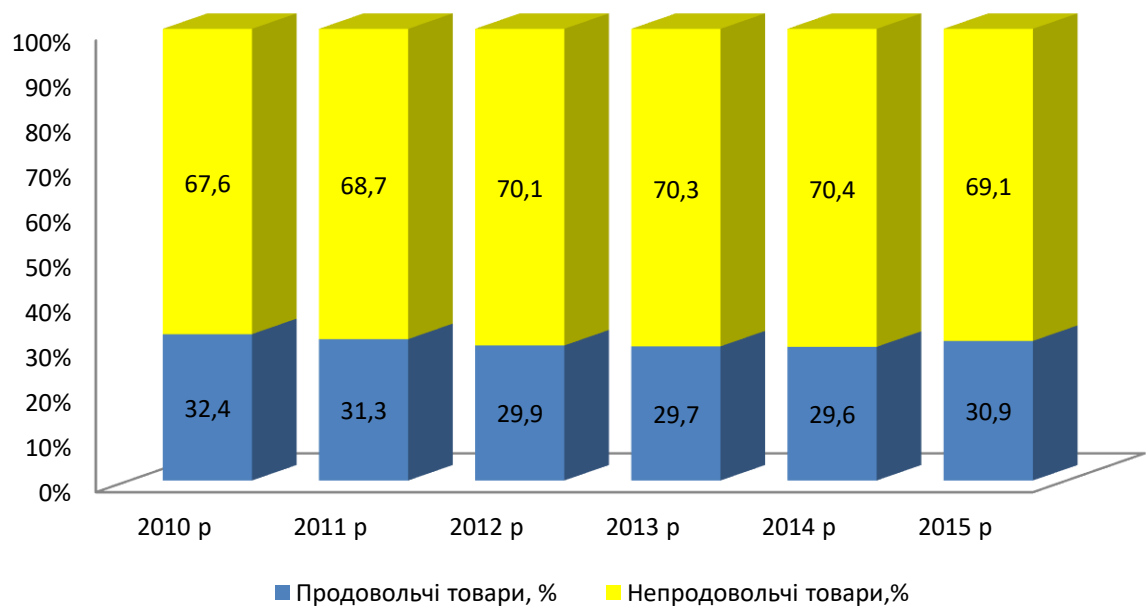

Рис. 7.1. Динаміка товарної структури роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області

Побудовано автором [2, с. 33]

Група продовольчих товарів за період 2010-2015 рр., частково втратила свої позиції на ринку роздрібної торгівлі (на 1,5%), але в загальному знаходиться на рівні 29,6-32,4% від загальної частки.

Найбільшу частку на ринку продовольчих товарів Хмельницької області в структурі роздрібного товарообороту в 2015 році займали тютюнові вироби 23,5%, алкогольні напої 20,6% та м'ясопродукти 11,1%, а з непродовольчих товарів:

бензин та паливно-мастильні матеріали 42,0%, медичні товари 17,4%, автомобілі і авто товари 12,9% (табл. 7.2, 7.3).

Таблиця 7.2

Динаміка основних продовольчих товарів роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області за 2005-2015 рр.

Товар	2010 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		Відхилення 2015 р. (+,-) до 2010 р.	
	млн. грн.	індекс цін (%)	млн. грн.	індекс цін (% до 2010 р.)	млн. грн.	індекс цін (% до 2010 р.)	млн. грн.	індекс цін (% до 2010 р.)	млн. грн.	індекс цін (%)
М'ясо та м'ясопродукти	212,7	100,0	271,7	106,1	274,5	137,2	327,8	164,6	115,1	64,6
молоко та продукти молочні	50,0	100,0	74,3	104,6	71,3	120,0	90,6	161,2	40,6	61,2
хлібобулочні вироби (крім кондитерських)	34,1	100,0	59,2	107,1	65,5	150,1	89,8	206,5	55,7	106,5
напої алкогольні, тютюнові вироби	734,6	100,0	964,2	127,5	1168,4	159,1	1369,6	194,0	635,0	94,0

Побудовано автором [2, с. 34-35; 4]

Досліджуючи найбільші вагомні одиниці товарної структури роздрібною торгівлі Хмельницької області, відмітимо, що за період 2010-2015 рр., по усіх товарних групах сталий тренд збільшення товарообороту. Динамічне зростання демонструють усі зазначені структурні елементи, однак передову позицію по темпам нарощення грошової маси посідає сегмент хлібобулочних виробів, який збільшив свій товарооборот у 2,6 рази (55,7 млн. грн.). Галузь тютюнових виробів зросла майже у 1,8 рази (635 млн. грн.), м'яса та м'ясопродуктів – у 1,5 рази.

При вивченні постійно зростаючого тренду товарообороту відзначено, що дане явище є досить позитивним та у відповідності до ключових товарів даного сегменту ринку формує індивідуальну стратегію роздрібною торгівлі а також економічного розвитку регіону. Однак, дане зростання частково спровоковане збільшенням індексу споживчих цін, що в свою чергу, призвело до

зростання грошової маси товарообороту. Тому для отримання об'єктивного аналізу розвитку даного сектору економіки необхідно ще проаналізувати та порівняти кількісні показники діяльності роздрібної торгівлі продовольчого сектору Хмельницької області.

Досліджуючи сегмент тютюнових виробів у кількісному вираженні, виявлено, що за період 2005-2014 рр. кількість реалізованих пачок зросла, а саме, майже в три рази, однак, при аналізі останніх чотирьох років даний показник знаходиться майже не змінним (рис. 7.2).

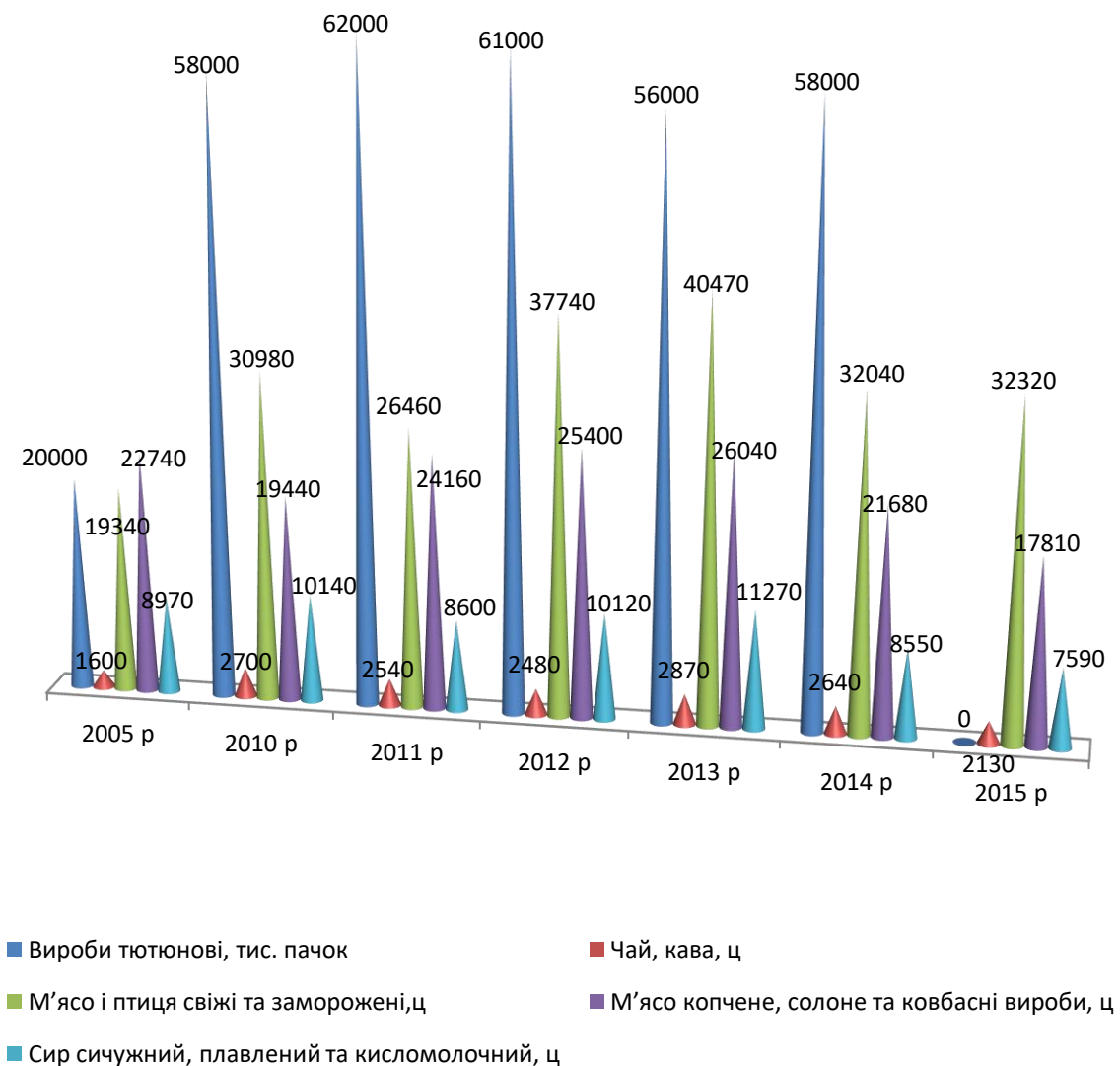

Рис. 7.2. Роздрібний продаж окремих продовольчих товарних груп в Хмельницькій області за період 2005-2015 рр.

Побудовано автором [2, с. 44]

Наступний за розмірами та темпами зростання по товарообороту є сегмент чаю та кави, який за показником роздрібною реалізації також демонструє збільшення показника реалізації продукції за період 2005-2015 рр., а саме, з 1600 ц у 2005 р, до 2130 ц у 2015 р., тобто на 33,1%.

Однак за 2010-2015 рр. спостерігається спад продажів даної продовольчої групи, в даний період тільки у 2013 р. зафіксовано незначне підвищення показника реалізації до рівня 2870 ц, а у 2015 спостерігається найнижчий рівень 2130 ц.

Досліджуючи роздрібний продаж м'яса і птиці свіжої та мороженої, відмічено, що позитивна динаміка зростання даного показника знаходиться у межах 2005-2013 рр., в даний період часу кількість продукції зросла з 19340 ц до 40470 ц, тобто більше ніж у два рази. У 2014-2015 рр., рівень роздрібною реалізації м'яса і птиці свіжої та замороженої зменшилась більше ніж на 20%. до 2013 року.

Роздрібна реалізації м'яса копченого, солоного та ковбасних виробів за період 2005-2015 рр., скоротилась на 4930 ц, тобто майже на 22%. У період з 2011 р. по 2015 р., прослідковується чітка тенденція до зменшення роздрібних продаж м'яса копченого, солоного та ковбасних виробів.

Товарна група сирів (сичужний, плавлений та кисломолочний) за період 2005-2015 демонструє майже незмінний показник який знаходиться в межах 7590-11270 ц.

Окремо слід розглянути групу товарів «алкогольні напої» оскільки вона є однією з найбільших по товарообороту та темпу зростання об'ємів реалізованої продукції (рис. 7.3).

Аналізуючи рис. 7.3 слід відмітити, що за останні 10 років, загальна кількість реалізованих умовних банок алкогольних напоїв по Хмельницькій області скоротилась з 585 тис. дал до 463 тис. дал, тобто на 20,1%.

Найбільшого скорочення зазнав сегмент горілчаних та лікєро-горілчаних виробів, який скоротився на 128 тис. дал (43%) за період 2005-2015 рр., однак розпочинаючи з 2010 р. об'єми реалізації даної товарної групи носить регресивний характер та демонструє стабільну спадаючу тенденцію.

Суттєвого скорочення роздрібною реалізації зазнала товарна група "вина", яка з 2005 до 2015 років зменшила свої об'єми на

35,6%, а в кількісному розрахунку кількість умовних банок скоротилась на 63 тис.

Разом із загальним кількісним скороченням роздрібною реалізації алкогольної групи товарів зафіксовано часткове зростання деяких структурних складових даного сегменту, а саме: реалізація коньяка, ігристих вин та слабоалкогольних напоїв.

Найбільше зростання показника роздрібних продаж спостерігається в групі слабоалкогольних напоїв, так за 2005-2015 рр., кількість умовних банок даної продукції зросла на 32 тис, тобто на 55%. Також слід відмітити динаміку роздрібною реалізації коньяку за 2005-2015 рр., хоча доля даного товару на ринку не велика і становить 8% від загальної кількості алкогольних товарів на ринку Хмельницької області у 2015 р., однак дана група товарів продемонструвала досить відчутне зростання, а саме на 106 %. Також дещо збільшилась кількість роздрібною реалізації ігристих вин (шампанського), а саме, з 45 тис. дал у 2005 р., до 53 тис. дал у 2015 р., тобто на 8 тис. дал.

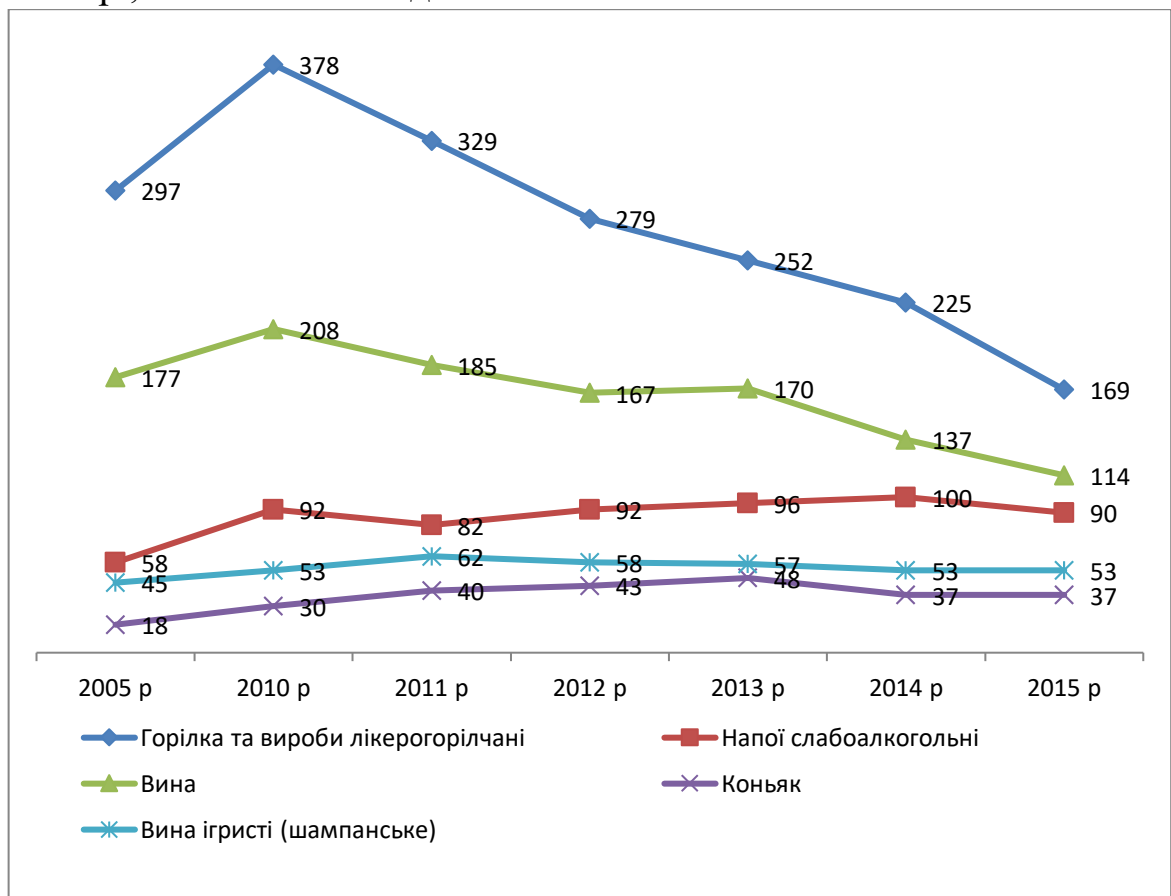

Рис. 7.3. Динаміка зміни роздрібного продажу алкогольних напоїв у Хмельницькій області за 2005-2015 рр. (дис. дал)
Побудовано автором [2, с. 44]

Проаналізувавши динаміку розвитку продовольчої сфери роздрібної торгівлі Хмельницької області можна констатувати, що ситуація в загальному є задовільною, оскільки більшість груп товарів мають позитивні показники товарообороту та спостерігається збільшення грошової маси на ринку, яке спричинене не тільки девальвацією національної грошової одиниці, а й збільшення об'ємів продукції даного сегменту ринку.

Однак, для комплексного дослідження внутрішньої торгівлі Хмельницької області необхідно ще дослідити особливості та тенденції розвитку непродовольчої сфери роздрібної торгівлі.

Таблиця 7.3

Динаміка основних непродовольчих товарів роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області за 2005-2015 рр.
(млн. грн.)

Товар	2005	2010	2013	2014	2015	Відхилення 2015р. (+,-) до	
						2005	2014
Непродовольчі товари							
товари парфумерно-косметичні	16,2	55,2	112,1	127,5	158,6	142,4	31,1
аудіо- та відеообладнання, телекомунікаційне устаткування	39,1	132,1	150,7	176,1	176,4	137,3	0,3
автомобілі та автотовари	210,3	590,3	1022,9	902,4	897,2	686,9	-5,2
книги, газети та журнали	24,4	64,2	84,9	76,1	73,1	48,7	-3
електротовари побутові та приладдя освітлювальне	44,3	141,6	195,9	231,9	234,1	189,8	2,2
товари фармацевтичні	130,8	376,4	559,2	750,4	1053,8	923,8	303,4
матеріали будівельні та вироби залізні	91,2	323,3	481,1	527,4	580,5	489,3	53,1
бензин моторний	326,0	857,4	1071,5	1303,0	1374,6	1048,6	71,6
дизельне пальне (газойлі)	182,4	450,6	706,7	1041,0	1111,7	929,3	70,7
газ стиснений та скраплений для автомобілів	3,0	88,4	152,7	229,7	425,6	422,6	195,9

Побудовано автором [2, с. 35-36]

З табл. 7.3 видно, що за період 2005-2015 рр., роздрібний товарооборот (млн. грн.) непродовольчої групи товарів у Хмельницькій області суттєво зріс. Найбільша динаміка зростання спостерігається у товарній ніші “газ стиснений та скраплений” для автомобілів, за даний період реалізація даної групи товарів зросла з 3 млн. грн. (2005 р.) до 425 млн. грн. (2015 р.), тобто зросла маже в 142 рази.

Наступною по динаміці збільшення об’ємів товарообороту є група “парфумерно-косметичних” товарів, її товарооборот збільшився майже в 10 разів і в 2015 році становив 158,6 млн. грн.

Найбільша за об’ємом товарообороту група “бензин моторний”, в досліджуваному сегменті ринку складає частку у розмірі 17,3% від загального товарообороту за 2015 р. За період 2005-2015 рр., дана товарна група демонструє стійку тенденцію до зростання, а саме, за аналізований період товарооборот збільшився на 1048,6 млн. грн., тобто з 326,0 млн. грн. (2005 р.) до 1374,6 млн. грн. (2015 р.). Суттєве зростання спостерігається також у товарній групі «дизельне пальне (газойлі)», яка також займає передові місця у формуванні товарообороту Хмельницької області за період 2005-2015 рр., так за досліджуваний період дана товарна група збільшила свої обороти в 6,1 рази і в 2015 році становила 1111,7 млн. грн.

Високі показники товарообороту демонструє товарна група “автомобілі та автотовари”, за період з 2005 р. до 2015 р., їх показник роздрібної торгівлі зріс на 686,9 млн. грн., тобто в 3,3 рази. Однак розпочинаючи з 2013 р. спостерігається тенденція до скорочення товарообороту.

Досліджуючи інші товарні групи непродовольчих товарів роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області за 2005-2015 рр., слід відмітити, що усі вони мають позитивну динаміку та рівень збільшення показника роздрібного товарообороту знаходиться у межах від 3 до 10 разів. Однак, опираючи на досвід зростання товарообороту продовольчої сфери (млн. грн.) де відмічено, що збільшення грошової маси тієї чи іншої групи товарів не завжди означає збільшення кількості самого товару в обороті, причиною суттєвого зростання грошової маси в останні роки на ринку є – інфляція. Разом з цим, товари роздрібної торгівлі продовольчого сегменту меншою мірою

залежні від курсу національної валюти, чого не скажеш про непродовольчий сегмент, в якого більша половина товарної структури є імпортованою.

Так, якщо дослідити кількісну динаміку найбільших товарних груп непродовольчого сектору у сегменті роздрібної торгівлі Хмельницької області, то можна відзначити, що за період 2005-2015 рр., у переважній більшості ситуація носить протилежний характер (рис. 7.4).

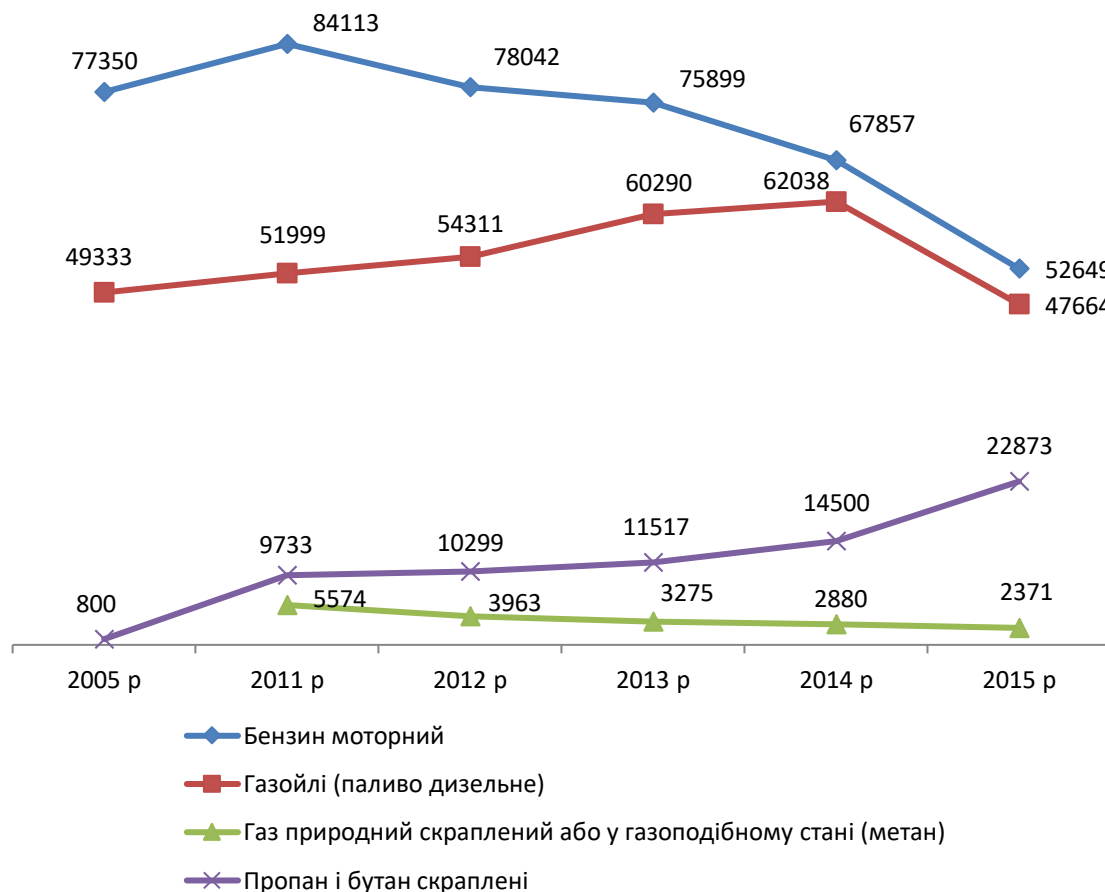

Рис. 7.4. Динаміка роздрібних продаж світлих нафтопродуктів та газу у Хмельницькій області за 2005-2015 рр. (т)
Побудовано автором [2, с. 43]

Рис 7.4 характеризується тим, що за період 2011-2015 рр., динаміка роздрібних продаж світлих нафтопродуктів та газу в загальному скоротилась з 151419 т до 125557 т, тобто на 25862 т (17%).

За аналізований період найбільшого скорочення зазнала група товарів “бензин моторний”, показник роздрібногo продажу скоротився на 24701 т, тобто майже на 32%. Розпочинаючи з 2011

р. в даному сегменті ринку спостерігається стабільне скорочення показника реалізації.

Досліджуючи наступну по величині групу товарів – “газолі (дизельне паливо)”, слід відмітити, що даний елемент ринку з 2005 р по 2014 р демонстрував позитивну прогресію, оскільки володів вагомими ціновими перевагами стосовно головного конкурента – моторного бензину, і за аналізований період він збільшив показники роздрібної реалізації на 12705 т, тобто на 26%. Однак у наслідок підвищення роздрібної ціни реалізації у 2015 р суттєво втратив свої конкурентні позиції на ринку, а разом із цим показники роздрібної реалізації скоротились у порівнянні із 2014 р на 14374 т, тобто на 23,2 %.

Газ природний скраплений або у газоподібному стані (метан) хоч і не займає значну частку на ринку (майже 2% станом на 2015 р), однак також є досить важливим елементом даного сегменту. За період 2011-2015рр., дана група товарів зазнала суттєвого скорочення, а саме, на 57,5%.

Єдиним елементом, що демонструє позитивну і сталу динаміку розвитку за період 2005-2015 рр., є пропан і бутан скраплені. Даний вид паливу в останні роки отримав високий рівень уваги від автоводіїв, оскільки став альтернативним джерелом палива для автомобілів, за більш прийнятними цінами у відповідності до бензину моторного. За аналізований період показник роздрібної торгівлі зріс з 800 т до 22873 т, тобто майже у 29 разів.

Проведений аналіз динаміки розвитку непродовольчих товарних груп роздрібного товарообороту підприємств Хмельницької області демонструє у більшості випадках негативну тенденцію зменшення кількості реалізованої продукції. Для даного сегменту торгівлі цей факт є досить обтяжливим та негативним, оскільки роздрібна торгівля непродовольчими товарами складає 70% від загального товарообороту роздрібної торгівлі Хмельницької області.

Одним з вагомих факторів діагностики рівня розвитку роздрібної торгівлі є кількісний склад учасників даного ринку. За період 2000-2015 рр., кількість об'єктів роздрібної торгівлі значно скоротилась, а саме, з 3676 од до 1782 од, тобто на 52 %. Щорічне зменшення кількості об'єктів торгівлі при загальній тенденції

обсягів товарообороту до збільшення, дозволяє дійти логічного висновку про те, що більш крупні учасники ринку поглинають своїх конкурентів. Це можна пояснити також тим, що дрібні торговельні об'єкти об'єднуються задля змоги протистояти зовнішньому середовищу (конкурентам, економічній та політичній ситуації в Україні). Значне скорочення спостерігається в продовольчій сфері, де кількість магазинів за аналізований період зменшилась на 66,4%, непродовольчі знаходяться майже беззмінними та становлять в середньому 600 магазинів на кінець року (Додатки Г.4, Г.5).

Для одержання комплексної характеристики становища роздрібної торгівлі Хмельницької області необхідно дослідити один з ключових показників, що характеризує ефективну економічну діяльність об'єктів та суб'єктів торговельної сфери, а саме фінансові результати від професійної діяльності. Більшість науковців схиляються до трактування даної категорії як кінцевого результату діяльності підприємства за певний період часу, який виражається прибутком або збитком і визначається послідовно розрахунковим способом з урахуванням усіх видів доходів і витрат, отриманих в процесі здійснення господарських операцій [5, с. 19; 6, с. 21].

Аналізуючи фінансові результати роздрібної торгівлі Хмельницької області у 2015 році відмітимо, що найефективніше функціонувала сфера роздрібної торгівлі в неспеціалізованих магазинах де прибуткові підприємства склали 94% до загальної кількості підприємств, торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах – 94,7% та торгівля іншими товарами господарського призначення в спеціалізованих магазинах роздрібна торгівля іншими товарами в спеціалізованих магазинах – 93,3% (табл. 7.4). Відповідно дані сфери господарської діяльності отримали і позитивне сальдо, однак відмічено і ряд сегментів підприємницької діяльності які отримали від'ємний фінансовий результат, а саме: торгівля автомобілями та легковими автотранспортними засобами, торгівля деталями та приладдям для автотранспортних засобів та торгівля товарами культурного призначення та товарами для відпочинку в спеціалізованих магазинах.

Таблиця 7.4

Фінансові результати до оподаткування підприємств
роздрібної торгівлі Хмельницької області в 2015 році

Сфера діяльності	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Торгівля автомобілями та легковими автотранспортними засобами	-14376,1	60,0	2622,1	40,0	16998,2
Роздрібна торгівля деталями та приладдям для автотранспортних засобів	-12766,4	76,2	2267,5	23,8	15033,9
Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах	13759,1	94,0	15379,8	6,0	1620,7
Роздрібна торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах	710,2	94,7	726,2	5,3	16,0
Роздрібна торгівля пальним	1138,7	81,3	1637,0	18,8	498,3
Роздрібна торгівля інформаційним і комунікаційним устаткуванням у спеціалізованих магазинах	3002,0	72,7	3058,2	27,3	56,2
Роздрібна торгівля іншими товарами господарського призначення в спец. магазинах	3114,1	93,3	3136,6	6,7	22,5
Роздрібна торгівля товарами культурного призначення та товарами для відпочинку в спеціалізованих магазинах	-262,2	71,4	232,1	28,6	494,3
Роздрібна торгівля іншими товарами в спеціалізованих магазинах	24466,8	83,6	26234,9	16,4	1768,1
Роздрібна торгівля поза магазинами	300,4	50,0	339,0	50,0	38,6

Побудовано автором [2, с. 70]

Роздрібна торгівля поза магазинами та торгівля автомобілями і легковими автотранспортними засобами характеризуються найменшим відсотком прибуткових підприємств, а саме, 50,0% та 60,0% відповідно, що позиціонує дані ніші ринку як складні та важкі для освоєння та розвитку в теперішніх економічних та соціальних умовах.

Для комплексного дослідження внутрішньої торгівлі необхідно проаналізувати динаміку, досить значного за товарооборотом сегменту ринку, а саме, оптову торгівлю Хмельницької області. На території області оптовою торгівлею займається велика кількість підприємств, а саме, даний показник знаходиться у межах 503-1164 од із середньообліковою чисельністю штатних працівників 4349-13846 осіб. (рис. 7.5).

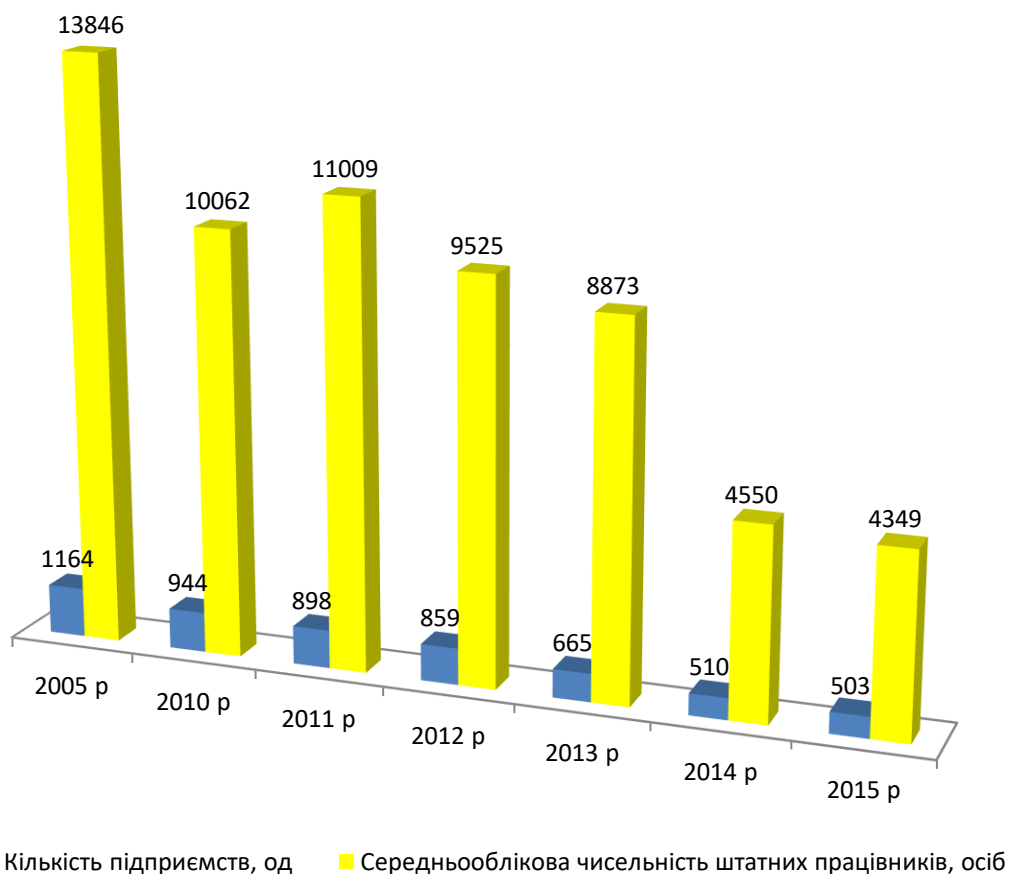

Рис. 7.5. Зміна кількості підприємств та працівників сектору оптової торгівлі

Побудовано автором [2, с. 6]

Аналізуючи дані рис. 7.5 слід відмітити, що сфера оптової торгівлі у Хмельницькій області динамічно скорочується, дана

тенденція спостерігається як у кількості діючих підприємств, яка скоротилась на 69% за 10 років, а саме з 13846 підприємств у 2005 р до 4349 підприємств у 2015 р., так і у динаміці працівників, яка скоротилась на 661 особу (57%).

Ключовими факторами, що формують існуючу тенденцію скорочення підприємств оптової торгівлі є: застаріла матеріально-технічна база більшості підприємств, низький рівень банківського кредитування підприємств оптової торгівлі - невисока питома вага власного капіталу, а значить фінансова стійкість і платоспроможність оптових торговельних підприємств.

Дане скорочення відповідним чином вплинуло і на загальний показник товарообороту, який за період 2005-2015 рр., зменшився на 1079574,3 тис. грн., тобто на 13,6 % і це за умов постійно зростаючого індексу цін (рис.7.6).

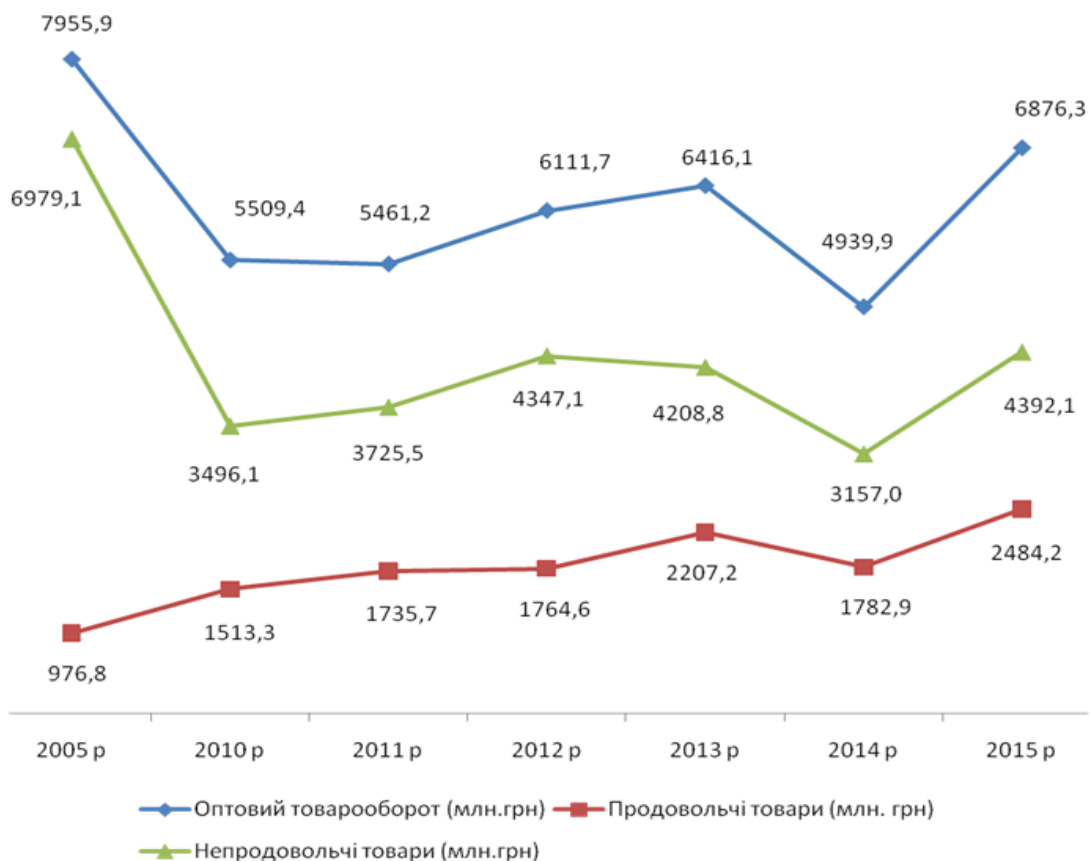

Рис. 7.6. Динаміка структурних складових оптового товарообороту Хмельницької області за 2005-2015 рр.

Побудовано автором [2, с. 7]

З рис. 7.6 видно, що більшу частку загального оптового товарообороту Хмельницької області займають непродовольчі

товари, у 2015 р. дана група склала 63,9 %. Аналізуючи динаміку непродовольчих товарів у період 2005-2015 рр., слід відмітити, що за даний період група непродовольчих товарів продемонструвала суттєве скорочення, а саме, на 2587,0 млн. грн., тобто на 37,0%. Найнижчий показник товарообороту зафіксовано у 2014 р. на рівні 3157,0 млн. грн. Однак, за останніх 5 років спостерігалась незначна тенденція до зростання (окрім 2014 р.).

Зміна динаміки структурних складових оптового товарообороту призвела до зміни пріоритетів групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового товарообороту, а саме, за період 2005-2015 рр., кількість підприємств що приймали участь в оптовій торгівлі з товарооборотом до 5000 тис. грн. суттєво скоротилась, а відповідно від 5000,1 тис. грн. і більше суттєво зросла (Додаток Г.6).

Аналізуючи продовольчий сегмент оптової торгівлі Хмельницької області, відмічено, що за період 2005-2015 рр. він демонструє позитивний тренд. За аналізований період товарооборот непродовольчих товарів збільшився більше ніж в 2,5 рази, тобто на 1507,4 млн. грн. І хоча продовольчі товари займають незначну частку від загального товарообороту, однак їхні окремі групи товарів демонструють високі позиції у відсотковому вираженні серед усіх представлених товарних груп на ринку оптової торгівлі Хмельницької області (табл.7.5).

Таблиця 7.5

Товарна структура оптового товарообороту Хмельницької області за 2015 р.

Товари	Оптовий товарооборот		
	кількість	тис. грн.	відсотків до загального обсягу
1	2	3	4
Усі товари	х	6876340,1	100,0
Продовольчі товари	х	2484196,0	36,1
олії рослинні, т	59380,5	520516,0	7,5
шоколад та вироби кондитерські цукрові, т	4985,8	260088,1	3,8
продукти молочні, масло та сири, т	4435,7	168367,0	2,4
напої алкогольні дистильовані, тис. дал	523,4	131978,1	1,9

Продовження таблиці 7.5

1	2	3	4
кава смажена, що містить або не містить кофеїн; кава без кофеїну не смажена, т	975,8	112794,0	1,6
пиво, крім відходів пивоваріння, тис. дал	1393,5	86227,5	1,3
води мінеральні та напої безалкогольні й соки фруктові та овочеві	x	83690,5	1,2
чай зелений (неферментований), чай чорний (ферментований) та чай частково ферментований, т	506,6	74925,8	1,1
вина зі свіжого винограду; сушло виноградне, тис. дал	312,9	58429,9	0,8
вироби макаронні, локшина, кус-кус та вироби борошняні, т	2293,7	32333,2	0,5
фрукти та овочі свіжі, т	1802,6	33827,4	0,5
вермут та інші ароматизовані вина зі свіжого винограду, тис. дал	200,7	24356,5	0,4
фрукти та овочі, перероблені, т	764,1	17336,0	0,3
маргарин і жири харчові подібні, т	910,9	17051,0	0,2
хлібобулочні та борошняні кондитерські вироби, т	615,5	11672,3	0,2
какао-паста знежирена чи не знежирена, какао-масло, какао-жир, какао-порошок, т	101,6	11261,7	0,2
крупяни, борошно грубого помелу, гранули та інші продукти, з культур зернових, т	780,3	8498,7	0,1
сидр та вина плодово-ягідні інші, тис. дал	23,9	4502,8	0,1

Побудовано автором [2, с. 12]

З табл. 7.5 видно, що передові місця в оптовій торгівлі Хмельницької області у сегменті продовольчих товарів займають такі продовольчі групи: олії рослини з показником 7,5 % від загальної кількості, шоколад та вироби кондитерські цукрові – 3,8% та продукти молочні, масло та сири – 2,4%. Також достатній рівень з середнім показником 1,6 % демонструють напої алкогольні дистильовані, кава смажена, що містить або не містить кофеїн; кава без кофеїну не смажена, пиво, крім відходів пивоваріння, що є ненабагато нижчим від середнього рівня непродовольчої сфери (табл. 7.6).

Досліджуючи товарну структуру непродовольчого сегменту оптового товарообороту Хмельницької області за 2015 р., слід відмітити, що передові місця займають товарні групи які націлені безпосередньо під географічну специфіку даного регіону, а саме, на сільське господарство.

Таблиця 7.6

Товарна структура оптового товарообороту Хмельницької області
за групою непродовольчі товари у 2015 р.

Товари	Оптовий товарооборот		
	кількість	тис. грн.	відсотків до загального обсягу
Усі товари	х	6876340,1	100,0
Непродовольчі товари	х	4392144,1	63,9
добрива, агрохімічна продукція, т	123404,3	747873,9	10,9
газойлі (паливо дизельне), т	39417,6	566583,3	8,2
ячмінь, т	86137,3	264605,0	3,8
портландцемент, цемент глиноземний, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідравлічні подібні, т	258039,7	231930,6	3,4
деталі та приладдя для засобів автотранспортних	х	204042,5	3,0
меблі, килими та освітлювальне приладдя	х	151772,9	2,2
насіння гірчиці, ріпаку і кользи, кунжуту, соняшника, т	16310,3	130921,5	1,9
пшениця, т	34466,2	91692,8	1,3
засоби автотранспортні легкові, шт	102	80458,1	1,2
електротовари побутові та апаратура електронна побутового призначення для приймання, записування, відтворювання звуку й зображення	х	84167,6	1,2
засоби парфумерні та косметичні	х	80354,8	1,2
бензин моторний, у т.ч. бензин авіаційний, т	3738,3	71902,3	1,0
оливи та мастила нафтові; дистилати нафтові важкі, т	1046,0	61205,8	0,9
метали основні: залізо, чавун, сталь і феросплави, т	3500,0	47327,7	0,7
фарби, лаки та емалі, т	613,6	41658,6	0,6
холодильники і морозильники, побутові шт.	4627	39642,2	0,6
шини та камери гумові для транспортних засобів, шт	13021	26848,2	0,4
кукурудза, т	9480,2	27869,0	0,4
вугілля кам'яне, т	14767,4	16664,9	0,2
мазути паливні важкі, т	753,7	15146,1	0,2
лісоматеріали, м ³	25641	10697,4	0,2

Побудовано автором [2, с. 11]

В загальному товарообороті найбільшу частку займає група агрохімічної продукції та добрив – 10,9%, а також газойлі (паливо дизельне) – 8,2%, тобто товарні групи які приймають безпосередню участь у вирощуванні та обробітку сільськогосподарської продукції. Достатній, вищий середнього, рівень товарообороту демонструють наступні товарні групи: ячмінь (3,8%), портландцемент, цемент глиноземний, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідравлічні подібні (3,4%), а також деталі та приладдя для засобів автотранспортних (3,0). Усі інші групи товарів, що входять у даний сегмент ринку знаходяться у межах від 2,2%-0,1%, що є середньо статистичним значенням товарообороту по усій оптовій торгівлі Хмельницької області.

Досліджуючи загальний рівень оптової торгівлі у Хмельницькій області, слід відмітити, що за період 2005-2015 рр., частка продажу товарів, які вироблені на території України значно скоротилась, а саме, на 7,1%, особливе скорочення спостерігається у районах області (табл. 7.7)

Таблиця 7.7

Зміна частки продажу товарів, які вироблені на території України,
в оптовому товарообороті по містах і районах Хмельницької
області
за 2005-2015 рр. (%)

	2005 р	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р	2014 р	2015 р	Відхилення 2015 (+,-) до	
								2005 р	2014 р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Хмельницька область	84,1	73,3	70,1	67,7	66,9	69,9	77,0	-7,1	7,1
міста									
Хмельницький	71,2	67,3	65,1	57,9	55,5	63,7	68,8	-2,4	5,1
Кам'янець-Подільський	99,7	93,5	78,4	72,0	82,4	81,1	87,6	-12,1	6,5
Нетішин	93,0	93,6	97,9	94,9	63,4	46,5	52,8	-40,2	6,3
Славута	84,0	95,5	78,0	72,4	69,6	68,1	81,5	-2,5	13,4
Старокостянтинів	69,8	54,2	66,0	40,9	38,0	62,8	37,0	-32,8	-25,8
Шепетівка	84,8	99,8	100,0	99,7	99,9	99,7	94,8	10,0	-4,9
райони									
Білогірський*	100,0	–	–	–	–	–	–	-100	0

Продовження таблиці 7.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Волочиський	89,9	98,6	98,5	88,6	77,7	69,8	99,6	9,7	29,8
Городоцький	99,96	100,0	100,0	99,6	99,8	100,0	100,0	0,04	0
Дунаєвецький	88,5	85,8	100,0	100,0	44,1	40,1	17,5	-71,0	-22,6
Ізяславський	39,0	100,0	98,7	81,1	87,1	95,9	98,2	59,2	32,3
Кам'янець-Подільський	93,0	87,0	93,8	92,8	93,3	97,8	79,0	-14,0	-18,8
Красилівський	56,6	47,6	30,2	97,4	74,5	80,5	92,5	35,9	12,0
Полонський	100,0	97,3	100,0	99,8	67,5	37,9	37,4	-62,6	-0,5
Хмельницький	92,0	45,5	36,3	26,4	36,3	85,4	28,6	-63,4	-56,8
Шепетівський	63,3	83,3	86,6	100,0	100,0	76,9	100,0	36,7	23,1
Ярмолинецький	98,8	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,2	0

*Аналіз динаміки деяких регіонів Хмельницької області вилучено службою стат.

Побудовано автором [2, с. 21]

З табл. 7.7 видно, що за період 2005-2015 рр., частка продажу усіх товарів в оптовому сегменті по містах Хмельницької області скоротилась, найбільше скорочення даного показника зафіксовано у м. Нетішині – 40,2%, а також у м. Старокостянтиніві – 32,8 %. Кам'янець-Подільський також демонструє часткове зменшення даного показника, а саме, на 12,1%, м. Хмельницький та м. Славута знаходяться майже на одному рівні і демонструють зниження відповідно на 2,4% та 2,5%.

Окремо слід відзначити м. Шепетівку, яке протягом 2005-2015 рр., позиціонувала свою оптову торгівлю з продукцією вітчизняного виробництва, та тримала її на рівні 84,8-100% від загального оптового товарообороту. За аналізований період частка продажу товарів, які вироблені на території України, в оптовому товарообороті зросла на 10,0%.

Аналізуючи частку продажу продовольчих та непродовольчих товарів, які вироблені на території України, в оптовому товарообороті по містах і районах, слід відмітити, що продовольчі товари займають передову позицію та у відсотковому вираженні знаходяться на рівні 84,4%-94,9% за 2010-2015 рр., непродовольчі, в свою чергу, складають 56,7%-68,5% (Додаток Г.7, Г.8).

Причинами скорочення сегменту оптової торгівлі є значний обсяг операційних витрат і низька результативність оптової торговельної діяльності. Переважна більшість вітчизняних підприємств оптової торгівлі – це дрібні фірми з кількома працівниками, що не володіють належною матеріально-технічною базою, не проводять відповідної маркетингової роботи в мережі Інтернет, частка таких підприємств складає більше 94% загальної кількості [7, с. 75]. Що в результаті створює негативні умови для ефективного розвитку оптової торгівлі.

На сьогоднішній день продаж в мережі Інтернет є одним із найефективніших джерел підвищення реалізації товарів, однак більшість учасників ринку оптової та роздрібною торгівлі нехтують або не у повній мірі використовують даний ресурс.

Підприємства, які володіють власними сайтами та реалізують свою продукцію через мережу є передовими по кількості реалізованої продукції та знаходяться у топових позиціях серед вподобань покупців. Однак для ефективної Інтернет торгівлі не достатньо створити шаблонну платформу та наповнити її контентом. Ринок Інтернету величезний, кількість потенційних клієнтів в десятки, сотні разів вища ніж на звичайних локальних ринках, однак і кількість конкурентів також є суттєвою. Для результативної підприємницької діяльності в Інтернеті необхідно проводити ряд вузькоспеціалізованих операцій, однак базовими є прийоми SEO-оптимізації (Інтернет маркетинг).

Seo-оптимізація – дії, скеровані на поліпшення видимості сайту в пошукових системах за тематичними запитами, користувачів і, як наслідок, збільшення цільового трафіку, що надходить з пошукових систем [8].

Слід відмітити, що Seo-оптимізація проводиться як уже для готових сайтів так і при створенні нових, даний процес є досить об'ємним та потребує значних зусиль та аналітичних дій і включає у себе методи системного аналізу та технології штучного інтелекту [9].

Створення нового сайту або удосконалення існуючого за методикою Seo-оптимізації формується з урахуванням наступного алгоритму дій (рис. 7.7)

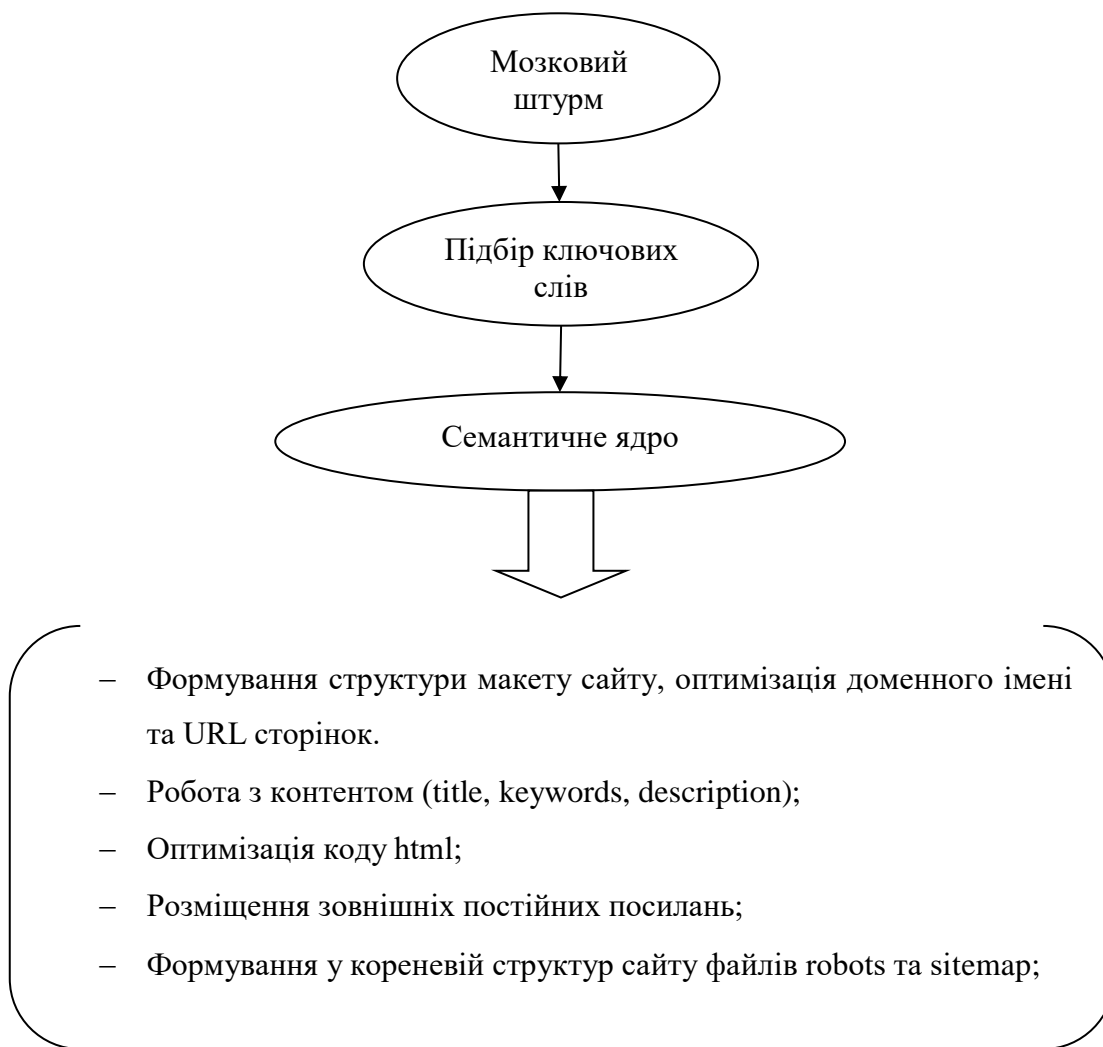

Рис. 7.7. Модель формування нового сайту з урахуванням методів Seo-оптимізації

Сформовано автором

Перший етап “Мозковий штурм” ґрунтується на детальному аналізі тематики бізнесу під який розробляється сайт, в наслідок чого формується певний список індивідуальних слів, словосполучень, що характерні сфері діяльності підприємства. Якщо бізнес є геозалежним, тобто прив’язаним до певної територіальної одиниці це необхідно обов’язково врахувати при формуванні даного списку, даний фактор суттєво впливає на ранжування сайтів пошуковими системами.

Наступний етап – формування списку ключових слів є частково індивідуальним та залежить від пріоритету розвитку та просування сайту відповідно до пошукової системи. Якщо

планується розвивати та оптимізувати сайт під пошукову систему Yandex то підбір та формування списку ключових слів розпочинається з сервісу Wordstat.yandex.ua, даний ресурс є безкоштовним та у переважній більшості акумулює дані запитів країн СНД (рис.7.8).

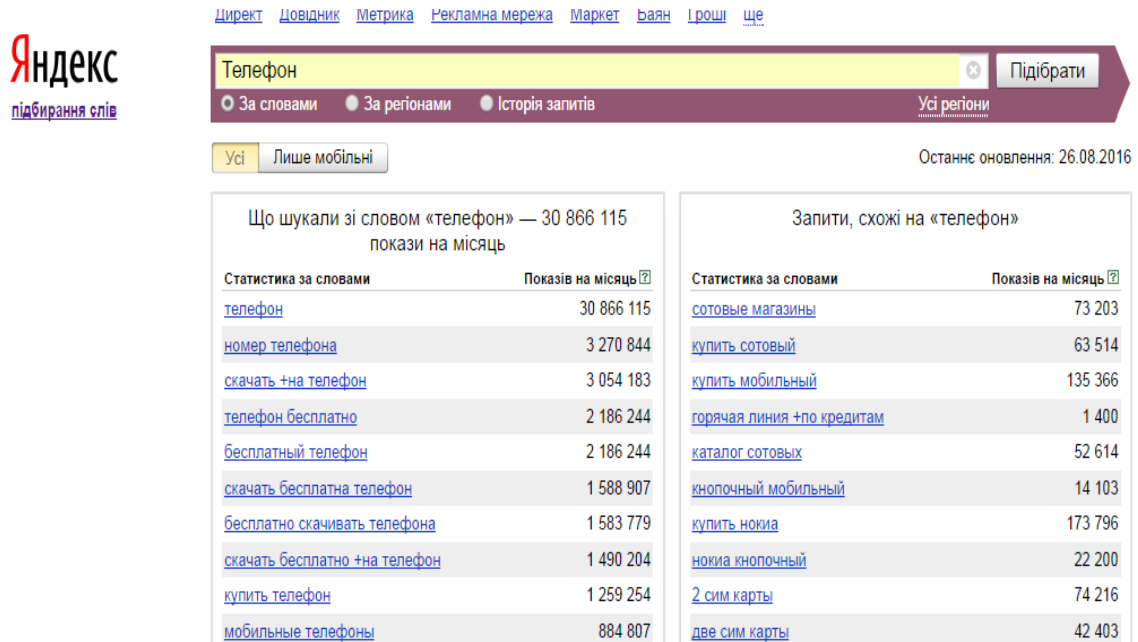

Рис. 7.8. Меню формування ключових слів за Wordstat yandex
Джерело [10]

Працює даний ресурс за принципом вводу слова або словосполучення, що позначає товар або послугу і генерує найбільш уживані запити користувачів по даній тематиці, що дає змогу створити унікальний контент який буде максимально оптимізований під потреби споживачів.

Якщо сайт створюється з метою реалізації продукції за межами країн СНД, в такому разі доцільно використовувати інформацію пошукової системи Google, а саме, Google AdWords, інструмент “планувальник ключових слів”. Даний ресурс дає ширший перелік ключів, відображає їх конкурентність та вартість (рис. 7.9).

При збиранні списку ключових слів та їх групуванні будується семантичне ядро сайту, відповідно до якого, формується структура сайту. Після цього відбувається процес накопичення контенту, тобто написання текстів, розміщення різного роду фото, відео та аудіо матеріалів.

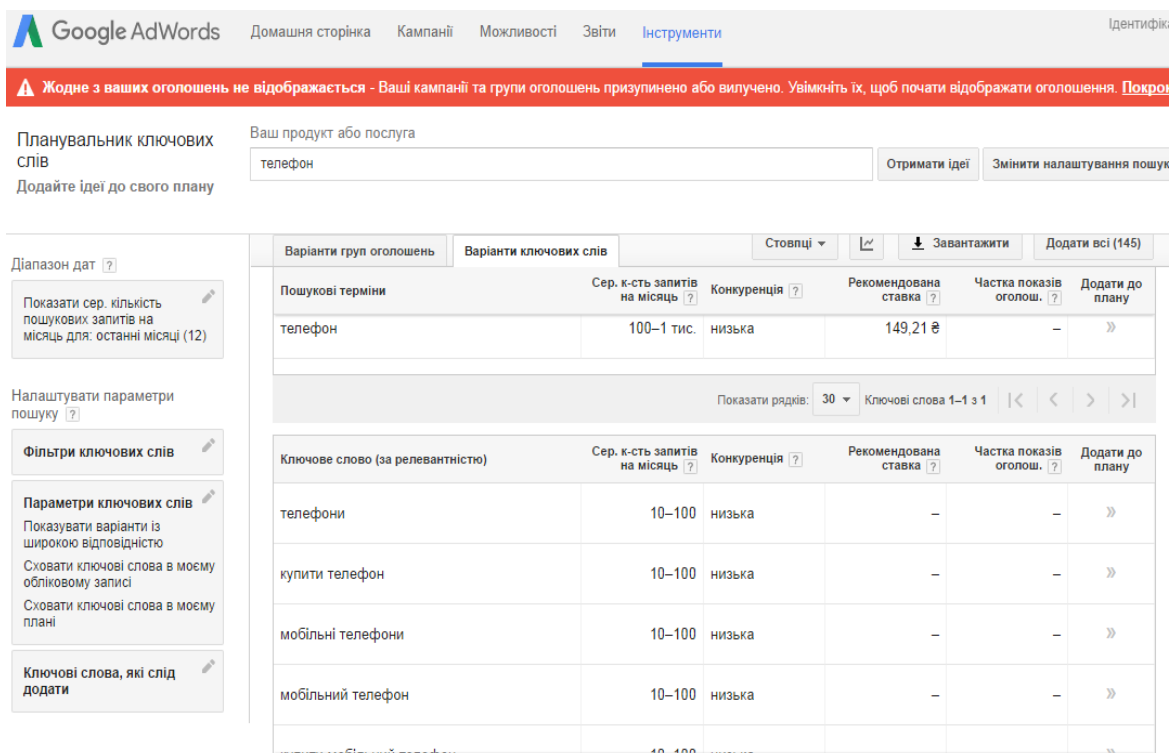

Рис 7.9. Меню формування ключових слів за Google Adwords
Джерело [11]

Ключовими вимогами для оптимізації контенту є:
 структуризація тексту за заголовками H1, H2...H6;
 унікальність тексту та його відповідність заголовку;
 наявність ключових слів у тексті постів;
 пропис title, keywords, description;
 редагування URL адресів на людино-четабельні.

Робота над контентом є неодноразовим явищем і для успішного ранжування необхідно постійно поповнювати кількість постів.

Наступним базовим елементом є оптимізація html коду сайту яка направлена на оптимізацію його роботи, тобто покращення технологічних особливостей функціонування ресурсу.

Розміщення зовнішніх посилань направлено на збільшення трафіку сайту, тобто направлення потенційних клієнтів з інших відомих ресурсів.

Наступним базовим елементом SEO-оптимізації є формування у кореневій структур сайту файлів robots та sitemap, тобто документів які допоможуть швидше про індексувати

сторінки сайту в мережі Інтернет та вкажуть пошуковим роботам сегменти які не потрібно сканувати та подавати на індексацію.

Отже, при виконанні даного алгоритму SEO-оптимізації, ресурси над якими проводились роботи отримують значну перевагу над не оптимізованими. Як правило вони посідають значно вищі місця у видачі пошукових систем, чим пришвидшують перехід потенційних клієнтів та мають вищий рівень конкурентоздатності.

Проаналізувавши загальні тенденції діяльності та розвитку внутрішньої торгівлі Хмельницької області слід відмітити, що ситуація на ринку є досить динамічною та такою, що вимагає постійних змін та коригувань. Постійне зростання індексу споживчих цін, девальвація гривні, зменшення рівня купівельної спроможності, укрупнення учасників ринку створюють нові умови та правила ведення підприємницької діяльності. Для розвитку та завоювання конкурентних позицій політика сучасного підприємства у розрізі внутрішньої торгівлі має базуватись на формуванні концепції інноваційного підприємства, що в процесі своєї діяльності використовує інноваційні підходи управління, виробництва та інтегрує свою діяльність у світову мережу Інтернет.

Список використаних джерел

1. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>. – Назва з титул. екрану.
2. Статистичний збірник оптова та роздрібна торгівля Хмельницької області в 2015 році / за ред. Л. О. Хамської. – Хмельницький : Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2016. – 78 с.
3. Статистичний збірник діяльність суб'єктів господарювання / за ред. М. С. Кузнецової ; відп. за вип. О. М. Колпакова. – Київ : Державна служба статистики України, 2016. – С. 29.
4. Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану.

5. Кучеркова С. О. Облік фінансових результатів у сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.09 / С. О. Кучеркова ; Нац. наук. центр «І-нт аграр. економіки» УФФН. – К., 2008. – 21 с.
6. Токарева Т. О. Методика і організація обліку та аналізу фінансових результатів діяльності на малих підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04 / Т. О. Токарева ; Нац. економ. ун-т імені Вадима Гетьмана. – К., 2005. – 21 с.
7. Статистичний збірник оптова і біржова торгівля України / В. О. Піщейка. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 97 с.
8. Ашманов І. С. Просування сайту в пошукових системах / І. С. Ашманов, А. А. Іванов. – Київ : Собор, 2010. – 340 с.
9. Райцин М. Ефективне просування сайтів в Яндексі / М. Райцин, О. Кураков. – Київ : Діалектика, 2009. – 456 с.
10. Планировщик ключевых слов wordstat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wordstat.yandex.ua/>. – Название с титул. экрана.
11. Планировщик ключевых слов Google Adwords [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua/adwords>. – Название с титул. экрана.

7.2. Огляд зовнішньоторговельної діяльності Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

За сучасних умов розвитку світового господарства одним із чинників прискорення інтеграції України до міжнародного економічного простору та інтенсифікації її зовнішньоекономічної взаємодії стає використання торговельних можливостей і конкурентних переваг окремих регіонів. Кожен із регіонів України володіє своїм природно-ресурсним, трудовим та економічним потенціалом, що визначає його місце у національному розподілі праці та рівень участі у міжнародному економічному співробітництві країни. Зокрема, з цієї точки зору однією із найбільш перспективних видається Хмельницька область.

Серед найцінніших багатств регіону, яке визначає особливості його економічного розвитку та конкурентоспроможність на зовнішньому ринку, є земля (у тому числі й орні землі), забезпеченість населення якою по районах є в цілому рівномірною. Найбільша частка земельних угідь зосереджена у Старосинявському, Теофіпольському, Білогірському, Ярмолинецькому районах, дещо менша – у Вінковецькому, Красилівському, Волочиському, Городоцькому, Дунаєвецькому, і найменша частка земель припадає на райони, такі як Полонський, Славутський, Кам'янець-Подільський, Шепетівський, Хмельницький [6, с. 158]. Багаті земельні ресурси виступають підґрунтям для розвитку сільського господарства та побудови потужного агропромислового комплексу, який є основою експортного потенціалу Хмельницької області. В цілому, на території регіону знаходиться майже 4% усіх сільськогосподарських угідь України, що робить аграрну сферу чи не найголовнішою в економіці області, оскільки саме вона сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної й продовольчої безпеки [9, с. 27].

Основною галуззю сільського господарства виступає рослинництво, насамперед, вирощування озимої пшениці, ячменю, гороху, вівса, кукурудзи, сої, цукрового буряку, картоплі тощо. Тваринництво в регіоні базується, головним чином, на кормовому виробництві, природних пасовиськах, відходах харчової промисловості, виробництві комбікормів. Найважливішими

сферами тваринництва виступає м'ясо-молочне скотарство та свинарство. Останнім часом значного розвитку набуває птахівництво, вівчарство, бджільництво та рибальство.

Активний розвиток сільського господарства в Хмельницькій області створює синергетичний ефект для становлення інших, залежних, галузей, а саме – харчової промисловості, на продукцію якої у 2014 році припадало 5,5% (в середньому по групі товарів) загальноукраїнського обсягу виробництва харчових товарів. Харчова промисловість є надзвичайно диверсифікованою та представлена різними сферами, такими як цукрова, хлібопекарська, кондитерська, макаронна, овочеконсервна, м'ясна, молочна, спиртова, пивоварна, борошномельно-круп'яна, тютюнова тощо.

Поряд із земельними значні запаси лісових ресурсів створюють умови для розвитку лісового господарства, особливо у Летичівському, Кам'янець-Подільському, Старосинявському, Білогірському районах. Про важливість лісового, а також сільського господарства для області говорить те, що саме ці галузі забезпечують п'яту частину валової доданої вартості регіону [9, с. 27].

Важливим компонентом природного та економічного потенціалу області є мінерально-сировинні ресурси, найбільша зосередженість яких спостерігається у Кам'янець-Подільському та Дунаєвецькому районах. Абсолютна величина і структура мінерально-сировинного потенціалу названих районів свідчить про реальні передумови широкого розвитку промисловості будівельних матеріалів і ряду супутніх виробництв [6, с. 159]. В Хмельницькій області наявні сприятливі умови для розвитку машинобудування та металообробки. На даному етапі підприємства таких сфер спеціалізуються на випуску станків, пресувальних машин, трансформаторів, сільськогосподарського обладнання для землеробства та рослинництва, технічного устаткування для обробної галузі, кабелів, електротехнічних виробів тощо. Велике значення для розвитку економіки області має електроенергетика, про що свідчить той факт, що Хмельницька АЕС (м. Нетішин), яка підключена до енергосистем України та країн Центральної Європи, щороку виробляє майже

10% всієї української електроенергії.

Визначальною особливістю подільського регіону є широко розвинена туристично-рекреаційна та курортна інфраструктура, представлена як курортами державного, так й місцевого значення, розгалуженою мережею різнотипних готельних комплексів, санаторіїв, баз відпочинку, оздоровчих таборів для дітей та юнацтва, кемпінгами тощо.

Проведений короткий аналіз тенденцій розвитку господарства Хмельницької області на сучасному етапі дозволяє зробити висновок про наявність значного експортного потенціалу регіону. Тим не менше, про ефективність та повноту його використання можуть свідчити лише результати дослідження особливостей зовнішньоторговельної діяльності області та рівня її інтегрованості до системи зовнішньоекономічних зв'язків країни.

Попри значний зовнішньоторговельний потенціал Хмельницька область займає зовсім незначну частку у структурі зовнішньої торгівлі країни, про що свідчить питома вага регіону у загальних обсягах експортно-імпортних операцій у відповідні роки (табл. 7.8).

Таблиця 7.8

Питома вага Хмельницької області у структурі зовнішньої торгівлі України за період 2013–2015 рр.

Питома вага, %	2013	2014	2015
Частка регіону у структурі зовнішньоторговельного обороту України	0,6	0,7	0,8
Частка регіону у структурі національного експорту	0,7	0,8	0,9
Частка регіону у структурі національного імпорту	0,6	0,6	0,6
Частка регіону у структурі експорту товарів України	0,8	0,9	1,1
Частка регіону у структурі загального імпорту товарів України	0,6	0,6	0,7
Частка регіону у структурі загального експорту послуг	0,3	0,2	0,2
Частка регіону у структурі загального імпорту послуг	0,2	0,2	0,2

Складено автором на основі [10; 11; Додаток Г.9]

Як видно з таблиці, за період 2013–2015 рр. питома вага області у зовнішній торгівлі України не відмітна суттєвими коливаннями, проте незначне стабільне зростання частки помітне за показником зовнішньоторговельного обороту, загального експорту та експорту товарів; у той час, як за обсягами експорту послуг відмітне незначне зниження, частка області у структурі імпорту залишається практично незмінною. Для виявлення більш чіткої тенденції слід проаналізувати позиції області у товарній та сервісній складовій зовнішньої торгівлі країни. Зокрема, у 2014 році (порівняно з попереднім 2013 р.) питома вага області у структурі загального товарного експорту зросла з 0,8 до 0,9%, однак при цьому регіон зайняв 14 позицію (із 16), розділивши її із Рівненською та Івано-Франківською областями, аналогічна тенденція відмітна й у 2015 році – 16 позиція (разом із Кіровоградською та Черкаською обл.) попри зростання частки до 1,1%. У структурі імпорту, навпаки, у 2014 році разом з Тернопільською областю регіон зайняв 16 позицію (із 20); у 2015 р. – 14 позицію (останню), розділивши її з Вінницькою та Житомирською обл. (Додаток Г.9). Незначна питома вага області у структурі експорту та імпорту послуг підтверджується практично останньою позицією регіону за оборотами торгівлі. Якщо низька частка області у структурі національного експорту свідчить про недостатню розробку потенціалу та використання наявних експортних можливостей, то щодо імпорту, навпаки, відмітна позитивна характеристика – незначна питома вага у структурі ввізної торгівлі свідчить про низьку імпортозалежність області порівняно з іншими українськими регіонами.

Попри невелику роль Хмельницької області у національній зовнішній торгівлі у розвитку регіонального експорту та імпорту за період 2013–2015 рр. помітні позитивні тенденції (рис. 7.10). Як видно з рисунку, протягом десяти років спостерігається нестабільна динаміка зовнішньої торгівлі Хмельницької області: до 2008 року відмітне поступове нарощування як обсягів експорту та імпорту, так й зовнішньоторговельного обороту в цілому. Після різкого спаду обсягів експортно-імпортних операцій у 2009 році, що, ймовірно, було пов'язано із загальною фінансово-економічною кризою в країні, відмітний поступовий приріст показників зовнішньої торгівлі до 2012 року.

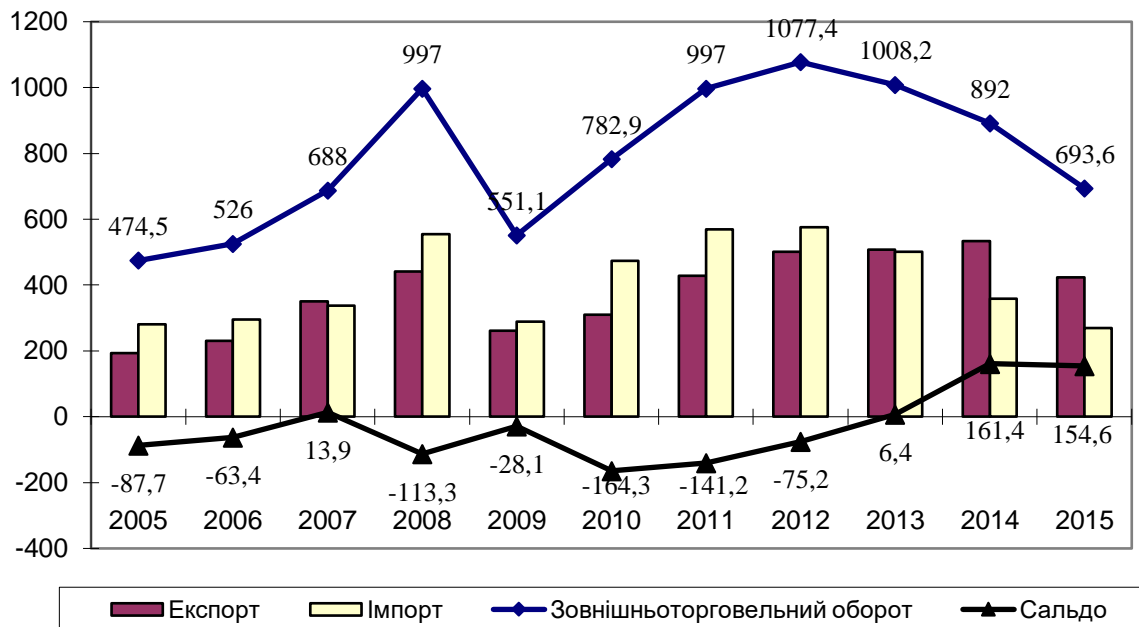

Рис. 7.10. Динаміка зовнішньоторговельного балансу Хмельницької області за період 2005–2015 рр., млн. дол. [10; 11]

За період 2013–2015 рр. відмітним є спад зовнішньоторговельного обороту, зокрема, у 2014 році до попереднього – на 11,5%; у 2015 р. до 2014 р. – на 22,2%, хоча в цілому спостерігається позитивна тенденція: коливання експорту у бік зниження є зовсім незначними, а за рахунок скорочення імпорту область досягає стабільно позитивного сальдо торговельного балансу. Такі тенденції розвитку зовнішньої торгівлі Хмельницької області були зумовлені досить складною для здійснення міжнародної економічної діяльності ситуацією, що склалася в цілому в країні під впливом екзогенних чинників.

Зокрема, розбалансування відносин з головним торговельним партнером України (Російською Федерацією) через політичну та військову експансію стало домінантним чинником падіння обсягів регіонального імпорту. У 2014 році порівняно з 2013 р. імпорт зменшився на 28,5%, а у 2015 р. – скоротився ще майже на 25%. При цьому, доволі позитивну динаміку експорту (який хоч і знизився, але незначно – з 2013 до 2015 рр. на 16%) можна пояснити історичними змінами та суттєвим прогресом України в реалізації національної інтеграційної стратегії, а саме підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що передбачає як масу перспектив для вітчизняного виробника в рамках формування широкої зони вільної торгівлі, так й безпосереднє

надання низки торговельних преференцій. Суттєве скорочення імпорту при незначному зменшенні експорту, як уже зазначалося, призвело до утворення позитивного сальдо торговельного балансу.

Окремо слід виділити та проаналізувати тенденції й динаміку розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугами Хмельницької області. Зокрема, позитивна динаміка спостерігається у розвитку експортної торгівлі товарами регіону (рис. 7.11). У 2013 році експорт товарів склав 489 млн. дол., що майже на 6% перевищує фізичний обсяг товарного експорту у минулому році, імпорту товарів, навпаки, знизився майже на 14%, що зумовило й спад зовнішньоторговельного обігу на 5% [4; 19]. У 2014 році відмітним є приріс обсягу експорту товарів на 5% (на 17,3 млн. дол.), суттєвий спад імпорту продукції на 28,3% (137,3 млн. дол.) та, відповідно, зовнішньоторговельного обороту на 12,3% (на 120 млн. дол.). Та ж тенденція спостерігається у 2015 році, при цьому спад відмітний за основними показниками зовнішньої торгівлі товарами області: експорту товарів – на 20,7%, імпорту – на 25,2%, зовнішньоторговельного обігу – на 22,5% (Додаток Г.10).

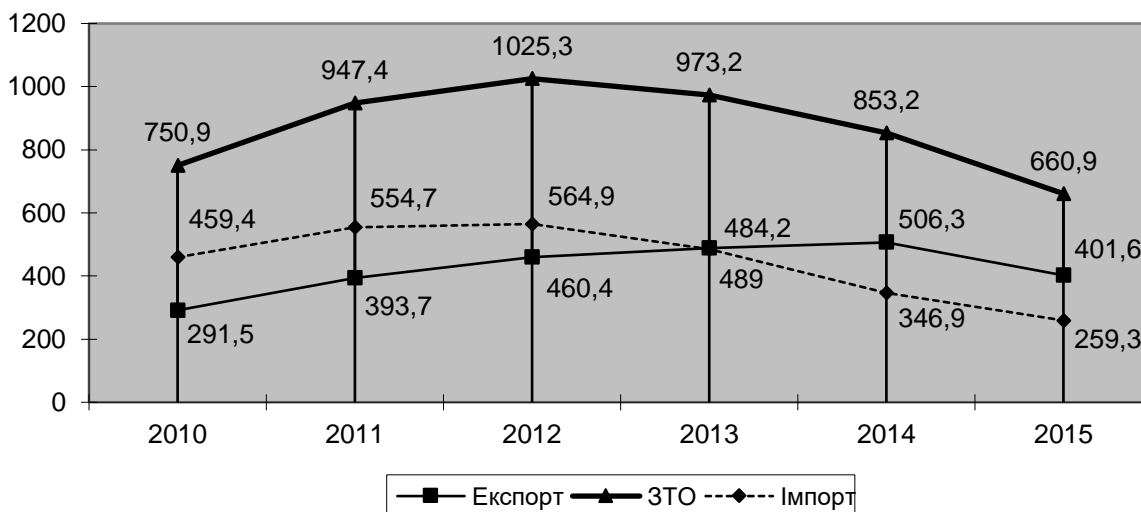

Рис. 7.11. Динаміка основних показників зовнішньої торгівлі товарами Хмельницької області, млн. дол. (складено на основі [4; 19])

Аналіз загальних обсягових даних зовнішньої торгівлі товарами Хмельницької області дозволив виявити окремі результуючі показники, зокрема, сальдо торговельного балансу та коефіцієнт покриття експортом імпорту, та показники інтенсивності торгівлі. Зокрема, порівняно із статистичними

даними по Україні в цілому, де лише в 2015 році відмітна позитивна тенденція розвитку торговельного балансу, за останні три роки по Хмельницькій області утворилося позитивне сальдо торгівлі товарами, яке досягло свого максимуму у 2014 році. Якщо за період 2013–2015 рр. регіональний обсяг експорту товарів на душу населення залишається стабільним, а імпорту зростає порівняно із тенденцією до зниження показників на загальноукраїнському рівні, то значення зовнішньоторговельного обороту на душу населення, яке спадає як на рівні України, так й Хмельницької області, свідчить про загальне зниження інтенсивності зовнішньої торгівлі товарами.

Таблиця 7.9

Основні показники розвитку зовнішньої торгівлі товарами
Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Показники	2013		2014		2015	
	Україна	Хмельницька область	Україна	Хмельницька область	Україна	Хмельницька область
Експорт млн. дол.	63312,0	489,0	53913,5	506,3	38134,8	401,6
Імпорт, млн. дол.	76964,0	484,3	54382,0	346,9	37502,3	259,3
Оборот, млн. дол.	140276,0	973,3	108294,5	853,2	75637,1	660,9
Сальдо, млн. дол.	-13652	4,7	-469,5	159,4	632,5	142,3
Експорт на душу, дол./особу	1394,5	376,2	1256,7	389,5	893,1	334,2
Імпорт на душу, дол./особу	1695,2	372,5	1267,7	189,9	878,2	216,0
Оборот на душу, дол./особу	3089,8	748,7	2524,3	656,3	1771,4	550,7
Імпортна квота	0,42	0,15	0,41	0,13	0,41	-
Експортна квота	0,35	0,15	0,41	0,19	0,42	-
Коефіцієнт покриття експорту імпортом	0,82	1,01	0,99	1,46	1,02	1,55

Складено автором на основі [1; 2; 4; 11; 22; 23]

Розрахований коефіцієнт покриття експортом імпорту (індекс стану балансу) доповнює показник сальдо і ще раз підтверджує його позитивне чи негативне значення: якщо до 2012 року індекс стану балансу по Хмельницькій області коливався в межах 0,68–0,82, то починаючи з 2013 року значення показника перевищує 1, досягаючи максимуму 1,55 у 2015 році, що попри суттєве скорочення кількісних результатів зовнішньої торгівлі товарами свідчить про підвищення її якісного рівня. Показники експортної та імпортної квоти, розраховані як по області, так й Україні, свідчать, що на фоні високої залежності країни від імпорту (41–42%) та експорту (35–42%) рівень імпортної та експортної залежності області є невисоким (13–15% та 15–19% відповідно).

Важливим аспектом статистико-економічного аналізу зовнішньої торгівлі Хмельницької області є дослідження її структурних показників, а саме напрямків розвитку географічної та товарної структури. У 2015 році зовнішньоторговельна діяльність Хмельницької області реалізовувалася через співпрацю із 165 країнами, зокрема, 88 країнами експорту та 77 країнами імпорту: якщо порівняти, то у 2005 році кількість країн, до яких вивозилася продукція з Хмельницької області складала 50 держав, тобто фактично за 10 років зросла на 76%; щодо країн імпорту, то динаміка росту їх кількості не була такою значною – протягом досліджуваного періоду (2005–2014 рр.) коливалася в межах 80–85 країн [4; Додаток Г.10].

За географічними напрямками експортно-імпортних товарних потоків Хмельницької області лідируючі позиції належать країнам СНД та ЄС (табл. 7.10). Зокрема, за період 2005–2015 рр. питома вага країн СНД у структурі регіонального товарного експорту знизилася із 47,4% до 21,7%, а країн ЄС, навпаки, зросла із 43,2 до 47,5%; у структурі товарного імпорту області на країни СНД у 2005 році припадало 30,3%, а у 2015 р. – 10,4%, частка ж країн ЄС суттєво зросла – з 43,6% до 55,7% (Додаток Г.11).

Як видно з таблиці, починаючи з 2013 року відбувається суттєва реструктуризація зовнішньої торгівлі товарами області у напрямку скорочення зовнішньоторговельного обороту та питомої ваги країн СНД, на що домінуючий вплив чинило загострення зовнішньополітичного та економічного становища (військовий

конфлікт, політичне протистояння та торговельні війни з Російською Федерацією). Натомість, суттєво зростає обсяг експорту та імпорту до країн ЄС (за десять років у 1,7 рази) та інших країн світу (майже у 2,5 рази), про що свідчить, зокрема, збільшення питомої ваги даних груп країн у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами області.

Таблиця 7.10

Географічна структура зовнішньої товарної торгівлі
Хмельницької області

Показник	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Країни СНД							
Оборот, млн. дол.	170,3	295,8	371,6	447,1	353,2	280,8	114,3
Сальдо, млн. дол.	4,9	17,0	41,6	58,9	202,0	151,7	60,1
Питома вага, %	37,2	39,3	39,2	43,6	36,3	32,9	17,3
Індекс стану балансу	1,06	1,12	1,25	1,30	3,67	3,35	3,22
Країни ЄС							
Оборот, млн. дол.	198,4	309,2	395,7	370,3	404,4	353,7	335,3
Сальдо, млн. дол.	-39,1	-116,4	-101,9	-81,6	-107,5	4,9	46,4
Питома вага, %	43,4	41,1	41,7	36,1	41,5	41,4	50,7
Індекс стану балансу	0,67	0,45	0,59	0,64	0,58	1,03	1,32
Інші країни світу							
Оборот, млн. дол.	88,7	148,0	181,1	207,7	215,7	218,8	211,4
Сальдо, млн. дол.	-53,7	-70,8	-100,7	-81,5	-89,7	2,8	35,8
Питома вага, %	19,4	19,6	19,1	20,3	22,2	25,7	32,0
Індекс стану балансу	0,25	0,35	0,28	0,44	0,41	1,02	1,4

Складено автором на основі [4; Додаток Г.11]

Серед країн СНД у структурі товарного експорту Хмельницької області у 2013 р. лідируючі позиції займала Російська Федерація (майже 80% всього експорту), Казахстан (6%), Молдова (5,1); імпорту – та ж Росія (63,5%), Білорусь (25,7%), Казахстан (4,5%). У 2014 році експорт до Російської

Федерації скоротився на 29%, Казахстану – на 12,8% та Молдови – на 4,2%; щодо імпорту, то обсяги ввезення продукції з Росії практично не змінилися, Казахстану – скоротилися на 20,6%, Білорусі – на 48,4%, хоча в цілому лідерські позиції даних країн були збережені. Негативна динаміка експорту та імпорту щодо країн СНД у 2015 році поглибилася, зокрема, експорт з області до Росії скоротився на 65,3%, Казахстану – на 31,7%, Молдови – на 41,3%; імпорт з Росії знизився на 72,1%, Білорусі – на 22%, Казахстану – зріс на 3,6%. Тим не менше, країни СНД залишаються активними споживачами подільських товарів, а саме таких: текстильних виробів, дерев'яних меблів, згущеного молока, сирів, масла, цукру тощо, та імпортерами вугілля, сталюого прокату, поліацеталі, насосів, сільськогосподарської продукції тощо.

Серед країн Європи найбільша частка товарного експорту з Хмельницької області у 2013 році йшла до Німеччини (33,6%), Італії (8%) та Польщі (14,6%); імпорту – з Німеччини (31%), Польщі (15,8%) та Румунії (7,5%). Суттєвий вплив на географічну структуру зовнішньої торгівлі регіону мало підписання Угоди про асоціацію, наслідком чого стало у 2014 році суттєве зростання експорту до Іспанії (вдвічі), Німеччини – на 14,2%, Польщі – на 15,5%, Франції – на 69,5%; імпорту – з Угорщини – на 37%, Фінляндії – на 14,5%. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами 2015 року показує значну диверсифікацію напрямків експортно-імпортних потоків, зокрема, відмітний суттєвий приріст експорту до Великої Британії – на 48,9%, Греції – у 27 разів, Данії – у 13 разів, Латвії – у 3 рази, Литви – 49,6%, Нідерландів – 92%, Португалії – на 83%, Чехії – вдвічі; щодо імпортного потоку, то найбільший його приріст відмітний з таких країн, як: Данія – на 15,8%, Іспанія – 78,6%, Литва – 46,3%, Словенія – втричі, Сербія – 50,8%. Країни Європи найбільше купують у Хмельниччини лісові ягоди, горіхи, мед, зерно, кукурудзу, соєві боби, олію, солод, лісоматеріали, сантехніку, меблі тощо.

Щодо інших країн світу, то серед азійських держав у 2013–2015 рр. у зовнішній торгівлі товарами області домінували Грузія, Ірак, Туреччина, Індія, Китай, Саудівська Аравія, Іран, Корея, Індонезія; серед країн Африки – Єгипет, Америки – США. До цих держав з Хмельницької області спрямовуються переважно

продукти харчування: зерно, згущене молоко, сири, масло, яйця тощо. З країн Європи та решти світу підприємства Хмельниччини імпортують кам'яне вугілля, запасні частини до автомобілів, миючі засоби, підшипники, промислове обладнання, сільськогосподарські машини, гербіциди, трактори, моторну оливу, полімери тощо [3].

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі Хмельницької області показав, що основу експорту з регіону складають молоко та молочні продукти (у 2013 р. – 9,2%, у 2014 р. – 10,6%), зернові культури та олійне насіння (у 2013 р. – 14,4%, у 2014 р. – 26,4%), пластмаси та полімери (у 2013 р. – 11,3%, у 2014 р. – 5,4%), керамічні вироби (у 2013 році – 6,2%, у 2014 р. – 4,4%), електричні машини (у 2013 р. – 24,8, у 2014 р. – 21,5%), меблі (у 2013 р. – 6,2%, у 2014 р. – 5,1%) [19; Додаток Г.12]. За період 2013–2014 рр. відмітний приріст експорту продуктів тваринного походження – на 18,9%, горіхів – на 97,5%, зернових культур – вдвічі, рослинних матеріалів – в 6 разів, алкогольних та безалкогольних напоїв – втричі, органічних хімічних сполук – майже у 14 разів, дубильних екстрактів – на 55,6%, ПАР – у 8 разів, різного роду хімічної продукції – вдвічі, каучуку та гуми – вдвічі, синтетичних ниток – у 6,5 рази, вати – у 6,7 разів, текстильних матеріалів – на 42%, взуття – майже вдесятеро, чорних металів – на 93%, алюмінію – у 2,5 рази, іграшок – на 51,5%. Натомість, суттєво скоротився експорт овочів – на 64,1%, борошномельної продукції – на 63%, цукру – на 88,4%, штучних волокон – на 65,8%, міді та виробів з неї – на 71,2%.

За період 2014–2015 рр. відбувається суттєва реструктуризація товарної структури, що пов'язано із збільшенням експорту живих тварин в 1,7 раз, овочів – вдвічі, жирів – на 74,8%, готових зернових продуктів – втричі, білкових речовин – 1,3%, бавовни – в десять разів, штучних ниток в 1,6 рази, головних уборів – 42,3%, міді та виробів з неї – в 2,5 рази, олова – в 50 разів. Зниження обсягів експорту у вказаний період відмітне по статтях алкогольних та безалкогольних напоїв – на 91,3%, каучуку та гуми – на 50,9%, вати – 68,7%, чорних металів – на 81,3% тощо.

Таким чином, проведений аналіз товарної структури експорту Хмельницької області дозволяє зробити висновок про диверсифікований характер вивозу, у якому значну питому вагу

займає як аграрна продукція (молоко та молочні вироби, зернові культури, олії та жири, фрукти тощо), так й промислова (машинне обладнання, хімічна продукція, текстиль, кераміка тощо). Якщо у 2013 році продукція хімічної та обробної промисловості домінувала у структурі, що було пов'язано із скеруванням експорту до цього часу переважно на країни СНД, то на кінець 2015 року відмітною є тенденція до домінування питомої ваги товарів аграрної та харчової сфер, що, своєю чергою, свідчить про поступову та цілеспрямовану переорієнтацію вивізної товарної торгівлі області на країни ЄС та азійські держави.

Щодо імпорту товарів в Хмельницьку область, то у його структурі домінуючі частки у 2013 році припадали на пластмаси та полімери (27,3%), ядерні котли та машини (20,6%), засоби наземного транспорту (8,6%), чорні метали (7,5%), текстильні матеріали (7%) тощо [19; Додаток Г.12]. За період 2013–2014 рр. спостерігається значний приріст імпорту таких товарів: мінеральної продукції – на 35,6%, руди та шлаків – на 20,4%, палива – на 54,7%, фармацевтичної продукції – в 30 разів, добрив – в 20 разів, органічних хімічних сполук – на 93,9%, ПАР – на 43,1%, друкованої продукції – на 84,8%, алюмінію – на 60,6%, свинцю – вдвічі. Натомість, відмітне скорочення обсягів імпорту продукції тваринного походження – на 66%, галантереї – на 86,8%, машинного обладнання – на 36,7%, промислових товарів – 32,3%.

За період 2014–2015 рр. спостерігається протилежна тенденція: імпорт товарів, що у минулі роки мав помітний приріст, скорочується, зокрема, мінеральної та хімічної продукції – на 40,3% та 18,2% відповідно, полімерних матеріалів – на 24,4%, металевих виробів – на 58,1%. У той же час, зростає імпорт іграшок у 8 разів, музичних інструментів – у 20 разів, годинників – у 26 разів, взуття – на 72,4%, вовни – на 58,4%, паперу – на 14,3% тощо. Як видно із аналізу, у структурі імпорту товарів домінує продукція обробної, хімічної та машинобудівної сфери (полімери, пластмаси, текстиль, чорні метали, машинне обладнання та устаткування, засоби наземного транспорту тощо). Така структура імпорту свідчить про скерування регіону не лише на розвиток аграрної сфери, але й поступове зростання вітчизняної промисловості.

Узагальнюючу картину тенденцій розвитку експортно-

імпортних операцій області у сфері торгівлі товарами може дати розрахунок за даними Головного Управління статистики в Хмельницькій області індексів чистої торгівлі по групах окремих товарів, що дозволить зробити висновок про рівень імпоротної залежності господарства регіону від того чи іншого виду продукції (табл. 7.11).

Таблиця 7.11

Індекси показників чистої торгівлі за основними групами товарів
Хмельницької області

Групи товарів	2013	2014	2015
Живі тварини	-1,0	-1,0	-0,8
Молоко та молочні вироби	0,7	0,9	1,0
Зернові культури	0,8	0,9	0,9
Горіхи та фрукти	-0,06	0,6	0,7
Олійне насіння, жири та олії	1,0	1,0	1,0
Цукор	0,9	0,7	1,0
Харчові продукти	-0,45	-0,3	0,2
Мінеральне паливо	-1,0	-1,0	-1,0
Сіль, сірка, каміння	0,4	0,4	0,08
Пластмаси та полімери	-0,4	-0,5	-0,5
Каучук, гума	-1,0	-0,9	-0,9
Деревина	0,7	0,9	0,9
Бавовна	-1,0	-1,0	-1,0
Синтетичні нитки	-1,0	-0,6	0,05
Килими	0,6	0,6	0,6
Трикотажний одяг	0,4	0,4	0,2
Текстильний одяг	0,9	1,0	0,9
Керамічні вироби	0,9	0,9	0,7
Скло і скляні вироби	-0,7	-0,5	-0,5
Чорні метали	-0,6	-0,3	-0,3
Алюміній та вироби з нього	0,1	0,3	0,4
Олово і вироби з нього	-1,0	-1,0	-0,4
Машинне обладнання	0,04	0,2	-0,1
Засоби наземного транспорту	-0,9	-0,6	-0,9
Меблі	0,9	0,9	0,9
Іграшки	-0,4	0,6	-0,7

Складено автором на основі [19; Додаток Г.12]

Дослідження участі Хмельницької області у міжнародному торговельному співробітництві вимагає аналізу регіональної структури зовнішньої торгівлі товарами. Зокрема, серед основних районів Хмельниччини найбільший обсяг експортно-імпортних операцій припадає на Старокостянтинівський, Кам'янець-

Подільський, Ізяславський, Летичівський, Красилівський, Хмельницький, Волочиський (табл. 7.12).

Аналіз таблиці показує, що лідируючі позиції за обсягами зовнішньоторговельного обороту займають Старокостянтинівський, Кам'янець-Подільський, Волочиський та Красилівський райони. У 2013 р. майже у всіх районах Хмельницької області у зовнішній торгівлі товарами спостерігається позитивне сальдо торговельного балансу, виняток становлять лише Красилівський та Хмельницький райони. У 2015 році додатній торговельний баланс було досягнуто в усіх районах, окрім Шепетівського.

Таблиця 7.12

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами
головних районів Хмельницької області

Район Хмельниччини	2013		2014		2015	
	Оборот, млн.до л.	Частка регіону, %	Оборот, млн.до л.	Частка регіону, %	Оборот, млн.до л.	Частка регіону, %
Волочиський	32,7	3,6	19,1	2,2	32,4	4,9
Городоцький	4,1	0,4	2,8	0,3	-	-
Деражнянський	8,3	0,9	10,6	1,2	-	-
Ізяславський	20,6	2,1	26,0	3,0	25,1	3,8
Кам'янець- Подільський	41,6	4,3	49,2	5,8	37,9	5,7
Красилівський	37,0	3,8	34,3	4,0	22,5	3,4
Летичівський	-	-	25,5	3,0	27,4	4,1
Полонський	12,3	1,3	11,8	1,4	-	-
Старокостянтинівськ ий	9,3	1,0	53,5	6,3	54,5	8,2
Хмельницький	18,4	1,9	15,8	1,8	13,7	2,1
Шепетівський	5,4	0,6	6,2	0,7	3,1	0,5
Всього по області	973,5	100	853,3	100	660,9	100

Складено автором на основі [4]

За період 2013–2015 рр. найбільш інтенсивна динаміка розвитку зовнішньої торгівлі товарами спостерігається у Старокостянтинівському районі: експорт зріс майже в 6 разів, а імпорт – у 3,6 рази. Аналогічно, на 20% зріс експорт та майже втричі імпорт товарів з Волочиського району; в 1,7 разів зріс вивіз продукції та у 12,5 разів імпорт товарів з Шепетівського району. Стабільна тенденція розвитку експортно-імпортних операцій

відмітна у Кам'янець-Подільському, Городоцькому, Деражнянському, Ізяславському та інших районах. Причиною позитивної динаміки, насамперед, є переорієнтація місцевих підприємств на експорт харчових продуктів (молока та молочних виробів, цукру, зернових, макаронних виробів, меду) до азійських країн.

На означені в таблиці райони Хмельницької області у 2013–2015 рр. припадало лише 24–33 % зовнішньоторговельного обороту. Лідерами за обсягом експортно-імпорتنих операцій є міста Хмельниччини – м. Хмельницький, м. Кам'янець-Подільський і м. Славута. Зокрема, у структурі експорту товарів на м. Хмельницький у 2013 р. припадало 37% (із загального обсягу), а у 2015 р. – 23%, хоча лідерські позиції були збережені, але обсяг експорту знизився майже вдвічі. Частка Кам'янця-Подільського у структурі вивізної товарної торгівлі складала за 2013–2015 рр. 9–11%, при цьому також відмітний спад експорту за обсяговим показником на 32,1%. Та ж сама тенденція спостерігається щодо м. Славута, питома вага якого у структурі експорту товарів області коливається в межах 9,8–14,5%: обсяги експорту скоротилися майже вдвічі. Враховуючи те, що переважна більшість підприємств-експортерів у вказаних містах спеціалізується на вивезенні продукції харчування, таку тенденцію можна пояснити економічними умовами, що склалися у зовнішньому середовищі: закриття ринків країн СНД викликає необхідність переорієнтації підприємств на європейські ринки, що, своєю чергою, потребує технічної та технологічної модернізації виробництв. Зокрема, заборона Російською Федерацією імпорту м'яса та м'ясних продуктів призвела до закриття та скорочення виробництва на багатьох заводах Хмельниччини (під негативну дію санкцій підпали ТОВ «Шепетівський м'ясокомбінат», ТОВ «Кам'янець-Подільський м'ясокомбінат», ТОВ «Екопродукт-Поділля» та інші). Такий же ефект для вітчизняних експортерів молочних виробів мала відмова від квот на виробництво молока в Європі та торговельне ембарго на імпорт молока з боку Росії. Розбалансуванням зовнішньоторговельних відносин з країнами СНД можна пояснити негативні тенденції в імпорті товарів: за період 2013 – 2015 рр. імпорт до Хмельницького та Кам'янця-Подільського скоротився вдвічі, до Славuti – на 16%.

Рівень розвитку зовнішньоторговельного сектору Хмельницької області характеризується показником інституційної структури, яка показує розподіл експортно-імпортних операцій за окремими суб'єктами підприємницької діяльності. Зокрема, якщо у 2013 році від області у товарному експорті брало участь 284 підприємства, то у 2015 році – уже 297 [20]. Основними експортерами Хмельницької області є підприємства, що працюють переважно в аграрній, харчовій, машинобудівній галузях та сфері металообробки (табл. 7.13).

Таблиця 7.13

Основні підприємства-експортери Хмельницької області

Назва підприємства	Місце розташування	Продукція експорту	Країни експорту
ДП «Старокостянтинівський молочний завод»	м. Старокостянтинів	молоко та молочні вироби	Китай
ТЗОВ «Бартнік»	м. Ізяслав	експорт меду	Чехія, Естонія, Німеччина, Люксембург, Польща, Словачів, США
Славутський маслоробний комбінат	м. Славута	молоко та молочні вироби	Китай
ВАТ «Укрелектроапарат»	м. Хмельницький	продукція електротехнічного машинобудування	Азербайджан, Білорусь, Грузія, Ірак, Казахстан, Литва, Молдова
ВАТ «Модуль»	м. Кам'янець-Подільський	металеві вироби та конструкції	Білорусь, Молдова, Польща, Туреччина
ТЗОВ «Нібулон»	м. Кам'янець-Подільський	аграрна продукція	Бельгія, Кіпр, Греція, Іран, Польща та ін.
ТОВ «Арматурний завод»	м. Дунаївці	металеві вироби	Білорусь, Росія
ТОВ «Енселко Агро»	Старокостянтинівський р-н	зернові культури, кукурудза	Китай
Шепетівський цукровий комбінат	м. Шепетівка	цукор	Латвія, Молдова

продовження табл. 7.13

ПАТ «Волочиський машинобудівний завод «Мотор Січ»	Волочиський р-н	металеві вироби, генератори, трансформатори	Білорусь, Китай, Німеччина, Корея, Іран та ін.
ТДВ «Славутський РМЗ»	м. Славута	метал та металообробка	Казахстан, Росія
«Сварог Вест Груп»	м. Хмельницький	аграрна продукція	Китай
ДП «Новатор»	м. Хмельницький	контрольно-вимірвальна техніка	Вірменія, Білорусь, Китай, Грузія, Німеччина та ін.
ТОВ «Кондфіл»	м. Хмельницький	кондитерські вироби	Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова та ін.
ПуАТ «Номінал»	м. Волочиськ	електрокомпоненти	Росія
ТОВ «Кабельний завод»	м. Кам'янець-Подільський	електричні кабелі, провoda	Білорусь, Молдова, Росія
КП Держлісгосп	м. Кам'янець-Подільський	продукти деревообробки	Болгарія, Чехія, Німеччина, Польща та ін.
ТОВ «ЗС-ЛТД»	м. Кам'янець-Подільський	олія, кондитерські вироби	Молдова
ДП «Красилівський агрегатний завод»	м. Красилів	вузли до опалювальних котлів	Білорусь, Китай, Молдова, Росія
ТОВ «Летичівська меблева фабрика»	смт. Летичів	дерев'яні меблі	Франція, Нідерланди
ТДВ «Адамс»	м. Кам'янець-Подільський	консерви	Білорусь, Німеччина

Складено автором на основі [13]

Слід зауважити, що третина експорту товарів з Хмельницької області забезпечується за рахунок підприємств з іноземними інвестиціями, зокрема, на даний час в області успішно працюють представництва таких іноземних компаній, як нідерландські CRH

Poland Products & Distribution B.V. та Affinia Netherlands Holdings, чеська PEKM Kabeltechnic s.r.o., польські Wix-Filtron Sp. Z o.o. та Inter Cars SA. У даній групі серед підприємств-експортерів найперше слід відмітити ВАТ «Подільський цемент» (Кам'янець-Подільський район). На підприємстві було реалізовано інноваційний проект по переходу з «мокрого» способу виробництва цементу на «сухий» (загальна вартість проекту – більше 300 млн. євро.) із залученням інвестицій нідерландської компанії CRH Poland Products & Distribution B.V., завдяки чому на сьогодні завод виробляє майже 3 млн. т. цементу в рік, які як успішно реалізує на внутрішньому ринку, так й експортує [20]. Серед інших підприємств Кам'янець-Подільського району, що здійснюють експортну діяльність за участю іноземного капіталу, слід вказати ПАТ «Агрофірма «АВІС» (за участю холдингу «AVANGARDCO IPL»), яка спеціалізується на виробництві курячих яєць та продуктів яєчної переробки; товариство з німецьким капіталом «ПРЕТТЛЬ-КАБЕЛЬ УКРАЇНА» (за участю чеської компанії PEKM Kabeltechnic s.r.o.), що здійснює виробництво кабельної продукції для автотранспортних засобів.

Чимало підприємств-експортерів, які працюють на основі іноземного капіталу, у м. Хмельницькому та Хмельницькому районі: ТОВ «Сіріус Екструджен» (засноване компаніями «BREYFIELD TRUST Reg.» (Ліхтенштейн) та «AKARTON INVESTMENT LIMITED» (Кіпр), яке спеціалізується на виробництві пакувальної полімерної продукції (лідер за постачанням полімерної пакувальної плівки на ринках Центральної та Східної Європи); ТОВ «Дювельсдорф Україна» (засноване німецькою компанією Duvelsdorf Handelsgesellschaft), що виробляє машини і устаткування для сільського та лісового господарства; ТОВ «Тін Імпекс», яке є єдиним спеціалізованим металургійним підприємством на Поділлі, що спеціалізується на переробці брухту кольорових металів з подальшим виробництвом алюмінієвих сплавів європейського зразка (постачання здійснюється на такі відомі підприємства, як Volkswagen Group, Whirlpool, Gorenje, Aluminium Fischer GmbH та інші) [20].

Потужні експортери за участю іноземного капіталу успішно діють і в інших районах області, зокрема, славуцький комбінат

«Буд фарфор» (спільно з фінською корпорацією Sanitec Group), що спеціалізується на виробництві фарфорової санітарної кераміки; компанія «WIX-FILTRON» (входить до нідерландського холдингу Affinia Netherlands Holdings та польського ТОВ Wix-Filtron) є єдиним в Україні виробником повітряних, паливних і масляних фільтрів до автомобілів іноземних та вітчизняних марок; ТОВ «Мегатекс Індастріал» (м. Старокостянтинів), що виробляє електричні акумулятори.

Щодо імпорту, то за період 2013–2015 рр. кількість підприємств-реципієнтів іноземної продукції скоротилася на 12,4% (із 412 до 361) [7; 8]. Серед підприємств-імпортерів слід вказати Хмельницьке ТОВ «Росапатитінвест» (виробництво хімічної продукції), ПП «Гранд Імпорт» (торгівля побутовою хімією), Глобал-Транс-Лізинг (імпорт побутової хімії), ТОВ «Якісний продукт-плюс» (поставка хімічної сировини та засобів дезінфекції), ТОВ «ТПП Універсал» (постачальник імпорتنих кави, чаю, макаронних виробів, рибної консерви тощо), ДП «Новатор» (імпорт обладнання та запчастин для виробництва контрольно-вимірювальних приладів), Хмельницьке ТОВ «ЮТП» (імпорт сільськогосподарської техніки, запчастин і комплектуючих), Красилівський машинобудівний завод (імпорт комплектуючих для основного виробництва), Кам'янець-Подільський кабельний завод (імпорт комплектуючих для виробництва кабелів та проводу), Городоцьке МПП «Полімер» (імпорт комплектуючих для виробництва чемоданів, кейсів, портфелів), Кам'янець-Подільське ТОВ «Далланс» (імпорт комплектуючих для виробництва меблів), Славутське ПуАТ «Горинь» (імпорт матеріалу для пошиття одягу) та багато інших.

Щодо зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області, то за період 2013–2015 рр. тут також спостерігається суттєве зниження обсягових показників (рис. 7.12). За період 2013–2014 рр. експорт послуг знизився на 31,5%, імпорт – на 33,7%, а оборот торгівлі послугами – на 32,2%. За період 2014–2015 рр. також спостерігається негативна тенденція, а саме зниження експорту послуг на 18,5%, імпорту – на 7,3%, а обороту – на 15,3%. При цьому, за означений період спостерігається позитивне сальдо торговельного балансу.

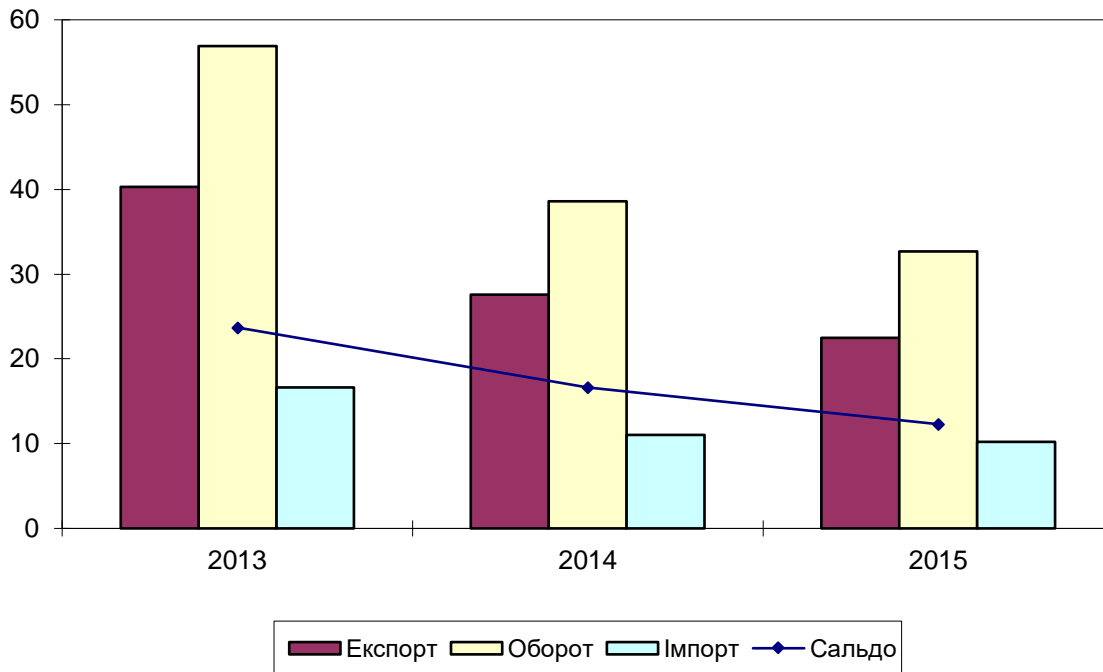

Рис. 7.12. Баланс зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області за період 2013–2015 рр., млн. дол. (складено на основі [18; Додаток Г.10])

Як й у випадку зовнішньої торгівлі товарами спробуємо визначити основні показники результативності та інтенсивності торгівлі послугами Хмельницької області (табл. 7.14). Якщо порівняти дані Таблиці 7.14 і Таблиці 7.9, то помітно, що за масштабами розвитку зовнішня торгівля послугами суттєво відстає від товарної складової. Про це, насамперед, свідчить низький обсяг експорт, імпорту та обороту послуг на душу населення: зокрема, у 2015 році обсяг експорту послуг на душу населення був майже в 11 разів менший за аналогічний показник по товарній торгівлі; обсяг імпорту на душу населення – у 25 разів, а величина обороту – у 20 разів. Про незначну роль зовнішньої торгівлі послугами для економіки області говорять і показники експортної та імпоротної квоти: за період 2013–2014 рр. залежність регіону від імпорту та експорту послуг була абсолютно незначною і складала 0,4–0,5% та 1% відповідно. Коефіцієнт покриття експорту імпортом свідчить про перевищення обсягів послуг, які надавалися іноземцям, над обсягом послуг, які отримувало населення Хмельницької області від нерезидентів у 2–2,5 рази.

Таблиця 7.14

Основні показники розвитку зовнішньої торгівлі послугами
Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Показник	2013	2014	2015
Експорт млн. дол.	40,3	27,6	22,5
Імпорт, млн. дол.	16,6	11,0	10,2
Оборот, млн. дол.	56,9	38,6	32,7
Сальдо, млн. дол.	23,7	16,6	12,3
Експорт на душу, дол./особу	31,0	21,2	18,7
Імпорт на душу, дол./особу	12,8	8,5	8,5
Оборот на душу, дол./особу	43,8	29,7	27,2
Імпортна квота	0,005	0,004	-
Експортна квота	0,01	0,01	-
Коефіцієнт покриття експорту імпортом	2,4	2,5	2,2

Складено автором на основі [2; 18; Додаток Г.10]

На фоні загального зниження інтенсивності зовнішньої торгівлі послугами за період 2013–2015 рр. відбувається скорочення обсягів експортно-імпортних операцій підприємств області із іноземними партнерами з країн СНД, Європи та Азії (Додаток Г.13). Зокрема, у 2014 році порівняно з 2013 р. експорт послуг до країн СНД знизився на 60%, імпорт – на 20,1%; обсяги наданих послуг споживачам з країн Європи скоротилися на 11,1%, а отриманих від європейських виробників – на 32%; аналогічна ситуація відмітна щодо азійських держав: скорочення експорту послуг на 39,4%, а імпорту – на 46,6%. Така тенденція пояснюється як загальними несприятливими обставинами на зовнішньому ринку, так й внутрішньо-економічною нестабільністю. У 2015 році обсяги експортно-імпортних операцій з країнами СНД ще більше знизилися (на 68% та 54% відповідно), проте спостерігається незначне скорочення експорту послуг до країн Європи (на 12,4%) та його суттєве зростання щодо азійських країн (у 15 разів); у географічній структурі імпорту послуг відмітний приріст його обсягу з країн Європи (на 10,4%) та суттєве скорочення (на 38,6%) з країн Азії.

Серед країн СНД у торгівлі послугами 2013–2015 рр.

основними партнерами Хмельницької області були Російська Федерація (частка в експорті становила 80,3–92,5%, в імпорті – 70,4–77,3%), Білорусь (питома вага в експорті коливалася в межах 5–12%, в імпорті – 9,7–15,2%) та Молдова (частка в експорті – 1,3–2,5%, в імпорті – 0,3–7,2%). За період 2013–2015 рр. експорт з Росії скоротився на 90%, а імпорт – на 66,5%; у відносинах з Білорусією відмітне скорочення експорту послуг на 68,1%, а імпорту – на 42,2%. Та ж сама тенденція відмітна й щодо інших країн СНД, зокрема, Азербайджану та Казахстану. Щодо Молдови, то спостерігається суттєве скорочення експорту послуг (на 75%) на фоні значного зростання їхнього імпорту (на 57%).

Серед країн Європи головними партнерами Хмельницької області у торгівлі послугами є Німеччина, Фінляндія, Польща, Італія, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Франція (табл. 7.15).

Таблиця 7.15

Питома вага європейських країн у структурі зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області, %

Країна	2013		2014		2015	
	Питома вага в експорті	Питома вага в імпорті	Питома вага в експорті	Питома вага в імпорті	Питома вага в експорті	Питома вага в імпорті
Бельгія	3,2	0,6	5,6	0,3	6,9	0,1
Італія	3,6	0,3	6,6	1,1	5,2	0,2
Нідерланди	0,8	0,9	0,8	0,3	0,0	24,6
Німеччина	42,1	43,0	36,9	33,0	42,0	13,8
Польща	13,4	19,0	15,2	22,0	16,7	18,5
Фінляндія	19,3	4,6	17,2	1,9	5,2	2,3
Франція	1,5	15,0	0,4	27,1	0,0	30,8
Швейцарія	1,4	0,6	5,6	1,2	8,0	0,5
Всього по країнах Європи	100	100	100	100	100	100

Складено автором на основі [5; Додаток Г.13]

Хоча по деяких країнах відмітним є суттєве зростання питомої ваги у зовнішній торгівлі послугами області (Бельгія, Нідерланди, Польща, Франція, Швейцарія), за кількісним показником спостерігається скорочення експорту (на 22,3%) та імпорту (на 76%) послуг з Німеччини, Фінляндії (експорту на 80%), Польщі (імпорту на 25%). У той же час, помітним є нарощування обсягів експорту послуг до Італії (на 17%),

Швейцарії (майже у 5 разів) Бельгії (на 71,4%) та імпорту послуг з Нідерландів (у 19,5 разів).

Щодо країн Азії, то у період 2013–2014 рр. лідерами за обсягом експорту послуг з Хмельницької області були Грузія (45,3–55,3%) та Туреччина (14,4–26,6%), у 2015 році 95,5% послуг спрямовувалося на Кіпр, на який припадала основна частка імпорту послуг (92–95%) у весь досліджуваний період.

У структурі експорту послуг за їх видами протягом періоду 2013–2015 рр. домінували послуги з переробки матеріальних ресурсів (55–60%) та транспортні перевезення (34,4–39,5%); незначну частку склали послуги з будівництва, ділові послуги, послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги [17; Додаток Г.14]. За період 2013–2015 рр. спостерігається суттєве скорочення експорту послуг з переробки матеріальних ресурсів (на 39,5%), ремонтних послуг (майже на 100%), транспортних послуг (на 51,6%), послуг з будівництва (на 78%). Натомість, відмітним є приріст експорту ділових послуг (на 23%), інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних послуг (на 1,4%).

У структурі імпорту послуг за їх видами у 2015 році лідируючі позиції займали послуги, пов'язані з подорожами – 22% (у 2013 р. – 26,7%), інформаційно-телекомунікаційні та комп'ютерні – 21,1% (у 2013 р. – 4,5%), ділові послуги – 17,8% (у 2013 р. – 14,6%), послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності – 13,3% (у 2013 р. – 23%), послуги з ремонту та техобслуговування – 13,3% (у 2013 р. – 2,5%) [17; Додаток Г.14]. За період 2013–2015 рр. спостерігається скорочення обсягів імпорту послуг майже за всіма видами, окрім інформаційних, телекомунікаційних та комп'ютерних послуг, імпорт яких зріс приблизно у 32 рази.

Аналіз інституційної структури зовнішньої торгівлі послуг показує, що у 2015 році експорт послуг здійснювало 63 підприємства, що на 65,8% більше від 2010 року, а імпорт – 98 підприємств, що перевищило аналогічний показник за 2010 рік на 38% [18; Додаток Г.10]. Серед них важливо вказати курортний комплекс «Арден Палац» (сmt. Сатанів), що спеціалізується на санаторному лікуванні, ТОВ «РосАпатитінвест» (м. Хмельницький), що займається оптовою торгівлею хімічними

продуктами (продажем фосфорних мінеральних добрив), ТОВ «Inter Cars Ukraine» (м. Хмельницький), що займається торгівлю деталями та приладами для автотранспортних засобів та здійснює тісне інвестиційне співробітництво з одним з найбільших дистриб'юторів запасних частин для легкових автомобілів, мікроавтобусів, вантажних автомобілів та мотоциклів у Центрально-Східній Європі (польською компанією Inter Cars SA) [20].

У регіональному розрізі значна частка зовнішнього обороту послуг припадає на районні центри – м. Хмельницький (у 2015 р. питома вага у структурі експорту послуг склала 44,6%, а імпорту – 25,6%) та м. Кам'янець-Подільський (частка у структурі експорту послуг 2015 року – 31,5%, імпорту – 4,5%). У той же час, за період 2013–2015 рр. є помітною тенденція до скорочення як експорту, так й імпорту послуг в означених містах, зокрема, експорт послуг з м. Хмельницького знизився на 60,4%, а імпорт – на 34,1% [18]. Аналогічні зміни відмітні щодо м. Кам'янець-Подільський – скорочення експорту послуг відбулося на 17,7%, а імпорту – на 54,3%. Попри незначну частку в експорті послуг області помітна роль в імпорті належить м. Славута та м. Старокостянтинів. Зокрема, за період 2013–2015 рр. імпорт послуг до м. Славута зріс на 48,8%, проте знизився даний показник щодо м. Старокостянтинів – майже у 3,5 рази [18].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки. Попри великий зовнішньоторговельний потенціал Хмельницька область відіграє незначну роль у міжнародному економічному співробітництві країни. Аналіз динаміки розвитку зовнішньої торгівлі регіону за період 2013–2015 рр. дозволив виявити тенденцію скорочення кількісних показників торгівлі, у той же час, завдяки незначному скороченню експорту та суттєвому спаду імпорту було досягнуто позитивного сальдо торговельного балансу. У географічній структурі зовнішньої торгівлі Хмельницької області відмітною є поступова переорієнтація як вітчизняних експортерів, так й імпортерів з країн СНД на ринки європейських та азійських держав.

Товарна структура експорту свідчить про його екстенсивний характер, який проявляється у тому, що основними статтями вивозу з регіону є продукція аграрної, машинобудівної та

металообробної галузей. У той же час, попри значний потенціал на зовнішніх ринках є недостатньо представленими результати виробництва легкої, харчової, хімічної, меблевої та інших промисловості. У структурі імпорту товарів області домінує промислова сировина та машинне обладнання, що дозволяє, з одного боку, зробити висновок про скерування вітчизняних підприємств на технічну модернізацію, з іншого, на їхній домінуючий переробний характер. Зокрема, останнє припущення може бути підтверджене аналізом структури зовнішньої торгівлі послуг за їх видами: більше половини експорту послуг припадає на так звані послуги з переробки матеріальних ресурсів. Крім того, досить низькою як в експорті, так й в імпорті є частка прогресивних видів послуг (інформаційних, комп'ютерних, фінансових, ділових, інтелектуальних тощо).

Аналіз регіональної структури зовнішньої торгівлі області свідчить про те, що домінуючі позиції за обсягами експортно-імпорتنих операцій належать районним центрам: зовнішньоторговельні можливості самих районів залишаються нерозвиненими. Дослідження інституційної структури експорту та імпорту дозволяє зробити висновок про те, що близько 1/3 обсягів зовнішньої торгівлі області забезпечується за рахунок іноземних інвестицій, що вкладаються у вітчизняні виробничі комплекси. Все це дає підстави говорити про недостатнє та неефективне використання наявного експортного потенціалу області.

Зрозуміло, що така ситуація зумовлена низькою економічних проблем як в Україні в цілому, так й у Хмельницькій області зокрема. Значний стримуючий вплив на динаміку зовнішньоторговельного розвитку регіону чинить комплекс ендогенних та екзогенних чинників, серед яких можна виділити найважливіші: низька конкурентоспроможність вітчизняної промислової продукції; її невисока якість та невідповідність міжнародним нормам і стандартам; недосконалість вітчизняних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції; неефективність сучасного менеджменту на підприємстві; недосконалість вітчизняного законодавства та необхідність його реформування у напрямку спрощення процедур зовнішньоекономічної діяльності; низький рейтинг українського підприємця як надійного партнера на зовнішніх ринках тощо. Крім

того, консервуванню невисокого рівня соціально-економічного розвитку регіону сприяють:

- важкий фінансовий стан більшості промислових підприємств та конверсійних виробництв, що робить практично неможливим іноземне інвестування в перспективні;
- штучне стримування курсу гривні в рамках «валютного коридору», що звужує можливості використання курсового фактору з метою просування експорту;
- випереджаюче зростання цін на продукцію та послуги природних монополій порівняно зі збільшенням цін на вироби обробної промисловості і продукцію АПК;
- нестача спеціальних знань і досвіду роботи в сфері експорту у більшості українських підприємців, а також недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках;
- збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном та застосування методів обмежувальної ділової практики [12].

На сьогодні як в цілому в Україні, так і в Хмельницькій області значний потенціал розвитку зовнішньоторговельної діяльності мають малі та середні підприємства. Однак вихід їх на зовнішні ринки ускладнюється низкою екстенсивних та інтенсивних перешкод. Зокрема, до екстенсивних чинників можна віднести: наявність значної кількості адміністративних бар'єрів як на державному, так і на регіональному рівнях, нестабільна та недосконала податкова політика, невідповідність кредитно-фінансових механізмів потребам сектора малого та середнього підприємництва та інші [15, с. 195]. В межах інтенсивних факторів доцільно вказати такі: слабо розвинена структурна мережа консультаційних, аудиторських та фінансових послуг, недостатній рівень інформаційного забезпечення вітчизняних підприємств, низький рівень інноваційного розвитку регіонального виробництва тощо.

Ефективність та результативність функціонування малого і середнього бізнесу, а також ступінь його інтегрованості у систему зовнішньоекономічної взаємодії значною мірою залежить від відповідності та своєчасності прийняття на державному й регіональному рівнях відповідних законопроектів, а також реалізації державою низки заходів фінансово-кредитної

підтримки, що спрямовані на подальше формування і розвиток національного підприємництва [14, с. 13–14].

Таким чином, означені вище проблеми потребують реалізації низки заходів, скерованих на забезпечення повноцінного використання експортного потенціалу області та розширення ринків збуту для продукції регіонального господарства, а саме таких:

- покращення інвестиційного клімату області та стимулювання притоку іноземного капіталу у регіональне виробництво;
- підвищення конкурентоспроможності продукції регіонального виробництва через забезпечення її відповідності міжнародним та національним стандартам;
- забезпечення технічної та технологічної модернізації й інноваційного розвитку підприємств регіону;
- стимулювання участі провідних підприємств області у виставках, конференціях, програмах міжнародної технічної допомоги та інших заходах міжрегіонального характеру;
- посилення інформаційного забезпечення у сфері зовнішньоекономічної діяльності шляхом поширення інформації щодо економічного потенціалу району;
- сприяння стабільності на регіональному споживчому ринку, у тому числі через насичення внутрішнього ринку якісними імпортозаміщуючими товарами.

Отже, важливе значення у стимулюванні зовнішньоторговельного розвитку Хмельницької області має залучення іноземних інвестицій. Основними напрямками реалізації вказаного завдання є такі: створення та підтримка позитивного іміджу області; проведення моніторингу ефективності залучення іноземних інвестицій в сферу малого бізнесу; визначення пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності малих та середніх підприємств; вдосконалення інформаційного забезпечення питань з євроінтеграції; сприяння розвитку інноваційної діяльності та інтенсифікації трансферу технологій [15, с. 196].

Механізмом зростання експортного потенціалу Хмельницького регіону є збільшення обсягів випуску конкурентоспроможності продукції, що може бути досягнуте завдяки проведенню таких заходів: просвітницька робота щодо

впровадження норм системи якості Міжнародних стандартів ISO на малих та середніх підприємствах; створення науково-виробничого центру з питань впровадження системи управління якістю за ДСТУ ISO в області; створення бази даних сертифікованих систем управління якістю продукції підприємств (організацій) області; надання суб'єктам господарювання організаційної та інформаційної підтримки створення галузевих кластерів шляхом проведення презентацій, семінарів, забезпечення інформаційними матеріалами [14, с. 26].

Окремо слід звернути увагу на посилення експортного потенціалу тих сфер, які сьогодні домінують у структурі зовнішньої торгівлі Хмельницької області, а саме аграрної, металообробної та машинобудівної. Це, у свою чергу, вимагає створення конкурентоздатних галузевих корпорацій та об'єднань та сприяння розробці стратегій глобального маркетингу; мінімізації критичної імпоротної залежності від деяких зовнішніх партнерів – постачальників сировини; покращення інфраструктурного забезпечення експортної діяльності, впровадження інновацій; вдосконалення механізму оперативного менеджменту тощо [16, с. 346; 21, с. 40–41].

Значна роль щодо практичної реалізації вище зазначених заходів належить органам державної влади, насамперед, в особі обласної адміністрації, районних адміністрацій та міських рад. Зокрема, аналіз звіту Хмельницької обласної державної адміністрації про реалізацію програми соціально-економічного розвитку області дозволяє говорити про виконання роботи щодо сприяння нарощування експортного потенціалу області за такими напрямками:

- розроблення Каталогу експортного потенціалу підприємств області та його розміщення у різнопланових друкованих (електронних) виданнях, довідниках, каталогах, мережі Інтернет, розповсюдження серед торговельно-економічних місій при дипломатичних представництвах, під час виставково-ярмаркових заходів, бізнес-зустрічей та ділових візитів тощо;

- поглиблення міжнародної економічної співпраці через виконання посередницьких функцій щодо стимулювання укладання угод міжрегіонального співробітництва: зокрема, на початок січня 2015 року Хмельницькою обласною державною

адміністрацією було укладено 21 міжрегіональну угоду про співробітництво з регіонами Греції, Хорватії, Білорусі, Литви, Польщі, Румунії, Грузії, Китаю, Російської Федерації; на початок січня 2016 року – укладено ще 20 міжрегіональних угод про співробітництво [7, с. 8; 8, с. 10];

- проведення семінарів, симпозіумів та конференцій з метою обговорення питань щодо особливостей підготовки та ведення переговорів з іноземними компаніями, виходу українських підприємств на європейський та азійський ринок, переваг та загроз асоціації з ЄС та угоди про зону вільної торгівлі, чинників успіху у розвитку співробітництва з іноземними партнерами;

- сприяння участі обласних підприємств (потенційних експортерів) роботі міжнародних виставок та ярмарків;

- допомога у пошуку господарюючими суб'єктами області іноземних бізнес-партнерів, у тому числі у ході зустрічей керівництва облдержадміністрації з представниками урядових, дипломатичних та підприємницьких структур інших держав (у 2015 році такі зустрічі було проведено з дипломатичними представниками Угорщини, Німеччини, Бельгії, Польщі, Білорусі).

Таким чином, саме державна підтримка відіграє одну з ключових ролей у стимулюванні розвитку економічного потенціалу області, зокрема, через сприяння залученню іноземного капіталу у будівництво нових виробничих комплексів, орієнтованих на експорт, та реконструкцію існуючих, доведенню регіональних проектів розвитку господарства області до відома іноземних партнерів, розвитку міжрегіональної співпраці у бізнесовому, освітньому, культурному і соціальному напрямках.

Список використаних джерел

1. Валовий внутрішній продукт України за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Фінансовий портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.index.minfin.com.ua/index/gdp. – Назва з титул. екрану.
2. Валовий регіональний продукт Хмельницької області за 2013 р., 2014 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.
3. Гарматюк Н. Обласні підприємства-імпортери сплатили до

бюджету майже 700 млн. грн. митних платежів // Новини Хмельниччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ue.ua/news/news_25194.html. — Назва з титул. екрану.

4. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами Хмельницької області за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

5. Експорт-імпорт послуг Хмельницької області за країнами світу за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

6. Журба І. Є. Інтегральний природно-ресурсний потенціал Хмельницької області за умов інтеграційних процесів / І. Є. Журба // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3, т. 2. – С. 157–162.

7. Звіт про виконання програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2014 р. // Хмельницька обласна державна адміністрація. – 2015. – 33 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.ua/doc/doc37_zvit2014.pdf. – Назва з титул. екрану.

8. Звіт про виконання програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2015 р. // Хмельницька обласна державна адміністрація. – 2016. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.ua/doc/doc37_zvit2015.pdf. – Назва з титул. екрану.

9. Місінкевич О. П. Інвестиційна привабливість сільсько-господарських підприємств Хмельниччини – шлях до підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства / О. П. Місінкевич, С. І. Василюк // Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – С. 24–30.

10. Обсяги експорту-імпорту послуг за регіонами України за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – Назва з титул. екрану.

11. Обсяги експорту-імпорту товарів за регіонами України за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Державна служба статистики України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – Назва з титул. екрану.

12. Підвищення конкурентоспроможності економіки України // Національний інститут Українсько-Російських відносин [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom/vzaem/rozdil_3-3.htm. – Назва з титул. екрану.

13. Підприємства Хмельницької області // Бізнес-гід: провідний бізнес-каталог підприємств та організацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://business-guide.com.ua/enterprises?o=602&v=>. – Назва з екрану.

14. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва Хмельницької області на 2013–2014 роки // Хмельницька обласна державна адміністрація. – 2013. – 49 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.ua/doc/doc37_pidpr.pdf. – Назва з титул. екрану.

15. Рзаєва Т. Г. Проблеми залучення інвестицій та розвитку експортного потенціалу малого і середнього підприємництва Хмельницької області / Т. Г. Рзаєва // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 193–198.

16. Свідерська А. В. Дослідження зовнішньоторговельного напрямку діяльності підприємств машинобудівної галузі Хмельниччини / А. В. Свідерська // Наук. праці Кіровоград. нац. технічного ун-ту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 341–347.

17. Структура експорту-імпорту послуг Хмельницької області за видами послуг за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

18. Структура зовнішньої торгівлі послугами Хмельницької області за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

19. Товарна структура зовнішньої торгівлі Хмельницької області за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

20. Третина експорту товарів забезпечується за рахунок підприємств з іноземними інвестиціями // Хмельницька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm.km.gov.ua/?p7349. – Назва з титул. екрану.
21. Туржанський В. А. Формування експортного потенціалу ринку тваринницької продукції Хмельницької області / В. А. Туржанський // Митна безпека. – № 2. – 2013. – С. 34–42.
22. Чисельність населення України за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. – Назва з титул. екрану.
23. Чисельність населення Хмельницької області за 2013 р., 2014 р., 2015 р. // Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index. – Назва з титул. екрану.

8. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ

На регіональному рівні ефективно використання туристичного потенціалу сприяє розширенню і диверсифікації виробництва (територіальної та асортиментної), забезпечує залучення інвестицій і збільшення доходності місцевих бюджетів, виступає засобом підтримки конкурентоспроможності територій, що покращує їх демографічну ситуацію. Зберігається історична та культурна спадщина, підвищується імідж регіонів, облаштовується інфраструктура. Мультиплікативний ефект від розвитку туристичної сфери забезпечує підвищення рівня життя місцевого населення.

Криза, яка настигла в країні, відкрила величезні перспективи перед українським туристичним бізнесом. Але далеко не всі сприймають серйозно нові можливості використання туристичного потенціалу на регіональному рівні. Поки лише Львів дійсно ефективно впроваджує цілісну туристичну стратегію. У 2015 р. українці на довгі вікенди почали виявляти більшу туристичну активність. За даними туроператора Kraina UA, травневі свята у 2015 р. побили усі рекорди за рівнем туристичної активності громадян і показали кращі результати за вісім років роботи. Популярністю користуються одно- або дводенні екскурсійні тури до Кам'янця-Подільського, Хотина, Чернівців, Луцька, Переяслав-Хмельницького, Буцького каньйону тощо.

Суб'єкти господарювання сфери туризму тяжіють до регіонів з найбільш багатим і різноманітним туристичним потенціалом. З точки зору туристичного освоєння та використання, одним з найбільш привабливих регіонів України є Поділля, зокрема – Хмельницька область. Цей регіон багатий історико-культурними пам'ятками, природно-кліматичними умовами, має вигідне географічне розташування.

У XX ст. розвиток туристичної сфери регіону пройшов *три етапи*:

20–30-і роки XX ст. – створення основних структурних ланок сучасної туристичної індустрії: екскурсбюро, бази, станції.

Після закінчення Другої Світової війни – відродження туристичної галузі, становлення виїзного туризму з початком «хрущовської відлиги».

Початковий період незалежності України – туристична сфера зазнала впливу кризових явищ.

У науковій, навчальній літературі та нормативно-правових документах часто зустрічається поняття «*туристичний потенціал*», що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [20]. Туристичний потенціал регіонів у свою чергу включає ресурсний, інфраструктурний та іміджевий потенціали (рис. 8.1).

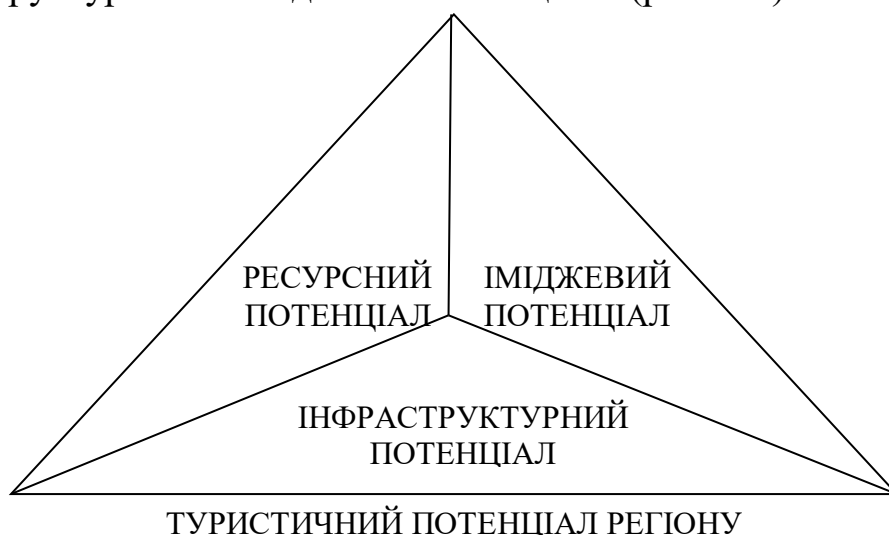

Рис. 8.1. Структура туристичного потенціалу регіону
Джерело: структуровано автором.

Проаналізуємо окремо кожен зі складових визначеної структури туристичного потенціалу Хмельницької області.

8.1. Ресурсний потенціал туризму Хмельницької області

На сьогоднішній день *ресурсну складову* туристичного потенціалу Хмельниччини можна деталізувати наступним чином (рис. 8.2):

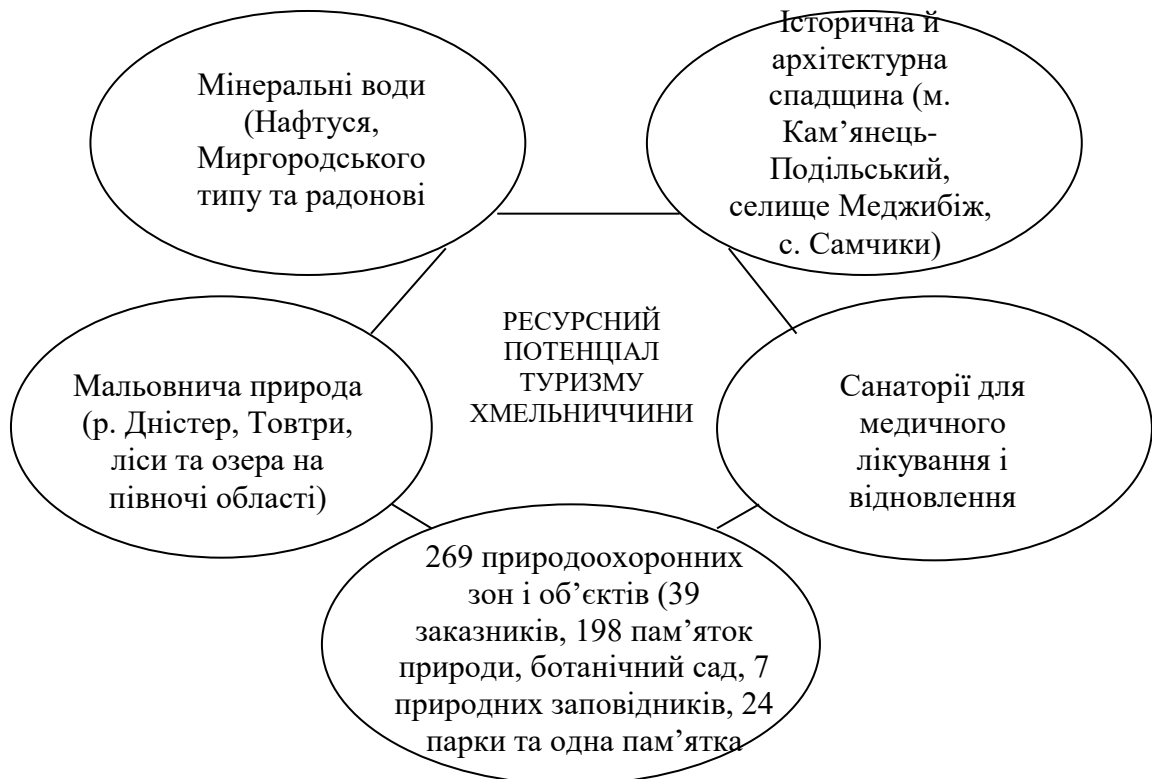

Рис. 8.2. Структура ресурсного потенціалу туризму Хмельницької області

Джерело: структуровано автором на основі [22].

На обласному рівні систематично розробляються та реалізуються програми і стратегії розвитку регіону в цілому та туризму зокрема. Стратегію регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 роки підготовлено робочою групою за участі різноманітних суб'єктів регіонального розвитку шляхом семінарів-практикумів і обговорень, що відбувалися у період з жовтня 2010 по травень 2011 року. Стратегію передбачалося реалізувати у три етапи: 2011–2014; 2015–2017 і 2018–2020.

Однією з чотирьох стратегічних цілей є реалізація туристичного потенціалу регіону, щодо якої виділено дві операційні цілі: розвиток та відновлення туристично-

відпочинкового потенціалу, розширення можливостей та реклама туристичних продуктів. За першою операційною ціллю заплановано реалізувати шість проектів:

1. Створення сільської туристичної мережі.
2. Підготовка опису історичних, культурних та рекреаційних туристичних ресурсів області.
3. Розробка історичних, культурних та рекреаційних маршрутів.
4. Реорганізація музею Миколи Островського у музей військової техніки та зброї.
5. Відновлення паркової зони довкола маєтку Самчики та створення картинної галереї.
6. Відновлення території довкола церкви-фортеці та створення майстерні народних промислів у с. Сутківці Ярмолинецького району.
7. Відкриття парку найцікавіших об'єктів-мініатюр «Все Поділля» у м. Хмельницький/Хмельницькому районі.

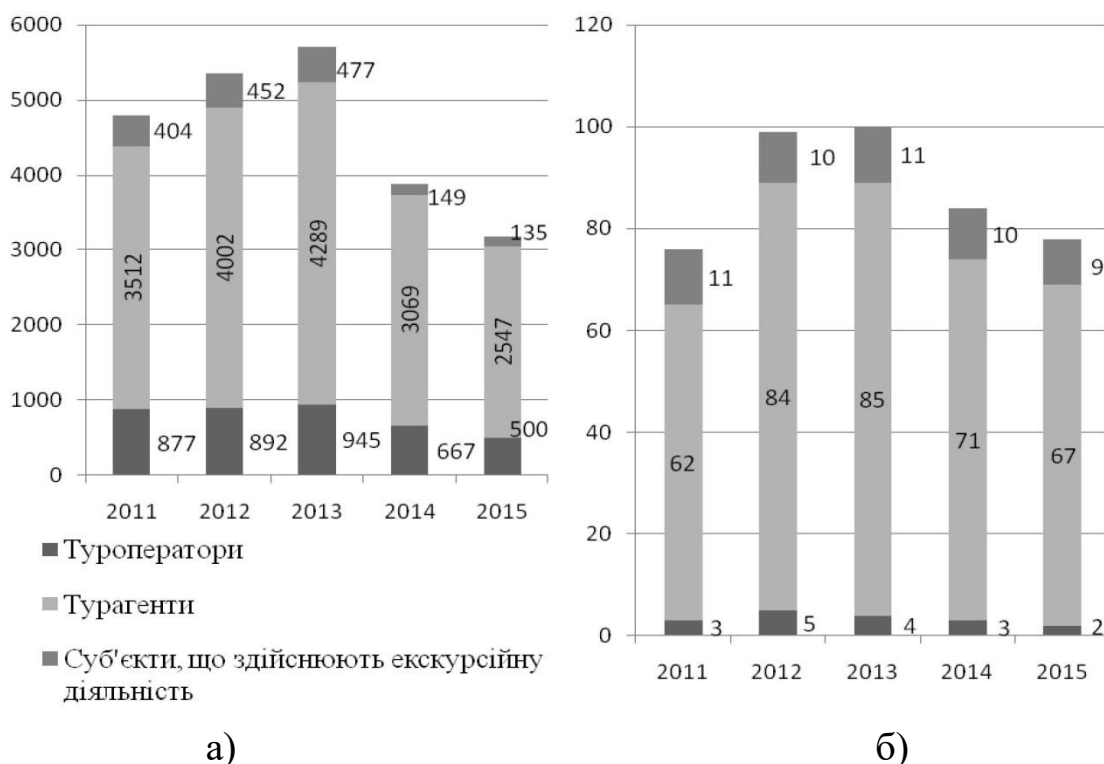

Рис. 8.3. Кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні (а) та Хмельницькій області (б)

Джерело: обраховано автором за даними [4], [5], [6], [7], [8].

Поєднання ландшафтних та історико-культурних ресурсів на території області створює необхідні передумови для активізації розвитку підприємництва у сфері туризму. Крім цього Хмельниччина характеризується відносно невисокою концентрацією промисловості, порівняно сприятливою екологічною ситуацією і значним потенціалом рекреаційних ресурсів. Туристичний потенціал області активно просувається на ринок юридичними та фізичними особами, які є суб'єктами туристичної діяльності (рис. 8.3).

Динаміка кількості суб'єктів підприємницької діяльності в туризмі України у довоєнний період була зростаючою, тоді як у Хмельницькій області за 2012–2013 рр. цей показник практично не змінювався. Тенденція двох останніх років і в країні і в області однаково невтішна.

В Україні у 2015 р. кількість фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб серед загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності була майже однаковою (1785 і 1397 відповідно). Водночас, у Хмельницькій області у структурі суб'єктів туристичної діяльності переважали фізичні особи-підприємці: у 2015 р. їх удвічі більше, ніж юридичних (у 2011 р. – у 1,5 раза). Вказана тенденція свідчить про зацікавленість підприємницькою діяльністю в галузі туризму з боку місцевого населення та тяжіння галузі у регіоні до малого бізнесу.

Питома вага отриманих суб'єктами туристичної діяльності області доходів у сукупному показнику по Україні залишалась незначною у період 2011–2015 рр. – 0,18 %. За наявного туристичного потенціалу така частка не достатньою.

Геополітичні та соціально-економічні зміни, розвиток інформаційних технологій суттєво вплинули на динаміку туристичного потоку в Хмельницькому регіоні (табл. 8.1), призвели до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб індивідуальних подорожуючих. Комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне та комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити всі необхідні умови для реалізації громадянами права на відпочинок та свободу пересування.

Таблиця 8.1

Кількість туристів та екскурсантів, обслугованих туроператорами та тур агентами Хмельницької області, осіб

Показники	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
Кількість обслугованих туристів	13918	10589	11130	10484	8438	14296
У тому числі:						
громадян України	13918	10589	11130	10460	8438	14296
у тому числі подорожуючих в межах території України	5261	2773	2858	4151	3881	7331
у тому числі подорожуючих за кордоном	8657	7816	8272	6309	4557	6965
громадян інших країн	–	–	–	24	–	–
Кількість обслугованих екскурсантів	8158	6482	5823	9564	6633	5256
з них іноземні громадяни	–	–	–	22	–	8

Для фізичних осіб-підприємців обслуговування здійснюють тур агенти.

Джерело: згруповано автором за даними [4], [5], [6], [7], [8].

Загальна кількість обслугованих туристів туроператорами та турагентами Хмельницької області у 2015 р. становила 25476 осіб, що на 4,2 % більше, ніж у 2013 р. Виявлена тенденція є особливо позитивною на фоні скорочення кількості обслугованих туристів в Україні на 41,5 %. Переважно це спричинено зростанням чисельності обслугованих громадян України фізичними особами підприємцями. Спостерігається тенденція до нарощення кількості громадян країни, що подорожують у її межах. Варто враховувати, що внутрішні туристи здійснюють ще і самодіяльні туристичні подорожі, які не потребують звернень за послугами до туристичних операторів і агентів.

Питома вага туристів та екскурсантів, обслугованих туроператорами та тур агентами Хмельницької області, які є юридичними особами, становила у 2015 р. 0,9 % від аналогічного показника в Україні. Відповідна питома вага щодо фізичних осіб-підприємців була помітно більшою – 7,4 %, що є наслідком зростання загальної кількості і активності даної категорії господарюючих суб'єктів у галузі туризму області.

Кількість реалізованих на Хмельниччині туристичних путівок туроператорами у 2015 р. склала усього 272, тоді як у 2013 р. – 6009. Активність турагентів з реалізації туристичних путівок різко зростала за аналізований період: стосовно юридичних осіб – ця кількість збільшилась у 2,4 рази, а стосовно фізичних осіб-підприємців – у 1,1 рази. Така розбіжність між юридичними і фізичними особами-підприємцями регіону свідчить про зростання рівня довіри споживачів до туристичних агентів і запровадження цими суб'єктами підприємницької діяльності цінової політики лояльності. Потрібно враховувати також уміння фізичних осіб підприємців швидше пристосовуватись до змін ринкової кон'юнктури, яка різко переорієнтувала сферу туризму у напрямку розвитку національного її сегменту.

За даними офіційної статистики, у 2015 р. туроператорами області реалізовано усі путівки виключно іншим організаціям; турагентами – виключно громадянам України для виїзду за кордон (без країн СНД) та для подорожей в межах нашої країни.

Приїзду туристів в країну (регіон) сприяють унікальні особливості території, рівень інфраструктури та якість обслуговування. Тому розглянемо *кадровий потенціал* туристичної сфери Хмельницької області і України.

Туристична сфера виконує значну соціальну функцію на регіональному рівні, оскільки сприяє зайнятості населення. Проте кризовий стан туристичного міжгалузевого комплексу та загострення проблем зайнятості потребують підвищеної уваги до адаптації кадрового потенціалу туризму до нових ринкових реалій.

Сегмент ринку праці туристичного міжгалузевого комплексу відрізняється від багатьох інших тим, що на ньому діє мультиплікаційний ефект: на одного працівника, зайнятого у туризмі, припадає 1,5 особи, зайнятих у супутніх галузях (побутовому обслуговуванні, торгівлі, страхуванні, зв'язку, банківському секторі тощо). Для ряду країн цей мультиплікатор сягає 2,5–3 осіб. За даними Всесвітньої туристської організації, обслуговування одного іноземного туриста в країні його перебування генерує дев'ять постійних і тимчасових робочих місць.

Частка зайнятих у сферах тимчасового розміщення й організації харчування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку у загальній зайнятості на Хмельниччині у 2013–2015 рр. була

нижчою за показник по Україні та мала тенденцію до скорочення. Водночас, аналогічний показник у світі коливався: США – 10,3 %, Греція – 10 %, Швейцарія – 8,2 %, Франція – 4,8 % [2]. Розглянемо зайнятість і безробіття в індустрії туризму України (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Стан ринку праці індустрії туризму, тис. осіб

Показник	Регіон	2013	2014	2015
Питома вага зайнятих у сферах тимчасового розміщування й організації харчування, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку у загальній зайнятості, %	Україна	2,93	2,93	2,95
	Хмельницька обл.	2,16	2,09	1,94
Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності				
Тимчасове розміщування й організація харчування	Україна	357,8	309,1	277,3
	Хмельницька обл.	6,2	5,9	4,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Україна	240,7	221,1	207,9
	Хмельницька обл.	6,2	5,0	5,0
Кількість зареєстрованих безробітних за видами економічної діяльності				
Тимчасове розміщування й організація харчування	Україна	12458	11285	-
	Хмельницька обл.	352	289	-
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Україна	2200	2314	-
	Хмельницька обл.	44	47	-

Джерело: розраховано автором за матеріалами [3], [14], [15], [16], [17].

Чисельність зайнятих у туристичній індустрії в країні та на Хмельниччині скоротилась за 2013–2014 рр., що свідчило про зменшення працевітності виробництва суб'єктів господарювання обох видів діяльності. У свою чергу, одним з чинників скорочення працевітності є підвищення кваліфікації персоналу, що мала місце у довоєнний період. Помітно у 2014 р. скоротилась чисельність безробітних у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, тоді як у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – зросла. Причиною було насичення даного сегмента ринку праці станом на 2014 р. У 2015 р. чисельність безробітних по Україні скоротилась на 10,4%.

Для поживлення ринку праці в Україні потрібно стимулювати потребу в кадрових ресурсах у туристичному

секторі. В Україні у довоєнний рік показник питомої ваги працевлаштованих у індустрії туризму від загальної чисельності працевлаштованих становив 3,8 %, тоді як у Хмельницькій області – 2,5 %, що підтверджує нижчий попит на спеціалістів індустрії туризму на рівні регіону.

Для покращення роботи зайнятих у туристичній галузі та для підвищення їх конкурентоздатності працедавці повинні мати можливість забезпечувати гідну оплату праці. Проте, за умов високого рівня тонізації національної економіки, несприятливого інвестиційного клімату та корумпованості органів державної влади висока частка витрат на оплату праці межує з невисокими офіційними окладами працівників туристичної сфери (рис. 8.4).

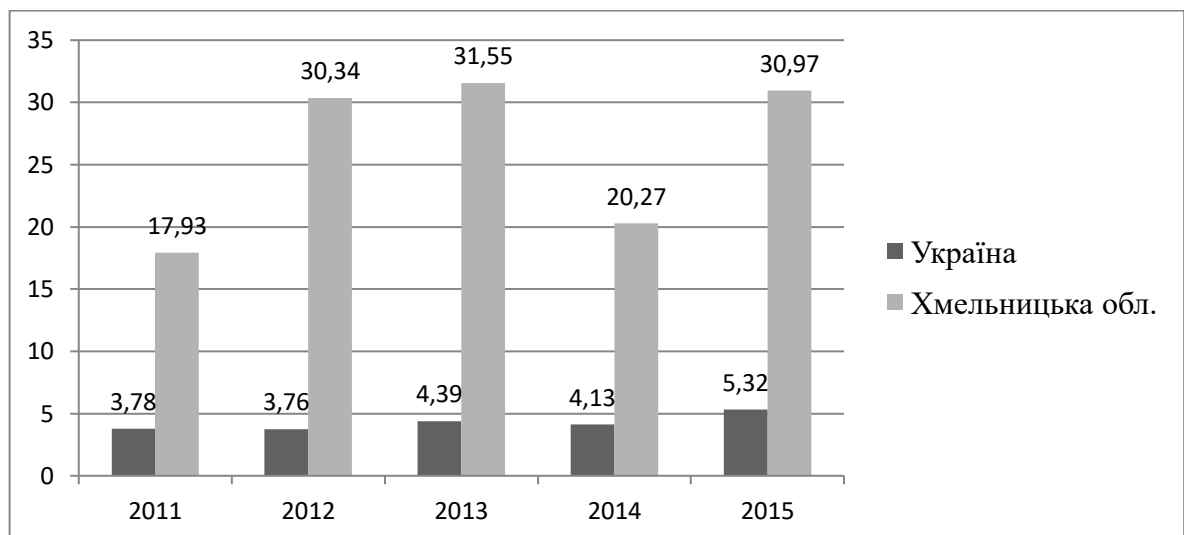

Рис. 8.4. Питома вага витрат на оплату праці у доході від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів) у 2011–2015 рр., %.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [4], [5], [6], [7], [8].

За 2011–2015 рр. частка витрат на оплату праці у доході туристичних підприємств становила у Хмельницькій області V3–V5, що відбувалось на фоні невисокого показника в Україні. Така відмінність зумовлена тим, що на регіональному рівні доходи галузі є недостатніми. Спрямування значної долі доходу на формування фонду оплати праці може виконувати мотиваційну функцію лише у короткостроковому періоді, що обмежує можливості інвестувати у розвиток туризму Хмельницької області [12]. Водночас, у 2014 р. за зростання на 11% доходів туристичних

підприємств регіону питома вага витрат на оплату праці скоротилась на третину, що свідчило про поступ до модернізації галузі у довоєнний рік.

У Хмельницькій області у довоєнний період з 2011 до 2013 р. середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності стабільно зростала як на підприємствах, що є юридичними особами, та і на тих, що є фізичними особами-підприємцями, після чого динаміка змінилась на протилежну. В Україні скорочення цих показників почалось уже з 2012 р. (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, осіб

Показники		2013	2014	2015	2013	2014	2015
		Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
Україна							
Усього		12517	9834	8086	2832	1679	1502
з них	мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	5923	4475	3735	1380	771	694
	жінки	8430	7067	5835			
	особи до 30 років	4202	6462	2517			
Із загальної кількості - середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність		512	171	156	456	70	64
Хмельницька обл.							
Усього		112	91	85	77	62	55
з них	мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму	61	43	28	35	28	29
	жінки	59	45	51			
	особи до 30 років	31	35	24			
Із загальної кількості – середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність		7	7	7	7	6	5

Джерело: згруповано автором за даними [4], [5], [6], [7], [8].

Середньооблікові кількості штатних працівників суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, в Україні та регіоні є незначними та мають тенденцію до спадання за аналізований період. На жаль, екскурсійні послуги у галузі продовжують

надавати працівники, які працюють у «тіні», що не покращує офіційну картину зайнятості населення та не сприяє поповненню місцевих бюджетів.

За зростаючої динаміки залучення до лав штатних працівників спеціалістів віком до 30 років в країні, на Хмельниччині їх ставало все менше. Частка штатних працівників віком до 30 років у туризмі України становила у 2014 р. 35,2 %, а в Хмельницькій області – 38,5 %, у 2015 р. – 30,1% і 17,1%. Жінок у штаті туристичних підприємств у 2014 р. – 71,9 % і 49,5 % відповідно, а у 2015 р. – 61,4% і 36,4%, відповідно.

Однією з проблем розвитку сфери туризму та рекреації в регіонах України учені вважають відсутність кваліфікованих кадрів і низьку якість підготовки наявних спеціалістів. Проблема кадрового забезпечення туристично-рекреаційної сфери в малих містах відчувається як на рівні органів місцевого самоврядування, так і на рівні підприємств [1].

Структура кадрового забезпечення туризму України та Хмельницької області за 2011–2013 рр. мала тенденцію до якісного покращення, а у 2014–2015 рр. динаміка була нестабільною (рис. 8.5).

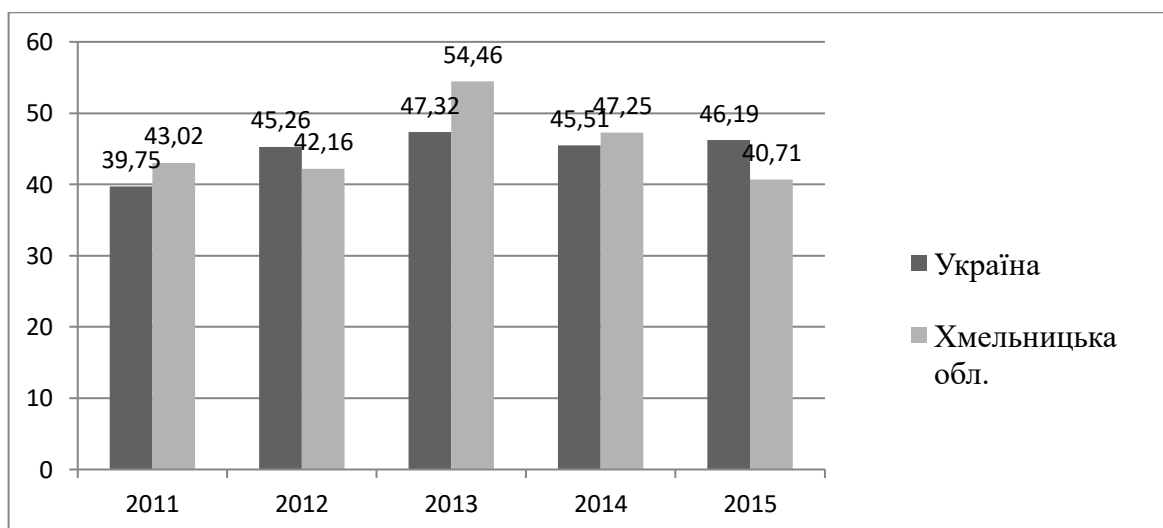

Рис. 8.5. Питома вага фахівців з вищою або середньою спеціальною освітою в галузі туризму серед штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності у 2011–2015 рр. (на основі середньооблікових показників), %.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [4], [5], [6], [7], [8].

Протягом 2011–2015 рр. питома вага фахівців з вищою або середньою спеціальною освітою в галузі туризму серед штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності у Хмельницькій області тричі перевищувала загальноукраїнський показник – у 2011, 2013, 2014 роках.

В Україні питома вага дипломованих фахівців у галузі туризму серед штатних працівників туристичних підприємств юридичних і фізичних осіб зросла за 2011–2015 рр. до 46,2% в обох випадках. Водночас, у Хмельницькій області даний показник для туристичних підприємств, що є юридичними особами, скоротився на 10% до рівня 32,9%, а для фізичних осіб-підприємців галузі – на 30% до 52,7%. Проте, на регіональному рівні у 2015 р. для фізичних осіб-підприємців галузі помічено перевищення всеукраїнського показника на 6,5%, що свідчить про ретельніший підбір кадрів і кваліфікований сервіс у даних суб'єктів господарювання області.

Готельне господарство як складова інфраструктурного потенціалу туризму створює велику кількість робочих місць. Структура працівників складається зі штатних, позаштатних та неоплачуваних працівників (власники, засновники підприємства та члени їх сімей) (табл. 8.4).

Таблиця 8.4

Середньооблікова кількість штатних працівників у колективних засобах розміщування у 2013-2015 рр., осіб

	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	<i>Юридичні особи</i>			<i>Фізичні особи-підприємці</i>		
Усього						
Україна	120 992	74 315	66 269	5 501	4 103	4 205
Хмельницька обл.	1 349	1 281	1 149	147	122	130
У тому числі у: готелях та аналогічних засобах розміщування						
Україна	33 506	23 198	22 018	4 361	3 446	3 386
Хмельницька обл.	511	461	445	145	122	130
спеціалізованих засобах розміщування						
Україна	87 486	51 117	44 251	1 140	657	819
Хмельницька обл.	838	820	704	2	-	-
Середня кількість позаштатних працівників у колективних засобах розміщування						
Україна	8 712	4 871	4 380	605	346	342
Хмельницька обл.	51	50	95	11	12	3
Кількість неоплачуваних працівників (власники, засновники підприємства та члени їх сімей) у колективних засобах розміщування						
Україна				2 502	1 681	1 627
Хмельницька обл.				52	46	32

Джерело: систематизовано автором за даними [6], [10], [9].

У колективних засобах розміщування, представлених фізичними особами-підприємцями у 2015 р. працевлаштовано на 11,6 % менше осіб, ніж у 2013 р. Така динаміка спостерігалася на фоні більшого скорочення працевлаштованих юридичними особами (на 14,8%), що має бути підґрунтям для підтримки розвитку малого бізнесу у готельному господарстві.

Варто акцентувати увагу на тому, що органи місцевого самоврядування на Хмельниччині приділяють увагу підготовці фахівців для галузі з урахуванням вимог бізнесу. Зокрема, у м. Кам'янці-Подільському при розробці «Комплексної програми розвитку туризму на 2005–2015 роки» було враховано, що без належної уваги до питань кадрового забезпечення туристичної діяльності, підготовки та перепідготовки спеціалістів успішний розвиток індустрії туризму неможливий [21]. Протягом 2015–2016 рр. у скрутний для туристичного міжгалузевого комплексу України час м. Кам'янець-Подільський проводить послідовну регіональну політику щодо утримання статусу «Туристичної перлини Поділля» та може пишатися стійким збільшенням чисельності туристів.

Довгий час вищі та середні навчальні заклади України не готували спеціалістів для туристичної галузі. У світі ж кожна країна, що задіяна в туризмі, розробляє свою систему туристичної освіти, яка б відповідала вимогам сучасності та поєднувала три аспекти: фундаментальне, технічне навчання, особисті здібності [19].

З метою досягнення високого рівня професійної підготовки вітчизняних кадрів у туристичній сфері необхідно у системі освіти врахувати *принципи*:

вивчення і адаптація досвіду організації навчання майбутніх фахівців туристичної сфери країн з розвинутою системою туристичної освіти (Швейцарія, Франція, США);

дотримання базових принципів підготовки фахівців: безперервність і ступеневість освіти, випереджальний характер навчання, єдність теорії і практики, формування загальнолюдських цінностей, міжнародна орієнтація програм професійної підготовки;

рівневість системи професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності – вищий, середній, початковий;

розвиток підсистеми післядипломної підготовки кадрів для сфери туризму;

вироблення єдиних стандартів до навчальних планів і програм з урахуванням принципу полідисциплінарності;

якість і ефективність туристської освіти гарантує якість і ефективність галузі туризму;

мобільність викладачів і студентів;

наявність навчальних і тренінгових центрів великих туристичних або готельних комплексів, які беруть участь у фінансуванні освітнього процесу і подають свої побажання щодо майбутніх працівників; тісний зв'язок закладів освіти і бізнесових структур;

співпраця з органами місцевого самоврядування;

підготовка управлінських кадрів для органів державної влади, здатних працювати в умовах ринкової економіки, використовуючи при цьому європейські стандарти та новітні технології.

Отже, стан кадрового забезпечення туристичної діяльності в Україні та Хмельницькій області у довоєнний період мав тенденції до якісного покращення, проте репресивність міжгалузевого туристичного комплексу після залучення країни у військовий конфлікт значно скорочує здобутки попередніх років. На ринку праці в галузі туризму ситуація така, що у найближчому майбутньому реальна професійна конкуренція призведе до підвищення вимог щодо фахових вмінь і навичок працівників. Для підготовки конкурентоспроможних кадрів необхідно поєднання зусиль освіти, бізнесу і державної влади.

Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму має стати одним з пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку області в цілому та суттєвою складовою у вирішенні питань підвищення якості життя населення.

У червні 2015 р. місцеві бюджети Хмельниччини поповнилися на 46 тис. грн. туристичного збору. Попереднього року за цей період було сплачено 28 тис. грн. збору, що засвідчує активізацію мандрівок по області. Загалом, за даними фіскальної служби, за перше півріччя 2015 р. місцеві бюджети регіони

отримали 329 тис. грн. туристичного збору. За умови розвитку належної інфраструктури ця сума може значно збільшитись [24].

Для відновлення та покращення результатів діяльності суб'єктів господарювання туризму в країні в цілому потрібно акцентувати увагу на важливості його регіонального розвитку. Значимими є два аспекти: покращення місцевого ресурсного потенціалу туризму і посилення маркетингового компонента туризму у економіці області.

Значні маркетингові зусилля важливі для формування позитивного сприйняття України як сукупності регіонів зі значним ресурсним потенціалом туризму: поглиблення маркетингових досліджень в сфері туризму, стимулювання розвитку інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції, вдосконалення системи інформаційного забезпечення, будівництво туристичних об'єктів, створення сучасної геоінформаційної системи «Туризм регіону» та маркетингової і PR служб у сфері туристичного бізнесу при обласній, районних та міських радах.

Туристичні підприємства, маючи на регіональному рівні ряд здобутків, втратили «левоу» їх частку після втягнення України у військовий конфлікт. Області зі значним туристичним потенціалом переорієнтовуються на затребувані за нових умов види туризму, зокрема, на внутрішній. У даному напрямку більшу активність виявляють фізичні особи-підприємці, одним з принципів діяльності яких стає підвищення якості кадрового забезпечення. Реалізація регіональних програм розвитку туризму сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання туристичного міжгалузевого комплексу. Прикладом послідовності дій місцевої влади у цьому напрямку є Хмельницька область, зокрема, місто Кам'янець-Подільський.

8.2. Інфраструктурний потенціал туризму Хмельницької області

Інфраструктура туризму включає комплекс споруд, інженерних і комунікаційних мереж, у тому числі телекомунікаційного зв'язку, доріг, суміжні індустрії туризму підприємства, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів, і їхнє належне використання.

Інфраструктуру окремого територіально-туристичного поєднання розглядають у єдності восьми секторів послуг (М. Рутинський і О. Стецюк) (рис. 8.6).

Рис. 8.6. Послуги інфраструктури туризму регіону
Джерело: [11].

Інфраструктура туризму загалом може бути представлена сукупністю чотирьох взаємопов'язаних блоків, як стверджує М. Орлова (рис. 8.7):

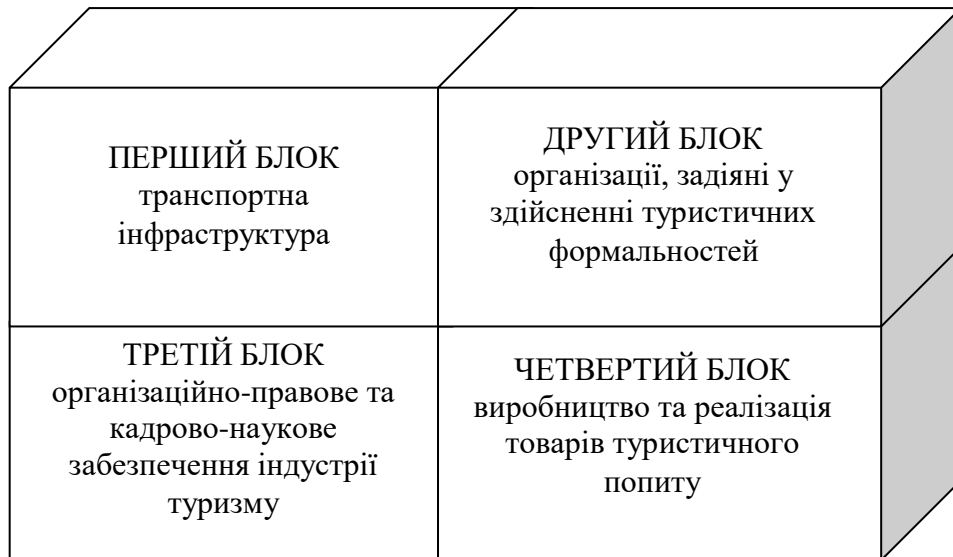

Рис. 8.7. Елементи інфраструктурного потенціалу туризму
Джерело: [13].

Туризм як явище обов'язково передбачає подорож (переміщення) з рекреаційною метою, тому до першого блоку належать шляхи сполучення, залізничні, морські та річкові вокзали, аеропорти. Здійснення туристичної подорожі, особливо у сфері міжнародного туризму, неможливе без проходження так званих туристичних формальностей, які поділяють на паспортно-візові, митні, медико-санітарні та страхові.

До товарів туристичного попиту належать туристичні сувеніри, які обов'язково повинні нести у своєму декоративному оформленні знакову інформацію, викликати стійкі асоціації з місцем, де ці предмети були придбані; з певною народністю, народом або країною; з якоюсь пам'ятною подією. Вироби народних художніх промислів є своєрідними еталонами сувенірів.

Розвиток інфраструктури туризму – важливий етап планування процесу використання туристських ресурсів. Яким привабливим не був би туристський ресурс, просування його значною мірою залежить від можливості вільного доступу споживача. Крім того, просто доступу мало, масовий турист вимагає комфортних умов свого перебування в місці тимчасового відвідування.

Нинішній стан інфраструктури не лише на Хмельниччині, не задовольняє ні українських, ні іноземних туристів, а рівень сервісу і якість надаваних послуг робить нас іноді неконкурентоспроможними. Наявність історико-архітектурних

пам'яток і природних ресурсів не може гарантувати того, що туристи не звертатимуть уваги на недоліки. Кошти з державного бюджету виділяються не на збереження головного – пам'яток архітектури, а на супутні дії: круглі столи, буклети, комісії. У кращому випадку – на ремонт того, що уже руйнується. Тим часом керівникам районів та міст обласні чиновники делегують повноваження реконструювати автомобільні шляхи на головних туристичних маршрутах та облаштовувати зупинки для туристів. Проте ремонт і реконструкція у планах згадуються рідко.

Невід'ємною складовою інфраструктурного потенціалу туристичної сфери України та регіону є заклади розміщення туристів. Тому розглянемо детальніше цей елемент туристичної інфраструктури.

Останнім часом спостерігається суттєве погравлення розвитку туризму Хмельницької області, що зумовлене зростанням туристичної привабливості України для вітчизняних туристів. Однак, на сьогоднішній день готельне господарство області ще не відповідає всім загальносвітовим вимогам. На жаль, у багатьох колективних засобах розміщування відсутні сучасні засоби зв'язку, комунікацій, конференц-зали, обладнані за останнім словом техніки.

Кількість готелів в Україні порівняно з туристськими країнами світу незначна. У Європі у структурі готельних господарств 15–25 % становлять великі готелі, 75–85% – мотелі та готелі сімейного типу. Мотелі, кемпінги, молодіжні бази, популярні за кордоном, в Україні мало розвинуті, хоча могли б створювати велику кількість нових робочих місць.

Недостатній попит на послуги готелів та ресторанів у 2013–2014 рр. призвів до скорочення інвестиційної активності у даній сфері діяльності. Причиною цього є усвідомлення інвесторами ризиків при інвестуванні у готелі і ресторани у період загострення політичної нестабільності.

Окрім дослідження кількості колективних засобів розміщення доцільним є також розрахунок коефіцієнта використання місткості. Він розраховується як відношення пропускної здатності колективного засобу розміщення до максимальної пропускної здатності (табл. 8.5).

Таблиця 8.5

Кількість колективних засобів розміщування за типами засобів і коефіцієнт використання місткості у 2015 р.

	Усього, одиниць	Коефіцієнт викорис-тання місткості	Усього, одиниць	Коефіцієнт викорис- тання місткості
	Юридичні особи		Фізичні особи-підприємці	
	<i>Усього</i>			
Україна	2 375		1 966	
Хмельницька обл.	49		38	
У тому числі				
	<i>Готелі та аналогічні засоби розміщування</i>			
Україна	1 021	0,23	1 458	0,18
Хмельницька обл.	32	0,29	38	0,18
З них: готелі				
Україна	729	0,23	779	0,18
Хмельницька обл.	21	0,32	27	0,20
мотелі				
Україна	26	0,14	97	0,12
Хмельницька обл.	4	0,15	6	0,16
хостели				
Україна	4	0,21	25	0,15
Хмельницька обл.	-	-	-	-
гуртожитки для приїжджих				
Україна	86	0,32	19	0,28
Хмельницька обл.	5	0,22	1	0,19
туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування				
Україна	173	0,17	534	0,21
Хмельницька обл.	2	0,22	4	0,03
	<i>Спеціалізовані засоби розміщування</i>			
Україна	1 354	0,39	509	0,29
Хмельницька обл.	17	0,51	-	-
З них: санаторії				
Україна	184	0,39	-	-
Хмельницька обл.	8	0,46	-	-
дитячі санаторії				
Україна	111	0,72	-	-
Хмельницька обл.	5	0,61	-	-
санаторії-профілакторії				
Україна	79	0,31	-	-
Хмельницька обл.	1	0,61	-	-
бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)				
Україна	875	0,28	497	0,29
Хмельницька обл.	3	0,42	-	-

Джерело: згруповано і розраховано автором за даними [9].

У 2015 р. у регіоні кількість готелів та аналогічних засобів розміщування усього становила 70, що на 20 менше, ніж у 2013 р. (в Україні 2479 проти 3582 у 2013 р.) Їх структура в області мала вигляд: 70% – готелі, 8,6% – туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування, 8,6% – гуртожитки для приїжджих, 14,3% – мотелі. Кількість спеціалізованих засобів розміщування на Хмельниччині становила 17 (в Україні 1863 проти 2829 у 2013 р.) За даними офіційної статистики у 2015 р. у Хмельницькій області не було представлено колективних засобів розміщення наступних типів: хостели; агроготелі; пансіонати з лікуванням; дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії; дитячі центри; бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні (включаючи дитячі); будинки відпочинку; пансіонати відпочинку; оздоровчі заклади 1-2 денного перебування. Хоча сільський і зелений туризм області останнім часом розвивається досить жваво.

При аналізі коефіцієнту місткості можна зробити висновок, що більш заповненими (приблизно вдвічі) протягом 2015 р. були спеціалізовані засоби розміщування у порівнянні з готелями та аналогічними засобами розміщування.

Місткість (ємність) об'єкта розміщення виражається кількістю спальних місць. Для аналізу роботи засобів розміщення використовують також показник середньої місткості, розрахований як у кількості місць, так і у кількості номерів (табл. 8.6).

Таблиця 8.6

Місткість готелів та аналогічних засобів розміщування

	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
	Кількість місць					
Україна	121 037	95 415	93 186	58 067	40 103	39 349
Хмельницька обл.	2 213	2 192	2 287	1 452	1 406	1 349
	Середня місткість, місць					
	Готелів та аналогічних засобів розміщування					
Україна	93,3	88,0	91,3	25,4	25,7	27,0
Хмельницька обл.	65,1	66,4	71,5	25,9	27,6	35,5
	Середня місткість готелів та аналогічних засобів розміщування (номерів)					
Україна	47,5	45,7	47,6	12,5	12,6	13,5
Хмельницька обл.	34,9	37,0	38,4	11,5	12,2	16,1

Джерело: згруповано автором за даними [6], [10], [9].

Загальна кількість місць у колективних засобах розміщування у 2015 р. порівняно з 2013 р. в області скоротилась на 29. Наведені показники середньої місткості у 2013–2015 рр. зростали за кількістю місць та за кількістю номерів.

Розглянемо структуру номерного фонду готелів і аналогічних засобів розміщування (рис. 8.8).

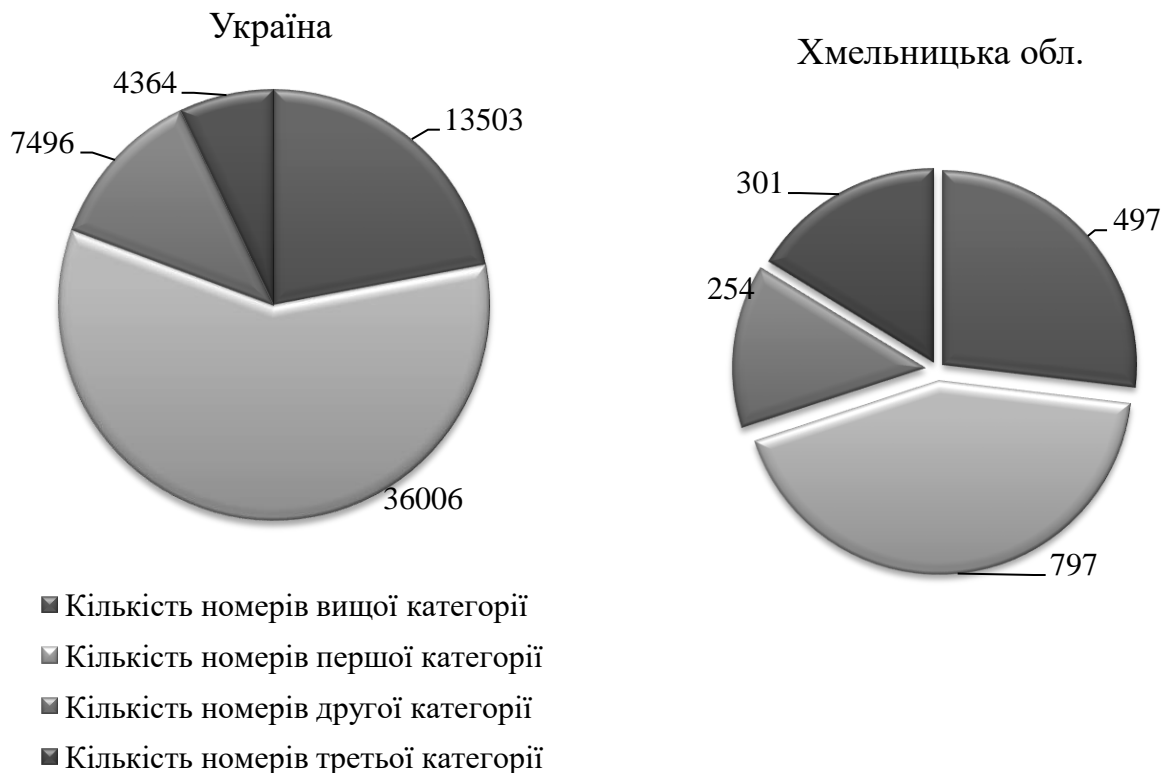

Рис. 8.8 Структура номерного фонду готелів і аналогічних засобів розміщування у 2015 р.

Джерело: обраховано автором за даними [9].

До номерів вищої категорії відносяться президентський апартамент, апартамент, люкс, дуплекс, напівлюкс (студіо), а до номерів другої – номери типу «стандарт». В Україні 58,7% номерів належать до I категорії, тоді як у Хмельницькій області – лише 43,1%. Частка номерів II категорії в Україні – 12,2%, а в області – 13,7%. Частка номерів III категорії в Україні – 7,1%, а в області – 16,3%. Це свідчить про те, що в досліджуваному регіоні засоби розміщування орієнтуються на вітчизняних туристів із середнім достатком.

Кількість розміщених осіб у 2013–2015 рр., за даними офіційної статистики, представлена у таблиці 8.7.

Таблиця 8.7

Показники діяльності колективних засобів розміщування
у 2013-2015 рр.

	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	Юридичні особи			Фізичні особи-підприємці		
<i>Кількість розміщених, осіб</i>						
Україна	6757152	4274967	4497430	1545931	1148953	1282428
Хмельницька обл.	154691	128628	120420	42167	38269	46004
З них у						
готелях та аналогічних засобах розміщування						
Україна	4160963	2811129	3202322	1306852	1003072	1094868
Хмельницька обл.	137753	110405	106033	42132	38269	46004
спеціалізованих засобах розміщування						
Україна	2596189	1463838	1295108	2239079	145881	187560
Хмельницька обл.	16938	18223	14387	35	-	-
<i>Середня тривалість перебування у колективних засобах розміщування, діб</i>						
Україна	6,7	6,3	5,1	3,0	2,5	2,5
Хмельницька обл.	3,8	4,4	3,9	1,7	1,8	1,9
У тому числі у: готелях та аналогічних засобах розміщування						
Україна	2,4	2,5	2,2	2,5	2,1	2,0
Хмельницька обл.	1,9	2,0	2,2	1,7	1,8	1,9
спеціалізованих засобах розміщування						
Україна	13,4	13,4	12,2	5,8	5,2	5,2
Хмельницька обл.	18,6	18,6	16,6	8,0	-	-

Джерело: систематизовано автором за даними [6], [10], [9].

У 2015 р. загальна кількість гостей у колективних засобах розміщування Хмельницької області скоротилась на 30434 осіб у порівнянні з 2013 р. Усе більшою популярністю користувались за аналізований період колективні засоби розміщування фізичних осіб-підприємців, чисельність гостей яких зросла на 3837 осіб. Водночас удвічі довшою є середня тривалість перебування у засобах розміщування, представлених юридичними особами.

Сільський туризм є доволі розвинутим сегментом туристичної індустрії області: агроготелі переважно розташовані у Кам'янці-Подільському, Новоушицькому та Шепетівському районах. За даними офіційної статистики, у 2013 р. агросадиб в області уже було 6, а у 2014 і 2015 рр. – їх залишилось 5. Відповідно, на 55 зросла кількість розміщених осіб (до 4357). Середня місткість садиб за 2013–2015 рр. зросла від 20,8 до 23,8 місць, а в (в Україні цей показник становив усього 12,6–12,7 місць). Доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку і

аналогічних платежів) зросли на 166,3 тис. грн., при цьому питома вага регіонального показника у загальному по країні зросла від 3,3% до 4%.

Важливим напрямком активізації сфери діяльності агроосель є, перш за все, налагодження каналів взаємодії та залучення фірм-посередників для комплексного освоєння природного й історико-культурного потенціалу найпривабливіших туристичних зон району. Успішний розвиток сільського туризму призведе до збільшення потоку відвідувачів села або місцевості і поступово втягне у сферу обслуговування туристів з числа безробітних місцевих жителів. Крім осіб, безпосередньо задіяних в обслуговуванні туристів, зиск отримують також представники цілого ряду суміжних видів бізнесу: громадського харчування, транспорту, будівництва тощо. Більшість готелів, мотелів, кемпінгів, санаторіїв, баз відпочинку та туристичних баз будувались за проектами, що сьогодні не відповідають міжнародним стандартам. Мережа їх активно формувалась у період масового туризму, з інтенсивною експлуатацією та несвоєчасним капітальним і поточним ремонтом, що призвело до значного зносу цих будівель та оснащення.

Готельний ринок України у своєму становленні зіткнувся з низкою проблем. Внутрішня конкуренція є слабкою, що пояснюється відсутністю вільних засобів та наявністю високих податкових ставок. Зі скороченням своїх доходів домогосподарства спрямовують їх на задоволення первинних потреб, до яких послуги готельно-ресторанного господарства не належать. Нестабільність військово-політичної ситуації останніх років призвела до скорочення інвестиційної активності у готельній індустрії. Тому забезпечити стабільність, максимізацію прибутку, підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності на ринку складно.

8.3. Іміджевий потенціал туризму Хмельницької області

Для багатьох країн використання туристичного потенціалу є основним чинником економічного зростання, забезпечуючи їх сталий розвиток, сприяючи демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня, поліпшенню здоров'я населення, розвитку регіонів. В Україні він досі не сприймається як повноправна галузь економіки, що може стати джерелом значного доходу. Тому за несприятливих умов розвитку туризму, що склались останніми роками, державні, місцеві органи влади і бізнес-структури неактивно реалізують антикризові PR-програми, що неприпустимо у даній ситуації. Здобутки підприємств вітчизняного туристичного міжгалузевого комплексу знівельовано втягненням України у військовий конфлікт, тому потрібно шукати шляхи підтримки туристичних суб'єктів господарювання, спрямовувати їх діяльність на задоволення потреб споживачів за нової ринкової кон'юнктури.

Із втягненням України у військовий конфлікт туристичний міжгалузевий комплекс одразу відчув скорочення попиту як з боку іноземних туристів, які почали розцінювати територію нашої країни як потенційно небезпечну для свого життя і здоров'я, так і з боку вітчизняних туристів, які в силу скорочення свого рівня життя не спроможні витратити достатню частину доходу на туристичні подорожі і на відпочинок. Туристичні підприємства значно скоротили свою інвестиційну активність, багато з них припинили свою діяльність. За умов скорочення можливостей щодо гарантування безпеки іноземним туристам на території України ключовим чинником реанімації туристичного ринку стає активізація національного туризму (виїзного і внутрішнього).

Розглянемо *іміджевий потенціал* туризму регіону, почавши з національного рівня. Під іміджем країни А. Старостіна розглядає «образ, що виникає у суб'єктів сприйняття бренду країни на рівні споживчого сприйняття, рівнів сприйняття суб'єктів підприємницької діяльності, рівні сприйняття органами державної влади та сприйняття на рівні наднаціональних інститутів як наслідок усвідомлення її ключових компетенцій, сформованих під впливом системи факторів ринкового середовища, і формує їх ставлення до країни як негативне, нейтральне чи позитивне» [18].

Характеристики туристичного іміджу України:

- 1) негативні згадки про Україну у світових ЗМІ;
- 2) згадки про Україну у світових ЗМІ у контексті політичних і військових подій;
- 3) стереотипність уявлень іноземців про Україну (інформація про корупцію, нелегальних мігрантів, Чорнобильську проблему, співробітництво з НАТО, миротворчу діяльність, вади української демократії, голодомор 1932–1933 рр., військовий конфлікт з Росією, значний нереалізований потенціал української науки, незахищеність прав інтелектуальної власності);
- 4) нескоординованість, спонтанність і разовість інформаційно-роз'яснювальних акцій державних органів влади у світовому інформаційному просторі;
- 5) ефективність діяльності неурядових організацій і рухів у напрямку створення позитивного туристичного іміджу України для іноземних і, особливо, для вітчизняних туристів;
- б) діяльність емігрантсько-діаспорної інфраструктури у світі.

На жаль, імідж України як туристичної країни є швидше негативним. Він оцінюється за реальним станом речей, а не за її багатим потенціалом. Неспроможність держави належним чином розпорядитися останнім лише погіршує її репутацію. Хоча трапляються випадки, коли саме туристичний імідж стає для країни визначальним, оскільки країна стає відомою світові через туризм (Єгипет, Туреччина, Таїланд).

Туристичний імідж регіону здійснює вплив на два цільових ринки – на іноземних туристів і на вітчизняних. Тому під час скорочення інтересу іноземних туристів до ресурсного потенціалу Хмельницької області ефективною є переорієнтація іміджевої політики на вітчизняного туриста. Туристичний імідж регіону є комплексним поняттям (табл. 8.8).

Туристична іміджева політика регіону є частиною регіонального маркетингу, суб'єктами якого є: органи виконавчої і законодавчої влади регіону; суб'єкти регіональної інфраструктури підтримки підприємства; спеціалізовані PR-агенції; виставкові туристські центри; учбові і учбово-ділові центри; представники регіону за його межами. В даному випадку, туристський регіон розглядається як «туристський продукт», який пропонується

«цільовим групам» (його жителі, представники туристського бізнесу і рекреанти).

Таблиця 8.8

Структури туристичного іміджу регіону

Елемент структури	Зміст	Чинники впливу
Статус туристичного регіону	Місце регіону в структурі та ієрархії інших туристських регіонів країни за різними підставами: міра розвитку, роль в економічному, політичному, культурному житті країни.	Статус туристичного регіону визначається потенціалом і ресурсами населеного пункту (інформаційними, фінансовими, кадровими і т.д.), у тому числі і зовнішніми зв'язками з іншими регіонами та країнами.
Вигляд туристського регіону	Зовнішній вигляд регіону очима туриста	Ступінь екзотичності і унікальності природних і історико-культурних об'єктів, наявність об'єктів і пам'яток світового значення, занесених в список ЮНЕСКО, мода і доступність історико-культурних об'єктів по відношенню до місць попиту, надійність і місткість культурних комплексів, розміри і форми об'єктів, а також можливість їх огляду, екологічна складова території
Регіональна символіка	Назва, прапор, герб, девіз, гімн	
Емоційні зв'язки з регіоном	Емоції, відчуття, очікування, надії, пов'язані з місцем і відношення до нього	
Туристська іміджева політика і маркетинг регіону	Територіальний маркетинг	Певний образ мислення і дій керівників регіонального або місцевого рівня і підприємців, нова ділова філософія активної підприємницької діяльності, заснована на прагненні задовольнити виявлені потреби населення як в даному регіоні, так і за його межами

Джерело: згруповано автором.

На Хмельниччині у 2011 р. введено в дію Програму залучення інвестицій в економіку Хмельницької області на 2011–2020 роки. Її ключовим завданням було визначено формування

позитивного іміджу області та його популяризація серед потенційних інвесторів, а серед пріоритетів при залучення інвестицій визначено реалізацію проектів, пов'язаних з розвитком туристичної та рекреаційної сфери [23]. Проте, військовий конфлікт з Російською Федерацією поставив під сумнів реалізацію поставлених у Програмі завдань.

Отже, туристичний імідж країни (регіону) потрібно розглядати як її стратегічне надбання. Тому важливого значення набуває аналіз чинників, що формують позитивний туристичний імідж (рис. 8.9).

Рис. 8.9. Чинники визначення позитивного туристичного іміджу країни (регіону)

Джерело: розроблено автором.

Об'єктивні чинники формування туристичного іміджу складаються з: загального іміджу країни (культурний рівень, екологічна ситуація, криміногенна обстановка, національна та релігійна толерантність, політична та економічна стабільність), та розвитку туристичної індустрії (наявність туристичних ресурсів та комфортність відпочинку, відповідність рівня сервісу рівню цін, безпека подорожі, цілісність багажу).

Під позитивним іміджем регіону розуміють уявлення, які заслуговують суспільного схвалення, є корисними та істотними, мають потрібні якості (рис. 8.10).

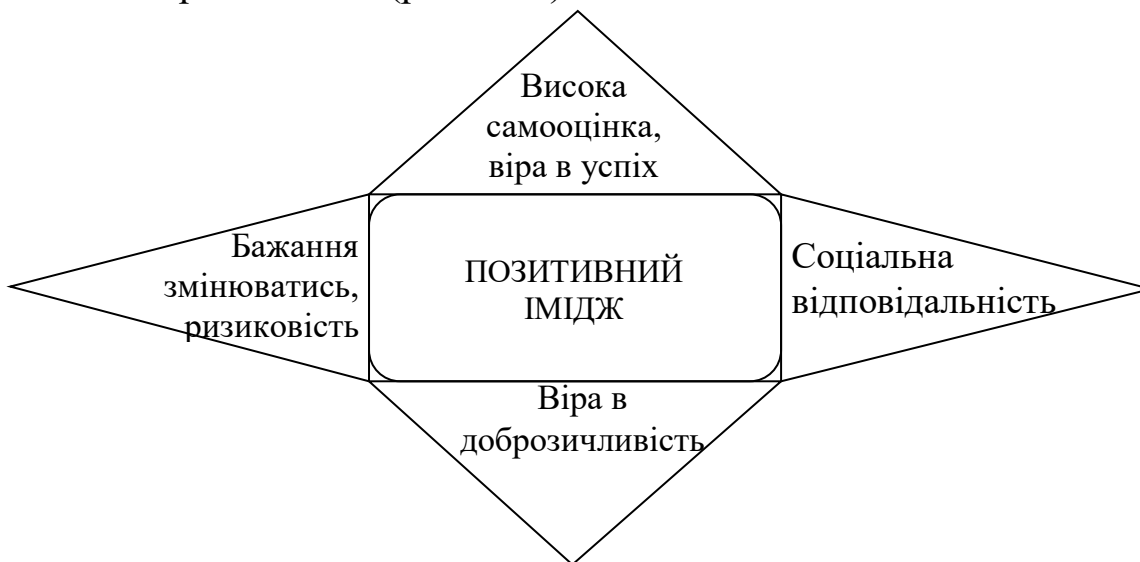

Рис. 8.10. Складові позитивного іміджу регіону
Джерело: розроблено автором.

Збірний позитивний образ туристичного регіону, який повинен знайти своє віддзеркалення в громадській думці, представляється наступними *рисами*:

✓ Регіон виконує частину функцій суспільства і держави і в певному значенні є їх обличчям.

✓ Регіон володіє значним ступенем могутності, впливає на найважливіші сфери соціально-економічного і політичного життя країни.

✓ Дії очільників регіону відомі і визнані більшістю суспільства.

✓ У регіоні максимально враховані інтереси мешканців, бізнесових кіл і громадських організацій.

✓ Регіональна політика формує умови розвитку громадянського суспільства.

✓ Підприємницький сектор регіону швидко реагує на вимоги ринку, враховує потреби та інтереси споживачів, підвищує рівень традиційних послуг і створює нові, прагнучи зберегти незмінними тарифи й ціни.

✓ Регіональна політика сприяє НТП.

✓ У регіоні здійснюються заходи зі збереження навколишнього середовища.

✓ Підприємницький сектор регіону надає суспільству благодійну і спонсорську допомогу.

Індустрія туризму регіону є невід'ємною частиною його іміджевого потенціалу. Кожен суб'єкт господарювання туристичного міжгалузевого комплексу повинен систематично працювати у напрямку створення, просування та збереження свого позитивного іміджу (рис. 8.11).

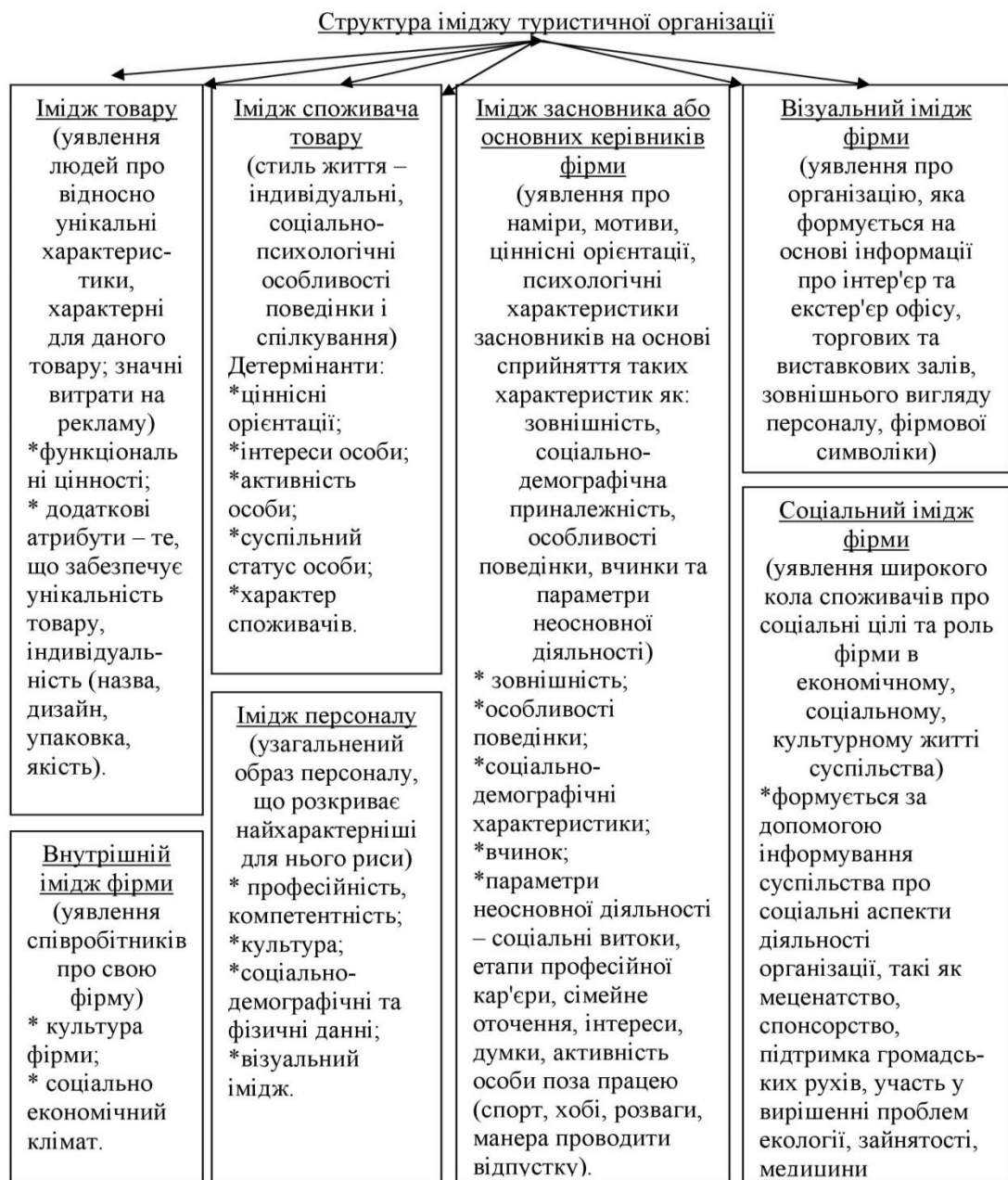

Рис. 8.11. Структура іміджу туристичної організації
Джерело: згруповано автором.

Значення сильного позитивного іміджу туристичної фірми:

- набуття ринкової сили, зменшення чутливості до коливань попиту;
- зменшення можливості заміненості товарів, захист від атак конкурентів;
- доступ до обмежених інформаційних, фінансових, людських та інших ресурсів.

Формування іміджевого потенціалу Хмельниччини не можливе без активної регіональної політики. Проаналізуємо основні чинники, які сьогодні негативно впливають на розвиток туристичної галузі області:

1. Політична та економічна нестабільність в державі, низька екологічна безпека і недосконалість державної туристичної політики.

2. Про Хмельниччину та її туристично-рекреаційний потенціал мало відомо закордонним споживачам. Причиною цього є недостатня фінансова підтримка держави і місцевих органів влади та відсутність комплексного підходу до просування вітчизняного турпродукту на національному і світовому ринках.

3. Недостатній рівень розвитку матеріально-технічної бази туризму та її невідповідність міжнародним стандартам, а також недостатньо розвинута транспортна система, яка включає транзитні перевезення, організацію залізничного сполучення, розвиток автомагістралей, повітряного, морського і річкового транспорту. Транспортні шляхи регіону перебувають у незадовільному стані та не відповідають міжнародним вимогам щодо швидкого, надійного, безпечного та комфортного перевезення туристів. Крім цього, недостатньо розвинута туристична і сервісна інфраструктура.

4. Проблеми системи водопостачання, збору сміття, поганий стан вулиць та тротуарів, освітлення, недосконалі засоби комунікацій і незадовільний темп їх реорганізації.

5. Недостатній розвиток інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу, що не дозволяє вітчизняним та іноземним туристам оперативно отримувати корисну інформацію про туристично-рекреаційні можливості Хмельницької області. Про Хмельниччину (що не стосується міста Кам'янця-Подільського),

яка багата на історичні об'єкти та рекреаційний потенціал, мало достовірної інформації.

6. Недостатність нових розроблених туристичних маршрутів для українських та іноземних туристів.

У Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 роки однією з чотирьох стратегічних цілей є реалізація туристичного потенціалу регіону, щодо якої виділено дві операційні цілі: розвиток та відновлення туристично-відпочинкового потенціалу, розширення можливостей та реклама туристичних продуктів. За другою операційною ціллю заплановано реалізувати три проекти: створення Регіонального центру розвитку туризму; створення туристично-інформаційного центру; створення нових та вдосконалення існуючих туристичних продуктів [22].

Для підвищення ролі іміджевого потенціалу туризму у економіці регіону необхідно посилити її маркетингову компоненту за допомогою *заходів*:

- визначення найпривабливіших туристично-рекреаційних пропозицій для туристів шляхом проведення маркетингового дослідження туристичного ринку;

- проведення регіональних ярмарок, конференцій, семінарів, презентацій, присвячених проблемам розвитку туристичного бізнесу;

- розробка нових туристичних маршрутів міжнародного значення з урахуванням наявних туристичних ресурсів області та інтересів туристів;

- представлення нових турів на міжнародних туристичних виставках і поданням комерційних пропозицій провідним туроператорам;

- створення регіональної інформаційної інфраструктури (веб-сайт і електронні інформаційні довідники) туристичного бізнесу, а також створення або відновлення технічних, інформаційних та сервісних умов на рівні міжнародних стандартів;

- активне застосування засобів PR для створення привабливого іміджу області як туристичного регіону органами влади та представниками бізнесу.

Кризовий стан туристичного міжгалузевого комплексу та скорочення в'їзного туризму у зв'язку з військовим конфліктом, у який втягнуто Україну, стимулюють до пошуку нових ефективних шляхів використання туристичного потенціалу країни та регіонів. Трансформація вітчизняного ринку туристичних послуг потребує пошуку дієвих чинників активізації національного туризму. Нові напрями використання наявного *ресурсного потенціалу туризму* Хмельниччини сприятимуть його подальшому розвитку: проведення науково-дослідних, проектних робіт з актуальних проблем розвитку рекреаційно-туристичних господарств; впровадження нових екскурсійних маршрутів, пошук ефективних форм поєднання різних видів туризму (екологічного з природо-пізнавальним, сільським і мисливським тощо); залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та сільського зеленого туризму; створення сприятливих умов для розвитку оздоровчо-спортивного, екологічного, пригодницького видів туризму тощо; ефективне використання природного та історико-культурного потенціалу Хмельниччини; організація приміських зон короткочасного відпочинку, створення нових рекреаційних зон загальнодержавного та місцевого значення.

Не зважаючи на поживавлення сфери туризму України і Хмельниччини існуюча інфраструктура туризму ще не відповідає вимогам міжнародних стандартів. *Інфраструктурний потенціал туризму* Хмельниччини необхідно розглядати в широкому значенні: основні елементи інфраструктури повинні виконувати не тільки виключно рекреаційну функцію, а й служити провідним чинником поліпшення всього соціально-економічного життя регіону. Це має бути інфраструктура загального користування, що відповідає світовим стандартам і зорієнтована на місцевих мешканців та гостей. Низька інвестиційна активність у галузі гостинності, невідповідність світовим стандартам якості послуг, невідповідність ціни та якості не дозволяють повною мірою розкрити готельний потенціал країни та Хмельницької області.

Іміджевий потенціал туризму країни (регіону) потрібно розглядати як стратегічне надбання. Об'єктивні чинники формування туристичного іміджу складаються з загального іміджу країни та розвитку туристичної індустрії. Актуальним на

регіональному рівні є створення сучасної геоінформаційної системи «Туризм Хмельниччини» та маркетингової служби при обласній, районних та міських радах. Також на якість іміджевого потенціалу туризму області впливає кадрове забезпечення міжгалузевого комплексу, конкурентоздатність якого залежить від якості освіти у сфері туризму.

Використання туристичного потенціалу регіону може і повинно стати джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного повноцінного відпочинку і оздоровлення, сферою створення нових робочих місць і розвитку малого бізнесу, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням області. Тоді туристичні підприємства Хмельниччини стануть конкурентоспроможними на національному і світовому ринках.

Список використаних джерел

1. Туризм і місто: аналіз проблем, тенденцій та моделювання розвитку : монографія / [В. В. Абрамов та ін.] ; за ред. І. М. Писаревського ; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 208 с.
2. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія / В. В. Александров [та ін.] ; за ред. В. В. Александрова ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 268 с.
3. Регіони України 2015 : стат. збірник / за ред. І. М. Жук ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – Ч. 1. – 305 с.
4. Туристична діяльність в Україні у 2011 році : стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – 76 с.
5. Туристична діяльність в Україні у 2012 році : стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 272 с.
6. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : стат. бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова ; Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 272 с.
7. Туристична діяльність в Україні у 2014 році : стат. бюлетень / відп. за вип. О. О. Карамзіна ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 76 с.

8. Туристична діяльність в Україні у 2015 році : стат. бюлетень / відп. за вип. О. О. Карамзіна ; Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 76 с.
9. Колективні засоби розміщування в Україні у 2015 році : стат. бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна ; Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 200 с.]
10. Колективні засоби розміщування в Україні у 2014 році : стат. бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 200 с.
11. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – Київ : Знання, 2011. – 271 с.
12. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайліченко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : КНТЕУ, 2012. – 607 с.
13. Орлова М. Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України / М. Л. Орлова // Геополітика и геодинамика регионів. – 2014. – № 2, т. 10. – С. 685–692.
14. Регіони України 2014 : стат. збірник / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – Ч. 1 – 299 с.
15. Регіони України 2013 : стат. збірник / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – Ч. 1. – 322 с.
16. Регіони України 2012 : стат. збірник / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – Ч. 1. – 310 с.
17. Економічна активність населення України 2015 : стат. збірник / відп. за вип. І. В. Сенік ; Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 201 с.
18. Старостіна А. Міжнародний імідж країни: сутність, фактори формування, рівні сприйняття / А. Старостіна, В. Кравченко, Г. Личова // Маркетинг в Україні. – 2010. – № 4. – С. 61–66.
19. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. К. Федорченко. – Київ, 2004. – 43 с.
20. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток [Електронний ресурс] / Г. І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115–123.– Режим доступу: http://www.problecon.com/export_pdf/

problems-of-economy-2013-1_0-pages-115_123.pdf. – Назва з титул. екрану.

21. Кам'янець-Подільський онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info.kp.km.ua/content/view/2179/41/lang,uk/> – Назва з титул. екрану.

22. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/>. – Назва з титул. екрану.

23. Офіційне інтернет-представництво Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.km.ua/doc/proginv2011-20.pdf>. – Назва з титул. екрану.

24. Сайт газети «Новини Хмельницького «Є» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ye.ua/news/news_20943.html. – Назва з титул. екрану.

Карта Хмельницької області в повному розмірі

Структура земельного фонду

Розподіл земель за цільовими призначеннями та функціональним використанням	тис. га
Всього	2062,9
у тому числі	
сільськогосподарські угіддя (становлять 3,8% від площі с/г угідь України)	1568,3
з них рілля:	1254,5
ліси та інші лісовкриті площі	287,2
Забудовані землі	84,4
землі водного фонду	62,5
інші землі	60,5

Джерело: Хмельницька область. Аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2011/10/khmelnytskaobl-sea.pdf>

Обсяг реалізованої промислової продукції в січні-липні 2016 року

Регіон	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	
	тис. грн.	у % до всієї реалізованої продукції
Хмельницька область	17273027,4	100,0
м. Хмельницький	5320714,6	30,8
м. Кам'янець-Подільський	1091990,4	6,3
м. Нетішин	4077471,8	23,6
м. Славути	558904,8	3,2
м. Старокостянтинів	427695,7	2,5
м. Шепетівка	193592,7	1,1
Райони		
Білогірський	223162,7	1,3
Вінковецький	не оприлюднено	не оприлюднено
Волочиський	204324,7	1,2
Городоцький	54841,4	0,3
Деражнянський	95537,2	0,6
Дунаєвецький	135039,7	0,8
Ізяславський	61965,0	0,4
Кам'янець-Подільський	2190324,7	12,7
Красилівський	557255,0	3,2
Летичівський	86838,6	0,5
Новоушицький	не оприлюднено	не оприлюднено
Полонський	373084,5	2,2
Славуцький	523734,6	3,0
Старокостянтинівський	69023,8	0,4
Старосинявський	–	–
Теофіпольський	312007,3	1,8
Хмельницький	299979,8	1,7
Чемеровецький	202114,3	1,2
Шепетівський	12699,1	0,1
Ярмолинецький	90589,3	0,5

Джерело: Обсяг реалізованої промислової продукції. Статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm>.

Динаміка обороту роздрібної торгівлі Хмельницької області
у 2000-2014 рр.

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн.	1428,2	4131,9	11213,3	10452,2	12514,8	15651	17948,6	19383,9	22550,6
Роздрібний товарооборот підприємств, млн. грн.	560,6	1803,1	5003,3	4409,9	5227,8	6544,6	7267,5	7481,9	8738,4
Частка роздрібного товарообігу підприємств у обороті роздрібної торгівлі, %	39,3	43,6	44,6	42,2	41,8	41,8	40,5	38,6	38,8

Джерело: Роздрібна торгівля Хмельницької області у 2000-2014 роках: стат. збірник / Голов. упр. статистики у Хмельницькій області; за ред. Л.О. Замської. – Хмельницький: Голов. упр. статистики, 2014 – 75 с.

Додаток Б.1

Виробництво основних видів промислової продукції за 2003–2010 роки¹

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води								
Електроенергія, млн.кВт·год	7606,0	8506,4	13211,7	14671,9	14920,6	12166,7	12884,9	13173,3
Тканини, тис.м2	342,3	260,9	293,3	106,0	70,6	66,6	55,5	75,2
у тому числі ворсові, махрові і тканини спеціальні інші	263,0	163,0	129,1	91,9	70,6	48,6	17,6	12,0
Ковдри та пледи, тис.шт.	137,9	120,7	105,2	77,9	90,6	85,5	41,8	29,1
Білизна постільна, тис.шт.	37,2	38,2	149,2	151,3	113,3	104,0	64,8	42,5
Килими та вироби килимові, тис.м2	–	–	0,5	253,3	1767,1	2559,0	...2	...2
Матеріали неткані і вироби з матеріалів нетканних, т	–	113	152	139	185	...2	140	175
Светри, джемperi, пуловери, жилети та вироби аналогічні трикотажні машинного чи ручного в'язання, тис.шт.	12,6	3,6	5,4	6,4	1,7	3,5	7,6	48,8
Одяг верхній трикотажний, тис.шт.	3,4	5,6	10,2	62,0	33,9	52,9	36,6	26,6
Трикотаж спідній, тис.шт.	42,9	68,1	138,7	274,1	410,8	398,3	471,9	521,4
Пальта, напівпальта, накидки, плащі, куртки теплі та вироби аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	18,4	36,1	30,6	25,4	50,9	22,8	19,7	40,5
Пальта, напівпальта, накидки, плащі, куртки теплі та вироби аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	54,0	68,4	54,5	46,7	25,8	70,9	51,5	29,3
Костюми чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	143,3	213,2	141,4	89,1	114,6	205,5	57,8	59,1
Костюми жіночі та дівчачі, тис.шт.	97,9	164,4	213,5	171,3	176,7	157,1	102,4	204,6
Куртки теплі типу "анорак" (включаючи лижні), плащі і куртки вітрозахисні та вироби аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	11,3	26,0	47,9	6,9	8,6	3,8	...2	...2
Куртки вітрозахисні та вироби аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	10,5	44,1	34,7	37,1	34,6	65,9	34,5	48,6

Піджаки та блейзери, куртки типу піджаків, джемperi та вироби аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	30,4	47,8	53,2	58,2	24,9	19,8	15,6	16,8
Жакети та блейзери, піджаки, куртки типу піджаків, джемperi та вироби аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	29,6	11,2	9,4	18,5	0,2	6,6	12,2	6,5
Сукні та сарафани жіночі та дівчачі, тис.шт.	30,9	33,1	228,4	42,1	55,0	46,0	76,3	158,8
Спідниці та спідниці-брюки жіночі та дівчачі, тис.шт.	240,0	192,5	272,5	156,3	153,5	174,0	43,9	54,5
Блузки, туніки, батники, сорочки жіночі та дівчачі, тис.шт.	123,0	139,1	330,4	305,9	290,1	407,2	263,8	272,0
Взуття, тис. пар	2185,2	3370,0	3926,1	3845,8	4415,3	3907,2	3676,0	4608,3
Добувна промисловість								
Вапняк, тис.т	535,0	514,8	539,9	478,3	304,3	250,7	366,9	298,1
Піски природні, тис.м ³	20,3	145,4	183,3	384,5	438,0	470,6	294,9	350,9
Галька, гравій, щебінь та камінь дроблений, тис.м ³	1094,6	1556,4	1424,3	1783,6	2513,6	2646,8	1602,6	1711,7
Каолін та глини каолінові інші, тис.т	21,5	27,3	44,6	55,3	7,9	21,0	22,8	92,8

Лікери, солодкі наливки, спиртові настоянки, інші спиртові напої ⁴ , тис.дал	–	–	743,0	1090,3	1786,3	1280,1	823,0	883,2
Пиво, тис.дал	1189	1227	1519	1481	1500	1261	1470	1359
Води натуральні мінеральні негазовані, тис.дал	265	296	500	2066	1367	366	132	781
Води натуральні мінеральні газовані, тис.дал	1547	1809	3189	3046	2983	2748	1557	1521
Напої безалкогольні, тис.дал	2455	3683	4090	2808	7281	8741	7127	7770

Виробництво основних видів промислової продукції за 2011–2015 роки¹

	2011	2012	2013	2014	2015
Добувна промисловість					
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), тис.т	319,4	128,4	126,7	133,2	839,2
Піски природні, тис.т	644,6	536,0	708,9	531,5	686,8
Гранули, щебінь (камінь дроблений), крихта та порошок; галька, гравій, тис.т	3172,0	3491,1	3396,8	2478,6	2792,6
Каолін і глини каолінові інші, т	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Переробна промисловість					
М'ясо великої рогатої худоби свіже чи охолоджене, т	2062	1505	2409	3175	853
М'ясо великої рогатої худоби заморожене, т	221	196	128	... ²	—
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, т	3110	3609	4051	4283	2631
М'ясо свиней заморожене, т	1385	... ²	—	—	—
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, т	4885	4296	5242	5294	5664
М'ясо свійської птиці заморожене, т	714	717	1012	499	... ²
Вироби ковбасні, т	6414	6415	6802	6981	4082
Продукти готові чи консервовані з м'яса чи субпродуктів свійської птиці, т	108	139	208	296	... ²
Продукти готові та консервовані зі свинини, т	81	70	64	... ²	... ²
Продукти готові та консервовані з м'яса чи субпродуктів великої рогатої худоби (крім виробів ковбасних та подібних продуктів, гомогенізованих продуктів, виробів з печінки та страв готових), т	100	122	469	166	486
Соки фруктові та овочеві (крім сумішей), т	14291	32951	33396	... ²	... ²
Суміші соків фруктових та овочевих, т	353	113	20	—	—
Овочі консервовані натуральні, т	618	1058	75	199	... ²
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові, т	77	398	75	... ²	... ²
Олія соєва нерафінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), т	83	3090	5180	2562	3270
Олія соняшникова нерафінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), т	162	226	179	239	131
Маргарин і жири харчові подібні, т	862	672	... ²	... ²	732
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), т	13040	8651	14130	21153	15178
Молоко та вершки, жирністю більше 6%,	90	2	3878	3646	... ²

неконцентровані та непідсолоджені, т					
Масло вершкове, т	8674	7783	10089	8618	7560
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), т	1669	1865	1417	1024	1163
Сири жирні, т	8506	8475	6821	4269	3215
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, т	1600	1737	2019	2657	3629
Борошно, т	90685	78041	74159	77581	69819
Крупи, т	37449	16028	16149	16631	10506
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, т	61868	54302	53029	56264	50383
Торти, т	499	282	311	258	232
Тістечка, т	156	114	96	88	120
Вироби здобні (булочки підвищеної калорійності, лісткові, рулети з маком, рогалики тощо), т	3654	3247	3156	3249	2654
Печиво солодке і вафлі, т	424	415	352	246	192
Вироби макаронні, локшина та вироби борошняні подібні, т	10000	9255	9333	8888	7602
Цукор білий кристалічний буряковий, т	217340	233196	122017	281774	167488
Шоколад та готові харчові продукти, що містять какао (крім какао-порошку підсолодженого), у пакуваннях масою менше 2 кг, т	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Вироби кондитерські цукрові (у тому числі шоколад білий), що не містять какао, т	54	45	30	34	28
Спреди та суміші жирові, що містять масову частку загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, т	1880	1505	1278	951	959
Продукти молоковісні, не віднесені до інших угруповань, т	6428	6513	8807	9191	7749
Лікери та інші спиртні напої (крім спиртів дистильованих з вина виноградного, вичавок винограду або фруктів; віскі, рому, тафії, джину, ялівцевої настоянки, горілки з вмістом спирту не більше 45,4%, спиртів дистильованих із фруктів) ³ , тис.дал	992,8	713,5	521,3	629,8	... ²
Пиво солодове (крім пива безалкогольного і пива з вмістом алкоголю не більше 0,5%), тис.дал	1131,4	1281,3	1276,9	1367,0	1362,8
Солод, т	239425	241408	231095	200713	172492
Води натуральні мінеральні негазовані, тис.дал	556,9	423,9	477,2	366,1	354,9
Води натуральні мінеральні газовані, тис.дал	1106,0	901,8	715,1	517,0	502,9
Напої безалкогольні, тис.дал	8783,7	7089,5	6508,3	5771,7	5965,7
Тканини - усього, тис.м ²	... ²	100,4	-	-	-

у тому числі вовняні	... ²	90,1	–	–	–
Ковдри та пледи дорожні, крім електроковдр, тис.шт	28,1	20,3	... ²	63,8	... ²
Білизна постільна, тис.шт	47,4	14,6	11,9	11,2	9,9
Килими та вироби килимові, тис.м ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Матеріали неткані та вироби з матеріалів нетканих, крім одягу, т	152	87	59	62	50
Одяг верхній трикотажний, тис.шт	35,8	39,3	10,0	66,6	61,1
Пальта, півпальта, плащі, накидки, чоловічі та хлопчачі, тис.шт	33,9	25,1	10,1	10,9	10,1
Пальта та плащі тощо, жіночі та дівчачі, тис.шт	29,4	32,6	39,2	36,1	17,5
Жилети, анораки, лижні куртки, куртки вітрозахисні та подібні вироби (крім піджаків та блейзерів, трикотажних, просочених, з покриттям, ламінованих або гумованих), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	1,7	2,7	23,3	13,8	11,4
Жилети, анораки, лижні куртки, куртки вітрозахисні та подібні вироби (крім жакетів та блейзерів, трикотажних, просочених, з покриттям, ламінованих або гумованих), жіночі та дівчачі, тис.шт	63,7	69,7	69,3	75,1	105,4
Костюми та комплекти (крім трикотажних), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	57,6	47,1	48,8	50,7	37,7
Костюми та комплекти (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	155,0	122,4	59,3	64,6	121,6
Піджаки та блейзери (крім трикотажних), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	... ²	37,9	17,2	21,1	28,5
Жакети та блейзери (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	5,5	8,1	18,3	... ²	27,0
Сукні (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	202,8	316,6	326,9	232,0	150,9
Спідниці та спідниці-брюки (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	112,5	62,1	85,6	46,0	29,2
Брюки та бриджі вовняні або з волосу тварин тонкого, з тканини з волокон синтетичних або штучних (крім трикотажних, виробничих та професійних), жіночі та дівчачі, тис.шт	507,1	415,9	346,2	179,1	137,8
Трикотаж спідній, тис.шт	742,7	686,5	724,8	573,6	464,1
Блузки, сорочки та батники (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	169,4	180,4	166,9	113,5	24,5
Костюми спортивні, лижні, купальні та одяг інший, трикотажні машинного або ручного в'язання, тис.шт	71,3	83,1	44,7	18,8	... ²
Колготки, панчохи, шкарпетки та вироби панчішно-шкарпеткові інші, трикотажні машинного та ручного в'язання, тис. пар	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Светри, пуловери, кардигани, жилети та вироби подібні, трикотажні та в'язані, тис.шт	16,9	55,4	9,1	... ²	51,5
Саквояжі, валізи дорожні, дамські сумки-чемоданчики для косметики і речей туалету, портфелі для документів, шкільні ранці та подібні речі, виготовлені зі шкіри натуральної або композиційної,	... ²	49,4	26,0	27,0	32,9

шкіри лакової, листів пластмаси, текстильних матеріалів, алюмінію та інших матеріалів, тис.шт					
Взуття, тис. пар	3275,8	2635,9	2643,2	2784,2	1940,9
у тому числі					
взуття на підосшві та з верхом із гуми чи пластмас, крім взуття водонепроникного та спортивного	735,5	496,2	687,7	794,9	746,8
взуття з верхом зі шкіри натуральної, крім взуття спортивного, взуття із захисним металевим підноском та взуття спеціалізованого різного	8,7	... ²	4,2	... ²	... ²
взуття з верхом із текстильних матеріалів, крім взуття спортивного	1898,3	1441,0	1205,8	1372,4	833,0
Деревина уздовж розпиляна чи розколота, розділена на частини чи луцена, завтовшки більше 6 мм; шпали з деревини для залізничних чи трамвайних колій, непросочені, тис.м ³	31,9	33,5	27,3	23,0	20,5
Деревина хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, включаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, т	891	65	3	5	47
Деревина листяних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, включаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, т	2587	2164	2446	1989	1952
Вікна та їх рами, двері балконні та їх рами, двері та їх коробки та пороги, з деревини, тис.м ²	12,6	10,3	3,4	2,3	1,3
Піддони, ящиківі піддони та інші вантажні щити, з деревини, тис.шт	65,2	86,7	90,7	55,3	73,7
Тара дерев'яна інша та її частини, м ³	1930	1051	353	364	387
Паливні брикети та гранули з деревини та іншої природної сировини, т	4202	4057	2924	4522	3258
Папір і картон графічного призначення інші, т	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Папір і картон гофровані, у рулонах або в аркушах, т	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Коробки та ящики, з паперу або картону гофрованих, т	1988	1756	1971	10269	19624
Коробки та ящики, складані, з паперу або картону негофрованих, т	3127	3857	4304	3892	4019
Журнали реєстраційні, книги бухгалтерські, швидкозшивачі (папки), формуляри і бланки, виробі канцелярські інші, з паперу чи картону, т	457	446	352	373	600
Етикетки з паперу чи картону, т	202	162	145	196	358
Газети, журнали і видання періодичні, які виходять щонайменше чотири рази на тиждень, віддруковані, т	–	... ²	... ²	–	–
Газети, журнали та видання періодичні, які виходять менше чотирьох разів на тиждень, віддруковані, т	75	20	... ²	... ²	... ²

Книги, брошури, листівки та подібна продукція, віддруковані (крім у вигляді окремих аркушів), т	153	153	122	149	194
Спирт етиловий неденатурований із вмістом спирту не менше 80 об. %, тис.дал	... ²	... ²	976,3	... ²	... ²
Спирт етиловий та спирти інші, денатуровані, будь-якої концентрації, тис.дал	911,9	1067,6	932,1	... ²	... ²
Полімери вінілхлориду або олефінів галогенованих інших, у первинних формах, т	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Препарати лікарські, що містять алкалоїди або їх похідні, і не містять гормони чи антибіотики, т	20,9	14,2	–	–	–
Труби, трубки та шланги з гуми вулканізованої (крім із гуми твердої), т	310,1	111,7	124,7	15,2	45,9
Оболонки штучні із затверділих протеїнів або целюлозних матеріалів; труби, трубки та шланги, жорсткі, з пластмас, т	97	325	269	401	497
Плити, листи, плівка, фольга і стрічки з пластмас, неармовані або нез'єднані з іншими матеріалами, тис.т	39,7	38,8	39,5	25,3	24,2
Мішки та пакети (у т.ч. конусоподібні), з полімерів етилену, (не включаючи із синтетичних текстильних матеріалів), т	1787	2262	2773	2844	3300
Бутлі, пляшки, флакони, фляги та вироби подібні, з пластмас, млн.шт	763,9	685,4	705,8	523,7	337,4
Вікна та їх рами, двері та їх коробки і пороги, з пластмас, тис.шт	53,6	60,9	58,0	68,4	63,0
Посуд столовий і кухонний, інші вироби домашнього вжитку та вироби для туалетних кімнат, з пластмас, т	172,5	124,1	156,0	140,1	157,5
Вироби вогнетривкі, тис.т	21,3	17,1	25,1	23,4	25,1
Цегла невогнетривка керамічна будівельна (крім виробів з борошна кам'яного кремнеземистого чи ґрунтів діатомітових), тис.м ³	107,4	96,7	122,3	149,2	170,7
Вироби санітарно-технічні керамічні, тис.шт	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Клінкери цементні, тис.т	1357,0	1420,2	1743,8	... ²	... ²
Портландцемент, цемент глиноземистий, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідравлічні подібні, тис.т	1396,3	1531,7	1532,7	... ²	... ²
Вапно негашене, гашене та гідравлічне, тис.т	42,2	40,1	17,5	41,1	24,5
Блоки та цегла з цементу, бетону або каменю штучного для будівництва, тис.т	30,1	29,0	29,7	44,3	57,8
Плитки, плити, черепиця та вироби подібні з цементу, бетону або каменю штучного (крім блоків та цегли	29,2	35,2	41,1	42,6	40,3

для будівництва), тис.т					
Елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного, тис.т	316,4	313,6	359,2	402,9	513,5
Розчини бетонні, готові для використання, тис.т	277,8	305,6	405,6	346,6	396,4
Вироби з асфальту або матеріалів подібних (нафтового бітуму, кам'яновугільного пеку), в рулонах, тис.м ²	... ²	–	... ²	–	–
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, т	1090	848	... ²	... ²	818
Металоконструкції будівельні збірні, т	1143	1189	1557	924	1247
Конструкції інші та їх частини, плити, прутки, кутики, профілі та вироби подібні, з металів чорних або алюмінію, т	2343	2396	3179	2371	1599
Котли центрального опалення для виробництва гарячої води чи пари низького тиску, з металів чорних, тис.шт	89,2	74,2	72,7	68,2	71,4
Резервуари, цистерни, баки та контейнери подібні (крім призначених для стисненого чи скрапленого газу), з металів чорних або алюмінію, місткістю більше 300 л, не оснащені механічним чи тепловим устаткуванням, т	1991	2366	1463	1581	1049
Прилади напівпровідникові; діоди світловопроміньовальні; кристали п'єзоелектричні зібрані; їх частини, тис.шт	251,1	... ²	277,3	379,7	215,4
Газоміри (уключаючи калібрувальні), тис.шт	181,5	176,0	268,8	425,2	634,7
Лічильники для рідин (уключаючи калібрувальні; крім насосів для рідин), тис.шт	695,5	1008,4	778,8	872,4	1157,5
Лічильники електроенергії (уключаючи калібрувальні; крім вольметрів, амперметрів, ватметрів тощо), шт	–	268	–	... ²	... ²
Трансформатори електричні, шт	7263	7236	7933	6380	4468
Апаратура електрична для комутації або захисту електричних схем на напругу більше 1000 В, шт	4400	3788	3667	3366	3643
Панелі комутаційні та інші комплекти електричної апаратури для комутації або захисту, на напругу не більше 1000 В, шт	7046	7485	6077	11454	1855
Панелі комутаційні та інші комплекти електричної апаратури для комутації або захисту, на напругу більше 1000 В, шт	1010	925	220	851	871
Провідники електричні інші на напругу не більше 1000 В, т	4539	4088	2795	2398	2869
Плуги відвальні, шт	... ²	... ²	... ²	... ²	18
Розпушувачі та культиватори, шт	16	... ²	... ²	... ²	... ²
Борони дискові, шт	–	–	... ²	... ²	–

Борони (крім дискових), шт	10262	5911	6751	5653	2829
Садильники та машини розсадоцидильні, шт	... ²	... ²	1269	... ²	340
Машини для збирання коренеплодів і бульбоплодів, шт	–	... ²	1210	684	359
Верстати для оброблення деревини, корка, кістки, ебоніту, твердих пластмас і матеріалів твердих подібних; машини для нанесення гальванічного покриття, шт	19	27	23	22	15
Бетонозмішувачі чи розчинозмішувачі, шт	9	... ²	7	... ²	... ²
Машини й устаткування, не віднесені до інших угруповань, для оброблення пластмас і гуми або для виробництва виробів з цих матеріалів, шт	13	... ²	... ²	–	–
Причепи та напівпричепи інші для перевезення вантажів, шт	2991	2646	3445	3246	3505
Меблі для сидіння переважно з дерев'яним каркасом, шт	17899	41851	2660	1395	582
Меблі для офісів і підприємств торгівлі, шт	3612	3266	3633	3248	2695
Меблі кухонні, шт	1925	1251	833	2249	7258
Меблі для спальень, їдалень і віталень дерев'яні, шт	9425	6897	3346	7952	25878
Виробництво та розподілення електроенергії					
Електроенергія, млн.кВт·год	14585,4	13800,3	14681,7	11047,7	13552,4

¹ Інформація наводиться на підставі річної статистичної звітності.

² Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

³ Включаючи слабоалкогольні напої.

Додаток Б.3

Добувна промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вапняк, тис.т	535,0	514,8	539,9	478,3	304,3	250,7	366,9	298,1	319,4	128,4	126,7	133,2	839,2
Піски природні, тис.м ³	20,3	145,4	183,3	384,5	438,0	470,6	294,9	350,9	644,6	536,0	708,9	531,5	686,8
Галька, гравій, щебінь та камінь дроблений, тис.м ³	1094,6	1556,4	1424,3	1783,6	2513,6	2646,8	1602,6	1711,7	3172,0	3491,1	3396,8	2478,6	2792,6
Каолін та глини каолінові інші, тис.т	21,5	27,3	44,6	55,3	7,9	21,0	22,8	92,8	2	2	2	323,3	2
Легка промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Тканини, тис.м ²	342,3	260,9	293,3	106,0	70,6	66,6	55,5	75,2	... ²	100,4	–	–	–
у тому числі ворсові, махрові і тканини спеціальні інші	263,0	163,0	129,1	91,9	70,6	48,6	17,6	12,0	... ²	90,1	–	–	–
Ковдри та пледи, тис.шт.	137,9	120,7	105,2	77,9	90,6	85,5	41,8	29,1	28,1	20,3	... ²	63,8	... ²
Білизна постільна, тис.шт.	37,2	38,2	149,2	151,3	113,3	104,0	64,8	42,5	47,4	14,6	11,9	11,2	9,9
Килими та вироби килимові, тис.м ²	–	–	0,5	253,3	1767,1	2559	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Матеріали неткані і вироби з матеріалів нетканних, т	–	113	152	139	185	... ²	140	175	152	87	59	62	50
Светри, джемпери, пуловери, жилети та вироби аналогічні трикотажні машинного чи ручного в'язання, тис.шт.	12,6	3,6	5,4	6,4	1,7	3,5	7,6	48,8	16,9	55,4	9,1	... ²	51,5
Одяг верхній трикотажний, тис.шт.	3,4	5,6	10,2	62,0	33,9	52,9	36,6	26,6	35,8	39,3	10,0	66,6	61,1
Трикотаж спідній, тис.шт.	42,9	68,1	138,7	274,1	410,8	398,3	471,9	521,4	742,7	686,5	724,8	573,6	464,1
Пальта, напівпальта, накидки, плащі, куртки теплі та вироби аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	18,4	36,1	30,6	25,4	50,9	22,8	19,7	40,5	33,9	25,1	10,1	10,9	10,1

Пальта, напівпальта, накидки, плащі, куртки теплі та виробі аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	54,0	68,4	54,5	46,7	25,8	70,9	51,5	29,3	29,4	32,6	39,2	36,1	17,5
Костюми чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	143,3	213,2	141,4	89,1	114,6	205,5	57,8	59,1	57,6	47,1	48,8	50,7	37,7
Костюми жіночі та дівчачі, тис.шт.	97,9	164,4	213,5	171,3	176,7	157,1	102,4	204,6	155,0	122,4	59,3	64,6	121,6
Куртки теплі типу "анорак" (включаючи лижні), плащі і куртки вітрозахисні та виробі аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	11,3	26,0	47,9	6,9	8,6	3,8	... ²	... ²					
Куртки вітрозахисні та виробі аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	10,5	44,1	34,7	37,1	34,6	65,9	34,5	48,6					
Піджаки та блейзери, куртки типу піджаків, джемпери та виробі аналогічні чоловічі та хлопчачі, тис.шт.	30,4	47,8	53,2	58,2	24,9	19,8	15,6	16,8	1,7	2,7	23,3	13,8	11,4
Жакети та блейзери, піджаки, куртки типу піджаків, джемпери та виробі аналогічні жіночі та дівчачі, тис.шт.	29,6	11,2	9,4	18,5	0,2	6,6	12,2	6,5	63,7	69,7	69,3	75,1	105,4
Сукні та сарафани жіночі та дівчачі, тис.шт.	30,9	33,1	228,4	42,1	55,0	46,0	76,3	158,8	202,8	316,6	326,9	232,0	150,9
Спідниці та спідниці-брюки жіночі та дівчачі, тис..	240,0	192,5	272,5	156,3	153,5	174,0	43,9	54,5	112,5	62,1	85,6	46,0	29,2
Блузки, туніки, батники, сорочки жіночі та дівчачі, тис.шт.	123,0	139,1	330,4	305,9	290,1	407,2	263,8	272,0	169,4	180,4	166,9	113,5	24,5
Взуття, тис. пар	2185,2	3370,0	3926,0	3845,4	4415,3	3907,2	3676,0	4608,0	3275,0	2635,9	2643,2	2784,2	1940,9
Деревообробна промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Деревина, уздовж розпиляна чи розколота, завтовшки більше 6 мм, тис.м ³	53,8	46,4	43,7	47,9	53,7	39,2	44,2	39,4	31,9	33,5	27,3	23,0	20,5
Бруски, планки та фризи для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, профільовані, незібрані, з	43,2	85,7	168,1	183,0	204,9	142,1	115,1	77,3	2587	2164	2446	1989	1952

деревини листяних порід, тис.м ²													
Вікна, двері, їх рами та пороги, дерев'яні, тис.м ²	21,7	24,9	29,4	18,5	12,8	9,6	7,2	5,3	12,6	10,3	3,4	2,3	1,3

Картонно-паперова промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Папір та картон для графічних робіт некрейдовані, т	435	5021	1418	... ²	... ²	4363	5964	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Коробки, ящики та сумки з гофрованих паперу та картону, тис.м ²	3247,1	4164,4	5226,3	8860,1	7478,8	9881,3	7072,1	4236,6	1988	1756	1971	10269	19624
Коробки, ящики та сумки збірні з негофрованих паперу та картону, т	237	504	1378	1388	1810	2228	1804	2972	3127	3857	4304	3892	4019
Друкування газет, журналів та видань періодичних, які виходять щонайменше чотири рази на тиждень, тис. примірників 4-шпальтових газет формату А2	1478	7370	462	168	543	745	–	–	–	... ²	... ²	–	–
Друкування газет, які виходять менше чотирьох разів на тиждень, тис. примірників 4-шпальтових газет формату А2	4842	6329	5209	6136	7729	7158	8210	7163	75	20	... ²	... ²	... ²

меблева промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Мєблї для сидїння (переважно з дерев'яним каркасом), шт.	7764	13427	17949	25437	21415	23497	16543	10719	17899	41851	2660	1395	582
Мєблї конторські (офісні) та для підприємств торгівлї, шт.	4299	8024	8115	5984	5486	4328	2345	1673	3612	3266	3633	3248	2695
Мєблї кухонні, шт.	1549	44900	57485	48153	6289	10060	2288	1066	1925	1251	833	2249	7258
Мєблї дерев'яні для умяблвання ін тер'єру житлових приміщень, шт.	7624	60471	59040	58007	68234	40729	11082	17769	9425	6897	3346	7952	25878

добувна промисловість													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вироби вогнетривкі, тис.т	27,7	30,6	27,4	31,2	23,6	24,8	22,9	17,5	21,3	17,1	25,1	23,4	25,1
Цемент, тис.т	1370,0	1695,0	1856,0	2025,0	2025,5	2126,0	1343,0	1221,3	1396,3	1531,7	1532,7	... ²	... ²
Вапно, тис.т	42,3	38,1	48,0	70,1	69,9	17,6	24,1	47,0	42,2	40,1	17,5	41,1	24,5
Блоки та цегла з цементу, штучного каменю чи бетону для будівництва, млн.шт. умовної цегли	27,9	18,2	17,5	23,8	21,2	21,7	8,5	12,6	30,1	29,0	29,7	44,3	57,8
Плитки, плити, черепиця та аналогічні вироби з цементу, бетону або штучного каменю, тис.м ²	26,0	213,5	181,4	291,8	274,4	351,6	241,7	168,8	29,2	35,2	41,1	42,6	40,3
Цегла керамічна невогнетривка булвельна, млн.шт. умовної цегли	69,4	90,6	109,0	129,0	142,1	141,5	65,9	48,2	107,4	96,7	122,3	149,2	170,7
Промисловість сільськогосподарського машинобудування; електрообладнання, електроприлади													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Плуги відвальні, шт.	41	111	90	39	45	11	7	1115	... ²	... ²	... ²	... ²	18
Борони дискові, шт.	19	13	29	–	–	8	21	1	–	–	... ²	... ²	–
Борони зубові, шт.	4550	9487	1468	8910	7879	11234	... ²	5378	10262	5911	6751	5653	2829
Розпушувачі та культиватори, шт.	302	222	77	77	38	... ²	3	2	16	... ²	... ²	... ²	... ²
Бетонозмішувачі чи розчинозмішувачі, шт.	9	5	2	–	12	8	2	5	9	... ²	7	... ²	... ²
Машини для оброблення гуми або пластмас та виготовлення продукції з цих матеріалів, шт.	26	47	75	57	57	21	9	10	13	... ²	... ²	–	–
Трансформатори електричні, шт.	5129	8036	6734	8253	11581	13195	4439	5897	7263	7236	7933	6380	4468

Апаратура електрична високовольтна, шт.	14595	5302	9927	12378	5107	5313	3865	4037	4400	3788	3667	3366	3643
Проводи та кабелі електричні низьковольтні на напругу до 1000 В, тис.км	17,3	23,1	44,0	76,2	101,8	102,5	56,4	99,5					
Телевізори, шт.	479	406	4203	10043	1064	8042	261	16					
Газоміри, включаючи калібрувальні, тис.шт.	68,8	90,8	78,3	69,9	54,8	58,4	60,1	90,1	181,5	176,0	268,8	425,2	634,7
Лічильники електроенергії, включаючи калібрувальні, шт.	2	30823	10485	1099	27724	12370	3	30	–	268	–	... ²	... ²
Причепи та напівпричепи (крім житлових або для туризму), шт.	2635	1565	944	1168	2778	3563	3399	3374	2991	2646	3445	3246	3505

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності Хмельницької області

	2010		2011		2012		2013		2014 ¹		2015 ²	
	тис.грн	у % до підсумку	тис.грн	у % до підсумку	тис.грн	у % до підсумку	тис.грн	у % до підсумку	тис.грн	у % до підсумку	тис.грн	у % до підсумку
Промисловість³	11807179,7	100	15045248,3	100	16618937,3	100	17552533,4	100	16038246,2	100	19913115,0	100
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	107945,9	0,9	230609,4	1,5	219443,1	1,3	245615,4	1,4	262413,9	1,6	418973,7	2,1
Переробна промисловість	8026730,9	68,0	9764573,8	64,9	10872802,0	65,4	11869734,1	67,6	13374177,5	83,4	16521471,8	83,0
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	3704940,9	31,4	4354877,3	29,0	4840181,1	29,1	5232606,4	29,8	5409474,4	33,7	6320202,5	31,7
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	287743,7	2,4	352658,9	2,3	381657,5	2,3	398473,5	2,3	599644,6	3,8	746562,1	3,7
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	234456,9	2,0	174061,1	1,2	194218,8	1,2	237688,1	1,3	387537,7	2,4	321316,1	1,6
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	103486,5	0,6	96970,2	0,6	... ⁴	... ⁴
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	... ⁴	-	-	-	-	... ⁴	... ⁴
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2034404,1	17,2	2574431,9	17,1	2745761,9	16,5	3019840,1	17,2	3419799,1	21,3	4527704,3	22,7
металургійне	402287,5	3,4	505643,0	3,4	785587,6	4,7	804537,5	4,6	934222,3	5,8	1421265,0	7,1

виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин та устаткування												
машинобудування	922430,1	7,8	1235247,2	8,2	1297490,8	7,8	1589236,7	9,0	1988178,7	12,4	2354425,8	11,8
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	191941,1	1,6	282452,4	1,9	196377,1	1,2	191281,9	1,1	281532,3	1,8	566649,3	2,8
виробництво електричного устаткування	448208,3	3,8	607895,3	4,0	693582,7	4,1	1017744,0	5,8	1243825,5	6,2	953971,6	4,8
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	182525,2	1,6	227445,7	1,5	195606,1	1,2	186277,7	1,0	235476,4	1,5	322644,7	1,6
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	99755,5	0,8	117453,8	0,8	211924,9	1,3	193933,1	1,1	227344,5	1,4	511160,2	2,6
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	383028,9	3,3	487513,3	3,2	518470,3	3,1	483865,3	2,8	538350,5	3,4	716262,7	3,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3523578,8	29,8	4876180,5	32,4	5341179,8	32,2	5242655,1	29,9	2187721,8	13,7	2730658,9	13,7
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	148924,1	1,3	173884,6	1,2	185512,4	1,1	194528,8	1,1	213933,0	1,3	242010,6	1,2

¹ Дані уточнені.

² Дані наведено без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності.

³ Дані сформовані за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності).

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

**Основні показники діяльності підприємств
по містах і районах у 2015 році**

	Кількість підприємств, од	Кількість зайнятих працівників, осіб	Кількість найманих працівників, осіб	Витрати на оплату праці, тис.грн	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис.грн
Хмельницька область¹	6992	106492	103248	3816294,2	57221592,9
м.Хмельницький	2697	41496	40398	1444224,3	18616042,4
м.Кам'янець-Подільський	676	8493	8194	275637,7	2410788,7
м.Нетішин	133	1653	1595	48539,6	223546,6
м.Славута	132	4422	4380	209192,9	2658776,6
м.Старокостянтинів	138	3492	3447	138783,8	1370176,7
м.Шепетівка	167	2677	2621	119971,0	937720,3
райони					
Білогірський	81	1139	1101	28331,5	422390,5
Вінковоцький	106	830	771	26505,6	363574,3
Волочиський	217	4260	4154	149324,2	4592054,7
Городоцький	181	1496	1376	39948,8	446978,4
Деражнянський	88	1222	1179	46422,5	1034593,1
Дунаєвецький	232	2626	2509	67837,6	1020513,1
Ізяславський	163	2789	2714	114862,0	1510380,8
Кам'янець-Подільський	255	2858	2729	153455,2	2449738,4
Красилівський	172	5126	5074	219190,6	2823681,1
Летичівський	79	1426	1383	60098,5	1220349,0
Новоушицький	117	725	649	23815,7	582372,3
Полонський	128	1464	1400	42839,4	456865,9
Славутський	76	1131	1089	37332,2	795233,2
Старокостянтинівський	155	2879	2757	120923,8	3572802,5
Старосинявський	73	670	625	16233,3	176453,2
Теопільський	172	3275	3180	74115,1	2532994,5
Хмельницький	385	3917	3683	124463,9	2787149,0
Чемеровецький	118	1954	1903	60527,4	834751,0
Шепетівський	84	3342	3300	138254,4	2904646,1
Ярмолинецький	167	1130	1037	35463,2	477020,5

**Основні показники діяльності підприємств
по містах обласного значення та районах у 2014 році**

	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників, осіб	Кількість найманих працівників, осіб	Витрати на оплату праці, тис.грн.	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис.грн.
Хмельницька область¹	6968	111937	109286	3325821,9	42348734,2
м.Хмельницький	2688	43284	42447	1246846,6	15313997,4
м.Кам'янець-Подільський	671	8581	8345	212657,2	1724363,7
м.Нетішин	130	1792	1733	41353,0	169330,5
м.Славута	127	4562	4527	175246,7	2267440,7
м.Старокостянтинів	134	3535	3509	127718,4	1362173,5
м.Шепетівка	156	2718	2678	89930,0	856236,4
райони					
Білогірський	81	1233	1192	25584,9	242266,0
Вінковецький	102	884	831	22398,6	206855,2
Волочиський	221	4273	4165	130365,6	1955317,7
Городоцький	177	1587	1490	35557,9	574299,6
Деражнянський	88	1271	1224	37534,3	520754,4
Дунаєвецький	240	2867	2770	66694,1	836757,2
Ізяславський	159	2905	2839	90553,6	999588,2
Кам'янець-Подільський	250	4228	4127	185269,4	3730029,3
Красилівський	172	5204	5154	179953,9	1902068,5
Летичівський	76	1495	1458	51210,1	684960,6
Новоушицький	120	831	757	23876,6	725590,1
Полонський	127	2580	2527	66163,1	461686,4
Славутський	73	1229	1191	33770,5	689538,3
Старокостянтинівський	163	2903	2798	97353,0	1425467,8
Старосинявський	74	727	685	14602,7	108498,8
Теофіпольський	179	3030	2942	73052,4	1323257,6
Хмельницький	396	4151	3982	97692,7	1975193,0
Чемеровецький	121	1801	1760	49411,1	563611,5
Шепетівський	82	3070	3031	126489,0	1383689,8
Ярмолинецький	161	1196	1124	24536,5	345762,0

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ та з урахуванням зміни підприємствами основного виду економічної діяльності в 2014р.

Структура посівних площ по основних сільськогосподарських культурах

Джерело розроблено автором на основі статистичних даних

Області	Зернові та зернобобові			Цукрові буряки			Соя			Плодово-ягідні культури		
	Площа посіву тис.га	Валовий збір тис.ц	%	Площа посіву тис.га	Валовий збір тис.ц	%	Площа посіву тис.га	Валовий збір тис.ц	%	Площа посіву тис.га	Валовий збір тис.ц	%
Україна	14627,3	638592,5	100,0	330,2	157340,5	100,0	1792,9	38819,3	100,0	239,2	19990,3	100,0
Вінницька	834,6	50631,0	7,9	0,9	30441,7	19,3	164,9	3701,1	9,5	26,9	2420,9	12,1
Тернопільська	478,5	26514,3	4,2	37,3	17341,0	11,0	68,6	1663,0	4,3	6,7	656,8	3,3
Житомирська	363,9	19075,7	3,0	12,6	6398,5	4,1	124,0	3014,9	7,8	4,6	442,3	2,2
Полтавська	949,2	48215,4	7,6	39,7	17399,8	11,1	206,3	3253,8	8,4	8,5	1064,6	5,3
Хмельницька	540,4	32890,8	5,2	44,4	23627,0	15,0	225,5	6271,7	16,2	17,0	1533,3	7,7
Чернівецька	126,7	6696,8	1,0	2,8	1095,3	0,7	59,1	1685,7	4,3	17,9	1711,6	8,6

Структура виробництва основної продукції тваринництва

Області	Виробництво яловичини		Виробництво свинини		Виробництво м'яса птиці		Виробництво молока		Виробництво яєць	
	тис. тон	%	тис. тон	%	тис. тон	%	тис. тон	%	млн. штук	%
Україна	384	100,0	759,7	100,0	1144	100,0	10615	100,0	16783	384
Вінницька	21,5	5,6	22,2	2,9	263,9	23,1	838,4	7,9	857,4	21,5
Житомирська	15,7	4,1	26,7	3,5	8,1	0,7	578,4	5,4	589,7	15,7
Полтавська	22,4	5,8	48,4	6,4	4,6	0,4	794,5	7,5	667,8	22,4
Тернопільська	12,9	3,4	32,3	4,3	8,8	0,8	460,7	4,3	489,9	12,9
Хмельницька	21,8	5,7	29,5	3,9	13,1	1,1	581,4	5,5	1641	21,8
Чернівецька	10,3	2,7	16	2,1	13,2	1,2	294	2,8	363,7	10,3

Джерело розроблено автором на основі статистичних даних

Оборот роздрібної торгівлі за регіонами України

	Оборот роздрібної торгівлі, млн.грн					Відсотків до попереднього року				
	2005	2010	2013	2014	2015	2005	2010	2013	2014	2015
Україна	174367	541548	888773	901924	1031679	122,4	109,8	108,7	91,1	80,2
Автономна Республіка Крим	7095	22129	40034	...	...	124,7	108,4	111,3	...	...
області										
Вінницька	4871	14712	24476	29264	34509	121,5	112,1	109,2	98,5	86,3
Волинська	3498	10121	17937	21476	27154	121,0	107,6	112,2	96,4	87,0
Дніпропетровська	13606	41779	68175	80419	94928	122,0	110,1	110,0	99,1	80,6
Донецька	16287	55012	91354	64698	34575	123,0	112,4	108,3	61,2	37,0
Житомирська	3620	11494	19338	23250	28459	117,8	109,4	110,4	99,7	86,7
Закарпатська	4454	11250	17187	20213	24788	115,8	106,4	107,8	98,4	86,9
Запорізька	8645	23441	37165	41932	48177	116,2	112,6	108,0	98,0	79,3
Івано- Франківська	3939	13097	22625	27419	33806	120,3	105,3	108,8	99,8	86,7
Київська	5293	20559	37015	43575	55042	115,6	109,4	109,4	96,8	90,6
Кіровоградська	2856	9175	15158	18022	21987	115,7	111,4	110,2	99,9	86,5
Луганська	7229	23035	39485	19750	8180	113,9	114,7	106,4	43,3	29,6
Львівська	8796	25228	39238	45752	57520	120,6	105,2	107,2	98,4	87,3
Миколаївська	3890	12724	21006	23448	27532	115,9	107,5	105,8	93,4	81,9
Одеська	9564	32588	55568	60670	72630	122,0	108,7	108,3	91,2	84,2
Полтавська	5151	14508	23169	26399	30567	116,4	107,4	106,4	95,4	81,7
Рівненська	3238	9787	16094	19652	23460	117,0	104,9	107,8	99,9	83,7
Сумська	3654	9948	16483	19190	22872	118,3	105,8	108,0	98,2	84,1
Тернопільська	2698	9096	13981	16737	20260	126,0	105,6	106,5	98,7	86,9
Харківська	13402	38848	61979	71733	84056	125,0	106,3	109,7	98,6	81,1
Херсонська	3684	11393	17941	21208	26351	114,9	106,0	108,8	97,1	86,1
Хмельницька	4132	12515	19384	22286	26030	117,0	106,6	107,0	93,1	83,5
Черкаська	4022	12978	20825	23994	27926	113,6	112,2	108,8	99,3	85,3
Чернівецька	2532	8025	12308	14637	17475	116,5	104,9	110,9	99,7	86,3
Чернігівська	3108	10064	15988	18422	21700	114,1	106,8	108,7	98,8	82,7

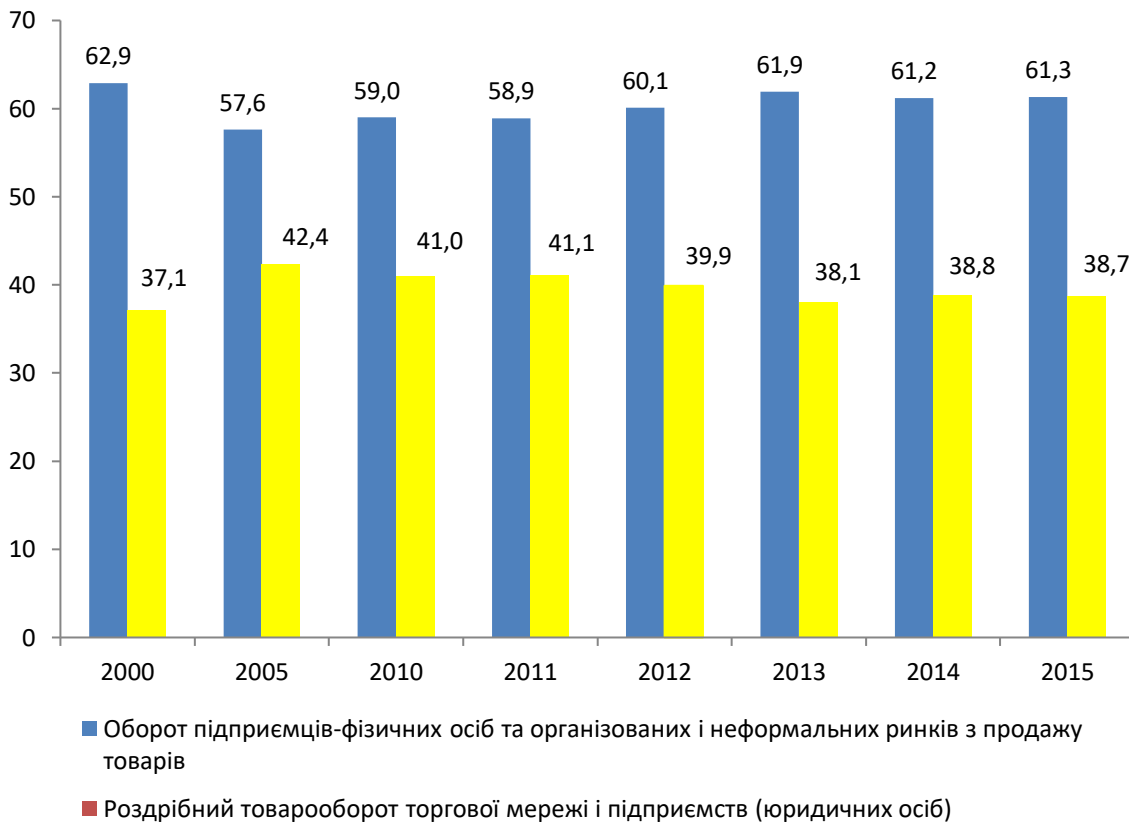
Джерело: [2, с. 73]

Розподіл оптового товарообороту за регіонами України

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	492506,2	993695,8	1107289,4	1093290,8	1074753,2	987957,0	1244220,8
Автономна Республіка Крим	5291,6	13714,8	14114,5	13046,4	13634,5	...	...
області							
Вінницька	3068,0	8457,2	7735,2	8909,8	8743,0	10539,9	18228,0
Волинська	12083,1	15810,2	13291,4	13615,0	14743,1	14149,1	18495,0
Дніпропетровська	66225,4	98919,8	97369,7	85859,6	89008,6	77711,3	93252,0
Донецька	67987,0	173920,2	237970,0	207136,3	176452,1	95619,0	68053,0
Житомирська	4758,6	13616,4	5382,8	5641,0	5481,6	5476,9	6689,5
Закарпатська	3840,9	6770,3	10139,8	8799,4	11151,6	12807,3	14000,1
Запорізька	17734,8	25661,9	21352,0	16864,3	16201,4	15869,5	22811,8
Івано-Франківська	4385,2	8616,9	6345,7	7255,4	10558,7	6770,0	9244,6
Київська	15735,2	43988,9	50540,8	61127,0	61511,4	65785,1	83826,2
Кіровоградська	3024,8	8409,7	9241,5	12155,7	16024,3	20384,7	14450,8
Луганська	19470,4	22089,8	18766,9	19004,8	15189,3	7770,4	3800,9
Львівська	16210,6	23915,6	39393,1	41664,0	39196,3	41679,6	36354,2
Миколаївська	13588,9	21057,3	17091,7	16639,4	18139,6	17447,5	23706,5
Одеська	21787,1	46337,3	45452,8	42905,8	41784,1	38824,4	43597,4
Полтавська	8332,7	32607,6	11838,9	11449,8	12099,6	12827,1	16224,3
Рівненська	5667,5	3729,2	4683,7	4387,5	4307,1	4448,8	6231,1
Сумська	3027,9	5261,3	5397,8	4977,9	4821,8	5116,8	11052,9
Тернопільська	1546,6	4944,0	11666,2	19434,4	19617,1	22884,6	30458,6
Харківська	25983,0	46662,4	51831,5	51375,8	42160,6	44503,0	62936,7
Херсонська	5137,3	10473,0	8324,6	7217,5	6216,9	7056,3	8967,4
Хмельницька	7955,9	5009,4	5461,2	6111,7	6416,0	4939,9	6876,3
Черкаська	4334,8	9841,5	11846,2	13022,5	12320,6	15202,8	23101,2
Чернівецька	2013,8	2529,6	3163,0	3174,2	3061,0	2751,0	3690,8
Чернігівська	2505,8	5926,9	7206,3	7070,9	6554,9	7578,3	9863,4
міста							
Київ	148249,2	324179,1	383755,9	400773,2	416007,3	429813,7	608308,1
Севастополь	2560,1	11245,5	7926,2	3671,5	3350,7	...	...

Джерело: [2, с. 71]

Структура обороту роздрібної торгівлі (%)

Джерело: [2, с. 25]

Кількість об'єктів роздрібно́ї торгівлі

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	3676	2517	1909	1926	1881	1774	1769	1782
Магазини	2966	1996	1501	1533	1488	1422	1427	1430
у міських поселеннях	1402	914	798	895	887	888	932	961
у сільській місцевості	1564	1082	703	638	601	534	495	469
Напівстаціонарні об'єкти роздрібно́ї торгівлі (кіоски та автозаправні станції)	710	521	408	393	393	352	342	352
у міських поселеннях	622	403	319	312	319	282	283	292
у сільській місцевості	88	118	89	81	74	70	59	60
Забезпеченість населення в розрахунку на 10000 осіб								
об'єктами роздрібно́ї торгівлі	26	18	14	15	14	14	14	14
торговою площею магазинів, м ²	1616	1361	1556	1719	1701	1734	1631	1639

Джерело: [2, с. 50]

Додаток Г.5

Спеціалізація мережі роздрібної торгівлі

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість об'єктів, од								
Магазини	2966	1996	1501	1533	1488	1422	1427	1430
продовольчі	2328	1382	953	912	872	816	801	783
з них								
універсами, супермаркети	...	17	28	24	26	29	28	30
гіпермаркети	...	2	5	5	4	3	2	2
непродовольчі	638	614	548	621	616	606	626	647
з них								
універмаги	8	1	1	1	1	1	–	2
будинки торгівлі	1	2	1	3	3	3	3	2
спеціалізовані непродовольчі магазини з торговою площею від 2500 м ² і більше	–	2	3	5	4	4	4	2
аптеки, аптечні пункти	288	313	359	411	425	407	432	455
магазини оптики	21	18	2	3	3	2	4	4
магазини медтехніки	3	3	1	1	1	1	1	2
Напівстаціонарні об'єкти роздрібної торгівлі	710	521	408	393	393	352	342	352
з них								
автозаправні станції	114	171	193	204	214	220	208	219
аптечні кіоски	189	104	57	24	15	...	...	...
Торгова площа, м ²								
Магазини	233466	186946	206526	226896	223506	226572	212173	212142
продовольчі	182014	121342	116428	110801	107479	105181	92538	91722
з них								
універсами, супермаркети	...	12480	21344	18355	20857	25925	22777	22949
гіпермаркети	...	6772	23518	23518	20430	17490	9878	9878
непродовольчі	51452	65604	90098	116095	116027	121391	119635	120420
з них								
універмаги	4988	3700	3500	3500	3500	3500	–	38779
будинки торгівлі	3295	3160	1959	4885	4885	4631	4631	3076
спеціалізовані непродовольчі магазини з торговою площею від 2500 м ² і більше	–	6836	33236	46955	45844	45844	45844	7065
аптеки, аптечні пункти	11944	11906	15486	17182	20204	20344	22662	25197
магазини оптики	792	688	111	276	269	270	342	303
магазини медтехніки	140	127	30	79	99	99	90	161

Джерело: [2, с. 51]

Групування підприємств оптової торгівлі за обсягом оптового
товарообороту

	Кількість підприємств		Оптовий товарооборот	
	усього, од	відсотків до загальної кількості	тис.грн	відсотків до загального обсягу
Усього				
2010	944	100,0	5009368,5	100,0
2011	898	100,0	5461226,1	100,0
2012	859	100,0	6111669,3	100,0
2013	665	100,0	6416004,7	100,0
2014	510	100,0	4939892,5	100,0
2015	503	100,0	6876340,1	100,0
З оптовим товарооборотом до 50,0 тис. грн.				
2005	501	43,0	2805,9	0,0
2010	370	39,2	1935,6	0,0
2011	352	39,2	1403,8	0,0
2012	318	37,0	1242,3	0,0
2013	165	24,8	1136,9	0,0
2014	114	22,4	827,6	0,0
2015	119	23,7	690,7	0,0
50,1–100,0 тис. грн.				
2005	68	5,8	4765,1	0,1
2010	34	3,6	2527,4	0,1
2011	32	3,6	2335,4	0,0
2012	31	3,6	2245,8	0,0
2013	28	4,2	2158,0	0,0
2014	21	4,1	1502,8	0,0
2015	16	3,2	1232,0	0,0
100,1–500,0 тис. грн.				
2005	208	17,9	53224,6	0,7
2010	145	15,3	36123,7	0,7
2011	122	13,6	31336,2	0,6
2012	126	14,7	34159,0	0,6
2013	108	16,2	28171,9	0,4
2014	75	14,7	19720,6	0,4
2015	65	12,9	16877,4	0,2
500,1–1000,0 тис. грн.				
2005	82	7,0	60983,9	0,8
2010	79	8,4	58456,0	1,2
2011	83	9,2	58159,8	1,1
2012	72	8,4	51339,4	0,8
2013	55	8,3	38701,4	0,6
2014	56	11,0	39818,1	0,8
2015	40	8,0	30166,8	0,4

Продовження табл.

	Кількість підприємств		Оптовий товарооборот	
	усього, од	відсотків до загальної кількості	тис.грн	відсотків до загального обсягу
1000,1–5000,0 тис. грн.				
2005	175	15,0	405222,0	5,1
2010	182	19,3	427789,1	8,5
2011	152	16,9	369611,3	6,8
2012	171	19,9	419745,0	6,9
2013	159	23,9	389365,3	6,1
2014	121	23,7	306683,1	6,2
2015	117	23,3	299913,2	4,4
2015	48	9,5	338930,0	4,9
10000,1–50000,0 тис. грн.				
2005	66	5,7	1302338,8	16,4
2010	55	5,8	1135944,4	22,7
2011	76	8,5	1731765,4	31,6
2012	63	7,3	1324596,7	21,7
2013	69	10,4	1513130,2	23,6
2014	58	11,4	1173852,1	23,8
2015	74	14,7	1553557,6	22,6
50000,1 тис. грн. і більше				
2005	18	1,6	5818054,6	73,0
2010	28	3,0	2968250,2	59,2
2011	26	2,9	2891668,0	53,0
2012	26	3,0	3894119,2	63,7
2013	25	3,8	4041455,9	63,0
2014	22	4,3	3072304,3	62,2
2015	24	4,7	4634972,4	67,5

Джерело: [2, с. 8]

Додаток Г.7

Частка продажу продовольчих товарів, які вироблені на території

України, в оптовому товарообороті по містах і районах

(відсотків)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Хмельницька область	95,3	84,4	86,0	87,5	86,5	93,0	94,9
міста							
Хмельницький	95,5	87,5	89,6	87,0	88,0	89,9	91,0
Кам'янець-Подільський	99,9	94,9	100,0	92,0	94,8	97,5	100,0
Нетішин	100,0	100,0	–	93,6	100,0	100,0	100,0
Славута	100,0	80,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Старокостянтинів	82,3	66,4	100,0	0,4	21,8	60,1	100,0
Шепетівка	99,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
райони							
Білогірський	100,0	–	–	–	–	–	–
Вінковецький	–	–	–	–	... ¹	–	–
Волочиський	100,0	96,9	100,0	100,0	100,0	100,0	–
Городоцький	99,0	–	–	–	–	–	–
Деражнянський	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	... ¹	–
Дунаєвецький	100,0	–	100,0	–	100,0	–	–
Ізяславський	52,5	100,0	98,4	98,8	99,5	100,0	100,0
Кам'янець-Подільський	16,6	0,2	1,1	2,2	–	–	–
Красилівський	100,0	100,0	100,0	100,0	98,1	100,0	–
Летичівський	100,0	–	... ¹	... ¹	–	–	–
Новоушицький	–	100,0	100,0	–	... ¹	... ¹	–
Полонський	100,0	–	–	–	100,0	100,0	100,0
Славутський	–	100,0	–	–	... ¹	... ¹	–
Старосинявський	100,0	... ¹	100,0	–	–	... ¹	–
Теодіпольський	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	... ¹	–
Хмельницький	85,6	43,2	37,1	25,9	9,9	82,6	100,0
Чемеровецький	100,0	–	–	–	–	–	–
Шепетівський	100,0	–	100,0	100,0	–	100,0	100,0
Ярмолинецький	99,5	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: [2, с. 22]

Частка продажу непродовольчих товарів, які вироблені на території
України, в оптовому товарообороті по містах і районах

(відсотків)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Хмельницька область	82,6	68,5	62,7	59,6	56,7	56,9	66,8
міста							
Хмельницький	59,7	54,1	49,3	38,7	35,6	40,5	49,8
Кам'янець-Подільський	99,7	92,8	75,0	69,7	81,2	79,5	86,5
Нетішин	92,9	93,6	97,9	95,0	59,4	36,7	52,2
Славута	84,0	95,7	77,0	72,2	69,5	67,9	81,2
Старокостянтинів	69,6	53,7	65,5	43,9	62,0	63,9	35,1
Шепетівка	83,3	99,7	100,0	99,6	99,8	99,1	78,9
райони							
Білогірський	100,0	–	–	–	–	–	–
Вінковецький	100,0	–	–	8,7	... ¹	1,7	... ¹
Волочиський	89,6	98,6	98,5	88,5	61,9	69,7	99,6
Городоцький	100,0	100,0	100,0	99,6	99,8	100,0	100,0
Деражнянський	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	... ¹	... ¹
Дунаєвецький	88,5	98,6	100,0	100,0	43,7	40,1	17,5
Ізяславський	37,4	100,0	100,0	26,2	51,6	24,3	13,2
Кам'янець-Подільський	96,7	91,6	95,2	93,4	93,3	97,8	79,0
Красилівський	54,8	33,6	12,6	96,8	13,4	80,6	92,5
Летичівський	73,2	–	... ¹	... ¹	41,1	54,3	... ¹
Новоушицький	100,0	100,0	100,0	100,0	... ¹	... ¹	... ¹
Полонський	100,0	97,3	100,0	99,8	67,4	37,8	37,3
Славутський	100,0	100,0	100,0	100,0	... ¹	... ¹	... ¹
Старосинявський	99,5	... ¹	3,7	12,1	3,5	... ¹	–
Теопільський	92,4	89,7	100,0	7,4	40,1	... ¹	... ¹
Хмельницький	93,5	46,7	35,7	26,5	64,3	85,9	28,1
Чемеровецький	100,0	98,6	100,0	–	–	–	–
Шепетівський	34,1	83,3	85,1	100,0	100,0	59,7	100,0
Ярмолинецький	98,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: [2, с. 23]

Додаток Г.9

Обсяги експорту та імпорту за регіонами України у 2015 році*

Регіон України	Експорт товарів, тис.дол.	Імпорт товарів, тис.дол.	Експорт послуг, тис.дол.	Імпорт послуг, тис.дол.
Вінницька	846856,0	266668,6	62927,9	11840,2
Волинська	631693,7	622087,5	51813,5	16702,7
Дніпропетровська	6398976,4	3225259,1	294382,6	402092,8
Донецька	3695324,4	1202633,4	375965,3	199811,5
Житомирська	441318,7	246377,7	32102,7	9189,4
Закарпатська	1094379,6	1011507,0	188855,5	20857,2
Запорізька	2931027,4	1085450,6	143064,8	66689,0
Івано-Франківська	373000,4	294496,8	45412,8	13221,7
Київська	1690436,6	2587043,9	230239,1	136627,1
Кіровоградська	406551,9	105420,5	27839,4	22615,2
Луганська	257771,8	218426,2	14039,2	96837,3
Львівська	1206324,8	1447944,9	369661,6	50226,9
Миколаївська	1603063,6	574741,1	445610,3	51416,2
Одеська	1727480,4	967276,0	896909,2	132453,8
Полтавська	1481082,0	814488,8	57134,5	151916,8
Рівненська	378286,5	202338,5	21898,7	15091,4
Сумська	606604,7	403547,9	37717,9	66542,8
Тернопільська	290982,8	259432,7	43475,6	10392,7
Харківська	1311586,9	1284945,9	216809,6	103556,6
Херсонська	238440,0	140901,5	26254,9	8080,5
Хмельницька	401620,9	259270,4	22463,0	10198,6
Черкаська	434189,9	228094,4	20072,3	18675,6
Чернівецька	108294,5	78384,1	20459,0	1820,2
Чернігівська	551601,7	279972,4	17273,9	14341,3
м. Київ	8742884,2	14495410,9	2802992,2	2273221,8
Україна	38127149,7	37516443,0	9736654,2	5523022,4

*За винятком тимчасово окупованої території АР Крим

Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Основні показники зовнішньої торгівлі товарами
в Хмельницькій області

	2013	2014	2015
Кількість суб'єктів, що здійснювали зовнішню торгівлю товарами			
експорт	284	286	297
імпорт	412	367	361
Експорт, тис. дол.	488973,2	506309,1	401620,9
Кількість країн-партнерів	161	170	165
відсотків до попереднього року	106,2	103,6	79,3
Імпорт, тис. дол.	48436,4	346950,3	259270,4
відсотків до попереднього року	85,8	71,6	74,7
Сальдо, тис. дол.	4666,8	159358,8	142350,5

Основні показники зовнішньої торгівлі послугами
в Хмельницькій області

	2013	2014	2015
Кількість суб'єктів, що здійснювали зовнішню торгівлю товарами			
Кількість країн-партнерів	109	99	113
Експорт, млн. дол.	40,3	27,6	22,5
Імпорт, млн. дол.	16,6	11,0	10,2
Сальдо, млн. дол.	23,7	16,6	12,3

Джерело: Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами
Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Країни	Експорт, тис. дол.			Імпорт, тис. дол.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Австрія	2439,3	1586,2	1244,1	3965,2	3652,0	2559,0
Азербайджан	5359,6	52552,5	3619,9	2752,9	2209,1	892,2
Бангладеш	0,0	1704,0	1226,4	0,0	2099,0	909,2
Бельгія	4633,5	6150,0	13706,5	11849,5	8654,5	4728,2
Білорусь	10469,2	10776,8	6767,3	19382,6	10027,7	7854,8
Болгарія	0,0	176,6	0,0	0,0	1072,8	0,0
Велика Британія	277,3	1741,8	2593,2	5565,7	5288,1	4615,7
В'єтнам	0,0	1080,0	0,0	0,0	0,5	0,0
Вірменія	950,4	0,0	0,0	532,4	0,0	0,0
Греція	2667,0	48,1	1280,7	2201,1	1638,7	278,0
Грузія	9602,7	3917,6	3496,8	88,9	106,1	101,7
Данія	577,3	16,4	220,8	8786,4	2349,4	2720,3
Джібуті	0,0	2085,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Естонія	0,0	611,4	0,0	0,0	37,0	0,0
Єгипет	6271,4	20962,0	23001,1	6,6	4743,4	106,3
Ємен	0,0	850,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Ізраїль	6043,4	5072,0	5505,3	31,9	20,9	8,5
Індія	733,3	607,7	896,5	6357,0	7505,4	7537,6
Індонезія	0,0	1726,6	2745,3	0,0	86,9	105,2
Ірак	9242,4	15935,6	17387,6	0,0	0,0	0,0
Іран	880,8	1359,5	3351,9	66,6	615,8	472,7
Ірландія	1349,4	1679,3	1756,0	289,9	186,3	180,1
Іспанія	7175,0	19818,4	16735,1	9085,0	2762,7	4933,0
Італія	11938,1	11506,2	5345,7	18015,7	11419,7	10246,2
Казахстан	16418,8	14297,8	9753,8	3474,2	2771,8	2925,8
Канада	0,0	230,3	0,0	1513,9	977,0	0,0
Кенія	0,0	1657,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Киргизстан	1478,8	596,2	0,0	5,4	0,8	0,0
Китай	1254,7	1472,5	2105,4	1108,3	33392,5	26576,8
Кіпр	0,0	569,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Корея	1234,8	6917,8	17410,9	3302,8	773,8	516,2
Кувейт	0,0	0,0	0,0	0,0	1363,3	0,0
Латвія	819,2	3286,7	14680,1	562,2	52,5	56,2
Литва	1677,6	1654,1	2475,3	3188,2	2725,1	3986,7
Ліван	0,0	4262,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Лівія	899,3	1345,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Люксембург	0,0	1830,1	0,0	0,0	60,8	0,0
Марокко	0,0	4992,1	0,0	0,0	27,8	0,0
Молдова	14279,1	13784,7	8107,1	490,5	388,0	1162,5
Нігерія	1661,3	5312,5	2285,3	0,0	0,0	0,0

продовження Додатку Г.11

Країни	Експорт, тис. дол.			Імпорт, тис. дол.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Нідерланди	5963,9	7441,4	14343,0	14682,7	6735,9	7492,3
Німеччина	50338,0	57490,0	51303,6	80233,6	59346,7	42588,2
ОАЕ	3808,1	3072,1	5700,9	1,1	15,8	32,1
Південна Африка	0,0	980,4	0,0	127,9	38,0	0,0
Польща	21710,4	25078,0	32463,7	40877,5	29240,7	24788,7
Португалія	8264,2	1777,0	3254,4	983,1	715,8	723,4
Російська Федерація	218969,0	155535,6	54014,8	48009,3	48089,6	13402,5
Румунія	6483,6	7051,6	5526,0	19519,9	10271,7	8826,1
Саудівська Аравія	291,9	2245,6	3677,3	49167,7	29549,6	26062,2
Сербія	0,0	98,3	214,2	0,0	858,8	1294,8
Сирія	1854,3	2791,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Словаччина	3499,7	5881,0	4216,3	2025,4	587,1	653,2
США	712,6	190,9	691,8	10469,9	6254,2	3689,4
Сьєрра-Леоне	685,4	1066,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Таїланд	0,0	3290,0	4640,6	0,0	428,1	425,2
Тайвань	0,0	0,0	14,3	0,0	693,0	1354,9
Туніс	0,0	4215,0	1891,4	0,0	10,0	5,9
Туреччина	9897,0	2727,8	13266,2	18186,8	12706,7	11185,9
Туркменістан	4477,7	5462,1	1646,6	42,3	0,0	0,7
Угорщина	2277,1	6575,2	2402,3	5304,9	7266,9	8223,1
Узбекистан	5039,8	9936,6	1819,0	869,2	823,6	557,6
Фінляндія	0,0	12,5	0,0	1162,5	1331,4	0,0
Франція	8932,1	15136,5	10585,5	14117,3	10161,2	5485,5
Чехія	5786,5	1747,9	5708,5	11211,3	7666,0	8147,4
Швейцарія	343,5	70,8	1321,6	2424,5	1481,9	1131,5
Швеція	886,0	431,7	0,0	135426,9	925,7	0,0
Японія	169,4	2206,9	143,0	2789,9	2138,6	3426,9

Джерело: Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua

Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі
Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Назва групи товарів	Експорт, тис. дол.			Імпорт, тис. дол.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Живі тварини та продукти тваринного походження	45202,6	53737,6	52220,0	12307,4	4196,5	1458,7
Продукти рослинного походження	81439,2	143072,3	153144,6	11061,3	5448,9	7413,2
Жири та олії	8449,5	2599,8	4545,1	3,5	0,0	1,2
Готові харчові продукти	13102,5	8939,2	6526,3	3945,7	3247,2	1966,2
Мінеральні продукти	9328,2	6817,2	3156,3	18215,7	24691,4	14739,3
Продукти хімічної галузі	2371,2	2488,7	2689,7	9452,0	18431,4	15068,4
Полімерні матеріали та пластмаси	55109,9	27801,8	22195,1	140271,1	95683,4	72330,2
Шкури необроблені	1,5	0,1	0,0	144,2	68,2	78,5
Деревина та вироби з неї	19056,7	18376,8	13417,9	3440,4	1359,3	1097,2
Маса з деревини та з інших волокнистих матеріалів	202,3	215,4	110,2	5618,6	2943,4	3207,8
Текстильні матеріали та текстильні вироби	26984,4	24604,9	17744,7	34097,8	25201,7	18587,0
Взуття, головні убори, парасольки	533,4	473,6	653,8	802,6	106,1	177,8
Вироби з каменю, гіпсу та цементу	32309,6	23765,5	17035,5	7483,3	5998,4	4981,8
Перли природні (культивовані) та дорогоцінне каміння	66,1	0,0	0,0	103,0	57,7	61,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	12806,4	21907,5	11166,5	58812,8	47404,0	19864,0
Машини, обладнання, механізми	140529,9	124898,1	64674,5	129761,2	82109,2	77718,6
Засоби наземного транспорту	1825,0	8886,3	205,9	41881,5	25295,4	15967,1
Оптичні та фотографуючі прилади та апарати	9373,5	11847,1	17363,7	2200,1	1315,5	1143,8
Різні промислові товари	30281,3	25860,3	14771,0	2650,7	1794,3	2224,9
Всього	488973,2	506309,1	401620,9	484254,1	346950,3	259272,2

Джерело: Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі послугами
Хмельницької області за період 2013–2015 рр.

Країни	Експорт, тис. дол.			Імпорт, тис. дол.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Австрія	387,9	154,8	39,2	94,6	43,0	3,5
Азербайджан	48,8	13,6	17,0	170,4	92,1	47,7
Бельгія	719,7	1066,4	1185,7	171,7	17,7	1,3
Білорусь	865,5	747,3	276,1	340,8	953,1	196,9
Болгарія	0,0	1,3	0,0	0,0	8,5	0,0
Велика Британія	126,3	152,9	636,4	119,8	73,9	29,1
Вірменія	44,1	9,2	0,0	2,7	0,0	0,0
Греція	268,0	269,8	549,1	102,6	67,8	110,7
Грузія	61,3	70,0	91,5	37,1	14,0	12,4
Данія	0,3	0,4	0,0	158,8	18,9	0,0
Естонія	0,0	29,4	0,0	0,0	15,6	21,4
Ірландія	0,0	0,3	0,2	457,1	165,6	18,6
Іспанія	0,7	0,0	0,0	69,6	90,3	0,0
Італія	805,4	1271,1	941,6	9,1	67,5	14,6
Казахстан	35,8	45,7	9,8	254,3	43,6	24,1
Киргизстан	65,7	41,2	46,4	2,4	2,7	14,1
Китай	0,2	16,5	1,2	93,9	39,2	30,9
Кіпр	18,2	45,1	2350,2	3322,0	1783,0	1048,6
Латвія	28,3	25,0	58,5	10,6	8,4	63,4
Литва	23,6	36,9	194,1	99,1	56,9	127,7
Маршалові острови	2,2	7,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Молдова	225,0	154,3	56,8	16,0	9,8	25,1
Нідерланди	193,6	169,1	4,2	81,8	19,2	1595,4
Німеччина	9416,1	7323,4	7309,6	3752,1	1953,5	924,5
Польща	2982,6	3009,9	2953,4	1657,4	1306,2	1226,8
Російська Федерація	16150,5	6153,1	1835,4	2721,2	1713,3	911,9
Румунія	307,7	913,8	696,9	26,0	9,4	15,1
Сейшельські острови	0,0	7,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Словаччина	1,9	0,1	296,2	30,1	15,1	17,0
США	1,8	15,7	15,9	4,6	52,0	81,5
Туреччина	29,5	22,3	17,0	32,6	11,8	30,7
Туркменістан	0,0	0,3	42,9	0,0	5,9	76,0
Угорщина	7,1	0,0	0,0	28,4	18,2	0,0
Узбекистан	0,0	0,4	0,0	0,0	10,5	0,0
Фінляндія	4298,2	3403,8	881,2	385,8	115,4	149,5
Франція	345,4	80,1	0,2	1318,0	1634,1	2032,7
Чехія	981,6	119,4	74,5	144,7	71,7	85,4
Швейцарія	323,5	1097,3	1385,9	52,4	70,3	31,5
Швеція	1061,3	685,6	15,4	13,2	71,7	35,0

Джерело: Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua

Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами послуг
(2013 – 2015 рр.)

Найменування послуги	Експорт, тис. дол.			Імпорт, тис. дол.		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	22015,0	14891,4	13354,2	0,0	0	0,0
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	418,6	12,2	1,4	1480,7	1319,3	1153,5
Транспортні послуги	15703,6	11164,0	7607,9	1198,2	1298,0	496,5
Послуги, пов'язані з подорожами	119,7	38,6	33,2	4254,1	2653,7	2000,4
Послуги з будівництва	870,4	837,8	191,9	54,0	158,1	41,9
Послуги зі страхування	0,0	0,0	0,0	15,1	26,7	2,8
Фінансові послуги	0,0	0,0	0,0	2848,2	1648,5	692,2
Роялті та послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	0,0	0,0	0,0	3556,1	1791,3	1181,4
Комп'ютерні та інформаційні послуги	678,2	370,9	687,7	61,0	62,1	1893,1
Ділові послуги	199,5	274,1	245,5	2260,4	2084,0	1599,8
Державні та урядові послуги	0,0	0,0	0,0	2,4	1,2	1,1
Всього	40005,8	27589,0	22121,8	15732,4	11043,8	9062,7

Джерело: Головне управління статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua

Автори:

Лотоцький І.І. (розділ 1), Кушнір О.К. (розділ 2), Олійник О.С. (3.1), Ткачук В.В. (3.2), Лисак В.Ю. (розділ 4), Яцишина І.В. (розділ 5), Свідер О.П. (розділ 6), Чаплінський В.Р. (7.1), Боднарчук Т.Л. (7.2), Буторіна В.Б. (розділ 8).

Економічний потенціал Хмельницької області: формування та використання

Монографія

Підписано до друку 29.09.2016 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк. арк. 20.3 Обл. вид. арк. 18.6 Тираж 300. Зам. 160

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори-2006»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с. Довжок, пров. Радянський, ба. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3025 від 09.11.2007 р.